

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER İLE EKONOMİK
BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: GELİŞMİŞ,
GELİŞMEKTE OLAN VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER
ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Merter AKINCI

**Doktora Tezi
İKTİSAT ANABİLİM DALI
Prof. Dr. Ömer YILMAZ
2013
Her Hakkı Saklıdır**

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Merter AKINCI

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER İLE EKONOMİK BÜYÜME
ARASINDAKİ İLİŞKİ: GELİŞMİŞ, GELİŞMEKTE OLAN VE
AZGELİŞMİŞ ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ömer YILMAZ**

ERZURUM - 2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Ekonomik Özgürlükler İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Azgelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Uygulama” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

13 / 06 / 2013

Merter AKINCI

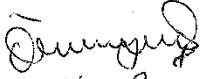
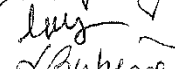
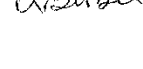
T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Ömer YILMAZ danışmanlığında, Merter AKINCI tarafından hazırlanan bu çalışma 13/06/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ömer YILMAZ
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hüseyin ÖZER
Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERSUNGUR
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Metin BERBER

İmza:
İmza:
İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

13 / 06 / 2013

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VIII
TABLolar DİZİNİ.....	IX
KISALTMALAR DİZİNİ	XII
ÖNSÖZ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

1.1. GENEL OLARAK ÖZGÜRLÜKLER.....	5
1.1.1. Özgürlükler Kapsamında İnsan Hakları.....	5
1.1.2. İçindekiler Sorunu	10
1.1.3. Kapsam Sorunu.....	12
1.2. ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIFLANDIRILMASI	14
1.2.1. Negatif ve Pozitif Özgürlükler Ayrımı	18
1.2.1.1. Negatif Özgürlükler	19
1.2.1.2. Pozitif Özgürlükler.....	21
1.2.2. Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Özgürlükler Ayrımı	26
1.2.2.1. Siyasal Özgürlükler.....	27
1.2.2.2. Sosyal Özgürlükler.....	30
1.2.2.3. Ekonomik Özgürlükler	33
1.3. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER KAVRAMI VE TARTIŞMALARI.....	33
1.3.1. Ekonomik Özgürlükler Kavramı	34
1.3.2. Ekonomik Özgürlük Tartışmaları.....	38
1.3.2.1. Ekonomik Özgürlükler Lehindeki Görüşler	40
1.3.2.1.1. Kaynakların ve Gelirin Etkin Dağılımı.....	40
1.3.2.1.2. Tüketici ve Üretici Refahının Artması	42
1.3.2.1.3. Teknoloji Transferinin Sağlanması	43
1.3.2.1.4. Temiz Toplum Yapısına Erişilmesi	44
1.3.2.1.5. Eşitsiz Koşullar Altında Serbest Dış Ticaretin Sağlanması	44

1.3.2.1.6. Dış Dengesizliklerin Giderilmesi İçin Ticaretin Serbest Bırakılması	45
1.3.2.1.7. Ekonomik Özgürlüklerin Diğer Yararları	46
1.3.2.2. Korumacılık Lehindeki Görüşler	48
1.3.2.2.1. Milli Güvenlik.....	48
1.3.2.2.2. Bebek Endüstri Tezi.....	49
1.3.2.2.3. Ulusal Gelir, Ücret ve İstihdam Düzeyinin Korunması.....	49
1.3.2.2.4. Stratejik Ticaret Politikası	50
1.3.2.2.5. Dış Açıkların Azaltılması.....	50
1.3.2.2.6. Dış Ticaret Hadlerinin Ülke Lehine Çevrilmesi.....	51
1.3.2.2.7. Dampinge Karşı Koruma	51
1.4. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN ÖLÇÜLMESİ.....	52
1.4.1. Ekonomik Özgürlük Endeksleri	53
1.4.2. Ekonomik Özgürlük Endekslerinin Açıklanması	55
1.4.2.1. Fraser Institution'a Göre Ekonomik Özgürlüklerin Açıklanması .	55
1.4.2.2. Freedom House'a Göre Ekonomik Özgürlüklerin Açıklanması	61
1.4.2.3. Heritage Foundation'a Göre Ekonomik Özgürlüklerin Açıklanması	64
1.5. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN ETKİLERİ.....	68
1.5.1. Ekonomik Performans Üzerindeki Etkiler	69
1.5.2. Siyasal Özgürlükler Üzerindeki Etkiler.....	72
1.5.3. Sosyal Özgürlükler Üzerindeki Etkiler	75
1.5.4. Demokrasi Üzerindeki Etkiler	77
1.6. KÜRESEL BAZDA EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER.....	79
1.7. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER İLİŞKİSİ

2.1. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖNEMİ	100
2.2. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI.....	102
2.3. EKONOMİK BÜYÜME TÜRLERİ	105
2.4. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ.....	109
2.5. EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK KALKINMA.....	111

2.6. EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

.....	115
2.6.1. Merkantilist Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler	115
2.6.2. Fizyokratik Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler	121
2.6.3. Klasik Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler	127
2.6.4. Marksist Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler	136
2.6.5. Keynesyen Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler	141
2.6.6. Neo-Klasik Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler	145
2.6.7. İçsel Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler	147
2.7. EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN	
ETKİLERİ	152
2.7.1. Çalışma Arzusu Üzerindeki Etkileri	153
2.7.2. Tasarruflar Üzerindeki Etkileri	154
2.7.3. Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkileri	156
2.7.4. Yatırımlar Üzerindeki Etkileri	157
2.7.5. Teknoloji Üzerindeki Etkileri	159
2.7.6. Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri	161
2.7.7. Makroekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri	162
2.7.8. Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri	165
2.7.9. Yoksulluk, Eşitsizlik ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri	166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TAHMİNİNE YÖNELİK METODOLOJİK ALTYAPI

3.1. ZAMAN SERİSİ ANALİZİ	169
3.1.1. Birim Kök Testleri	171
3.1.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi	172
3.1.1.2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi	172
3.1.1.3. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) Birim Kök Testi	173
3.1.1.4. Ng-Perron Birim Kök Testi	174
3.1.2. Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi	176
3.1.3. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)	178

3.1.3.1. Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi	179
3.1.3.2. Varyans Ayrıştırma Analizi	181
3.1.3.3. Etki-Tepki Analizi.....	181
3.2. PANEL VERİ ANALİZİ	182
3.2.1. Birim Kök Testleri	184
3.2.1.1. Levin-Lin-Chu (LLC) Birim Kök Testi	184
3.2.1.2. Breitung Birim Kök Testi.....	186
3.2.1.3. Im-Pesaran-Shin (IPS) Birim Kök Testi.....	187
3.2.1.4. ADF-Fisher ve PP-Fisher Birim Kök Testleri.....	188
3.2.1.5. Hadri Birim Kök Testi.....	190
3.2.2. Eşbütünleşme Testleri.....	191
3.2.2.1. Pedroni Eşbütünleşme Testi.....	191
3.2.2.2. Kao Eşbütünleşme Testi	193
3.2.3. Model Tahminleri.....	195
3.2.3.1. Sabit Etkiler Modeli.....	195
3.2.3.2. Tesadüfi Etkiler Modeli.....	196
3.2.4. Panel Granger Nedensellik Testi	197
3.3. HALDANE-HALL YAKINSAMA ANALİZİ.....	197

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞMİŞ, GELİŞMEKTE OLAN VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1. LİTERATÜR ÖZETİ	201
4.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE VERİ SETİ	211
4.3. UYGULAMA BULGULARI.....	213
4.3.1. Zaman Serisi Analizlerine İlişkin Uygulama Bulguları	213
4.3.1.1. Gelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları.....	213
4.3.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları	220
4.3.1.3. Azgelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları	226
4.3.1.4. Bireysel Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları.....	231
4.3.2. Panel Veri Analizlerine İlişkin Uygulama Bulguları	242

4.3.2.1. Gelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları.....	242
4.3.2.2. Gelişmiş Olan Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları	246
4.3.2.3. Azgelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları	251
4.3.2.4. Bütün Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları.....	256
4.3.3. Haldane-Hall Yakınsama Analizi Uygulama Bulguları	261
SONUÇ	265
KAYNAKLAR	277
ÖZGEÇMİŞ	309

ÖZET**DOKTORA TEZİ****EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİ: GELİŞMİŞ, GELİŞMEKTE OLAN VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER
ÜZERİNE BİR UYGULAMA****Merter AKINCI****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer YILMAZ****2013, 327 Sayfa**

Jüri: **Prof. Dr. Ömer YILMAZ**
Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERSUNGUR
Prof. Dr. Metin BERBER

Son otuz yıldan bu yana yaşanan en önemli gelişmelerden biri, hızlanan küreselleşme hareketleri kapsamında liberal iktisadi düşünce ve politikaların dünya genelinde yayılması olmuştur. Özellikle neo – liberal hareketler ile birlikte iktisadi bakımdan kapsamı genişletilen özgürlükçü akımlar, toplumsal yapılanma tarafından vazgeçilmez bir unsur olmuş ve ekonomik serbesti, refah gücünün artırılabilmesi amacıyla makro iktisadi gelişmelerin ana eksenini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler 1995 – 2012 döneminde gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ekonomiler için zaman serisi ve panel veri analizleri kullanılarak araştırılmıştır. Bu analizlerin yanı sıra, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere ekonomik özgürlükler bakımından yaklaşıp yaklaşmadıkları da yeni bir yöntem olan Haldane – Hall Yakınsama Analizi ile incelenmiştir. Zaman serisi ve panel veri analiz bulguları; gelişmiş ülkelerin iktisadi bakımdan liberal bir yapılanma içerisinde olduklarını ve ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme sürecini hızlandırdığını, gelişmekte olan ülkelerin karma iktisadi sistemi uyguladıklarını ve ekonomik özgürlüklerin büyümeyi uyardığını, azgelişmiş ülkelerin ise kamusal otoritenin egemenliğine bağlı olarak iktisadi büyümelerini hızlandırmaya çalıştıklarını göstermiştir. Haldane – Hall yakınsama analizi sonuçları; Arjantin, Belarus, Bolivya, Bulgaristan, Çin, Ekvador, Mısır, El Salvador, Hindistan, Meksika, Papua Yeni Gine, Romanya, Senegal, Tayland ve Türkiye’deki ekonomik özgürlük süreçlerinin gelişmiş ülkelere yakınsadığını; buna karşın Kongo Cumhuriyeti, Gana, Irak, Ürdün, Libya, Moldova, Fas, Sudan, Svaziland, Vietnam, Yemen, Bangladeş, Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gambiya, Gine, Madagaskar, Mali, Mozambik, Sierra Leone ve Uganda’da ise ekonomik özgürlükler bakımından ıraksama olgusunun gündeme geldiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlükler, İktisadi Büyüme, Zaman Serisi Analizi, Panel Veri Analizi, Haldane – Hall Yakınsama Analizi

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC FREEDOM AND ECONOMIC
GROWTH: AN APPLICATION UPON DEVELOPED, DEVELOPING AND
LESS DEVELOPED COUNTRIES****Merter AKINCI****Advisor: Prof. Dr. Ömer YILMAZ****2013, Page: 327**

Jury: **Prof. Dr. Ömer YILMAZ**
 Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN
 Prof. Dr. Hüseyin ÖZER
 Assist. Prof. Dr. Mustafa ERSUNGUR
 Prof. Dr. Metin BERBER

One of the most important developments in the last thirty years is the expansion of liberal economic thought and policies in terms of accelerating globalization movements. Libertarian movements the scope of which has been extended with regards to economics and especially neo-liberal movements became an irreplaceable element of social set-up and their economic liberation formed the main core of the developments of macroeconomics with the aim of increasing the welfare level. Therefore, in this study, the relationship between economic freedom and economic growth between 1995 and 2012 in developed, developing and less-developed economies are examined via time series and panel data analyses. Besides these analyses, whether developing and less developed countries came closer to developed countries in terms of economic freedom is analysed with a new method that is Haldane-Hall Convergence Analysis. The outcomes of time series and panel data analyses show that developed countries are in a liberal set-up in terms of economics and economic freedom accelerated the process of economic growth, developing countries are using mixed economic system and economic freedom warn growth, and less developed countries tried to accelerate their growth depending upon public authority's dominance. The outcomes of Haldane-Hall Convergence Analysis revealed that the economic liberation processes of Argentina, Belarus, Bolivia, Bulgaria, China, Ecuador, Egypt, El Salvador, India, Mexico, Papua New Guinea, Romania, Senegal, Thailand and Turkey converged to developed countries, on the other hand, in Republic of Congo, Ghana, Iraq, Jordan, Libya, Moldova, Morocco, Sudan, Swaziland, Vietnam, Yemen, Bangladesh, Burkina Faso, Chad, Democratic Republic of Congo, Gambia, Guinea, Madagascar, Mali, Mozambique, Sierra Leone and Uganda, the concept of divergence in terms of economic freedom became a current issue.

Key Words: Economic Freedom, Economic Growth, Time-Series Analysis, Panel Data Analysis, Haldane – Hall Convergence Analysis

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Gelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Etki-Tepki Fonksiyonları	219
Şekil 4.2. Gelişmekte Olan Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Etki-Tepki Fonksiyonları.....	226
Şekil 4.3. Azgelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Etki-Tepki Fonksiyonları.....	231

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Ekonomik Özgürlük Endeks ve Bileşenleri	53
Tablo 1.2. Fraser Institution Tarafından Ülkelerin Aldıkları Puana Göre Yapılan Sınıflandırma	56
Tablo 1.3. Freedom House’a Göre Ülkelerin Özgürlük Puanları İle Özgürlük Statüleri	62
Tablo 1.4. Heritage Foundation Endeksi Kapsamında Ülkelerin Ekonomik Özgürlük Konumları.....	64
Tablo 1.5. Asya ve Pasifik Ülkelerinin 2004-2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları.....	80
Tablo 1.6. Avrupa Ülkelerinin 2004-2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları	81
Tablo 1.7. Kuzey Afrika ve Ortadoğu Ülkelerinin 2004-2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları.....	82
Tablo 1.8. Sahra-Altı Afrika Ülkelerinin 2004-2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları.....	83
Tablo 1.9. Güney ve Orta Amerika İle Karayipler Ülkelerinin 2004-2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları	84
Tablo 1.10. Kuzey Amerika Ülkelerinin 2004-2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları.....	85
Tablo 1.11. Dünyadaki Bölgelerin 2004-2012 Dönemindeki Ortalama Ekonomik Özgürlük Düzeyleri	85
Tablo 4.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Kısaltmalar ve Birimler.....	212
Tablo 4.2. Gelişmiş Ülkelere Ait Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları.....	214
Tablo 4.3. Gelişmiş Ülkeler İçin Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları	215
Tablo 4.4. Gelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeli Tahmin Sonuçları.....	215
Tablo 4.5. Gelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	217
Tablo 4.6. Gelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Sonuçları.....	218
Tablo 4.7. Gelişmekte Olan Ülkelere Ait Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları. .	220

Tablo 4.8. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	221
Tablo 4.9. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin VEC Modeli Tahmin Sonuçları	222
Tablo 4.10. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin VEC Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	224
Tablo 4.11. Gelişmekte Olan Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Varyans Ayırıştırma Sonuçları.....	224
Tablo 4.12. Azgelişmiş Ülkelere Ait Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları.....	227
Tablo 4.13. Azgelişmiş Ülkeler İçin Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları	228
Tablo 4.14. Azgelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeli Tahmin Sonuçları	228
Tablo 4.15. Azgelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	230
Tablo 4.16. Azgelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Varyans Ayırıştırma Sonuçları.....	230
Tablo 4.17. Bireysel Ülkeler Bazında ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	232
Tablo 4.18. Bireysel Ülkelere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	235
Tablo 4.19. Ekonomik Özgürlük Değişkenleri Bazında Katsayısı Anlamlı Bulunan Ülkeler	239
Tablo 4.20. Ülkeler Bazında Çeşitli Ekonomik Özgürlük Katsayısı Anlamlı Bulunan Değişkenler.....	241
Tablo 4.21. Gelişmiş Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları	243
Tablo 4.22. Gelişmiş Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları.....	244
Tablo 4.23. Gelişmiş Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları	244
Tablo 4.24. Gelişmiş Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları.....	246
Tablo 4.25. Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları	247
Tablo 4.26. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları.....	248
Tablo 4.27. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları	248
Tablo 4.28. Gelişmekte Olan Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları.....	250

Tablo 4.29. Azgelişmiş Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları	252
Tablo 4.30. Azgelişmiş Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları ..	253
Tablo 4.31. Azgelişmiş Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları	253
Tablo 4.32. Azgelişmiş Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları.....	255
Tablo 4.33. Bütün Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları	257
Tablo 4.34. Bütün Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları	258
Tablo 4.35. Bütün Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları	258
Tablo 4.36. Bütün Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları.....	260
Tablo 4.37. Haldane-Hall Yakınsama Analizi Test Sonuçları	261

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey – Fuller (Augmented Dickey – Fuller)
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Info Criterion)
AR – GE	: Araştırma – Geliştirme
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (Autoregressive Distributed Lag)
DF	: Dickey – Fuller
EKK	: En Küçük Kareler
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICCPR	: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPS	: Im – Pesaran – Shin
KBDG	: Kişi Başına Düşen Gelir
KPSS	: Kwiatkowski – Phillips – Schmidt – Shin
LLC	: Levin – Lin – Chu
LM	: Lagrange Çarpanı (Lagrange Multiplier)
MIC	: Modifiye Edilmiş Bilgi Kriteri (Modified Information Criteria)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PP	: Phillips – Perron
SAARC	: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
SIC	: Schwartz Bilgi Kriteri (Schwartz Info Criterion)
UDHR	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
UNGA	: Birleşmiş Milletler Genel Meclisi
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
vd.	: Ve Diğerleri
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

ÖNSÖZ

Bu tezin ortaya çıkmasında ve bir ekonomist olarak yetişmemde eşsiz katkılarına minnettar kaldığım, akademik hayata adım attığım ilk günden itibaren yanımda olduğunu bildiğim ve öğrencisi ile asistanı olmaktan büyük bir onur duyduğum sayın hocam Prof. Dr. Ömer YILMAZ'a teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Değerli görüşleri, eleştirileri ve katkılarından dolayı çalışmanın değişimi ve gelişimini sağlayan hocalarım Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN'a, Prof. Dr. Hüseyin ÖZER'e ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERSUNGUR'a teşekkür ediyorum. Tez savunma sürecimi şerefleendirerek bana vakit ayıran ve kıymetli fikirlerini benden esirgemeyen hocam Prof. Dr. Metin BERBER'e sonsuz saygılarımı arz ediyorum.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana her zaman destek olan, her zor zamanımda gülümsemesinden beni mahrum bırakmayan, varlığı ile bana şevk veren, manevi desteğini esirgemeyerek benim için zaman ayıran ve onsuz bir arpa boyu yol alamayacağımın farkında olduğum değerli meslektaşım ve sevgili nişanlım Yrd. Doç. Dr. Gönül YÜCE'ye en kalbi duygularıyla teşekkür ederim.

Bu çalışmayı; desteği, güveni, sabrı ve fedakârlıkları ile bana her an ilham kaynağı olan, birçok angaryayı üzerimden alarak daha hızlı çalışmama katkı sağlayan ve haklarını ödemenin bir yolunu bulamadığım bu günümün gerçek mimarları babam Ahmet AKINCI ve annem Aydan AKINCI'ya ithaf ediyorum.

GİRİŞ

İktisadi büyüme süreçlerini sistematik bir biçimde inceleyen Adam Smith ve David Ricardo'dan itibaren büyümenin kaynakları ve etkileri üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda ulaşılan en önemli ortak sonuç, durağan olarak düşünülen ekonomilerde bile iktisadi büyüme sürecini harekete geçirebilecek faktörlerin varlığı olmuştur. Bu faktörlerin her ekonomi içindeki nispi payları farklı olmakla birlikte büyümeyi sağlayacak nitelik ve boyutta olduğu vurgulanmış, içsel ve dışsal tetikleyiciler sayesinde büyüme sürecinin mutlaka ortaya çıkacağı ifade edilmiştir.

Günümüzde, ister gelişmiş ister gelişmekte olsun tüm ülkelerin ulaşmak istediği en önemli hedeflerden bir tanesi hızlı iktisadi büyümedir. Yoksulluk kısır döngüsünü kırmak, işsizliği azaltmak, gelir dağılımını iyileştirmek, ölçek ekonomileri elde etmek, fiziki ve beşeri sermaye stoklarını artırmak ve teknolojik yeniliklere ulaşmak için ülke niteliklerine uygun olabilecek yapıda büyüme politikaları oluşturulmuştur. Bu politikaların temel eksenini oluşturan klasik liberal iktisadi öğretisi, serbest piyasa ekonomisi şartlarının işlemesine paralel olarak iktisadi büyümenin kendiliğinden geliştiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, bu süreçte devletin tek fonksiyonunun özel sektöre ihtiyaç duyduğu altyapı şartlarını sağlayarak iktisadi büyümenin tetiklenmesi olduğu öne sürülmüştür. Bireylerin rasyonel tercihleri aracılığıyla büyüme sürecinin otomatik olarak gerçekleşeceğini ileri süren bu akımın karşı kutbunda ise ekonomik büyümenin kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini, kaynakların bireyler tarafından rasyonel kullanılmasının söz konusu olmadığını ve buna bağlı olarak da merkezi bir plan dahilinde yönlendirilmeleri gerektiğini ifade eden sosyalist temelli düşünce akımı yer almıştır. Bu iki kutup arasında yer alan ve her iki düşünce akımının temel kabullerini de bünyesinde barındıran bir ekol daha mevcuttur ki, bu ekol Keynesyen iktisadi düşüncedir. Temel olarak piyasa ekonomisi anlayışını benimseyen Keynesyen düşünce, liberal ekonominin temel zaafı sonucu ortaya çıkan dengesizliklerin giderilebilmesi ve sürdürülebilir iktisadi büyümenin gerçekleşebilmesi için mutlaka planlı bir kamu politikası yürütülmesi gerekliliğini vurgulamıştır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile kendisini gösteren Keynesyen politikalar 1970'li yıllara kadar aktif bir şekilde uygulanmış, devletin ekonomik ve sosyal alanda üstlendiği rol giderek önem kazanmış

ve iktisadi büyüme süreci devlet eliyle sağlanabilen bir hedef haline gelmiştir. Ancak bu yıldan itibaren dünya ekonomilerinde konjonktürel sürecin değişmesine bağlı olarak olumsuz etkiler kendini göstermeye başlamış, kamu kesimi aşırı derecede büyümüş, petrol krizleri söz konusu olmuş, enflasyonist sürece girilmiş ve dünya ekonomileri stagflasyon olgusuyla karşılaşmışlardır. İfade edilen bu yeni konjonktür evresiyle birlikte neo-liberal akımlar tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamış, devletin ekonomi içindeki rolünün azaltılması ve ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için piyasa ekonomisi ile ekonomik özgürlüklerin tesis edilmesinin sağlayacağı avantajlar yeni bir bakış açısıyla ivme kazanmıştır. Serbest piyasa sisteminin etkin işleyişinin tesis edilmesi ve ekonomik özgürlüklerin sağlanabilmesi için devletin iktisadi gücünün sınırlandırılması ve ekonomik birimlerin yaratıcılıklarının ortaya çıkarılması gerekliliğini vurgulayan neo-liberal öğretisi, ancak serbest işleyişi tesis edilen bir iktisadi yapıda girişimci gücün kendini gösterebileceğini ve buna bağlı olarak da büyüme sürecinin gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.

1980’li yıllarda etkisini giderek hissettiren küreselleşme olgusu üretim, ticaret ve finans piyasalarında gerçekleştirilecek entegrasyonun yaratacağı pozitif etkileri ortaya çıkarmış ve neo-liberal öğretinin temel unsuru olarak dünya gündemindeki yerini almıştır. Değişen dünya düzeni ile birlikte iktisadi bakımdan özgür ve dışa açık ekonomilerin daha hızlı bir büyüme süreci yakaladıkları; buna karşın planlı, kontrollü ve merkezi iktisadi sistemlerin uzun dönemde geri kaldıkları ve sosyal çatışmalardan zarar gördükleri açık bir şekilde görülmüştür. Dolayısıyla, iktisadi gelişme için gerekli olan kurumsal düzenlemelerin oluşturulmasından, ekonomik özgürlükleri destekleyen tutumlardan ve etkin bir işbölümünden sağlanacak yararlar ülkelerin ana gündem maddeleri haline gelmiştir.

Dünya ekonomileri için sahip olduğu önemi araştırabilmek amacıyla bu çalışmada, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma dört bölümden oluşturulacaktır. Birinci bölümde, dünya ülkeleri arasındaki her türlü sınırların kaldırılması süreci göz önünde bulundurularak özgürlükler genel hatlarıyla incelendikten sonra özgürlük kavramına ilişkin sınıflandırmalardan bahsedilecektir. “Ekonomik özgürlükler” kavramının detaylı bir şekilde ele alınmasını takiben ölçüm teknikleri hakkında bilgi verilecek, korumacılık ile özgürlüğü savunan görüşler üzerinde durulacak ve ekonomik özgürlüklerin çeşitli

kriterler bazında yarattığı etkiler incelenecektir. Küresel bazda ekonomik özgürlüklerin karşılaştırılmasının yanı sıra, devletin ekonomik özgürlükler sürecindeki etkileri vurgulanacak ve bölüm, ekonomik özgürlüklerin tarihi gelişim seyrinin sunulması ile birlikte sona erecektir.

İkinci bölümde, birçok ülke için en önemli amaç olan iktisadi büyümenin önemi vurgulandıktan sonra iktisadi büyüme kavramına değinilecek ve büyüme türleri açıklanacaktır. İktisadi büyümenin ölçülmesi hakkında teorik bilgilerin sunulmasını takiben, kalkınma ile olan farklarına değinilecektir. 15. yüzyıldan itibaren ortaya konan iktisadi büyüme teorileri ekonomik özgürlükler kapsamında değerlendirilecek ve bölüm, ekonomik büyüme sürecinde özgürlüklerin yarattığı makroekonomik etkilerin irdelenmesi ile sonlandırılacaktır.

Üçüncü bölümde ilk olarak, çalışmanın uygulama kısmına konu olan zaman serisi ve panel veri analizleri ile ilgili ekonometrik yöntemler hakkında metodolojik bilgiler verilecek ve daha sonra ise gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlükler bakımından gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadığını test edebilmek amacıyla yeni bir analiz tekniği olarak literatüre kazandırılan Haldane – Hall Analizi tanıtılacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerinde yarattığı etkilere ilişkin literatür özeti sunulduktan sonra; araştırmanın amacı, kapsamı ve veri seti tanıtılacaktır. Bu noktadan itibaren, yapılacak ekonometrik uygulamalar ise zaman serisi ve panel veri analizleri başlıkları altında iki alt kategoriye ayrılacak ve her bir analiz kapsamında üç grup ülkeye ilişkin uygulama bulguları ayrı ayrı verilecektir. Bölüm, ülkeler arasında ekonomik özgürlükler bazında yakınsama sürecinin tespit edilmesine olanak tanıyan Haldane – Hall Yakınsama Analizi ile sonlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

Sanayi Devrimi'nin öncülük ettiği 1870'li yıllarda temeli atılan, Büyük Dünya Buhranı ile iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde duraklama evresine giren, 1944 yılında imzalanan Bretton Woods Anlaşması ile birlikte yeniden dünya gündemindeki yerini alan ve 1980'li yıllardan itibaren hızlı bir yükselme trendi içine giren küreselleşme hareketleri ve bu hareketler sonucunda altyapısının hazırlandığı Yeni Dünya Düzeni'nde kapitalizmin yapısal sorunları hukuksal, kurumsal, politik ve ekonomik araçlar yardımıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Kapitalizmin öncü bir rol oynadığı ve dünya üzerindeki çoğu ülkenin dahil olduğu entegrasyon hareketleri günümüzde gittikçe hızlanmakta ve bir dünya devleti oluşturulması gayesiyle birlikte ülkeler arasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik sınırlamalar her geçen gün azaltılmaktadır. Adı geçen engellerin kaldırılmasına paralel olarak ortaya çıkan özgür ve dışa açık toplumların, merkezi planlı ve nispeten kapalı ekonomilere kıyasla daha hızlı bir iktisadi büyüme yakaladıkları görülmektedir. Bu bağlamda, 19. ve 20. yüzyıl tecrübeleri bireyi temel alan siyasal ve sosyal özgürlüklere ilaveten ekonomik özgürlükler neticesinde dünya refahının topyekün arttığını ortaya koymuştur. Özellikle, liberal hareketlere daha fazla ağırlık veren hem iktisadi hem de toplumsal ve kurumsal açıdan gelişmiş olan ülkelerin bu süreç dolayısıyla hızlı ekonomik büyüme standartlarına ulaştıkları gerçeği göz ardı edilememektedir.

Bu bölümde, dünya ülkeleri arasındaki her türlü sınırların kaldırılması süreci göz önünde bulundurularak özgürlükler genel hatlarıyla incelendikten sonra özgürlük kavramına ilişkin sınıflandırmalardan bahsedilecektir. “Ekonomik özgürlükler” kavramının detaylı bir şekilde ele alınmasını takiben ölçüm teknikleri hakkında bilgi verilecek, korumacılık ile özgürlüğü savunan görüşler üzerinde durulacak ve ekonomik özgürlüklerin çeşitli kriterler bazında yarattığı etkiler incelenecektir. Küresel bazda ekonomik özgürlüklerin karşılaştırılmasının yanı sıra, devletin ekonomik özgürlükler sürecindeki etkileri vurgulanacak ve bölüm, ekonomik özgürlüklerin tarihi gelişim seyrinin sunulması ile birlikte sona erecektir.

1.1. GENEL OLARAK ÖZGÜRLÜKLER

Ekonomik özgürlükler kavramı özellikle 1980’li yıllardan itibaren ortaya çıkan liberal ekonomi politikalarının ana eksenlerinden bir tanesi haline gelmiş ve doğal hukuk – ekonomi ilişkisinin insan hakları bakımından temel unsuru niteliğine bürünmüştür. İktisadi faaliyetlerin koordineli bir şekilde işleyebilmesi için gerekli olan hukuksal düzenlemelerin yanı sıra, insan hakları konusunda atılacak adımların yaratacağı ekonomik etkiler politika yapanlar tarafından dikkatle irdelenmiş ve ekonomik özgürlükler kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Üzerinde her ne kadar ortak bir mutabakata varılsa da, oldukça yeni bir konu olmasından dolayı insan hakları çerçevesinde ekonomik özgürlüklerin oluşturulması hem içerik ve hem de kapsam bakımından bir takım sorunları da gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, ilgili kısımda ekonomik özgürlükler genelinde insan hakları konusuna değinildikten sonra karşılaşılan içerik ve kapsam sorunları tahlil edilecektir.

1.1.1. Özgürlükler Kapsamında İnsan Hakları

İnsan haklarının niteliğinin kavranabilmesi için ilk önce “hak” kelimesinin ne anlama geldiğinin incelenmesi gerekmektedir. Hukuk biliminin özünü oluşturan hak sözcüğü, pozitif hukukun kişilere tanıdığı ve koruduğu bir yetkiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla hak, bir taraftan hukukun koruduğu bir menfaati anlatırken, diğer taraftan da sahibine bu korumadan doğan yararlanma yetkisini veren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel olarak hakkın niteliği konusunda ileri sürülen üç tür teori söz konusudur. Bunlardan ilki, irade teorisidir. Bu teoriye göre hak, hukukun kişiye sağladığı irade, kudret veya hakimiyettir. İkincisi, menfaat teorisidir. Hukukun bir menfaati göz önünde bulundurması ve koruması durumunda ortaya çıkan hak, menfaat teorisi olarak adlandırılır. Üçüncü ve sonuncu teori türü ise karma teoridir. Uzlaştırıcı ve orta bir sistem teşkil eden bu görüş, irade ve menfaat teorilerini birleştirmek istemektedir. Buna göre hak, hukukun koyduğu ve bu korumadan yararlanmanın ilgilinin istek ve iradesine bağlı olduğu bir menfaattir.¹

Günümüzde insan hakları çok yönlü ilgilerin odak noktası durumundadır. İnsan haklarına ilişkin yaygın pratik kaygıların hayati bir önem taşımasına karşın, siyasal

¹ Mustafa Tiftik, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 3. Baskı, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z. F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayınları, Erzurum 2002, s. 85-86.

uygulamaların değerlendirilmesinin asıl dönüm noktasını insan haklarına yönelik felsefi, ahlaki ve bilimsel ilgi noktaları oluşturmaktadır. Başlangıçta insan hakları ile ilgili olarak ortaya atılan felsefi ve siyasi iddiaların temel amacı “haklara saygı” gösterilmesi olmuş, ancak bu amaç zamanla değişikliğe uğramıştır. Bugün insan hakları sadece devleti ahlaki bir ilkeyle sınırlamak suretiyle dokunulmaz özgürlük alanları sağlamanın değil, aynı zamanda pozitif hak arayışı yoluyla devletin etkinlik alanını haklar bağlamında genişletmeye dönük taleplerin de temel dayanağı haline gelmiştir.²

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte 1948 yılından itibaren uluslararası platformda daha fazla yer edinen³ insan hakları, bireyin her şeyden önce insan olmasından dolayı sahip olduğu haklar bütününe ifade etmekte ve bu özelliği dolayısıyla en önemli kaynağını “insanlık” ya da “insan doğası”ndan almaktadır. İnsan doğasını oluşturan ana unsur ise insanoğlunun ahlaki doğasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda ahlaki doğanın, insanlık kavramı açısından olmazsa olmaz bileşeninin insan hakları olduğunu ve insan haklarının da insan doğasından geldiğini söylemek doğru olacaktır.⁴ Adı geçen tüm bu unsurların dikkate alınması ile birlikte farklı yazarlar tarafından benzer tanımlar yapılmıştır. Vasak (1982) insan haklarını, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin güçlendirilmesine olanak sağlayan değerler bileşkesi olarak ifade etmiştir.⁵ Rand (1999) tarafından yapılan tanımlamaya göre insan hakları, insan tabiatının insanın insana yaraşır biçimde yaşayışı için gerekli kıldığı varlık şartlarıdır.⁶ Blau ve Moncada (2005)’ya göre insan hakları; güvenlik, çalışma, adalet, barınma, dinlenme, sosyal ve ekonomik özgürlük, sağlık ve eğitim gibi temel yaşamsal faktörlerin kolaylıkla elde edilmesini sağlayan bir konsepttir. Diğer bir deyişle insan hakları, insan doğası ve sahip olunan beşeri güç ile başlayan bir öncüdür.⁷ Forsythe (2006), insan haklarını, onurlu bir yaşam için gerekli olan temel ahlaki unsurlar olarak

² Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, s. 139.

³ Peter Schwab and Adamantia Pollis, “Globalization’s Impact on Human Rights”, Adamantia Pollis and Peter Schwab (Ed.), *Human Rights: New Perspectives, New Realities*, (pp. 209-224), Lynne Rienner Publishers, USA 2003, p. 215.

⁴ Jack Donnelly, *Universal Human Rights: In Theory & Practice*, Second Edition, Cornell University Press, New York 2003, p. 7-14.

⁵ Karel Vasak, “Historical Foundations of Human Rights and Subsequent Developments”, Karel Vasak and Philip Alston (Ed.), *The International Dimensions of Human Rights*, (pp. 11-40), Greenwood Press, USA 1982, p. 13-15.

⁶ Ayn Rand, “İnsan(ın) Hakları”, Atilla Yayla (Ed.), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, (ss. 317-324), İkinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 319.

⁷ Judith Blau and Alberto Moncada, *Human Rights: Beyond the Liberal Vision*, Rowman & Littlefield Publishers, UK 2005, p. 24.

tanımlamıştır. Bu bağlamda, bir toplumun en temel ögesinin insan hakları olduğunu vurgulayan yazar, sosyal ve bununla bağlantılı olan yasal sistemin ana bileşenini vurgulamıştır.⁸ Clapham (2007); ahlaki bakımdan gerekli olan ve toplumda ortaya çıkan haksızlıkların giderilmesini sağlayan, diğer bireylerin özgürlük alanlarına müdahaleye izin vermeyen, beşeri değeri esas alan ve sosyal bozulmaya olanak tanımayan her türlü kurallar silsilesini insan hakları olarak değerlendirmiştir.⁹ Benzer şekilde Griffin (2008) insan haklarını; bireyin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayatı ile onun kişiliğini koruyan haklar bileşimi olarak yorumlamıştır.¹⁰ Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi hemen bütün yaklaşımların insan hakları konusunda “insanın sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar” şeklindeki bir tanımdan hareket ettikleri söylenebilir.

Modern insan hakları teorisine kaynaklık eden temel felsefi düşüncenin “doğal hukuk” olduğu konusunda uzlaşmıştır.¹¹ Temelleri 17. yüzyılda Thomas Hobbes ve John Locke tarafından atılan doğal hukuk¹², doğanın kanunlarından oluşan evrensel bir hukuk düzenini tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle doğal hukuk, birbirleriyle ilişkili olsun ya da olmasın tüm insanlar için bağlayıcı olan ve ilahi adaleti temsil eden doğal kanunlardır.¹³ Doğal hukukun en temel ögesini oluşturan doğal haklar ise, doğal düzenden ve bireylerin içinde bulunduğu toplum ya da hükümet tarafından ortaya konan hakları vurgulamaktadır.¹⁴ Dolayısıyla doğal haklar, insanların eşitlik ve özgürlük içinde yaşadıkları bir ortamda doğumla kazanılan, devredilemeyen ve vazgeçilemeyen haklardır. İnsanlar doğal haklarından vazgeçmeksizin bunların korunması görevini sosyal sözleşmeyle devlete emanet etmiş, diğer bir ifadeyle devleti, bu hakları koruması için kurmuşlardır. Bundan dolayı, devletin birincil işlevi doğal hakları korumaktır.¹⁵ Hobbes tarafından da ifade edildiği gibi, toplum halinde yaşayan insanların, düzen ve güvenlik içinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için devlet kurumuna gerek vardır. Devletin olmadığı bir toplumda insanların birbirlerine baskı ve zulüm yapacaklarının,

⁸ David P. Forsythe, *Human Rights in International Relations*, Second Edition, Cambridge University Press, UK 2006, p. 3.

⁹ Andrew Clapham, *Human Rights: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2007, p. 1-2.

¹⁰ James Griffin, *On Human Rights*, Oxford University Press, New York 2008, p. 33.

¹¹ Refik Tiryaki, *Ekonomik Özgürlükler ve Anayasa*, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, s. 21.

¹² Francis Oakley, *Natural Law, Laws of Nature, Natural Rights: Continuity and Discontinuity in the History of Ideas*, The Continuum International Publishing, New York 2005, p. 89.

¹³ Howard P. Kainz, *Natural Law: An Introduction and Re-examination*, Carus Publishing, USA 2004, p. 6.

¹⁴ Hadley Arkes, *Natural Rights & The Right to Choose*, Cambridge University Press, UK 2002, p. 13.

¹⁵ Tiryaki, s. 23.

güçlülerin güçsüzleri ezeceklerinin ve adaletin olmayacağını üzerinde durulmuştur. Bu noktada Hobbes'ten farklı düşünen Locke ise, insanların ilkel bir şekilde değil, herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan akıl ve mantık kuralları çerçevesinde yaşadıkları bir doğal ortamın varlığından söz etmiştir. Bu doğal ortamda yaşayan özgür insanların birbirlerinin haklarına saygı duymayı öğrendiklerini ifade eden Locke, doğal yaşamdan toplumsal yaşama geçişi bir sözleşme ile açıklamış ve insanların belli bir devlet düzenine bağlanmasının sadece kişinin özgür olması halinde gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.¹⁶

Birleşmiş Milletler Genel Meclisi (UNGA) tarafından İkinci Dünya Savaşı'nı takiben 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (UDHR)¹⁷ ile birlikte insan hakları günümüzdeki anlamıyla modern şekline kavuşmuştur. Bu bildirgenin 22. maddesinde, bir toplumun üyesi olarak yaşayan herkesin sosyal, kültürel, güvenlik ve ekonomik bakımdan vazgeçilemez haklara sahip olduğu belirtilmiş ve bireylerin sahip oldukları ekonomik özgürlükler 23. ve 24. maddelerde açıkça dile getirilmiştir. Adı geçen maddelerde ekonomik haklara ilişkin olarak yer alan ifadeler şunlardır:

- Herkes çalışma, işe girme, iş şartlarını belirleyebilme ve işsizliğe karşı kendini güvenceye alma hakkına sahiptir.
- Herkes, herhangi bir ayrımcılığa yer verilmeksizin eşit işe eşit ücret alma hakkına sahiptir.
- Çalışan herkes, insan onuruna yakışacak nitelikteki bir ücreti kendisi ve ailesi için garanti altına alma hakkına sahiptir.
- Herkes, ticari birlikler kurma, halihazırda bulunan ticari birliklere katılma ve kendi ilgi alanlarını koruma hakkına sahiptir.
- Herkes, kabul edilebilir bir çalışma sınırı sonunda ücretli izinler gibi dinlenme ve boş zaman hakkına sahiptir.

¹⁶ Ahmet B. Yereli, *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye'de Devlet-Birey İlişkisi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2003, s. 25-28.

¹⁷ UDHR hakkında daha fazla bilgi için bkz. The Universal Declaration of Human Rights: Preamble, <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>, Erişim Tarihi: 06 Mart 2012

UDHR tarafından ortaya konan bu maddeler, insanların onurlu bir yaşam sürebilmeleri için sosyal, siyasal, adalet, sağlık, barınma, güvenlik ve gıda gibi özgürlük kapsamında değerlendirilen ihtiyaçlarına ilaveten ekonomik bakımdan da özgür olmaları gerekliliğine vurgu yapması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Genel bir ifadeyle ekonomik özgürlükler, bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunma ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri değerleri dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın serbestçe kullanabilmelerini ve sahiplenmelerini ifade etmektedir. Bu bağlamda teşebbüs, mübadele, sözleşme, mülkiyet, tercih ve ticaret özgürlüğü ekonomik özgürlüklerin başlıcalarını oluşturmaktadır.¹⁸ Ekonomik özgürlüklerin temel bileşenleri ise; **(a)** kişisel tercih, **(b)** serbest piyasa mekanizması, **(c)** piyasalara giriş ve rekabet özgürlüğü ile **(d)** kişisel haklar ve mülkiyet haklarının korunmasından meydana gelmektedir.¹⁹ İnsan hakları çerçevesinde bireylerin ekonomik özgürlüklere sahip olabilmeleri için; **(a)** bireylerin mülkiyet edinmeleri güç kullanarak zorla, dolandırıcılıkla ve hırsızlıkla olmamalı veya başkalarının fiilen işgalinden korunmalı, **(b)** kendileri mülkiyetlerine konu olan nesneleri istedikleri gibi kullanmakta, başkaları ile mübadele etmekte veya bağışlamakta; bu hakları diğerlerinin aynı haklarını ihlal etmedikçe serbest bulunmalıdırlar.²⁰

Temel olarak liberal öğretisi tarafından savunulan ekonomik özgürlükler sadece bir bireyin ekonomik özgürlüklerinin diğerininkine zarar verdiği anda sınırlandırılmaya tabi tutulmaktadır. Bunun dışında herhangi bir müdahaleye yer verilmeyen bu süreçte, bireylerin ekonomik anlamda kişisel özgürlüklerinin gelişimine paralel olarak toplumsal refahın da topyekün yükseleceği savunulmaktadır. Bu bağlamda ekonomik özgürlükler, Adam Smith²¹ tarafından da vurgulandığı gibi bireylerin uzmanlaşma ve işbölümü çerçevesinde kendi şart ve olanaklarını geliştirmelerine yardımcı olmakta ve dolayısıyla da piyasaların gelişimine katkı sağlayarak her ülkenin ekonomik zenginliklerini artırmalarına olanak tanımaktadır. Bu görüşe paralel olarak, ekonomik özgürlüklerin insanlık onuru için gerekli bir şart biçiminde düşünülmesinin yanı sıra, ekonomilerin

¹⁸ Mustafa Acar, “Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah”, *BİLİG*, Sayı: 53, Bahar 2010, s. 10.

¹⁹ James Gwartney, Robert Lawson and Seth Norton, *Economic Freedom of the World: 2008 Annual Report*, Fraser Institute, Canada 2008, p. 3.

²⁰ Güneri Akalın, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Ekonomik Kriz*, TİSK Yayınları, Yayın No: 215, Ocak 2002.

²¹ Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, (Çev.: Haldun Derin), 5. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

büyümleri ve dünya piyasalarındaki değişen unsurlara adapte olmaları bakımından da önemli rollerinin olduğunu söylemek mümkündür.²² Friedman ve Friedman (2002) tarafından da vurgulandığı gibi, gerek bireylerin ve gerekse de bireyler tarafından oluşturulan özel kurumların piyasalara girme ya da girmeme veyahut da herhangi bir mübadele süreci içerisinde bulunup bulunmama kararları, onlara sağlanan ekonomik özgürlüklerin öncü bir göstergesi niteliğindedir.²³

Sonuç olarak, insan hakları kapsamında değerlendirilen bir unsur olan ekonomik özgürlüklerin demokratik bir ortamda sağlanmasının, devletin temel görevinin sadece adı geçen özgürlüklerin korunması olduğunun, gittikçe artan kamusal faaliyetlerin bireyleri pasif bir sürece doğru yönlettiğinin ve buna paralel olarak ekonomik özgürlüklerin daha fazla korunması yoluyla toplumsal refahın artacağını söylemek doğru olacaktır.²⁴ Dolayısıyla insanların, başkalarının baskı ve zorlaması olmaksızın serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilme imkanları olarak tanımlanabilecek ekonomik özgürlükler; daha zengin, üretken ve verimli toplumların ortaya çıkmasına yol açacaktır.

1.1.2. İçindekiler Sorunu

Diğer varlıklardan üstün olan insanoğlu, sahip olduğu hakları dolayısıyla kendi arzu ve isteklerini gerçekleştirirken talep mekanizmasını kullanmaktadır. Bu kapsamda insan hakları, sahip olunan hakların “insan doğası”ndan kaynaklanmasının yanı sıra, insanın varoluş nedenini ortaya koyan talepler biçiminde de ifade edilmektedir. Dolayısıyla, insan hakları ile insan doğası arasında döngüsel bir ilişki olarak nitelendirilebilecek sebep – sonuç ilişkisi kurulabilmektedir.²⁵

Hangi taleplerin insan hakkı olarak kabul edilebileceği konusunda farklı yazarlar tarafından farklı görüşler ileri sürüldüğünden dolayı genel sistematik bir yaklaşım geliştirilememiştir. Hangi taleplerin hak olarak benimsenebileceği yaklaşımı temelde normatif belgelerde ve deklarasyonlarda gösterilmiştir.²⁶ Bununla birlikte, Donnelly

²² Alan Peacock, *The Political Economy of Economic Freedom*, Edward Elgar Publishing, USA 1997, p. 21.

²³ Milton Friedman and Rose D. Friedman, *Capitalism and Freedom*, 40th Edition, University of Chicago Press, USA 2002, p.14.

²⁴ Gottfried Dietze, *America's Political Dilemma: From Limited to Unlimited Democracy*, University Press of America, USA 1985, p. 83.

²⁵ Tiryaki, s. 40.

²⁶ Tiryaki, s. 41.

(1995), Uygun (2000) ve Kaboğlu (2002) gibi yazarlar tarafından temel hakların hangi unsurları taşıması gerekliliğine ilişkin insan hakları listesi hazırlanmıştır.²⁷ Bu bağlamda, insanı diğer varlıklardan ayıran ve tamamen kendi doğasına özgü olan taleplerin, insan haklarının neler olması gerektiği konusunda belirleyici bir kıstas olarak benimsenmesi gerekmektedir. Ancak, adı geçen taleplerin belirlenmesi sürecinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, baskıcı bir yapılanmadan ziyade normatif olarak taleplerin varlığının ortaya konmasıdır. Taleplerin, insan hakları ve bununla ilintili olan özgürlükler üzerinde yarattığı etkilerin önemini vurgulayan Sen (2005), herhangi bir isteğin gerçekleştirilmesi ya da arzu edilmeyen bir durumun yapılmaması hakkının talep edilmesi önünde yaratılan baskı ve zorlamaların özgürlükler önündeki en büyük engeli teşkil ettiğini vurgulamıştır.²⁸ Dolayısıyla, taleplerin insan hakları bakımından geçerli olabilmesi için tüm insanlığı kapsayacak biçimde ahlaki kriterlere sahip olması beklenmektedir. Bu duruma paralel olarak insan hakları, her birey için ahlaki bakımdan uyulmak zorunda olan ve uluslararası ahlaki değerleri içeren talepler bütünü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, tamamen talepler tarafından yönlendirilen insan hakları, sahip olunan ilgi odakları nedeniyle gündeme gelmektedir.²⁹

İnsan doğasından kaynağını bulan taleplerin temel özgürlüklerin öncülüğünü yapabilmesi için tarih sayfalarında yer alan insan hakları mücadelelerine ilişkin belgelerin incelenmesi gerekmektedir. Temel olarak İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu’nda kaynağını bulan insan hakları ve daha özelden ekonomik özgürlükler zamanla “sosyal sözleşme” düşüncesinden pratiğe dönüşmüş ve bir anayasa haline gelmiştir. İngiliz siyasal yaşamında *Magna Carta Libertatum* (1215), *Petition of Rights* (1628), *Habeas Corpus Act* (1679), *Bill of Rights* (1689) ve *Act of Settlement* (1701) insan hakları ve özgürlükler konusunda önemli bir yere sahiptir. Amerikan gelişiminde ise *Kolonilerin İlk Kongre Bildirisi* (1774), *Amerikan Bağımsızlık Bildirisi* (1776), *Amerikan Haklar Bildirisi* (1776) ve *Amerikan*

²⁷ Bu konuda gerekli bilgilere ulaşmak için bkz. Jack Donnelly, *Teori ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, (Çev.: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut), Yetkin Yayınları, Ankara 1995; Oktay Uygun, “İnsan Hakları Kuramı”, Gökçen Alpkaya, Rona Aybay ve Gönül Balkır (Ed.), *İnsan Hakları*, (ss. 13-44), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000 ve İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

²⁸ Amartya Sen, “Human Rights and Capabilities”, *Journal of Human Development*, Vol: 6, No: 2, 2005, p. 152-153.

²⁹ Alan Gewirth, “The Basis and Content of Human Rights”, *Georgia Law Review*, Vol: 13, No: 4, 1979, p. 1144-1146.

Anayasası (1787) temel bir rol üstlenmiştir. Benzer süreçler Fransa'da da söz konusu olmuş ve 1789 Fransız Devrimi ile birlikte temeli atılan *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi* geleceği etkilemesi bakımından hayati bir önem taşımıştır. Adı geçen bildiriyi takiben *Fransız Anayasaları (1789, 1791 ve 1848)* hazırlanmıştır. İnsan hakları ve özgürlük mücadelelerinin ülkemize yansımada *Sened-i İttifak (1808)*, *Gülhane Hatt-ı Hümayûnu* olarak da adlandırılan *Tanzimat Fermanı (1839)*, *Islahat Fermanı (1856)*, *Kanun-u Esasi (1876)* ve Cumhuriyet dönemi ile birlikte hazırlanan anayasalar anılmaya değerdir.³⁰ Bu belgelerde somutlaşan mücadelelerin insan hakları, kişi özgürlüğü ve güvenliği ile iktidarın sınırlandırılmasına yönelik temel siyasal hakları gündeme getirdiği söylenebilir.³¹

Virginia Haklar Bildirisi, Amerikan Anayasası ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirileri ile sonuç alınan mücadeleler doğal hukuk görüşünün etkisi altında kişisel haklara ilaveten ekonomik ve siyasal karakterli bazı temel hakları da normatif alana taşımışlardır. Gerçekten de Amerikan ve Fransız belgelerinin ortak özelliği; kişi güvenliği, özgürlüğü ve mülkiyet haklarını talep düzeyinden norm düzeyine taşımış olmalarıdır.³²

1.1.3. Kapsam Sorunu

İnsan hakları ve özgürlükler konusunda değinilen kapsam sorunu; insan doğasının, insan hakları ve özgürlükler kapsamının belirlenmesinde ne ölçüde etkili olduğunu ifade etmektedir.

İnsan haklarına ilişkin taleplerin tamamen insan doğasından kaynaklandığı, insan doğasının ise özgürlükler temelinde değerlendirildiği liberal düşüncede, insan hakları kapsamının devlet tarafından yerine getirilmek zorunda olunan taleplerin düzenlenmesi bakımından ahlaki bir meşruiyet olduğu ileri sürülmüştür.³³ Bu bağlamda, insan hakları ve özgürlüklerin kapsamı içerisinde; **(a)** sivil ve siyasal haklar, **(b)** ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile **(c)** dayanışma haklarının olması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Söz

³⁰ Adı geçen bildirilerin ekonomik özgürlükler bakımından sundukları kararlara ilişkin detaylar takip eden kısımlarda incelenecektir.

³¹ Enver Bozkurt, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s. 58.

³² Tiryaki, s. 42-43.

³³ P. Norman Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, (Çev.: Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin), Liberte Yayınları, Ankara 2004, s. 231-232.

konusu kapsam içerisinde alınan hakların korunması ya da optimum işleyişinin sağlanması amacıyla kurulan devletin en asli organ olduğu belirtilmiştir.³⁴

Liberal görüşün aksine Kant felsefesi ise, hakların temel bileşeninin adalet mekanizmasından kaynaklandığını ve bu adalet mekanizmasının da tamamen ahlaki yargılardan meydana geldiğini ifade etmiştir. Adalet mekanizmasının, hakların oluşum özelliklerini belirleyen adalet ilkelerince ortaya çıkarıldığını vurgulayan Kant felsefesi, ancak hakkaniyet ölçütlerinin belirlenmesinden sonra diğer özgürlük kategorilerine geçilebileceğini ve böylece adalet hakları ile diğer haklar arasında ilişki kurulabileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda; liberal görüş, insan hakları kapsamının genişliğini savunmasına karşın, Kant felsefesi ise temelde adalet mekanizmasına ağırlık vererek kapsamın nispeten daha dar olması gerekliliği üzerinde durmuştur.³⁵

Doğal hukuk taraftarlarının, insan haklarının kapsamı konusuna ilişkin odaklandıkları temel nokta, evrensel geçerliliğe haiz standart ve normları bünyesinde barındıran değişmez değerler olmuştur. Diğer taraftan Pozitivistler insan hakları kapsamının, devlet tarafından kabul edilen yasalar ve bu konuda geçerliliği bulunan yasal antlaşmalar ile devleti uluslararası düzeyde bağlayan pratik uygulamalarla belirlenebileceğini ileri sürmüşlerdir.³⁶

Haklar arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için ilk olarak hak unsurunu oluşturan kapsamın belirlenmesi gerektiğini vurgulayan Nickel (2007), bu kapsam dahilinde dört ana unsura dikkati çekmiştir. Bunlardan ilki, hakkın kazanılmış olması ve bu kazanılmış hakkın da korunması için gerekli gücün toplumdaki varlığıdır. İkincisi, hakkın muhakkak güç, özgürlük, dokunulmazlık ya da fayda gibi unsurları bünyesinde barındırmasıdır. Üçüncüsü, hemen bütün insan haklarının kendi içinde insanlık için gerekli olan “hak talebini” bulundurmasıdır. Dördüncü ve sonuncusu ise, sahip olunan bir hakkın gücünün diğer normlara kıyasla daha baskın olması gerekliliğidir.³⁷

³⁴ Todd Landman, “The Scope of Human Rights: From Background Concepts to Indicators”, 2005, p. 3, <http://web.abo.fi/institut/imr/research/seminars/indicators/Background.pdf>, Erişim Tarihi: 08 Mart 2012

³⁵ Catriona McKinnon, “Rights: Their Basis and Limits”, Richard Bellamy and Andrew Mason (Ed.), *Political Concepts*, (pp. 16-27), Manchester University Press, UK 2003, p. 17-19.

³⁶ Richard Falk, “Cultural Foundations for the International Protection of Human Rights”, Abdullah A. An-Na'im (Ed.), *Human Rights in Cross-Cultural Perspectives: A Quest for Consensus*, (pp. 44-64), The University of Pennsylvania Press, USA 1992, p. 44.

³⁷ James W. Nickel, *Making Sense of Human Rights*, Blackwell Publishing, USA 2007, p. 22-23.

İnsan haklarının kapsamı konusunda ortaya konan farklı görüşler, bir taraftan hakların sürekli olarak genişletilebileceği ve buna bağlı olarak da insan refahının artırılabilirliği fikrini gündeme getirirken, diğer taraftan da tam bir uzlaşının sağlanamaması konunun muğlak kalmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, hak ve özgürlüklere ilişkin kapsam sorununun aydınlığa kavuşturulması gereği hala gündemdeki yerini koruyan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIFLANDIRILMASI

Toplum tarafından bireylere bahsedilen ve gücün doğası olarak tanımlanabilen bir kavram olan özgürlük, geçmişten günümüze kadar geçen süre içinde üzerinde sıkça tartışılan ve gelecekte de tartışılacak bir konudur. Her ne kadar yeni bir kavram olmasa da, gerek dünyanın en az gelişmiş ülkelerinde ve gerekse de en modern toplumlarda sürekli olarak bünyesinde yeni teoriler ile temel unsurların oluşturulmaya çalışıldığı bir öncül olmuştur. Özellikle, insan doğası bir makine olmadığından ve belli bir kalıba bağlı olarak çalışmadığından dolayı, kendisini yaşayan bir varlık yapan içsel güçleri nedeniyle gelişime ve bunun için de özgürlüğe ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda insan doğası, bizatihi var oluş sebebi olan özgürlük güdülerinden beslenmektedir.³⁸

Özgürlük kavramı, bünyesinde çok fazla unsuru barındırdığından dolayı, günümüze dek yaşamış düşünürler bu konuda ortak bir tanım ortaya koyamamışlardır. Her düşünür özgürlüğü kendi bakış açısıyla değerlendirmiş ve ona farklı anlamlar yüklemiştir. Bu nedenle, çok sayıda tanım ve yaklaşım ortaya çıkmıştır.³⁹ 18. yüzyılın en önemli düşünürlerinden birisi olan Montesquieu, “özgürlükten başka hiçbir kelime yoktur ki, kendisine bu kadar fazla önem verilen ve üzerine değişik anlamlar yüklenen olsun” diyerek bu kavramın ne kadar tartışmalı olduğunu işaret etmiştir. Montesquieu, insanlara göre özgürlüğün; baskıcı bir yönetimden kurtulma aracı, insanların itaat etmek zorunda oldukları güçten kendilerini sakınabilme çabası, şiddeti engelleyebilmek amacıyla silah taşıyabilme yetisi veya ayrıcalıklı olarak yönetilmek gibi unsurlarla ifade edildiğini belirtmiştir.⁴⁰

³⁸ John S. Mill, *On Liberty*, Forgotten Books, USA 2008, p. 2, 71.

³⁹ Münici Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s. 3.

⁴⁰ Charles-Louis B. B. Montesquieu, *The Spirit of Laws*, University of California Press, USA 1977, p.199.

İlk olarak liberal düşüncede hayat bulduğu savunulan özgürlük kavramının önemli düşünürlerinden bir tanesi olan Ockham'lı William'a göre özgürlük, bireyin felsefi gelişimi ve kendi otonom yaşamı ile uyumlu olan “kendini yönlendirme” faaliyetidir. Bu düşünceye göre birey, kendi hayatını istediği ölçüde yönlendirmeyi başarabilmesi durumunda özgürdür.⁴¹

Liberal akıma yön veren bir diğer düşünür olan Thomas Hobbes, özgürlük kavramının en önemli unsuru olarak “engellenmenin olmaması” şeklindeki bir görüşü benimsemiş ve adı geçen bu engellemeyi de “her türlü zorlukların ortadan kaldırılması” biçiminde yorumlamıştır. Bu kapsamda; özgür insanı, kişinin sahip olduğu doğal güce paralel olarak yapacağı davranışların önündeki engelleri kaldıran birey olarak tanımlayan Hobbes, davranış özgürlüğü üzerindeki tek engelin bireye yöneltilen dışsal baskılar olduğunu da vurgulamıştır.⁴²

İlk liberallerden bir tanesi olarak anılan John Locke'a göre özgürlük, her bireyin kendi düşünce kalıbını belirleyebilmesi ve böylece sahip olduğu kendi doğal hakları çerçevesinde yaşayabilmesidir. Hükümetlerin temel görevlerinin yalnızca bu doğal hakları korumaktan ibaret olduğunu belirten Locke, “bireycilik” görüşünün şiddetli savunucularından birisi olmuştur.⁴³ Locke; bireylerin yaşama hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet hakkı olmak üzere üç temel hakka sahip olduklarını ve bu haklardan hiçbir suretle vazgeçmeyeceklerini ifade etmiştir.⁴⁴

Özgürlük akımına önemli katkıları olan Friedrich Hayek'in tanımlamasına göre, bireyler kendi özel amaçlarını gerçekleştirebilmek için sahip oldukları bilgilerini kullanabildikleri ölçüde özgürdürler. Kişilerin özgürlüğü önündeki en önemli engelin “zorlama ve baskı” olduğunu belirten Hayek, kendi planlarına göre hareket etme yeteneği sınırlandırılan bireylerin bir başkasının yönetimine itaat etmeye

⁴¹ Arthur S. McGrade, *The Political Thought of William Ockham*, Cambridge University Press, UK 2002, p. 229.

⁴² Quentin Skinner, *Hobbes and Republican Liberty*, Cambridge University Press, UK 2008, p. 44, 150, 211.

⁴³ Jacob H. Huebert, *Libertarianism Today*, Greenwood Publishing Group, USA 2010, p. 11; George G. Brenkert, *Political Freedom*, Routledge Publishing, London 1991, p. 65 and Maurice Cranston, *Freedom: A New Analysis*, Third Edition, Longmans, London 1967, p. 17.

⁴⁴ İbrahim Dursun, *Ekonomik Özgürlükler-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 5.

yönlendirileceğini ifade etmiştir.⁴⁵ Bu bağlamda, Hayek’in amaçladığı liberal ya da serbest toplum, bireyleri diğerlerinin iradesine tabi kılma ve zor kullanmanın en aza indirildiği bir toplumdur.⁴⁶

Önceki kısımlarda da belirtildiği üzere, insan doğasının en temel unsuru olarak değerlendirilen özgürlük, sadece “insanlık” bilinci çerçevesi içinde de ifade edilmeye çalışılmıştır. Tanör (1994), özgürlüğü, bir şeyi yapma ya da yapmama serbestliği ve kamu otoritesinin dayatacağı buyrukların tutsağı olmama biçiminde tanımlamıştır.⁴⁷ Benzer şekilde Wolf (2008), özgürlüğün bir kanunlar bütünü, hükümet sistemi ya da vatanseverlik değil, tamamen insanın ruh haline özgü bir kavram olduğunu ifade ederek beşeriyetin önemine değinmiştir.⁴⁸ Ancak, özgür bireyin kendi iç evreninin bilincinde olarak yaşaması, dış dünya ile ilişkisinin kesilmesini gerektirmez. Dolayısıyla, özgürlüğü bütünüyle subjektifleştiren böyle bir yaklaşım, özgürlüğü koruma adına onun alanını daraltmaktadır.⁴⁹

Özgürlük, bazı yazarlar tarafından “ulusal bağımsızlık” olarak düşünülmüş; her türlü zorlama, sınırlama ve dıştan gelecek baskının olmaması şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁰ Ancak, bu yaklaşım özgürlük kavramını tam olarak açıklamaktan uzaktır. Çünkü bir ülkenin bağımsız olması, o ülkede yaşayan bireylerin de özgür oldukları anlamına gelmemektedir. Ülkede yaşayan bireylerin özgür olduklarını söyleyebilmek için insanların baskı ve zorlama altında olmamaları büyük bir önem taşımaktadır.

Bir başka tanımlamaya göre özgürlük, toplumsal gereklilikler tarafından sınırları çizilen ve bireylerin kendi kararlarına göre hareket etmelerine olanak tanıyan bir haktır.⁵¹ Mutlak özgürlük kavramı içerisinde değerlendirilen bu tanımlama, bireylerin dilediği her şeyi serbestçe yapabilmelerini ifade eder. Herhangi bir otoritenin baskısı olmaksızın tamamen bireysel arzu ve isteğe bağlı olarak tercih edilen bir eylemin yapılması biçiminde tanımlanan mutlak özgürlüğün en temel unsuru, bireyin sahip

⁴⁵ R. T. Allen, *Beyond Liberalism: The Political Thought of F. A. Hayek & Michael Polanyi*, Transaction Publishers, USA 1998, p. 49-50.

⁴⁶ Jeremy Shearmur, *Hayek and After: Hayekian Liberalism As a Research Programme*, Routledge Publishing, London 1996, p. 67-68.

⁴⁷ Bülent Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, 3. Baskı, BDS Yayınları, İstanbul 1994, s. 13.

⁴⁸ Naomi Wolf, *Give Me Liberty: A Handbook for American Revolutionaries*, Simon & Schuster Publishing, New York 2008, p. 5.

⁴⁹ İsmail Kılıçoğlu, “İnsan ve Özgürlük Üstüne Bir Deneme”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 4, Sayı: 22, 1998, s. 693.

⁵⁰ Mordecai Roshwald, *Liberty: Its Meaning and Scope*, Greenwood Press, USA 2000, p. 7.

⁵¹ Jay Newman, *On Religious Freedom*, University of Ottawa Press, Canada, 1991, p. 18.

olduğu güçten kaynaklanmaktadır. Kanunların geçerliliğinden ziyade tamamen bireysel otoriteye dayalı olan bu görüş sadece teoride geçerlidir.⁵² Mutlak özgürlük akımının en önemli temsilcileri “varoluşçu” felsefenin ortaya çıkışında büyük bir rol oynamışlardır. Varoluşçu felsefede insan ile ilgili düşüncelerin temeli mutlak özgürlük anlayışına dayandırılmış ve insanın özgür olmaya mahkum olduğunun altı çizilmiştir. Varoluşçu düşünce akımında özgürlüğün tek hedefi ve tek rakibinin yine kendisi olduğu belirtilmiş ve bilinç kazanan insanların yegâne isteklerinin özgürlük olduğu vurgulanmıştır.⁵³

Özgürlükler ile ilgili belirtilen ölçütler dışında, keyfiliği önleyecek ve herkes tarafından kabul edilecek şekilde özgürlüklerin kanunlarla sınırlandırılması gerekmektedir. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte kabul edilen *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*, özgürlüklerin sınırlarının belirlenmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu bildirinin dördüncü maddesinde belirtilen “özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.” ifadesi özgürlüklerin taşınması gereken çerçeveyi açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁴

Özgür eylemin en fazla çalkantılara yol açtığı ve bu nedenle en çok sınırlamalarla karşılaştığı alan sosyo – ekonomik alan olmuştur. Bireye mutluluk vadeden sistemler tüm zamanlar için geçerli ideal bir yaşam biçimi olarak benimsenmişler ve gelecek nesillere eğitim yoluyla empoze edilmişlerdir. Böylece, bireysel ve toplumsal mutluluğu amaç edinen sistemler zaman içerisinde birer ideoloji haline gelmişlerdir. Sistemi dogma biçiminde benimseyen, onu uygulayan ve bundan menfaat sağlayan toplumların durağan unsurları, sistemi korumaya çalışmışlardır. Dinamik unsurlardan gelen eleştirileri, ana teze ekledikleri yeni argümanlarla cevaplamışlardır. Tez – antitez çatışması bazen fikir anlamını aşarak fiziksel alana kaymış ve özgürlüklerin sınırlandırılması birçok alan için söz konusu olmuştur. Böylece, hayatımızın önemli yönlerine hükmeden sistemler ve rejimler, özgürlüğün etkin ve verimli olması gerektiği

⁵² Samuel G. Goodrich, *The Young American: Book of Government and Law*, The University of Michigan Press, USA 2006, p. 26.

⁵³ Talip Karakaya, “Varoluşçu Felsefede ‘Başkası ve Özgürlüğün Sınırı’ Problemi”, İsmail Serin (Ed.), *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, (ss. 82-91), Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı, Asa Kitabevi Yayınları, Bursa 2010, s. 82-84.

⁵⁴ Jackson J. Spielvogel, *Western Civilization: Since 1500*, Cengage Learning Publishing, Eighth Edition, USA 2011, p. 584.

en uygun alan olmaları gerekirken, özgürlüğün pek olmadığı, çoğu zaman kısıtlandığı bir unsur haline gelmişlerdir. Nitekim, toplumun refahını sağlamak ve ülkeyi medeni toplumlar seviyesine çıkarmak amacıyla kurulmuş sistemler ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda özgürlükleri baskı altına alabilmişlerdir.⁵⁵ Bu bağlamda, hakim otorite tarafından özgürlüklerin uç noktalar yerine belli başlı alanlarda sınırlandırılması için özgürlüğün ne olduğundan ziyade onun alanının ve bu alana dahil olan türlerinin bilinmesi büyük bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla, bu kısımda özgürlüklerin temel bileşenlerini oluşturan negatif ve pozitif özgürlükler ile siyasal, sosyal ve ekonomik özgürlükler incelenecektir.

1.2.1. Negatif ve Pozitif Özgürlükler Ayrımı

İnsan haklarının, bütün temel özgürlükleri bünyesine katan en önemli unsur olduğunun belirtildiği Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* 10 Aralık 1948'de yayımlanmıştır. Bu bildiride temel hak ve özgürlükler, “medeni ve siyasi haklar” ile “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” biçiminde bir ayrıma tabi tutulmuştur.⁵⁶ Literatürde yer alan “negatif” ve “pozitif” özgürlükler ise ilk olarak Alman bilim adamı Georg Jellinek tarafından ortaya atılmış ve daha sonra da Isaiah Berlin'in katkılarıyla içeriği genişletilmiştir.⁵⁷

Özgürlük fikri, hem negatif ve hem de pozitif özellikleri olan bir görünüm sergilese de, hangi unsurun baskın olduğuna dair birçok yazar tarafından çağdaş politik ve siyasal düşünce yazınında üzerinde sıklıkla durulan konulardan bir tanesi olmuştur. Bu iki özgürlük türü üzerinde oldukça yoğun çalışmalarda bulunan Thomas H. Green, negatif ve pozitif özgürlük kavramını sistematize eden ilk düşünürlerden birisi olmuştur.⁵⁸

Negatif ve pozitif özgürlük kavramlarının kullanılışında önemli sayılabilecek bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. Negatif ve pozitif kelimeleri, oldukça yoğun biçimde değer yüklü ve zihinlerde hemen belirli çağrışımlar yapan sözcüklerdir. Negatif

⁵⁵ İbrahim Dursun, “Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler”, *Akademik İncelemeler*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2009, s. 7.

⁵⁶ Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent*, University of Pennsylvania Press, USA 1999, p. 3.

⁵⁷ Barry A. Shain, *The Myth of American Individualism: The Protestant Origins of American Political Thought*, Princeton University Press, New Jersey 1994, p. 118.

⁵⁸ Avital Simhony, “Beyond Negative and Positive Freedom: T. H. Green's View of Freedom”, *Political Theory*, Vol: 21, No: 1, 1993, p. 28.

kelimesi bünyesinde olumsuzluk ve menfilik gibi unsurları barındırırken, pozitif kelimesi ise olumluluk ve müspetlik gibi kavramlara işaret etmektedir. Ancak, bu konuda dikkat edilmesi gereken temel husus, negatif ve pozitif kelimelerinin kendi başlarına bir olumsuzlama veya olumlama niteliği taşımadığı, yalnızca farklı özgürlük anlayışlarını belirtmek için kullanıldığıdır.⁵⁹

Bu kısımda, özgürlüklerin sınıflandırılması kapsamında temelde Batı'nın sosyo-politik düşüncesinde kendine yer edinen ve negatif – pozitif özgürlükler biçiminde gerçekleştirilen ayrımlar incelenecektir.

1.2.1.1. Negatif Özgürlükler

Özgürlüklerin negatif konsept içinde yorumlanması, “bir şeyin yokluğu” olarak ifade edilebilecek negatif norma işaret etmektedir. Bu görüşe göre, özgürlüğün pozitif bir içeriği yoktur, yani özgürlük kavramı sadece çeşitli subjektif unsurların kullanımı dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, özgürlüğün negatif olması, bireyin herhangi bir sınırlama ya da yasaklamaya tabi olmaksızın her istediğini yapabilmesi biçiminde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, özgürlüğe yönelik negatif bakış açısı, bireyin “doğal” olarak sahip olduğu haklara dayanan özgürlüğü ifade etmekte ve bu doğal özgürlüğe yönelik dışsal sınırlamaların olmaması gerektiğine odaklanmaktadır.⁶⁰ Hayek tarafından da savunulan, “...devlet, toplum içerisinde yaşayan bireylerin özgürce davranışı önündeki sınırlamaları mümkün olduğu kadar azaltmakla ve diğer bireyler tarafından sağlanmak istenen cebri baskıları ortadan kaldırmakla mükelleftir” görüşü devletin faaliyet alanına önemli sınırlamalar getirmesi ve ona negatif fonksiyonlar yüklemesi bakımından önemlidir. Bu ifadede yer alan “sınırlamalar” ve “baskı” sözcükleri, bireyin çevresinin ve davranışlarının bir başkası tarafından tamamen kendi planlarına göre yönetilmesini ve bu yolda kendisi için hizmet edilmesini vurgulamaktadır.⁶¹

Negatif ve pozitif özgürlükler ayrımına dikkati çeken Isaiah Berlin (1958)'e göre negatif özgürlükler, bireyin hareket alanının daraltılmaması olarak tanımlanmıştır.⁶²

⁵⁹ Atilla Yayla, *Liberalizm*, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 1998, s. 155.

⁶⁰ Yıldız Silier, *Freedom: Political, Metaphysical, Negative and Positive*, Ashgate Publishing Company, USA 2005, p. 9.

⁶¹ Joseph P. DeMarco, *A Coherence Theory in Ethics*, Value Inquiry Book Series, Netherlands 1994, p. 144.

⁶² Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty*, Clarendon Press, UK 1958, p. 7.

Berlin'in bu düşünce akımında dikkati çeken ilk unsur özgürlüğe yönelik liberal öğreti ve ikincisi ise özgürlük düşüncesindeki metafiziksel açıklamalardır. Özgürlüğe yönelik liberal öğreti, bireyin içsel düşüncesini merkez olarak kabullenmekte ve içsel çatışmalardan hareketle doğruyu bulabileceği serbest hareketi temel almaktadır. Bireyler arasında çıkabilecek küçük farklılıkların ya da anlaşmazlıkların odak noktasını da değerler sistemine atfedilen yargılar oluşturmaktadır. Özgürlük düşüncesindeki metafiziksel açıklamalar ise bireyin istekleri üzerine yöneltilen müdahaleleri vurgulamaktadır.⁶³

Negatif özgürlükler, insan olmak vasfıyla tüm bireylerin sınıf, cinsiyet, ırk, din ve dil farkı gözetilmeksizin sahip oldukları özgürlüklerdir.⁶⁴ Bu temel özgürlüklere sahip olmak için devlete gerek yoktur. Çünkü bunlar, bireyin doğuştan sahip olduğu, ancak herhangi bir bireye ya da siyasal iktidara devretme hak ve yetkisinin bulunmadığı özgürlüklerdir. Bu nedenle, negatif özgürlükler anlayışına göre bireysel özgürlüğün temin edilebilmesi için öncelikli olarak siyasal iktidarın sınırlandırılması gerekmektedir.⁶⁵ Locke tarafından ortaya atılan geleneksel görüşün de vurguladığı gibi, devletin tek görevi bireysel özgürlüklere yönelik sınırlandırma ve baskıların önlenmesidir. Özgürlükler üzerinde bir baskı ile karşılaşıldığında, bireyi tekrardan tam özgürlüğe götürecek gerekli yolun devlet müdahalesinden geçtiği savunulmaktadır. Medeniyetler geliştikçe ve toplumlar daha kompleks bir yapıya büründükçe adli taleplerin, yükümlülüklerin ve hakların kapsamının genişlemesine paralel olarak devletin yerine getirmek zorunda olduğu temel görevin hacmi artmakta ve despotizme karşı negatif özgürlükler yükselmektedir.⁶⁶ Amerikan ve Fransız devrimleri ile birlikte siyasal iktidara karşı bireysel özgürlükleri ön plana çıkaran ve bu kapsamda devletin faaliyet alanını daraltmaya yönelen insan hak ve özgürlüklerine ilişkin bildiriler, devletin hiçbir zaman aşamayacağı bir çerçeve çizmiştir. Bu çerçevenin belirttiği sınır, kişinin özel alanı ile serbest hareket çevresi olmuş ve dolayısıyla devlete sadece negatif

⁶³ Katrin Flikschuh, *Freedom: Contemporary Liberal Perspectives*, Polity Press, UK 2007, p. 13, 53.

⁶⁴ James L. Marsh, *Critique, Action and Liberation*, State University of New York Press, USA 1995, p. 317.

⁶⁵ Dursun, 2002: s. 13.

⁶⁶ Charles M. Sherover, *Time, Freedom and the Common Good: An Essay in Public Philosophy*, State University of New York Press, USA 1989, p. 117-118.

bir görev yüklemiştir. 18. yüzyılda gelişen klasik özgürlüklerin, negatif özgürlükler olarak adlandırılmasının temel nedeni budur.⁶⁷

Hemen bütün klasik öğreti savunucuları, negatif özgürlük akımını benimsemişler ve bu özgürlüğü, “devlet yönetiminden bağımsızlık” olarak adlandırmışlardır. Kendilerinden sonra gelen ve “yeni özgürlük” olarak isimlendirilen akıma öncülük eden klasik liberal öğreti, bu yeni akımın, “sadece devlet yönetiminden değil, aynı zamanda kapitalist toplum sınırlandırmalarından da bağımsızlık” görüşünü ortaya koyması yolunda da bir araç olmuştur.⁶⁸ Genel olarak ifade etmek gerekirse klasik öğreti tarafından benimsenen negatif özgürlük anlayışı, bireylerin birbirlerine empoze etmeye çalıştıkları dışsal baskıların olmaması düşüncesi üzerine temellendirilmiş⁶⁹ ve insan doğasından kaynaklanan hareket özgürlüğünü benimsemiştir.

1900’lü yılların ilk yarısında ortaya çıkan iki dünya savaşı ile büyük buhran sonucunda klasik öğretiye duyulan güvenin sarsılmasına paralel olarak klasik özgürlük kavramı da gündemden düşmüş ve devletin piyasa mekanizmasında aktif biçimde yer alması gerektiği fikrine bağlı olarak özgürlük kavramı da değişmiştir.

1.2.1.2. Pozitif Özgürlükler

18. yüzyılda kendini hissettiren Sanayi Devrimi ile birlikte üretim tekniklerinde yaşanan hızlı değişim, aile üretimi yerine büyük sanayi işletmelerinde yapılan üretimi ön plana çıkarmıştır. Buna paralel olarak, belli bir bölge için yapılan üretim yerine uluslararası piyasalara ve deniz aşırı ülkelere yönelik üretim yapılmaya başlanmıştır. Uygulanan yayılmacı ve sömürgeci politikalar piyasaların sınırlarını genişletmiş; siyasi sınırları artırmaya yönelik emperyalist zihniyet ise yerini ekonomik sınırlara dayalı emperyalizme bırakmıştır. Temelde Avrupa kaynaklı olarak ortaya çıkan bu gelişim, kıtada ekonomik yapıyı hızla değiştirirken, sosyal yapıda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Kralların ve kilisenin baskısından kaçanların yerleştiği Kuzey Amerika’da bireysel özgürlüğünü her şeyin üstünde tutan insanların kurduğu ve liberal ekonominin ana politika olduğu bir devlet güç kazanırken, Fransa’da da burjuvazi iktidara gelmiştir. İngiltere’de de avam kamarasının yetkilerinin artırılması burjuvazinin yükselişini

⁶⁷ Kapani, s. 50.

⁶⁸ Milan Zafirovski, *Liberal Modernity and Its Adversaries: Freedom, Liberalism and Anti-Liberalism in the 21st Century*, Brill Publishing, Netherlands 2007, p. 52.

⁶⁹ Carol C. Gould, *Rethinking Democracy: Freedom and Social Cooperation in Politics, Economy and Society*, Cambridge University Press, UK 1990, p. 37.

göstermiştir. Tüm bu gelişmelere ilaveten, Avrupa'nın iktisadi düşünürleri üretimin nasıl artırılacağı üzerinde tartışırken, bölüşüm üzerinde fazla durmamışlardır.⁷⁰ Bu durumdan rahatsızlık duyan bazı klasik iktisatçılar, genel kapsamda eşitsizliklerin ve daha özelde ise ekonomik adaletsizlik ile sömürünün özgürlükleri nasıl olumsuz etkilediği üzerinde odaklanmışlardır. Bu düşünürlere göre, eğer insanlar yoksulluk içindelerse ya da işsizlik gibi bir problemle karşılaşırlarsa, müdahaleler karşısında bireylerin sahip oldukları doğal haklar onları özgür yapmak için yetmeyecektir. Bu tarz sorunlarla uğraşan insanlar yasal hakları bakımından özgür olmalarına karşın, ekonomik yaşam bakımından ise sınırlı bir özgürlüğe sahip olacaklardır.⁷¹ Ayrıca, sanayi kesiminde çocuk yaşta çalıştırılan nüfusun oldukça önemli bir yer tutması ve sadece iş hayatı olarak değil, aynı zamanda sosyal hayatta da adaletsiz bir düzenin artması nedeniyle özgürlük kavramının topyekün olarak değiştirilmesi gündeme gelmiştir.

Liberal kavramlardaki yozlaşma sonucunda, bir zamanlar ekonomik özgürlüklerle sıkı ilişki içinde olduğu düşünülen bireysel özgürlük talebi bu dönemden sonra devletin çözüm üretmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Geçmişte siyasi faaliyet alanını belirleyen aşılmaz bir sınır işlevi gören bireysel özgürlükler, devletin pozitif faaliyetini gerektiren refah hak edişlerine dönüşmüştür.⁷²

Genel bir ifadeyle pozitif özgürlükler, kontrol ve denetleme gücünden kaynaklanan özgürlükler biçiminde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre, bireyin denetim gücüne sahip olması durumunda özgürlüğün pozitif yanından bahsedilebilirken, aksi halde bireylerin özgür olmadıkları söylenebilir.⁷³ Bu bağlamda pozitif özgürlükler, toplumdaki bireylerin arzuladıkları konumlara ulaştırılabilmesi için onlara tayin edilen haklardır. Dolayısıyla bireyler, eksikliğini hissettikleri unsurları bir otorite tarafından elde etmeye çabalamaktadırlar.⁷⁴ Bu otorite kimi zaman toplumdaki bir başka birey, kimi zaman da devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Negatif özgürlük anlayışının devlete yüklediği pasif rol, günlük hayatta çeşitli maddi sıkıntılar içinde bulunan

⁷⁰ Yereli, s. 61-62.

⁷¹ David C. Cochran, *The Color of Freedom: Race and Contemporary American Liberalism*, State University of New York Press, USA 1999, p. 42.

⁷² Norman Barry, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, (Çev.: Mustafa Erdoğan), LDT Yayınları, Ankara 1997, s. 2.

⁷³ Nigel Warburton, *Philosophy: The Basics*, Third Edition, Routledge Publishing, London 1999, p. 81.

⁷⁴ Tara Smith, *Moral Rights and Political Freedom*, Rowman & Littlefield Publishing, USA 1995, p. 171.

bireylerin tamamen kendi hallerine bırakılması anlamına gelmektedir.⁷⁵ Bu nedenle, devletin aktif bir görev üstlenerek sosyal refah devleti unsurunu taşıması görüşünde birleşilmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak 19. ve 20. yüzyılda toplumsal refahın düzenlenmesi çabalarının yanı sıra, siyasal alanın geliştirilebilmesi düşüncesiyle yeni bir doktrin olarak pozitif özgürlükler gündeme gelmiştir. Kapsamlı bir teorik sistemin en önemli parçası şeklinde ifade edilen pozitif özgürlükler konsepti, ayrı bir düşünce bütünü görüşüyle benimsenmiştir.⁷⁶ Bu bağlamda, bireylerin hareket özgürlüklerinin önünde diğer bireylerin ya da devletin herhangi bir sınırlandırmasının olmaması biçiminde tanımlanan negatif özgürlüklere karşı; pozitif özgürlükler ise, bireylerin davranışları önünde sınırlayıcı ya da engelleyici bir güç olarak diğer bireylerin veya devletin etkin bir rol oynaması olarak ifade edilmiştir.⁷⁷

Pozitif özgürlük kavramının gelişiminde birkaç akım ön plana çıkmaktadır. Hegel; bireylerin, özgürlük kavramını yalnızca “isteklerin yapılmasının engellenmemesi” olarak görmeleri sonucunda devletin yasalarının kendilerine uyma konusundaki zorlayıcılığı bir sınırlama olarak algılayabileceklerini belirtmiştir. Oysa Hegel, bir devletin yasalarını oluşturan temel unsurun, devleti oluşturan halkın gücü⁷⁸ olduğunu ifade etmiştir. Bir halkın ortaya çıkmasının keyfe keder bir karar ya da isteğe bağlı bir sözleşme olmadığını ifade eden Hegel, toplumun oluşmasının en asli nedeninin o toplumda yer alan insanların gereksinimlerine, bu gereksinimlerden doğan isteklerine ve bu istekleri bir insanın tek başına karşılamasının olanaksızlığına bağlamıştır.⁷⁹ Hegel’e göre, devlet ve yasalar özgürlüğü gerçekleştirecek yegane koşul olduğundan dolayı; özgür birey, yani öznellik ancak akılcı bir devletin varlığıyla ortaya çıkabilir.⁸⁰ Bu

⁷⁵ Kapani, s. 51.

⁷⁶ Ben Wempe, *T. H. Green's Theory of Positive Freedom: From Metaphysics to Political Theory*, Imprint Academic, UK 2004, p. 108, 195.

⁷⁷ David V. Mill, *Liberty, Rationality and Agency in Hobbes's Leviathan*, State University of New York Press, USA 2001, p. 34.

⁷⁸ Hegel, halkın gücünü “tin” olarak ifade etmiştir. Tin ise, öznenin özne olarak kendisini gerçekleştirmesi düşüncesine bağlanmıştır. Bu bağlamda tin, bireyin kendisinde bulunan ve kendisi için hakiki olandır, kavram ile nedenselliğin mutlak birliğidir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Georg W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, (Trans.: A. V. Miller), Motilal Banarsidass Publishing, New Delhi 1998.

⁷⁹ Hamdi Bravo, “Hegel’in Tarih Tasarımında Özgürlük ve İlerleme”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, 2004, s. 158.

⁸⁰ Tülin Bumin, *Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 151.

bağlamda, Hegel'in düşünce tarzından türetilen pozitif özgürlükler, bireylerin kendine yeterliliklerinin söz konusu olamayacağı ve böylece toplumsal bir yapılanmada hayat bulabilecekleri görüşü üzerine temellendirilmiştir.⁸¹

Rousseau, doğal toplumsal ortam içinde yaşayan insanların bir bütün olduklarını ve bu bütün içerisinde ortaya çıkan özgürlüğün belli bir düzeni olan devlet yönetimindeki beşeri ilişkilerden kaynaklandığını öne sürmüştür. Özellikle, ahlaki bakımdan gerekli olan özgürlüğün devlet tarafından insanoğluna sağlanacağını belirten Rousseau, özgürlüğün negatif bir faktör olmasından ziyade, pozitif bir gücü bünyesinde barındıran bir faaliyet olduğunu vurgulamıştır. Rousseau'ya göre ahlaki özgürlük, doğal özgürlük gibi bireylere bahsedilen ve kendisine bağlı olan bir haktır, bu nedenle de bütün insanlar özgürdür. Ancak, ahlaki gücün sivil topluma girilmesi yoluyla daha fazla güçlendirilebileceğini ifade eden Rousseau, bireyin bu anlamda kendisinin bir kanun koyucu gibi davranacağını, toplumsal bir yozlaşma durumunda ise bir sözleşme ile siyasal topluma geçileceğini belirtmiştir.⁸² Rousseau, özgürlüğün her ortamda olamayacağını ve özgürlüğün teminatı olması nedeniyle toplumsal yaşamın varlığını en önemli koşul olarak kabul etmiştir. O, toplumsal yaşamda bir arada bulunan insanların, kendi başlarına kazandıklarının daha fazlasını kazandıkları ölçüde mutlu olacaklarını iddia etmiştir.⁸³ Bu bağlamda Rousseau, insanların sadece politik bir toplumda insan olabileceklerini belirterek, sosyal sözleşme ile pozitif özgürlüklerin sağlanabileceğini vurgulamıştır.⁸⁴

Pozitif özgürlük akımını sistematik olarak ilk kez inceleyen Green; gerçek özgürlüğü, "herhangi bir sınırlamaya tabi olunmaması" ya da "bireyin, istediği her şeyi serbestçe yapabilmesi" biçiminde değil de, "bireylerin, bir başkasının arzularını yerine getirebilme gücü" veya "arzu edilen bir davranışı yapmaya yönlendirilen pozitif güç ya da kapasite" olarak tanımlamıştır.⁸⁵ Böyle bir tanımlama yaparak liberal düşüncüyü değiştiren Green, herhangi bir sınırlamaya tabi olmayan bireylerin kendi özgürlüklerini

⁸¹ John McGowan, *Postmodernism and Its Critics*, Cornell University Press, New York 1991, p. 52.

⁸² Stanley Hoffmann, "The Social Contract or the Mirage of the General Will", Christie McDonald and Stanley Hoffmann (Ed.), *Rousseau and Freedom*, (pp. 113-141), Cambridge University Press, UK 2010, p. 116.

⁸³ Yereli, s. 35.

⁸⁴ Matthew Simpson, *Rousseau's Theory of Freedom*, Continuum International Publishing Group, London 2006, p. 114.

⁸⁵ Peter P. Nicholson, *The Political Philosophy of the British Idealists: Selected Studies*, Cambridge University Press, UK 1990, p. 121.

yapıcı bir şekilde kullanamayacaklarını belirtmiştir. Böylece insanların daha eşitsiz ve eğitimsiz bir topluma yöneleceği vurgulanmış, bunun sonucunda da sosyal hayatın işleyişine sağlanacak pozitif katkıların da minimum seviyede kalacağı öne sürülmüştür. Bu bağlamda Green, devletin mutlaka adaletsizliği önleyecek ve eşitsizlikleri ortadan kaldıracak yasal müdahalelerle topluma hükmetmesi gerektiğini ifade ederek, bireylerin gelişimi önünde pozitif özgürlüklerin önemini vurgulamıştır. Green'e göre, pozitif özgürlüklerin söz konusu olabilmesi için devletin varlığının benimsenmesi ve devlete katılımın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu koşulun sağlanması durumunda bireysel özgürlüklerin ortaya çıkacağını savunan Green, gelişmiş bir devlet anlayışı yardımıyla özgürlük kavramını açıklamıştır.⁸⁶ Green ile ön plana çıkan pozitif özgürlük anlayışı toplumsal içerikli olup, devletin bazı toplumsal amaçlarla bireyin özel çıkarına müdahale etmesini özgürlüğü artırıcı veya "özgürleştirici" bulmaktadır. Green'e göre bu müdahalelerin özgürlüğe aykırılığı görünüştedir; gerçekte özgürlük alanını genişletmekte ve özgürlüğü mümkün kılmaktadır.⁸⁷

Özgürlüğü, bireylerin tek başlarına kendi yaşamları için başaramayacakları bir olgu olarak tanımlayarak pozitif özgürlüklere işaret eden Berlin, bireysel özgürlüklerin elde edilebilmesi için devlet tarafından cebri unsurların uygulanması gerekliliğinin altını çizmiştir. Berlin'e göre pozitif özgürlükler, tüm bireylerin aynı yolu takip ederek özgürlük aydınlığına ulaşabilecekleri bir olguyu ifade etmekte ve politik sınırlamalar ise bu süreci hızlandıran bir araç konumuna gelmektedir. Bu bağlamda, Berlin'in pozitif özgürlük anlayışı, bireyin rasyonel benliğinin gelişimini sağlayan bir özgürlüktür.⁸⁸ Berlin tarafından ifade edilen pozitif özgürlükler, bireylerin arzularının otonom varlığından kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu otonom varlık, "içsel özgürlük" anlayışı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bireyler, karşılaştıkları engelleri⁸⁹ "yüksek ben" in tam tersi özelliklere sahip olan "alçak ben" yardımı ile aşmaktadırlar. Aynı zamanda özgürlük, bireyin "alçak ben" in yansımaları olan basit çıkarlar peşinde koşmaları yerine, yüksek ideallerin hizmetinde olan "yüksek ben" in "alçak ben" i

⁸⁶ Urmila Sharma and S. K. Sharma, *Western Political Thought*, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi 2006, p. 88-89.

⁸⁷ Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 41.

⁸⁸ Barrie Axford and Gary K. Browning, *Politics: An Introduction*, Second Edition, Routledge Publishing London 2002, p. 198-199.

⁸⁹ Marina Oshana, *Personal Autonomy in Society*, Ashgate Publishing, UK 2006, p. 151.

kontrol altına almasından ibarettir.⁹⁰ Buna paralel olarak Berlin, pozitif özgürlüğü, bireyin kendi yaşamına hakim olabilme durumu şeklinde özetlemiştir.⁹¹

Pozitif özgürlük akımı sosyalist ve Marxist yazarlar tarafından da irdelenmiştir. Bu ekol düşünürlerine göre pozitif özgürlükler, tarihsel gereklilikten kaynaklanan ve sınıf çatışmalarına katılma sonucunda ortaya çıkan kaçınılmaz bir roldür. Dolayısıyla özgürlükler, sınıf mücadelelerinde kendini bularak yükselen bir hak olarak karşımıza çıkmakta ve yaşamın kollektif kontrolü olarak adlandırılmaktadır.⁹² Pozitif özgürlükler kapsamında toplumsal grubun ve buna bağlı olarak da her toplumsal gruba üye olan bireyin sahip olduğu gücün artırılmasını amaçlayan sosyalist akım, sınıfsal çatışmalar sonucunda özgürlüğü elde eden grubun kendi üyelerine sınırsız bir özgürlük hakkı tanıyacağını ortaya koymuştur.⁹³ Genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse sosyalist düşüncede pozitif özgürlükler, işçi sınıfının sosyal serbestliği olarak sınıf mücadeleleri ile kazanılan ve komünist bir geleceği olan kolektif özgürlüktür.⁹⁴

1.2.2. Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Özgürlükler Ayrımı

Dünya siyasal, sosyal ve ekonomi tarihi sürekli bir gelişim döngüsüne ve bireylerin gelişen sisteme adapte olmalarına bağlı olarak değişim göstermiştir. 17. ve 18. yüzyılın nispeten kapalı toplum yapısı, 19. ve 20. yüzyılda gerek politik, gerek toplumsal ve gerekse de iktisadi bakımdan ortaya çıkan değişim konjonktürü ile birlikte kendisini yenilemeye yöneltmiştir. Temel dinamiğinin Sanayi Devrimi olduğu söylenebilen bu süreç, liberalizm akımları ile birlikte hızlanmış ve böylece ortaya çıkan küreselleşme olgusuna paralel olarak entegrasyon hareketleri ile nihai aşamaya ulaşmıştır.

20. yüzyıl politik organizasyon düşüncelerinin yaygınlaşıp kabul gördüğü, dolayısıyla da demokratik ve katılımcı yönetim anlayışının ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu süreç ile birlikte önemi daha çok hissedilen insan hakları kavramı, politik

⁹⁰ Yayla, s. 153.

⁹¹ Hans T. Blokland, *Freedom and Culture in Western Society*, Routledge Publishing, London 1997, p. 38.

⁹² Keith Dixon, *Freedom and Equality: The Moral Basis of Democratic Socialism*, Routledge Publishing, UK 1986, p. 14-15.

⁹³ Zygmunt Bauman, *Socialism: The Active Utopia*, George Allen & Unwin Publishing, UK 1976, p. 54.

⁹⁴ Andrzej Walicki, "Russian Marxism", Gary M. Hamburg and Randall A. Poole (Ed.), *A History of Russian Philosophy 1830-1930: Faith, Reason and the Defense of Human Dignity*, (pp. 305-325), Cambridge University Press, UK 2010, p. 324.

özgürlüklerin yanı sıra sosyal ve ekonomik özgürlüklerin de gittikçe daha fazla üzerinde durulan konular haline gelmesine neden olmuştur. Ancak adı geçen konular ilgili dönemde her ne kadar önem arz eden unsurlar olsa da, hem yaşanan Büyük Depresyon ve hem de iki dünya savaşı halihazırda bulunan problemlere yenilerinin eklenmesine yol açmıştır. Giderek artan yoksulluk ve insanlar için gerekli ihtiyaçların karşılanamaması, temel özgürlüklere ilaveten toplum için gerekli olan özgürlüklerin elde edilememesi, kadın haklarına olan ilgisizlik, çevresel tahribatın artması ve buna bağlı olarak da sürdürülemeyen ekonomik ve sosyal yaşam istikrarı bunlardan bazıları olmuştur. Daha ilginç olan durum ise, bu sorunların yalnızca yoksul ülkelerde değil, aynı zamanda zengin ülkelerde de görülmüş olmasıdır. Bu problemlerin ortadan kaldırılabilmesi için kalkınma politikaları gündeme getirilmiş, bireysel ve toplumsal gelişim için sosyal, politik ve ekonomik özgürlük süreçleri ön plana alınmıştır. Bireysel gelişimi toplumsal gelişim ile eşdeğer sayan görüşlerin giderek yaygınlaşması ile birlikte özgürlük kavramı en önemli gündem maddeleri haline gelmiştir.⁹⁵

Sahip olduğu öneminden dolayı siyasal, sosyal ve ekonomik özgürlükler arasında sıkı bir bağ olduğu da uzun yıllar boyunca araştırmacıların ilgi odağında olmuştur. Yaptıkları çalışmalar sonucunda ekonomik ve siyasal özgürlüklerin birbirlerinin tamamlayıcıları olduklarını vurgulayan çoğu yazar, sosyal özgürlüklerin de eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye birikimini yükseltecek fırsatlar yaratarak ekonomik ve siyasal özgürlüklerin boyutunu artıracığını belirtmişlerdir. Aralarındaki etkileşimden dolayı, bu kısımda özgürlüklerin önemli bileşenlerini oluşturan siyasal, sosyal ve ekonomik özgürlükler ayrımı detaylı olarak incelenecektir.

1.2.2.1. Siyasal Özgürlükler

Siyasal özgürlükler, uluslararası hukukun çeşitli araç ve prosedürleri aracılığıyla bireylere önemli yasal haklar sağlayan özgürlük göstergelerinden birisidir. Temel dayanakları İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle atılan insan haklarının başlıca unsurlarından olan siyasal özgürlükler, bireysel hakların uluslararası platformda kabul edilen egemen formunu oluşturmuştur. Müktesebat gücünü *Medeni ve Siyasi Haklara*

⁹⁵ Amartya Sen, *Development As Freedom*, Oxford University Press, New York 1999, p.xi-xii.

İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR)'den alan siyasal özgürlükler, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* ile sahip olduğu uluslararası dayanağını pekiştirmiştir.⁹⁶

Literatürde siyasal teori iki kısım halinde incelenmektedir. Bunlardan ilki, politik etik ve ikincisi ise siyasal kurumlar teorisidir. Politik etik, siyasal faaliyetlerin aksamadan yerine getirilebilmesi için oluşturulan temel ilkeler bütünüdür. Siyasal hayatın düzenli işleyebilmesi amacıyla sahip olduğu temel ilkeleri, politik kurumların yapısının anlaşılabilmesi için ana unsurları oluşturmaktadır.⁹⁷ Adı geçen temel ilkeler ise siyasal haklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin özünü teşkil eden siyasal iktidar ile kamusal idarenin kuruluş ve işleyişi neticesinde bireylerin politik iktidara katılma gücünü ifade eden siyasal haklar, uluslararası hukuk prosedürü içerisinde dört başlık altında incelenmiştir. Bunlardan birincisi, siyasal hakların nüvesini oluşturan ve temel medeni haklar kategorisinde değerlendirilen ifade, temsil ve katılım hakkı gibi özgürlüklerin korunmasıdır. İkincisi, özellikle seçim yoluyla kamusal görev yönetimin etkin bir konuma gelme hakkının sağlanmasıdır. Üçüncüsü; sahip olunan siyasal hakların, toplumdaki diğer bireyler üzerinde baskı yaratması ile birlikte düşebilme yetisine olanak tanınmasıdır. Dördüncü ve sonuncusu ise, uluslararası hukuki mevzuatta yer alan şekliyle politik hakların ayrımcılığa karşı olma özelliğini bünyesinde barındırmasıdır.⁹⁸ Dolayısıyla, siyasal etiği oluşturan ilkeler, politik kurumların işleyişini kontrol etmesinin yanı sıra, bu kurumlara ulaşılması gereken hedefler de sunmaktadır. Siyasal etiğe ilaveten, siyasal teorisinin ikinci kısmını oluşturan siyasal kurumlar ise devlet başta olmak üzere onun organlarını, daha geniş bir anlamda bütün kamusal otoriteyi ifade etmektedir. Tüm politik organizasyonların politik kurum olarak değerlendirilmemesi, politik kurumların yalnızca siyasal faaliyetlerde bulunan yapılanmalardan meydana geldiği gözden kaçırılmaması gereken bir noktayı vurgulamaktadır.⁹⁹

Beşeri olaylar döngüsünün en önemli tarihsel süreçlerinden bir tanesini oluşturan siyasal özgürlükler¹⁰⁰ en genel ifadeyle toplumdaki baskı, zorlama ve cebir gibi

⁹⁶ Howard Davis, *Political Freedom: Associations, Political Purposes and the Law*, Continuum Publishing, New York 2000, p. 22.

⁹⁷ Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, Oxford University Press, New York 1986, p. 3.

⁹⁸ Davis, p. 25.

⁹⁹ Raz, p. 3.

¹⁰⁰ Miguel E. Vatter, *Between Form and Event: Machiavelli's Theory of Political Freedom*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands 2000, p. 2.

unsurları ortadan kaldırabilmek ve demokratik sisteme toplumsal katılımcılığı sağlayabilmek amacıyla oluşturulmuş inançlar, tutumlar, davranışlar, değerler ve siyasal faaliyetlerde bulunan organize kurumlar bütünüdür.¹⁰¹ Siyasal özgürlüklerin temelini atıldığı liberal görüşün çıkış noktasını “bireysel özgürlük” felsefesi oluşturmuş ve toplumsal bir varlık olan insanın doğuştan sahip olduğu özgürlüklerinin nasıl kurumsallaştırılacağı sorusuna cevap aranmıştır. Bu soru üzerinde mutabakata varılan temel yanıt, “ciddi bir politik sistem” olmuş ve bunun altyapısının neler olduğu araştırılmıştır.¹⁰² Özgürlüğü, “bireyin, davranışlarında her türlü dış müdahale ve engellemeden bağımsız olması” biçiminde tanımlayan liberal öğretisi, modern anlamda bireysel ve toplumsal özgürlüğü “özerklik” bağlamında somutlaştırabilen bir nüve haline getirmiştir. Bu somutlaşmanın tezahürü olarak da “yerel yönetimler” liberalizm içerisinde önemli bir siyasal birim işleviyle düşünülmüştür.¹⁰³ Bu görüşe ilaveten klasik liberalizm, sosyal sözleşme teorileri kapsamındaki özgürlük anlayışı nedeniyle devletin sınırlandırılması fikrini “anayasacılık” görüşü ile de pekiştirmiş ve bu çabasıyla da büyük bir destek almıştır. Özünü liberalizmden alan anayasacılık düşüncesi, devlet iktidarının birey haklarıyla sınırlandırılmasından oluşmuştur.¹⁰⁴ Bu kapsamda, liberal görüşte “formel demokrasi” olarak da ifade edilen siyasal özgürlüklerin en önemli dayanağı katılımcı, eşitlikçi ve adil bir politik ortamın sağlandığı demokrasi olgusudur. Kurumsal bir düzenleme olarak belirtilen demokrasinin ise şu şartları taşıması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁵

- Organizasyonlar kurma ve halihazırda bulunanlara katılma özgürlüğü,
- İfade özgürlüğü,
- Oy verme hakkı,
- Kamusal kurumlarda çalışabilmek için seçilebilme hakkı,
- Siyasal liderlerin oy için rekabet etme hakkı,

¹⁰¹ Brenkert, p. 17.

¹⁰² Jacques Ellul, *The Ethics of Freedom*, Wm. B. Eerdmans Publishing, USA 1976, p. 370.

¹⁰³ Fikret Çelik ve Sefa Usta, “Klasik Liberalizmde ‘Özgürlük’ ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24, 2010, s. 122-123.

¹⁰⁴ Olivier Beaud, “Anayasa ve Anayasacılık”, Philippe Raynaud ve Stephane Rials (Ed.), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (ss. 63-74), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 69-70.

¹⁰⁵ Charles K. Rowley, “Economic Freedom and Political Freedom”, Charles K. Rowley and Friedrich Schneider (Ed.), *The Encyclopedia of Public Choice*, (pp. 163-172), Kluwer Academic Publishers, Netherlands 2004, p. 167.

- Alternatif bilgi kaynaklarına ulaşabilme özgürlüğü,
- Adil seçimler,
- Oy ve diğer tercihlere bağlı olarak kamusal politikaların belirlenmesi için kurumsallaşmanın sağlanması.

Adı geçen bu koşullar sağlandığında seçilen hükümetin, vatandaşların tercihlerine karşı olan sorumluluğu yargılanabilecek ve böylece sağlanan demokratik ortamda siyasal özgürlükler oluşturulabilecektir.

1.2.2.2. Sosyal Özgürlükler

Filozofik bir disiplin olan “etik”, beşeriyet kavramının geliştirilebilmesi amacıyla gerekli olan şartları inceleyen bir bilim dalıdır. Bireyi; motivasyonel, duygusal, ahlaki, yargısal, bilişsel yetenek ve sınırlar gibi insan doğasına bağlı unsurlarla karakterize eden bu bilim, toplumsal bir varlık olarak bireyin sosyal güdülerle güçlendirilmesini ve özellikle de ahlaki değerlerle bunun pekiştirilmesini amaç edinmiştir.¹⁰⁶ Temeli Antik Yunan’a dayanan ve üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı etik bilimi, sosyal gelişimi esas alan bir perspektiften incelenmiştir.¹⁰⁷

Genel bir ifadeyle sosyal özgürlükler, bir toplumda yaşayan hiçbir bireyin diğer bireyler ya da gruplar tarafından herhangi bir zorlamaya tabi olmaksızın istediği gibi davranabilmesi biçiminde tanımlanabilir. Bu tanımlamadan hareketle bireylerin birbirleri üzerindeki söz hakkının yalnızca bir cebir olmaksızın söz konusu olabileceği ve buna bağlı olarak da karşılıklı bir gönüllü anlaşmanın ortaya çıkabileceği belirtilebilir. Tarihsel süreç içerisinde genellikle bu şekilde tanımlanan sosyal özgürlükler, temel olarak iki farklı bakış açısını yansıtmaktadır. Bunlardan ilki, genel ilke ve uygulamaları bünyesinde barındıran klasik sosyal hakları ifade etmektedir. İkinci bakış açısı ise, faaliyet davranışlarını vurgulayan *süreç özgürlükler*dir. Buna göre bir faaliyet, belli bir amaca ulaşabilmek için çeşitli araçları bir arada kullanan kanun ya da kanunlar bütünüdür. Kanunlar ile birlikte ortaya çıkabilecek olan cebri sınırlamaların

¹⁰⁶ Ferdinand D. Schoeman, *Privacy and Social Freedom*, Cambridge University Press, UK 1992, p. 24.

¹⁰⁷ James E. Alvey, *A Short History of Ethics and Economics*, Edward Elgar Publishing, UK 2011, p. 6.

olmaması durumunda, süreç özgürlükleri oluşturan yasal özgürlükler ve amaç özgürlükler bireyler için işlemeye başlamış demektir.¹⁰⁸

Bir toplumdaki özgürlüklerin varlığı ya da yokluğu üzerine yapılan tartışmalar birbirleri ile bağlantılı dört olgunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlar; **(a)** özgürlüğün kendi doğasının ne olduğu, **(b)** sürdürülebilir özgürlükler ile olası sosyal faydalar arasındaki ilişkilerin niteliği, **(c)** ortaya çıkacak sosyal faydalar arasında özgürlüğün yeri ve **(d)** özgürlüklerin sürdürülebilmesi bağlamında bu sosyal faydanın sonuçlarıdır. Özgürlüklerin, özellikle toplumsal bir varlık olan bireyler için sosyal bir fayda niteliğinde olduğu, elde edilen bu sosyal fayda sonucunda da ekonomik, güvenlik, teknolojik ve manevi değerlerin güçlendirilmesi gibi ilave faydaların elde edilebileceği literatürde ifade edilen en önemli noktalar olmuştur. Bu bağlamda, temel özgürlüklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal faydanın yaratacağı sosyal özgürlüklerin toplumsal bütünlük açısından meydana getireceği etkiler kapsamlıca irdelenmiştir.¹⁰⁹

Sosyal özgürlükler kapsamında ön plana çıkarılan konulardan bir tanesi, toplumda bulunan sosyal grupların sahip oldukları güçlere bağlı olarak özgürlüklerinin de sınırlı olacağıdır. Bu kapsamda, özgürlükler ile ilgili temel problemin, toplumsal grup yapısından kaynaklandığı belirtilmiştir. Kurumsal bir yapılanmadan ziyade ortaya çıkan sosyal gruplar, kendi sosyal davranış kalıplarını benimseme ve bunu yürütme ile mükellef olmuşlardır. Baskın grubun öncülüğünü yaptığı sosyal faaliyetler ise, genel toplumsal davranışların önderi konumunda varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda tarihsel süreç, güç ilişkilerine dayalı olarak sosyal özgürlüklerin boyutunu belirlemiştir. Dolayısıyla, bireysel bakımdan sosyal özgürlük boyutu temel olarak baskın grubun özgürlüğünü yansıtmıştır.¹¹⁰ Söz konusu bu eşitsiz yapılanmayı ortadan kaldıracı bir amaçla 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve 20. yüzyıl boyunca önemli bir gelişme gösteren sosyal devlet anlayışı, getirmiş olduğu sosyal refah uygulamaları ve geniş bir kamu hizmeti demetiyle, özellikle sanayi toplumlarında ortaya çıkan zayıf kesimlerin insan onuruna yakışır bir yaşam standardına kavuşmalarını amaçlamış ve bu konuda hayati bir rol oynamıştır. Vatandaşların sosyal durumları ile ilgilenen ve onlara

¹⁰⁸ Serge C. Kolm, "Liberty and Distribution: Macrojustice from Social Freedom", *Social Choice and Welfare*, Vol: 22, No: 1, 2004, p. 113-114.

¹⁰⁹ Gerald C. MacCallum, "Negative and Positive Freedom", *The Philosophical Review*, Vol: 76, No: 3, 1967, p. 312-313.

¹¹⁰ Gerard DeGre, "Freedom and Social Structure", *American Sociological Review*, Vol: 11, No: 5, 1946, p. 531.

asgari yaşam düzeyi sağlamak için gerekli olan sosyal hakları sunan sosyal devlet, insan onurunun korunmasını temel almış ve bu nedenle de sosyal ve ekonomik yaşama aktif bir şekilde müdahale anlayışını benimsemiştir.¹¹¹ 1970’li yılların ortalarından itibaren dünyada demokratikleşme süreçlerinin hızlanmasına paralel olarak sosyal özgürlük talepleri artmış ve refah devleti kapsamında bu istekler kamusal otorite tarafından yerine getirilmiştir.¹¹² Demokrasinin ekonomik ve siyasal istikrar için ön şartlardan bir tanesi olduğu vurgulansa da, vatandaşların daha mutlu, zengin, sağlıklı ve barışçıl olacakları konusunda garanti vermediği ve bireylerin ideallerini daha az gerçekleştirdiği için¹¹³ üçüncü dalga küreselleşme hareketlerinin ortaya çıkması ile birlikte sosyal devlet kavramı eleştirilmeye başlanmış ve faaliyet alanının temel olarak bazı kamu hizmetlerini yerine getirmek olduğu belirtilen jandarma devlet anlayışı yeniden gündemdeki yerini almıştır.¹¹⁴ Yeniden dağıtım politikalarının eşitsizlik ve fakirliği ortadan kaldıramaması, kişinin kendinden sorumlu olması yerine devlet kuruluşlarına muhtaciyet duygularının başlaması, kamusal otoritenin gittikçe güçlenmesi, artan lobi faaliyetleri ve sosyal düzenin kaybolması ile birlikte sosyal özgürlüklerin sorgulanabilir bir nitelik kazanması sosyal devlet görüşünü değiştirmiştir.¹¹⁵

Günümüz modern toplumlarının anayasalarında gittikçe artan ölçüde sosyal haklara yer verilmektedir. İnsan haklarının gelişmesi ve bunun da sürdürülebilir bir nitelik kazanması için devletin müdahale etmemesi gereken alanlar belirlenmekte ve sosyal özgürlüklerin korunması amacıyla hukuksal düzenlemeler yapılmaktadır. Yaşama, özgürlük ve güvenlik haklarına sahip olma, köle olarak çalıştırılmama, hangi koşulda olursa olsun işkenceye maruz bırakılmama, kanunlar önünde eşit sayılma, çalışma ve çalışma koşullarını belirleyebilme, sendikal haklara sahip olma, sosyal güvenlik haklarından yararlanabilme, mülkiyet üzerinde serbest denetim hakkını kullanabilme, seçme ve seçilebilme yetisinde olabilme gibi sosyal haklar UDHR ile güvence altına alınmış ve anayasalarda yer almıştır.

¹¹¹ Nihat Bulut, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 2, 2003, s. 173-174.

¹¹² John Markoff, *Waves of Democracy: Social Movements and Political Change*, Pine Forge Press, USA 1996, p. 1-2.

¹¹³ Doğan Uysal, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2004, s. 27.

¹¹⁴ Partha Dasgupta, “Positive Freedom, Markets and the Welfare State”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol: 2, No: 2, 1986, p. 27.

¹¹⁵ Wolfgang Kasper, *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme*, (Çev.: Bahadır Akın), Liberte Yayınları, Ankara 2007, s. 147.

1.2.2.3. Ekonomik Özgürlükler

Ekonomik özgürlükler konusu bir sonraki kısımda detaylı olarak inceleneceği için burada sadece tanımsal bir giriş yapmakla yetinilecektir. Genel olarak ekonomik özgürlükler; gönüllü değişim ve serbest rekabet ile fikri ve mülkiyet haklarının güvence altına alındığı piyasa ekonomisinin mevcudiyetini ifade etmektedir. Bu mevcudiyet içindeki temel amaç, kurumsal yapılanma ile ekonomik politika bileşenlerinin karakterize edilmesidir. Temelini liberal düşünce yapısından alan ekonomik özgürlükler, kamusal müdahalelerin piyasalar üzerindeki etkilerinin minimum olması fikri üzerine inşa edilmiştir.¹¹⁶

1.3. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER KAVRAMI VE TARTIŞMALARI

Liberal öğretinin en temel düşünce akımlarından birisini oluşturan ekonomik özgürlükler; serbest piyasa, özel girişim, gönüllü değişim, kapitalizm, sınırlı devlet, serbest ticaret, düşük vergi oranları, sermaye ile emeğin serbest hareketi ve bunun gibi ekonomik hayatın önemli unsurlarını oluşturan *laissez faire – laissez passer* felsefesi üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda, bir ülkenin ekonomik bakımdan diğer bir ülkeye kıyasla daha fazla özgür olması, yukarıda da belirtilen liberal şartları taşıdığı anlamına gelmektedir.¹¹⁷

Temeli 18. yüzyılda Adam Smith ile birlikte atılan ve 20. yüzyılın başlarına kadar şiddetle savunulan liberal düşünce ve özgürlük akımı, bu tarihten itibaren yaşanan iki dünya savaşı ve büyük buhran ile sorgulanır hale gelmiş ve üzerinde yoğun tartışmalar yapılmıştır. Özellikle Keynesyen iktisadın gelişmesi ile birlikte devlete yüklenen görev anlayışının değişmesine bağlı olarak özgürlük kavramı da yeniden düzenlenmiş ve ekonomik özgürlüklerin lehindeki ve aleyhindeki argümanlar sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Günümüzde hala sorgulanabilir bir yapı içerisinde olmasından dolayı, bu kısımda ilk önce ekonomik özgürlük kavramı ve daha sonra ise ekonomik özgürlüklerin ve korumacılık fikirlerinin lehindeki akımlar incelenecektir.

¹¹⁶ Niclas Berggren, “The Benefits of Economic Freedom: A Survey”, *The Independent Review*, Vol: 8, No: 2, 2003, p. 193-194.

¹¹⁷ Alvin Rabushka, “Philosophical Aspects of Economic Freedom”, Walter Block and James C. W. Ahiakpor (Ed), *Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement*, (pp. 23-56), The Fraser Institute, Vancouver 1991, p. 23.

1.3.1. Ekonomik Özgürlükler Kavramı

Ekonomik özgürlükler kapsamında incelenen ilk unsurlardan bir tanesi, her şeyden önce bu özgürlüklerin bir hak niteliğinde olduğudur. “Birinci nesil haklar” olarak tanımlanan sosyal ve siyasal haklara ilaveten, sosyo-ekonomik haklar ise “ikinci nesil haklar” şeklinde ifade edilmiştir.¹¹⁸

Ekonomik özgürlüklerin bireylere bahşedilmiş bir hak olduğunu belirten Alston (1990), ekonomik hakların çalışma, ticari birlikler kurma ve bunlara üye olma, mülkiyet hakkı, eşit işe-eşit ücret, sosyal güvenlik, ailenin ekonomik bakımdan korunması, yeterli bir yaşam standardına ulaşılması ve sendikalara üye olunması gibi unsurlardan oluştuğunu savunmuştur.¹¹⁹ Benzer görüşler, Schwartz (1992) ve Daintith (2004) tarafından da vurgulanmıştır.¹²⁰ Johnson (1999) ve Barzel (2002)’e göre ise ekonomik haklar, bireylerin mal ve hizmetleri değişim ile tüketim yeteneğini yansıtan bir unsurdur.¹²¹

“Temel ihtiyaçlar” olarak nitelendirdiği ekonomik hakların medeni ve siyasal haklara kıyasla bireyler için daha önemli olduğunu vurgulayan Howard (1983), sosyo-ekonomik hakların kazanılması sonucunda siyasal ve sivil hakların bütünleşik bir yapı kazanacağını belirtmiştir.¹²²

Ekonomik özgürlüklerin, mülkiyet ve sözleşme haklarına ilaveten üçüncü bir hak konumunda olduğunu belirten Siegen (1992), bireylerin tek başlarına ya da diğer bireylerle iş yapabilme, ticari faaliyetlerde bulunabilme, meslek seçme, mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımına ortaklık edebilme şeklindeki bir sıralamayla ekonomik

¹¹⁸ Brian Orend, “Justifying Socioeconomic Right”, Rhoda E. H. Hessman and Claude E. Welch (Ed.), *Economic Rights in Canada and the United States*, (pp. 25-40), University of Pennsylvania Press, USA 2006, p. 25.

¹¹⁹ Philip Alston, “U.S. Ratification of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: The Need for an Entirely New Strategy”, *The American Journal of International Law*, Vol: 84, No: 2, 1990, p. 369.

¹²⁰ Herman Schwartz, “Economic and Social Rights”, *American University Journal of International Law and Policy*, Vol: 8, No: 2-3, 1992, p. 553 ve Terence Daintith, “Constitutional Protection of Economic Rights”, *International Journal of Constitutional Law*, Vol: 2, No: 1, 2004, p. 57-58.

¹²¹ Bryan T. Johnson, “Comparing Economic Freedom and Political Freedom”, Bryan T. Johnson, Kim R. Homes and Melanie Kirkpatrick (Ed.), *1999 Index of Economic Freedom*, (pp. 29-34), The Heritage Foundation and Dow Jones Company, Washington 1999, p. 29 ve Yoram Barzel, *A Theory of the State: Economic Rights, Legal Rights and the Scope of the State*, Cambridge University Press, UK 2002, p. 6.

¹²² Rhoda Howard, “The Full-Belly Thesis: Should Economic Rights Take Priority over Civil and Political Rights? Evidence from Sub-Saharan Africa”, *Human Rights Quarterly*, Vol: 5, No: 4, 1983, p. 468-469.

özgürlükleri tanımlamıştır.¹²³ Siegen tarafından yapılan ayrıma benzer bir sınıflandırma yapan Friedman (2002)'a göre ekonomik özgürlükler; mülkiyet haklarının korunması, üretim araçları mülkiyetinin özel olması, bir iş faaliyetine giriş ya da çıkış serbestisi ile ticaret yapma ve rekabette bulunma haklarına sahip olunmasıdır.¹²⁴

Ekonomik özgürlüklerin bir hak olarak devlet tarafından saygı duyulması, korunması ve sağlanması gerekliliğine vurgu yapan Jones ve Stoke (2005), sosyo-ekonomik hakların sadece yasal ve kurumsal açıdan değil, aynı zamanda anayasal taahhütler açısından da bir bütün olduklarını ve böylece bireylere sunulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Sosyo-ekonomik hakların pozitif yönlü bir kavram olduğunun altını çizen yazarlar, bu hakların toplumsal bakımdan taşıdığı gerekliliğin önemine değinmişlerdir.¹²⁵

Ekonomik hakları, insan haklarının en önemli ahlaki boyutu olarak değerlendiren Beetham (1995), sürdürülebilir iyi bir yaşamın en önemli ögesinin ekonomik özgürlük olduğunu belirtmiştir.¹²⁶ Beetham'ın yanı sıra, Gorga (1999)'ya göre ekonomik haklar; mal ve hizmetlerin değişimi, üretimi ve piyasaya sunumu için toprak, işgücü, fiziki-beşeri sermaye gibi kaynaklara erişebilme hakkıdır. Kaynağını ekonomik haklardan alan ekonomik özgürlüklerin anlaşılabilmesi için üç şartın gerekli olduğunu belirten Gorga, bunların; **(a)** bireylerin iktisadi dünyada faaliyette bulunabilmeleri için temel ekonomik ihtiyaçlara ilişkin bilgilerinin tam olması, **(b)** haklara ilişkin yasal karakteristiklerin bilinmesi ve **(c)** ekonomik hakların adalet kavramı içinde tam olarak yer alması olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷

Bireylerin ekonomik bakımdan özgür olabilmeleri için onların sahip oldukları özel mülkiyetlerinin diğer bireylere karşı korunması ile sahip olunan bu mülkiyetlerin serbest kullanımı ve değişiminin sağlanmasının en önemli şartlar olduğu

¹²³ Bernard H. Siegen, "Constitutional Protection of Property and Economic Rights", *San Diego Law Review*, Vol: 29, No: 2, 1992, 168-169.

¹²⁴ Milton Friedman, "Economic Freedom Behind the Scenes", J. Gwartney, R. Lawson, C. Edwards, W. Park, V. Rugy and S. Wagh (Ed.), *Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report*, (pp. xvii-xxi), The Fraser Institute, Vancouver 2002, p. xviii.

¹²⁵ Peris Jones and Kristian Stokke, "Democratising Development: The Politics of Socio-Economic Rights", Peris Jones and Kristian Stokke (Ed.), *Democratising Development: The Politics of Socio-Economic Rights in South Africa*, (pp. 2-38), Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2005, p. 2.

¹²⁶ David Beetham, "What Future for Economic and Social Rights?", *Political Studies*, Vol: 43, No:1, 1995, p. 44.

¹²⁷ Carmine Gorga, "Toward the Definition of Economic Rights", *Journal of Markets & Morality*, Vol: 2, No: 1, 1999, p. 89.

belirlenmektedir. Adı geçen bu koşullardan hareketle ekonomik özgürlükler; mülkiyet haklarının korunması, gönüllü değişim, ekonomik bakımdan serbest toplum, özel mülkiyetin korunması için devlet tarafından sağlanan korumacı gücün yerine getirilip getirilmediği ve sözleşme hakkı serbestisi gibi unsurları incelemektedir. Yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmediği bir ortamda işlem maliyetleri artmakta ve buna bağlı olarak ticari girişim sınırlanmakta, mülkiyet hakları güvence altına alınamamakta, piyasa mekanizması işlememekte ve böylece bireyler ekonomik faaliyetlere daha az oranda katılmaktadır. Tüm bu unsurlar sonucunda bireylerin ekonomik bakımdan ihtiyaç duydukları özgürlükler sağlanamamaktadır.¹²⁸ Bu bağlamda ekonomik özgürlükler, devlet müdahalesinin olmadığı özgürlükler anlamına gelmemektedir. Aksine, liberal bir toplumda bile bireysel özgürlüklerin ve bunun sonucunda elde edilecek serbest piyasa mekanizmasının temin edilebilmesi için en azından minimal bir kamu otoritesi söz konusudur.¹²⁹ Bununla birlikte, çıkardığı kanunlarla bireylerin diledikleri iktisadi faaliyetleri yürütmelerine ve meşru yollarla elde ettikleri malları diledikleri şekilde kullanmalarına imkan tanımayan bir iktidarın da ekonomik özgürlükleri sınırlandırdığı gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla, ekonomik özgürlükler, bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmelerini ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri değerleri dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın serbestçe kullanabilmelerini ifade etmektedir.¹³⁰

Ekonomik özgürlükler konusunda üzerinde durulan noktalardan bir diğeri ise özellikle kapitalist ekonomilerin iki sacayağını oluşturduğu iddia edilen özel mülkiyet ve sözleşme haklarıdır. Kapitalist sistemin ve kapitalist sistem içinde nispeten daha rahat gelişebileceği ifade edilen ekonomik özgürlüklerin hızlandırılabilmesinin yegâne şartının, özel mülkiyet ve sözleşmelerin yasal olarak korunmasından geçtiği belirtilmektedir.¹³¹ Bireylerin sahip oldukları ve onları kullanarak kendi arzu ve isteklerini gerçekleştirebilecekleri malların sahipliğini ifade eden mülkiyet hakları, toplumdaki diğer bireyler tarafından ihlâl edilemeyen yasal sorumluluklardır. Bireyler

¹²⁸ Jakob Haan and J. Egbert Sturm, "On the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth", *European Journal of Political Economy*, Vol: 16, No: 2, 2000, p. 217.

¹²⁹ Fredrik Carlsson and Susanna Lundström, "Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects", *Public Choice*, Vol: 112, No: 3-4, 2002, p. 336.

¹³⁰ Dursun, 2002: s. 28.

¹³¹ Otis H. Stephens and John M. Scheb, *American Constitutional Law 2*, Fifth Edition, Cengage Learning, USA 2011, p. 77.

ya da hükümetler tarafından yalnızca telafi edilmek koşuluyla alınabilen ve mülki haklar kapsamında değerlendirilen bu malların yasal güvencesi genellikle gelişmiş ülkelerde daha fazladır. Azgelişmiş ülkelerde ya hiç bulunmayan ya da hükümet tarafından gerekli güvence koşullarının sağlanmadığı mülkiyet hakları, diğer bireyler tarafından kolaylıkla ihlâl edilebilmektedir. Bu durum, bireylerin sahip oldukları malları satmalarına, kiralamalarına veyahut da miras yoluyla ailelerine bırakmalarına yol açmakta ve böylece piyasa mekanizmasının işleyişini sekteye uğratmaktadır. Ekonomi için olmazsa olmaz koşullardan bir tanesini oluşturan mülkiyet hakları, insanların yaşam standartlarının geliştirilebilmesi açısından da hayati bir öneme sahiptir. Mülkiyet hakları kapsamında değerlendirilebilecek mallara sahip olan bireyler bu malların değerini artırma ve buna bağlı olarak da söz konusu mal üzerinde daha fazla yatırım yapma yoluna gideceklerdir.¹³² Artan yatırımlar üretim kapasitesinin genişlemesine paralel biçimde üretim kazançlarının yükselmesine yol açacaktır. Kaynakların üretim sürecinde daha fazla kullanılması ve üretim fonksiyonlarında artan oranda yer alması ile güçlenecek olan bu süreç sermaye birikimi, çıktı bileşiminin değişmesi ve gelir dağılımının iyileşmesi gibi kalkınma ile büyüme dinamiklerini harekete geçiren faktörlerle son bulacaktır.¹³³

Ekonomik özgürlüklerin belirlenmesi konusunda ele alınan sözleşme özgürlüğü, klasik liberal felsefe içinde değerlendirilen argümanlardan bir tanesini oluşturmaktadır. Temelde sözleşme özgürlüğünü mülkiyet hakkının bir sonucu ya da mülkiyet hakkının ayrılmaz bir parçası olarak gören anlayışın baskın olduğunu söylemek mümkündür. Sözleşme özgürlüğü gerçekte klasik özgürlük teorisyenlerinin ve talep sahiplerinin iktisadi tercihlerinin sonucudur. Bu talep iktisadi liberalizm olup, bunun vazgeçilmez bir unsuru olan sözleşme özgürlüğü özerk birey ilkesinin hukuk düzenindeki tezahüründen ibarettir. Bu niteliği dolayısıyla sözleşme özgürlüğü hem mülkiyet hakkıyla ve hem de özerk birey ilkesiyle ilişkilendirilmektedir.¹³⁴ Bu bağlamda, Adam Smith'in öncülüğünü yaptığı klasik ekolden itibaren serbest piyasa ekonomisinin yasal ifadesi olarak betimlenen sözleşme özgürlüğü, ekonomik özgürlüklerin vazgeçilmez bir parçası olarak düşünülmüş ve yasal sözleşme sistemi önündeki her engelin piyasa

¹³² William Boyes and Michael Melvin, *Fundamentals of Economics*, Fifth Edition, Cengage Learning, USA 2011, p. 8-9.

¹³³ Eirik Furubotn and Svetozar Pejovich, "Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature", *Journal of Economic Literature*, Vol: 10, No: 4, 1972, p. 1139.

¹³⁴ Tiryaki, s. 122.

mekanizmasının işleyişine yapılan bir saldırı niteliğinde olduğu kabul edilmiştir. Piyasa mekanizması bakımından *laissez-faire* akımı ile yakın bir ilişki içinde olduğu vurgulanan sözleşme serbestisinin, bireylere gönüllü anlaşma imkanı vermesi nedeniyle taşıdığı önem günümüzde de geçerliliğini koruyan en temel yasal haklardan bir tanesini oluşturmaktadır.¹³⁵

Genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse ekonomik özgürlükler; serbest piyasa sistemini harekete geçiren, devletin bu alana yönelik müdahalesinin en az olduğu, piyasa mekanizmasının öncülüğünü yaptığı bireysel refahı maksimum kılan, ekonomik büyüme ve kalkınma dinamiklerini uyaran, ekonomiyi doğal dengeye yönelten ve toplumdaki bireylerin tamamen kendi istekleri doğrultusunda iktisadi kararları alabilmelerine ve bunları uygulayabilmelerine olanak tanıyarak herhangi bir dışsal müdahalenin olmadığı yapıyı ifade etmektedir.¹³⁶

Ekonomik özgürlüklerin bir hak olarak bireylere sunulması fikrinin yanı sıra, bir ülkenin ekonomik bakımdan özgür olabilmesi için taşınması gereken nitelikler de ortaya konmuştur. Bunlar; **(a)** kamu kesiminin büyüklüğü, **(b)** ekonomik yapı ve piyasaların kullanımı, **(c)** para politikası ve fiyat istikrarı, **(d)** alternatif para birimlerinin kullanılmasındaki özgürlük, **(e)** yasal düzenin varlığı ve özel mülkiyet güvenliği, **(f)** dış ticarete serbestlik, **(g)** sermaye piyasalarında serbest değişim özgürlüğü¹³⁷, **(h)** teşebbüs özgürlüğü, **(ı)** paranın değerinin korunmasına yönelik politikalar, **(i)** sermaye akışında özgürlük ve **(j)** açık bankacılık sistemi olarak sıralanabilir.¹³⁸

1.3.2. Ekonomik Özgürlük Tartışmaları

Klasik ekol ile birlikte temeli atılan ve “insanoğlu tarafından yaratılan dünya” şeklinde ifade edilen serbest piyasa ekonomisi, özgürlük ve bolluk kavramları üzerine inşa edilmiştir. Yaratılan bu serbest piyasa sistemi ile birlikte daha rekabetçi, zengin, gelişmiş ve adil toplumların oluşacağı fikri öne sürülmüştür. Bu bağlamda serbest piyasa, bireylerin sahip oldukları tercihler bileşkesinin en optimal düzeyi şeklinde

¹³⁵ Morton J. Horwitz, *The Transformation of American Law, 1870-1960: The Crisis of Legal Orthodoxy*, Oxford University Press, New York 1992, p. 33.

¹³⁶ William Patry, *Moral Panics and the Copyright Wars*, Oxford University Press, New York 2009, p. 151.

¹³⁷ James Gwartney, Robert Lawson, Walter Park and Charles Skipton, *Economic Freedom of the World: 2001 Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver 2001, p. 5.

¹³⁸ Uysal, s. 54-55.

tanımlanmıştır.¹³⁹ Bu tanımlamadan hareketle serbest piyasa ekonomisinin beş kısımdan oluştuğu söylenebilir. Bunlar; **(a)** özel mülkiyet, **(b)** tercih ve girişim özgürlüğü, **(c)** rekabet, **(d)** sınırlı devlet ve **(e)** serbest ticarettir.¹⁴⁰ Tüm bu koşulların gerçekleşmesi ile birlikte serbest piyasa işlemlerinin dünyada organize bir şekilde gerçekleşeceğinin altı çizilmiş, bireylerin hem kendileri ve hem de toplum için yararlı olabilecek tercihlere yönelecekleri belirtilmiş, “görünmez el” adı verilen fiyat mekanizmasının üretim ile tüketim süreçlerini kendiliğinden harekete geçirerek sosyal faydanın oluşacağı vurgulanmış ve serbest piyasa ile organize olan ekonomilerin etkin işleyiş yapısına bürüneceği öne sürülmüştür.¹⁴¹ Böylece, serbest piyasa mekanizmasının temel ilkeleri olarak,¹⁴²

- Hiçbir birey geleceği bilemez,
- Herkes, ekonomik olarak gerçekleşen değişim sürecine tabidir,
- Bir ekonomide ticari olarak yararlı olan bilgi kolaylıkla yayılır,
- Serbest piyasa tarafından belirlenen fiyatlar olmaksızın mal ve hizmetlerin maliyetleri hakkında bir şey söylenemez,
- Ticari dünyada herkes kendisi için en iyi olanı yapar.

şeklindeki fikirler genel kabul görmüştür.

Merkantilist düşünce akımı ile dünya gündemindeki yerini alan, liberal öğretinin ortaya çıkışı sonucunda etkisini kaybeden, ancak Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı global etkilere bağlı olarak tekrar gün yüzüne çıkan korumacılık fikrinde etkili olan unsurlar ise,¹⁴³

- Gelecek tahmin edilebilir,
- Ekonomide serbest değişim süreci ya hiç ortaya çıkmaz ya da oldukça yavaş bir süreç içinde ortaya çıkar ve ekonomi için herhangi bir fark yaratmaz,

¹³⁹ Andrew B. Schmookler, *The Illusion of Choice: How the Market Economy Shapes Our Destiny*, State University of New York Press, USA 1993, p. 37.

¹⁴⁰ Acar, s. 3.

¹⁴¹ Richard G. Lipsey and K. Alec Chrystal, *Economics*, Eleventh Edition, Oxford University Press, New York 2007, p. 2.

¹⁴² Steven Kates, *Free Market Economics: An Introduction for the General Reader*, Edward Elgar Publishing, UK 2011, p. 8.

¹⁴³ Kates, p. 8.

- Ekonomide bilinmesi gereken her şeyi sadece birkaç kişi ya da birkaç grup bilir,
 - Talebin nispi kıtlığını ya da yoğunluğunu yansıtan fiyatlar olmaksızın da mal ve hizmetlerin maliyetini bilmek mümkündür,
 - Bir ekonomik çevre içinde bulunan bireylerin, kendi arzularına kıyasla tüm toplum için en iyi olana göre davranmaları beklenir.
- gibi görüşler üzerine kurulmuştur.

Birbirlerine zıt olan bu fikirlerin temel altyapısının anlaşılabilmesi amacıyla bu kısımda ekonomik özgürlük ve korumacılık lehindeki görüşler incelenecektir.

1.3.2.1. Ekonomik Özgürlükler Lehindeki Görüşler

Ekonomik özgürlükler lehindeki görüşler temel olarak; kaynakların ve gelirin etkin dağılımı, tüketici ve üretici refahının artması, teknoloji transferinin sağlanması, temiz toplum yapısına erişilmesi, eşitsiz koşullar altında serbest dış ticaretin sağlanması, dış dengesizliklerin giderilmesi için ticaretin serbest bırakılması ve ekonomik özgürlüklerin sağladığı diğer yararlar şeklindeki bir ayrımla ifade edilmektedir. Bu kısımda, adı geçen ve ekonomik özgürlükler kapsamında değerlendirilen unsurlar alt başlıklar şeklinde irdelenecektir.

1.3.2.1.1. Kaynakların ve Gelirin Etkin Dağılımı

Refah iktisadı konusunda karşılaşılan en önemli problemler, kaynakların etkin dağılımı ve bu kaynaklar kullanılarak üretilen malların ya da yaratılan gelirin eşit bölüşümü olmuştur.¹⁴⁴ Bu sorunlara cevap verebilmek amacıyla ortaya çıkan klasik öğretisi, Pareto optimumu¹⁴⁵ yardımıyla kaynak ve gelir dağılımında etkinliği açıklamaya çalışmıştır. Etkin dağılım için oluşturulan modeller, **(a)** bir ekonomik sistem içerisinde tüketicilerin fayda ve üreticilerin işlem fonksiyonlarının halihazırda mevcut olan mal

¹⁴⁴ Tjalling C. Koopmans, "Efficient Allocation of Resources", *Econometrica*, Vol: 19, No: 4, 1951, p. 455.

¹⁴⁵ Ekonomik etkinlik, kaynakların veya malların bir kısmının yeniden dağılımı ve kendi değer yargıları içerisinde diğer kişileri daha kötü konuma getirmeden, insanların bir kısmını veya tamamını yine kendi değer yargıları içerisinde daha iyi konuma getirme imkanının olmadığı bir durum olarak tanımlanmakta ve Pareto optimumu şeklinde ifade edilmektedir. Yani, üretim faktörlerinin mallar arasındaki yeni bir dağılımı ve malların tüketiciler arasındaki yeni bir bölüşümü, bireylerin bir kısmını daha kötü duruma getirmiyor ise, ekonomik etkinlik veya Pareto optimumu sağlanmıştır. Herhangi bir değişim kişilerin bir kısmının refahını diğerlerinin refahını azaltmadan artırır ise toplumun refahı da artar ve böylece toplum ekonomik etkinliğe ulaşmış olur (Yaylalı, 2004: s. 488-489).

fonksiyonlarınca belirlendiği ve **(b)** işlem fonksiyonlarının bölünmezliği gibi varsayımlar üzerine inşa edilmiştir.¹⁴⁶

Serbest piyasa ekonomisinin işlemeye başlaması sonucunda ortaya çıkacak olan ve “görünmez el” adı verilen fiyat mekanizması ile birlikte kaynak ve gelirin etkin dağılımının sağlanacağını belirten klasik yaklaşım, doğal akışı içerisinde hareket eden fiyat sistemini bünyesinde barındıran bir rekabetçi ekonominin uzun dönemli dengeye ulaşacağını belirtmiştir.¹⁴⁷ Bununla birlikte, gerek ulusal ve gerekse de uluslararası ekonomik toplumlarda temel ilkenin işbölümü ve uzmanlaşma olduğu, ülkelerin ihtiyacı olan her mal, hizmet ve faktörleri kendilerinin üretemeyecekleri, buna olanak bulunsa bile böyle bir yaklaşımın ekonomik açıdan doğru olmayacağı vurgulanmıştır. Bunun yerine, işbölümü ve uzmanlaşmaya gidilmesinin ülkenin kaynak dağılımı ve verimliliğini artırarak ulusal refah düzeylerini yükselteceği ifade edilmiştir. Kıt kaynakların daha iyi değerlendirilmesinin ise tüm dünya ülkelerinin ekonomik refahlarının iyileşmesine olanak sağlayacağı fikri öne sürülmüştür.¹⁴⁸

Serbest piyasa ekonomisinde kaynakların etkin dağılımı, belli bir zaman dilimi içinde mal ve hizmetlerin nispi fiyatları göz önünde bulunarak özel firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Piyasada geçerli olan nispi fiyatların kâr sağlama yetisinden hareketle sahip oldukları yatırım fonlarını mal ve hizmetler arasında yeniden dağıtan firmalar, kendi kâr amaçlarına bağlı olarak gerek ulusal ve gerekse de uluslararası piyasalarda görünmez el yardımıyla etkin kaynak dağılımını gerçekleştirmektedirler. Kaynak dağılımını sağlarken fiyat mekanizmasını kullanan firmalar; beklenen kâr oranları, kâr oranlarındaki belirsizlik ve artan fırsat maliyetlerini karşılayabilecek tasarruf sahiplerinin olup olmadığı gibi unsurları da dikkatle takip etmektedirler.¹⁴⁹ Özel firmaların yanı sıra faktör sahipleri de fiyat mekanizmasından hareketle etkin kaynak dağılımını sağlamaktadırlar. Emek ve sermayenin serbest dolaşımının söz konusu olması varsayımıyla; işgücü, ücret düzeyinin düşük olduğu yerlerden yüksek olduğu

¹⁴⁶ Kenneth Arrow, “Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention”, NBER (Ed.), *The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors*, (pp. 609-626), Arno Press, USA 1975, p. 609.

¹⁴⁷ Edmond Malinvaud, “Capital Accumulation and Efficient Allocation of Resources”, *Econometrica*, Vol: 21, No: 2, 1953, p. 233.

¹⁴⁸ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, 17. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2009, s. 4.

¹⁴⁹ Peter J. Montiel, *Macroeconomics in Emerging Markets*, Second Edition, Cambridge University Press, New York 2011, p. 51-52.

yerlere hareket ederek gittiği ülkede ücret düzeyinin düşmesine ve ana ülkesinde ise ücret düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Benzer şekilde sermaye de faiz oranlarının düşük olduğu ülkelere yüksek olduğu ülkelere yönelerek gittiği ülkelere faizlerin düşmesine ve ana ülkesinde ise faizlerin yükselmesine yol açacaktır. Ücret ve faiz düzeylerinin tüm dünyada eşitlenmesine neden olacak bu fiyat mekanizması, kaynakların etkin dağılımının sağlanmasına olanak tanıyacaktır. Etkin kaynak dağılımına yol açan ana unsur ise serbest piyasa olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, serbest piyasa mekanizması yardımıyla hem kaynak ile gelirin etkin dağılımı sağlanmakta ve hem de ihtiyaç duyulan emek ile fiziki ve beşeri sermaye elde edilmektedir.

1.3.2.1.2. Tüketici ve Üretici Refahının Artması

Ekonomik özgürlüklerin en önemli koşullarından bir tanesi olan serbest piyasa mekanizması ile birlikte liberal öğretisi tarafından savunulan temel ilkelerden bir diğeri de serbest ticaret fikri olmuştur. Ülkeler arasındaki serbest ticaretin herhangi bir şekilde sınırlandırılmaması neticesinde tüketim ve üretim kazançlarının ortaya çıkacağı ve buna bağlı olarak da toplumsal refahın topyekün yükseleceği belirtilmiştir. Dışa açılma süreci ile birlikte ülkeler tarafından eski üretim düzeyleri devam ettirilse bile mal ve hizmetler düşük uluslararası fiyatlardan temin edileceğinden daha fazla tüketim imkanının sağlanacağı kanıtlanmıştır. Tüketici refahının arttığını gösteren bu durum, otarşi durumundaki düzeye göre daha yüksek bir kayıtsızlık eğrisine ulaşılabilineceğini vurgulamaktadır.¹⁵⁰

Serbest ticaret ile birlikte sadece tüketim kazancı değil, aynı zamanda üretim kazancı da sağlanmaktadır. Otarşik üretim noktasında çeşitli mal bileşimleri cinsinden bir ekonomideki fiyat düzeyi, marjinal dönüşüm oranına eşittir. Serbest ticaret düzeyinin altında olan fiyat düzeyi ilgili ekonominin otarşik fiyat seviyesinden farklı olduğu sürece, mal ve hizmetlerin üretim miktarları artırılarak ekonominin gelir seviyesini yükseltme olanağı bulunmaktadır. Serbest piyasa mekanizması ile birlikte rekabet gücü kazanan ülke üretim seviyesini artırmakta ve dönüşüm eğrisi üzerinde karşılaştırmalı üstünlüğü olan mal eksenine doğru hareket etmektedir. Dış piyasalara artan miktarlarda ihracat yapılmasını sağlayan bu süreç, daha fazla mal tüketilmesine de

¹⁵⁰ Jagdish N. Bhagwati, Arvind Panagariya and T. N. Srinivasan, *Lectures on International Trade*, Second Edition, The MIT Press, USA 1998, p. 282.

olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, uzmanlaşma neticesinde sağlanan üretim kazancına bağlı olarak refah artmaktadır.¹⁵¹

1.3.2.1.3. Teknoloji Transferinin Sağlanması

Ekonomik özgürlüklerin ülke ekonomisi üzerinde yaratacağı olumlu etkilerden bir tanesi de sağlayacağı yeni teknoloji transferi imkanıdır. Günümüzde çoğu araştırmacı ve politika yapıcısının üzerinde önemle durduğu noktalardan birisi, dış dünya ile entegre olmuş ülkelerin sermaye birikim kapasitelerinin ve buna bağlı olarak da ekonomik büyüme süreçlerinin hızlanabilmesi için elde edebilecekleri yeni teknoloji olanakları olmuştur. Çoğu azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişim potansiyeli önündeki büyük bir engel olarak değerlendirilen yeni tekniklerin yaratılması süreci, dış dünyaya açılma ile birlikte sağlanan teknoloji transferi ve bu yolla gerçekleşen taklit süreçleri ile kısırlıdır. Bu bağlamda, ülke içine çekilen yeni tekniklerin sadece yurtiçi ekonomik faaliyetleri değil, aynı zamanda dış piyasa kaynaklı faaliyetleri de uyaracağı belirtilmiştir. Özellikle, neo-klasik ve içsel büyüme teorileri ile birlikte daha fazla gündeme gelen ve üretim fonksiyonuna yeni bir üretim faktörü olarak eklenen teknolojinin dış piyasalarla sağlanan entegrasyon ile birlikte elde edilebileceği ve buna bağlı olarak da emek ve sermayenin verimliliğini artırarak ekonomik büyüme sürecini hızlandıracağı ifade edilmiştir.¹⁵² Ekonomik büyüme sürecini hızlandıran teknoloji transferinin ise, “ticari” ve “ticaret dışı” kanallar olmak üzere iki şekilde elde edilebileceği ortaya konmuştur. Genel olarak çok uluslu şirketler yardımıyla gerçekleştirilen ticari teknoloji transfer kanalı, doğrudan yabancı yatırımlar ile joint-venture olarak da adlandırılan ortak girişimlerden oluşmaktadır. Ticari olmayan teknoloji kanalı ise; teknik bilgi, teknik destek, kalkınma yardımları ve işbirliği programlarını bünyesinde barındırmaktadır.¹⁵³

Liberalizm ile birlikte ortaya çıkan kapitalist üretim ilişkilerinin temel kaynağının kapitalist zihniyet ve insanoğlunun istekleri ile bütünleşen kapitalist kâr odaklı yaklaşım olduğunun gündeme gelmesine paralel olarak, bu düşünce sisteminin

¹⁵¹ Motoshige Itoh and Takashi Negishi, *Disequilibrium Trade Theories: Harwood Fundamentals of Applied Economics*, Routledge Publishig, London 2002, p. 23.

¹⁵² Jean Kachiga, *Global Liberalism and Its Casualties*, University Press of America, USA 2008, p. 144-145.

¹⁵³ Yuwen Li, *Transfer of Technology for Deep Sea-Bed Mining: The 1982 Law of the Sea Convention and Beyond*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 1994, p. 121-122.

geliştirilebilmesinin temel koşulunun da yeni tekniklerin geliştirilmesi ya da halihazırda mevcut olanların transferi olduğu belirtilmiştir. Teknolojiyi yaratan ana unsurun kapitalizm ve kapitalizmin esasının ise özgürlüklerden meydana geldiği fikrine bağlı olarak¹⁵⁴ gelişen liberal öğreti, tüm ekonomik faaliyetlerin temelinde yatan özgürlüklerin tahsis edilmesi ile birlikte ilk olarak bu özgürlüklerden yararlanan ülkenin, daha sonra ise tüm dünya ülkelerinin refahlarının artacağını savunmuştur.

1.3.2.1.4. Temiz Toplum Yapısına Erişilmesi

Liberal öğretiye göre korumacılık, devletin genişleyen rolü ve yozlaşmış kamu tercihlerinin yarattığı rant faaliyetlerinin en hazin sonucu rüşvet ve yolsuzluğu teşvik etmesidir. Yasakların olduğu her yerde rantın ortaya çıkacağını vurgulayan liberal düşünce, bu sistemin temelde gümrük tarifeleri ve kotalar gibi sınırlayıcı uygulamalarla kendisini yaşattığını belirtmektedir. Uygulanan sınırlayıcı politikaların halkın seçim özgürlüğünü kısıtladığını ve bu durumun da iç piyasadaki üreticilerin kendilerini yenilemekten alıkoyduğunu ifade eden liberal yazarlar, lobi faaliyeti ile birlikte yolsuzlukların artacağını ve halkın ise bu durumdan bihaber olacağını savunmaktadırlar. Halkın düşük kaliteli ve daha pahalı malları almasıyla refahın topyekün azalmasına yol açan bu süreç, bürokrasi – siyaset – iş dünyası arasındaki etik olmayan pazarlıklar sonucunda kaynakların israf edilmesi ve düşen refahın daha da kötüleşmesi ile sonlanmaktadır. Hanehalklarının siyaseten maruz bırakıldıkları kaybın artmasına paralel olarak uzun vadede ekonomideki “yaratıcı zorluğun” azalması ise daha az yenilik ve daha zayıf dış rekabete neden olmaktadır. Bu süreci hızlandıran ve bürokrasi kanalıyla gerçekleşen gelir ve refahın yeniden dağıtımı, uygulanan sınırlamalara yenilerinin eklenmesine yol açmaktadır.¹⁵⁵ Dolayısıyla, refah devletinin başarısızlığını savunan özgürlükçü düşüncede yeni engeller ortaya koymakla değil, aksine bu engellerin kaldırılmasıyla rant arama faaliyetlerinin sona ereceği ve ancak bu şekilde eşitlikçi, adil ve müreffeh bir toplumun oluşacağı öne sürülmektedir.

1.3.2.1.5. Eşitsiz Koşullar Altında Serbest Dış Ticaretin Sağlanması

Liberal öğretilerde ticari faaliyetleri ortaya çıkaran temel faktörün, ülkelerin sahip oldukları koşulların eşitsizliği olduğu belirtilmiştir. Ülkelerin her bakımdan birbirleriyle

¹⁵⁴ Ludwig V. Mises, *Liberalism*, Ludwig von Mises Institute, USA 2002, p. 86.

¹⁵⁵ Kasper, s. 143.

benzer yapıda olmaları durumunda ticarete gerek kalmayacağını ifade eden liberal düşünce, koşulların eşitliğini istemenin mübadeleye tamamen karşı çıkmakla eşdeğer olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁶ Bu düşünce tarzı, klasik ekolün öncülerinden olan Adam Smith ve David Ricardo tarafından ortaya konan Mutlak ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorileri ile pekiştirilmiştir. Eşitsiz koşulların bir sonucu olarak gündeme gelecek olan serbest ticaretin tüm dünya ülkeleri için en iyi politika olacağını belirten yazarlar, bir ülkenin diğerine kıyasla mutlak ya da karşılaştırmalı olarak üstünlüğünün bulunduğu malı üreterek ve üstünlüğünün bulunmadığı diğer malı ise karşı ülkeden ithal ederek refahını artırabileceğini¹⁵⁷, benzer davranışların tüm dünya ülkeleri tarafından gerçekleştirilmesi durumunda da zenginliğin bir bütün olarak artacağını savunmuşlardır. Adam Smith tarafından ifade edilen şu görüş, eşitsiz koşullar altında ortaya çıkan serbest ticaretin faydalarını vurgular niteliktedir: “*Rasyonel davranan her aile reisi, kendisine satın almaktan daha pahalıya gelecek hiçbir malı üretmeye kalkışmamalıdır. Bir terzi kendi ayakkabılarını yapmaktansa bir ayakkabıcıdan almalı, bir ayakkabıcı da kendi elbiselerini yapmak yerine bir terziden almalıdır. Böyle davranmakla komşularına karşı bir avantaj elde edecek ve üretimi için daha maliyetli ürünü ise satın alarak bu avantajını pekiştirecektir. Tüm hanehalkları için rasyonel olan bu davranışın, bütün bir krallık için bir çılgınlık olması ise söz konusu olmayacaktır. Bir ülke herhangi bir malı kendi üretebileceğinden daha ucuza başka bir ülkeden alabiliyorsa ve bunun karşılığında da daha ucuz maliyetle kendi ürettiği malı o ülkeye verebiliyorsa, ticarete bulunan her ülke avantajlı olacaktır.*”¹⁵⁸

1.3.2.1.6. Dış Dengesizliklerin Giderilmesi İçin Ticaretin Serbest Bırakılması

Liberal öğretisi ve bununla birlikte gelişen ekonomik özgürlükler kapsamında değerlendirilen diğer bir husus, dış ticaret açığı veren ülkelerin bu açığı kapatabilmeleri için dış ticaretlerini herhangi bir sınırlamaya tabi tutmaksızın serbest bırakmaları olmuştur. Dış ticaret dengesinin fiyat ve döviz kuru mekanizmaları yoluyla otomatik olarak sağlanacağını öne süren klasik iktisatçılar, temel olarak David Hume tarafından önerilen ve ödemeler bilançosu dengesizliklerinin fiyat etkisiyle dengeye geleceği

¹⁵⁶ Frederic Bastiat, *Economic Sophisms*, (Trans.: A. Goddard), Fifth Edition, Irvington-on-Hudson Publishing, New York 1996, p. 26.

¹⁵⁷ Hayriye Atik ve Oğuzhan Türker, *Modern Dış Ticaret Kuramları*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2011, s. 6.

¹⁵⁸ L. Alan Winters, *International Economics*, Fourth Edition, Routledge Publishing, London 1991, p. 16.

konusu üzerinde durmuşlardır. Klasik öğretilerde geçerli olan para sistemi altın standardı olduğundan dolayı, fiyat – altın para mekanizması ile paranın miktar teorisi yaklaşımları yardımıyla dış açıkların otomatik olarak kapatılacağı savunulmuştur.¹⁵⁹ Paranın miktar teorisine göre, bir ülkedeki para arzı o ülkedeki gelir, çıktı ve fiyatlar genel seviyesi tarafından belirlenir. Genel bir ifadeyle para arzı, ülkenin sahip olduğu altın stoğuna endekslidir. Bu bağlamda, bir ekonomideki altın stoğu değiştiğinde; para arzı, yurtiçi fiyatlar, çıktı ve gelir düzeyi beraberinde değişmektedir. Dış ticaret ve buna bağlı olarak ödemeler bilançosu da bu değişimlerle birlikte otomatik olarak düzenlenmektedir. Bir ülkenin dış ticaret bilançosunun açık vermesi durumunda sahip olduğu altın stoğu azalacak ve azalan altın stoğu ise miktar teorisi mekanizması nedeniyle para arzının daralmasına ve böylece de fiyatlar genel seviyesinin, gelirin ve çıktı düzeyinin düşmesine yol açacaktır. İhracat talebini artıran ve ithalat talebini ise azaltan bu süreç, ülkeye daha fazla altın girişi ve dış açıkların kapanması ile sona erecektir. Otomatik denkleşme, dış fazla veren ülkeler için de söz konusu olmaktadır. Dış fazla veren bir ülkenin sahip olduğu altın stoğu artacak, artan altın stoğu ise para arzının ve dolayısıyla da fiyatların, gelirin ve çıktı düzeyinin yükselmesine yol açacaktır. İhracat kapasitesini azaltan ancak ithalat talebini artıran bu süreç, ülkeden daha fazla altın çıkışı ve dış fazlaların kapanması ile son bulacaktır.¹⁶⁰

Dış dengenin herhangi bir müdahale olmadan kendiliğinden sağlanacağını ifade eden liberal öğretisi, bu sürecin ancak özgürlüklerin tahsisi yoluyla gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.

1.3.2.1.7. Ekonomik Özgürlüklerin Diğer Yararları

Bir toplumda tahsis edilen ve işleyişi önündeki tüm engellerin kaldırıldığı ekonomik özgürlükler sadece maddi kazançlar ve bununla birlikte gelen refah artışlarının değil, aynı zamanda ve belki de daha önemli olan manevi kazançlar ile sosyal ve yapısal değişimlerin öncüsü konumundadır. Sosyal yapıda inşa edilen

¹⁵⁹ S. Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi: Teori-Politika*, 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2009, s. 599.

¹⁶⁰ Michael Barnett and Martha Finnemore, *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*, Cornell University Press, New York 2004, p. 51.

ekonomik özgürlüklerin yaratacağı diğer etkiler Griswold (2001) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:¹⁶¹

- **Özgürlükler, Bireysel Saygınlığı ve Egemenliği Tahsis Eder:** Kendi onuruna yakışan bir işte çalışan bireyler, sahip oldukları emeklerinin karşılıklarını görürler. Dolayısıyla, hükümetler tarafından belirlenen üretim ve çalışma koşulları özgürlükler önündeki en büyük engeldir. Bu bağlamda, yasaklar ve korumacılık saygınlık ile egemenliği azaltan temel unsurlardır.

- **Özgürlükler, Devletin Gücünü Sınırlar:** Ekonomik özgürlükler ve bununla birlikte gelen serbest piyasa ekonomisi Adam Smith'in de ifade ettiği gibi, "doğal özgürlükler sistemi"ni oluşturduğundan dolayı birey odaklı merkezi ekonomilere ve korumacılığa kıyasla ahlaki bakımdan daha üstün bir politikadır. Böylesi özgürlükçü bir politika ise bireylerin yaratıcı ve üretken potansiyellerini ortaya çıkarmakta oldukça etkindir.

- **Özgürlükler, Bireylerin Ahlaki Erdemlerinin Gelişmesini Teşvik Eder:** Serbest ve açık piyasa yapısında başarılı olabilmek için üreticiler, diğer bireylerin arzu ettikleri ve ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri sağlamak durumundadırlar. Ekonomik bakımdan gelişebilmek için seçilmiş birkaç malın değil, daha geniş kapsamlı malların tüketicilere ulaştırılması gerekmektedir.

- **Özgürlükler, İnsanları Bir Araya Getirir:** Liberal düşüncenin tahsis ettiği en önemli olgulardan olan serbest dış ticaret, ülkeler arasında gerçekleştirilebilecek mübadeleye olanak tanımaktadır. Yapılan ticaret ile birlikte sınırlardan sadece mal ve hizmetler değil, aynı zamanda bireyler ve fikirler de geçmektedir. Uluslararası işlemleri hızlandıran bu süreç, dostluk ve bütünlüğü de sağlamaktadır.

- **Ekonomik Özgürlükler, Diğer Temel İnsan Haklarını Teşvik Eder:** Ekonomik özgürlüklerin bir sonucu olan artan hayat standartları, bireylere daha fazla eğitim ve alternatif bilgi kaynaklarına erişim hakkı sağlamaktadır. Özgürlükler ile birlikte sadece eğitim hakkı değil, aynı zamanda siyasi ve medeni haklar da geliştirilme olanağına kavuşmaktadır.

¹⁶¹ Daniel T. Griswold, "Seven Moral Arguments for Free Trade", *Cato Policy Report*, Vol: 23, No: 4, 2001, p. 12-14.

- **Özgürlükler, Barışı Tesis Eder:** Ekonomik özgürlükler ve bunun bir uzantısı olan serbest ticaret dünya çapında barışın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Özgürlükler her ne kadar sağlanan barışın devamlılığını garanti etmese de, savaşın hükümet ve vatandaşlara olan maliyetini artırarak bunu sağlamaya çalışmaktadır. Genişleyen piyasalar yoluyla ülkeler birbirlerine daha fazla entegre oldukça, özgürlüklerin ve buna bağlı olarak ticaretin sekteye uğramasıyla kaybedecekleri daha çok şey olacaktır.

- **Özgürlükler, Fakirleri Besler ve Giydirir:** Ekonomik özgürlükler, yoksullara servet yaratma ve ailelerini destekleme fırsatı verdiğinden dolayı, onları topluma daha fazla entegre etmektedir. Ekonomik özgürlüklerin daha fazla yayılmasına bağlı olarak serbest piyasa mekanizması az gelişmiş ülkelerdeki elit tabakanın yoksullar pahasına kaynakları yağmalama imkanını ortadan kaldırmaktadır.

1.3.2.2. Korumacılık Lehindeki Görüşler

Korumacılık lehindeki görüşler temel olarak milli güvenlik, bebek endüstri tezi, ulusal gelir, ücret ve istihdam düzeyinin korunması, stratejik ticaret politikası, dış açıkların azaltılması, dış ticaret hadlerinin ülke lehine çevrilmesi ve dämpinge karşı koruma şeklindeki bir ayrımla ifade edilmektedir. Bu kısımda, adı geçen ve korumacılık argümanlarının özünü oluşturan unsurlar alt başlıklar şeklinde incelenecektir.

1.3.2.2.1. Milli Güvenlik

Korumacılık lehindeki görüşlerden ilki olan milli güvenlik argümanı, bir ülkedeki savunma sanayinin ulusal koruma nedeniyle ambargolar, tarifeler ve kotalar gibi araçlarla dış piyasalardan izole edilmesine dayanmaktadır. Ülke için kritik bir öneme sahip olan savunma sanayinin korunması ile birlikte savunma bakımından hayati bir ağırlığı olan ve savaş zamanlarında gerekliliği hissedilebilecek ekipmanlar yönünden dış ülkelere karşı bağımlılık azaltılmaktadır. Petro-kimya, mühimmat, çelik ve kauçuk gibi pek çok sanayi dalı milli güvenlik nedeniyle korumaya tabidir. Ancak günümüzde bu argümanın sahip olduğu önemin azaldığı da gözden kaçırılmamalıdır.¹⁶²

¹⁶² Irvin B. Tucker, *Microeconomics for Today*, Fifth Edition, Thomson South-Western Publishing, USA 2007, p. 379.

1.3.2.2.2. Bebek Endüstri Tezi

Ekonomik özgürlükler ve bunun bir parçası olan serbest dış ticarete karşı koruma fikri nedeniyle geliştirilen en önemli argümanlardan bir tanesi bebek endüstriler tezidir. Friedrich List tarafından ortaya konan bebek endüstriler tezi, özellikle azgelişmiş ülkelerde kurulan ve bilgi, birikim, deneyim ve sermaye gibi yönlerden yetersiz olan endüstrileri gelişmiş ülkelerde daha önceden kurulan ve etkin işleyiş mekanizmasına sahip olan endüstrilerin rekabet gücünden korumayı amaçlamaktadır. Bu tezde, azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki bebek endüstrilerin gelişmiş ülkelerde kurulanları yakalayabilmeleri için adı geçen endüstrilerin ilk aşamada yüksek derecede korunması, belli rekabet gücü kazandıktan sonra ise koruma oranlarının gittikçe azaltılması gerekliliği üzerinde odaklanılmaktadır. Burada üzerinde önemle durulan nokta, dış rekabetten korunacak olan endüstrilerin belirlenmesinde gelecekte karşılaştırmalı üstünlük elde edebilme kapasitesine sahip olup olunmadığıdır.¹⁶³ Bu bağlamda bebek endüstri argümanı, yeni kurulan bir sanayi tarafından gerçekleştirilen üretimin yurtiçi maliyetinin, ilgili ürünün ithal fiyatından yüksek olduğu sürece uygulanacak tarifelerle sanayinin geçici olarak korunması gerektiği fikri üzerine kuruludur.¹⁶⁴

1.3.2.2.3. Ulusal Gelir, Ücret ve İstihdam Düzeyinin Korunması

Korumacılık lehinde ortaya konan argümanların odak noktalarından bir tanesi ücret ve istihdam düzeyinin korunması fikri üzerine inşa edilmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki ücret düzeylerinin diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olmasına bağlı olarak tarife ve kotalar yardımıyla bu ülkelerdeki ücret düzeylerinin ve yaşam standartlarının korunması hedeflenmiştir. Düşük ücret seviyesine sahip olan ülkelerin genellikle emek-yoğun endüstriler yönünden karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunduğu savunulmuş ve böylece gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalatın kısıtlanması yoluyla ana ülkedeki ücret düzeyi istikrarının sağlanacağı öne sürülmüştür. Bununla birlikte, yüksek ücret düzeyinin arkasında yatan temel unsurun yüksek verimlilik potansiyeli olduğu da ifade edilmiş ve dış piyasalardaki rekabet gücünün ancak yüksek verimlilik pahasına kazanılabileceği iddia edilmiştir. Benzer şekilde, dış ülkelere yapılan ithalatın

¹⁶³ Matthias Hilgert, *International Trade: Friedrich List's Theory of the Infant Industry Argument*, GRIN Verlag, Germany 2005, p. 4-6.

¹⁶⁴ Robert E. Baldwin, "The Case Against Infant-Industry Tariff Protection", *Journal of Political Economy*, Vol: 77, No: 3, 1969, p. 297.

sınırlandırılması ile birlikte yurtiçi üretim, istihdam ve gelir düzeyinin yükseleceği ve buna bağlı olarak da işsizlik sorunu ortadan kalkarak refah düzeyinin artacağı belirtilmiştir.¹⁶⁵

1.3.2.2.4. Stratejik Ticaret Politikası

Ülkeler için ileri teknoloji içeren ve üreten imalat sanayilerini anahtar veya lider sektör bazında dikkate alarak onların büyümesini hedeflemek doğru bir tercih olmaktadır. Bu sektörler, dışsal ekonomi yarattıklarından ve ülkelerin hızlı gelişmelerine katkı sağladıklarından dolayı öncü olarak seçilmektedirler. Kilit sektörlerin iç piyasada sağladıkları avantajları sürdürmeleri ve uluslararası ticarete de lider olabilmeleri, başarılı hükümet politikaları yardımıyla sağlanmaktadır. Her ne kadar uygulanan hükümet politikalarının etkinliği sorgulansa da, ülkeler arasındaki teknoloji açığını kapatmanın en temel yolunun devlet politikalarından geçtiği savunulmaktadır. Ülke için hayati öneme sahip olduğu düşünülen yüksek teknolojik altyapılı ürünlerin ve bu ürünleri üreten firmaların tarife ve kotalar gibi araçlar yardımıyla hükümetler tarafından korunmasının, gelişim sürecini hızlandırmak suretiyle teknolojinin maliyetini firma açısından azalttığı ve böylece dış piyasalarda ülke için rekabet gücü yarattığı argümanı, stratejik ticaret politikası kapsamında öne sürülmektedir.¹⁶⁶

1.3.2.2.5. Dış Açıkların Azaltılması

Korumacılık argümanının arkasında yatan diğer bir neden, ithalat hacmini kısıarak dış açıkların azalmasını ve kapanmasını sağlamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle dış açık sorunu olan azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler söz konusu açıklarını kapatmak için bu yola oldukça fazla başvurmaktadırlar. Sahip oldukları uluslararası rezervleri kıt olduğundan ve dış borçlanma kapasitelerinin sınırlılığından dolayı dış açıklarını yeteri kadar finanse edemeyen bu ülkeler, korumacılık faaliyetleri yardımıyla açıklarını baskı altında tutmaktadırlar. Katı ekonomik yapıları nedeniyle bünyelerinde köklü yapısal değişimler yapamayan ve buna bağlı olarak da dış açık problemine kalıcı çözümler üretemeyen bu ülkelerde artan dış açıklar milli geliri azaltmakta ve refah düzeyi topyekün düşmektedir. Dolayısıyla, bu argümanı savunanlara göre dış açıkların

¹⁶⁵ Jae K. Shim and Joel G. Siegel, *Macroeconomics*, Second Edition, Barron's Educational Series, New York 2005, p. 133.

¹⁶⁶ Emin Ertürk, *Uluslararası İktisat*, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 121-125.

kapatılmasının en temel yollarından birisi dış ticaret kısıtlamalarından, yani korumacılıktan geçmektedir.¹⁶⁷

1.3.2.2.6. Dış Ticaret Hadlerinin Ülke Lehine Çevrilmesi

Liberal öğreti ile birlikte literatüre kazandırılan serbest ticaret, bir ülkenin dünya fiyatlarını etkileyebilme gücünden yoksun olduğu, diğer bir ifadeyle ticaret hadlerinin dışsal olarak belirlendiği görüşü üzerine temellendirilmiştir. Buna karşın korumacılık fikrini savunanlar ise, özellikle büyük bir ülkenin “optimum tarife” diye nitelendirilen bir gümrük vergisi ile birlikte ticaret hadlerini kendi lehine çevirebileceğini ve böylece refahını artırabileceğini öne sürmüşlerdir.¹⁶⁸ Dünya piyasalarında sahip olduğu monopolcü – monopsoncu durumundan yararlanan büyük bir ülkenin gümrük tarifesi koyması ülke refahı açısından birbirine ters iki etki doğurmaktadır. Bunlar, ticaret hadlerinde iyileşme ve ticaret hacminde daralmadır. Dolayısıyla, ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz etkilerine karşılık, ticaret hadlerindeki iyileşmeden doğan net refah artışlarını maksimum yapan gümrük tarifesi biçiminde tanımlanabilen optimum gümrük tarifelerini koyan bir ülke, refahını en yüksek seviyeye çıkarabilmektedir.¹⁶⁹

1.3.2.2.7. Dampinge Karşı Koruma

Damping, uluslararası fiyat farklılaştırmasını esas alan ve iç piyasa fiyatından daha düşük bir fiyatla yurtdışına mal satışı olarak kabul edilen bir ticari faaliyettir. Firmaların, stok eritmek ve pazara hakim olmak gibi farklı amaçlarla marjinal maliyetin altında bir fiyattan dış piyasalara mal satışları damping olarak nitelendirilmektedir. İthalatçı konumdaki ülkeler yerli sanayilerini korumak amacıyla dampingli faaliyetlere karşı çıkmaktadırlar. Bu bağlamda, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)’nın Uruguay Görüşmeleri’nde, ithal ettiği ürünlerin dampingli olduğunu kanıtlayan ülkelerin bir anti-damping vergisi ya da telafi edici vergi gibi uygulamalara yönelmesi yasal olarak kabul edilmiş ve dampingli mallara yönelik korumacılık fikri benimsenmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Kenan Çelik, *Uluslararası İktisat: Birinci Kitap*, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2006, s. 204-205.

¹⁶⁸ David Gowland, *International Economics*, Routledge Publishing, London 1983, p. 37.

¹⁶⁹ Seyidoğlu, s. 168.

¹⁷⁰ Ufuk Selen ve Sevilay Gümüş, “Piyasa Ekonomisinde Koruyucu İktisat Politikalarının ve Ticaret Politikası Önlemlerinin Analizi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 3, No: 2, 2011, s. 219.

1.4. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN ÖLÇÜLMESİ

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'dan itibaren dünyada planlı ekonomik sistem uygulanmaya başlanmış, ancak küreselleşme hareketlerinin hızlanması ve buna bağlı olarak da sosyalizmin başarısızlığının kanıtlanması ile birlikte serbest piyasa ekonomisine olan ilgi artmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına paralel olarak yeni inşa edilen birçok ülkenin piyasa mekanizmasına yönelmesi sonucunda bu süreç hızlanmış ve “görünmez el” için gerekli olan koşullar sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda kotalar ve gümrük tarifeleri azaltılmış, parasal sistemler düzenlenmiş, vergi oranları düşürülmüş, kambiyo rejimi kaldırılmış, faiz oranları ile fiyat kontrolleri liberalize edilerek dış piyasalarla entegrasyon hareketlerine hız verilmiştir. Tüm bu süreçler ekonomik özgürlüklerin kapsamının genişletilmesini ve yakalanan ivmeye sürdürülebilir bir nitelik kazandırılmasını gerekli kılmıştır.

Ekonomik özgürlükleri ölçmeye ve iktisadi büyüme açısından önemini vurgulamaya yönelik çalışmalarda kullanılan ekonomik özgürlük kriterleri ile içsel büyüme modellerinin bulguları arasında büyük benzerlikler mevcuttur. İçsel büyüme teorisyenlerine göre yüksek büyüme düzeyi; özel yatırımlar, dış ticarete açıklık, eğitim ve teknoloji düzeyi ile hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının korunması gibi faktörlerle yakından ilişkilidir. Yüksek enflasyon, artan kamu harcamaları ve vergileme ile aşırı regülasyonların ekonomik büyümeyi ters yönlü etkilediği ifade edilmiş ve içsel büyüme teorisyenlerince ekonomik büyümenin anahtarı kabul edilen unsurlar, ekonomik özgürlük endekslerinde yer alan kriterlerle örtüşmüştür.¹⁷¹

Belirtilen hususlar dikkate alındığında, ekonomik özgürlükler konusunda üzerinde durulması gereken temel unsurun ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi olduğu vurgulanmıştır. Ölçümler için gerekli olan teknikler belirlenirken negatif özgürlük anlayışı esas alınmış ve **(a)** kişisel tercih, **(b)** gönüllü mübadele, **(c)** özel mülkiyetin korunması, **(d)** sözleşme hürriyeti, **(e)** rekabet serbestisi, **(f)** serbest piyasa mekanizması ve **(g)** liberal dış ticaret rejimleri gibi faktörler üzerinde durulmuştur. Söz konusu faktörlerin etkilerini açıklayabilmek için bu kısımda ekonomik özgürlük endekslerinin neler oldukları belirtilecek ve ekonomik özgürlük endeksleri hazırlayan çeşitli kuruluşlara göre endeks bileşenlerinin sahip olduğu kriterler incelenecektir.

¹⁷¹ Dursun, 2002: s. 97.

1.4.1. Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Günümüzde ekonomik özgürlükleri ölçen üç ayrı endeks söz konusudur. Bu endeksler Fraser Institution, Freedom House ve Heritage Foundation tarafından oluşturulmuştur. Adı geçen kuruluşlar tarafından ortaya konan endeksler ve bu endekslerin kapsadığı bileşenler Tablo 1.1’de sunulmuştur.

Tablo 1.1. Ekonomik Özgürlük Endeks ve Bileşenleri

Fraser Institution	Freedom House	Heritage Foundation
1) Kamu Kesimi Büyüklüğü: Harcamalar, Vergiler ve İşletmeler A) Toplam tüketim harcamalarının bir yüzdesi olarak genel kamu tüketim harcamaları B) GSYİH’nın bir yüzdesi olarak transferler ve sübvansiyonlar C) Kamusal işletmeler ve yatırımlar D) En yüksek marjinal vergi oranı - En yüksek marjinal gelir vergisi oranı - En yüksek marjinal gelir ve kesinti vergi oranı	1) Siyasal Haklar A) Seçim süreci - Devletin serbest ve adil seçim süreciyle seçilmesi - Yasama organı temsilcilerinin serbest ve adil seçimlerle seçilmesi - Seçim kanunlarının adillığı B) Siyasal çoğulculuk ve katılım - Bireylerin, kendi tercihlerine göre farklı siyasal partilerde ya da rekabeti siyasal gruplarda faaliyette bulunabilmeleri ve bu parti ya da grupların seçilebilmesi ya da seçimi kaybedebilmeleri - Önemli bir muhalefet gücünün varlığı ve bunun desteklenebilme olasılığı - Bireylerin siyasi tercihlerinin askeri, dış güçler, totaliter partiler, dini hiyerarşiler, ekonomik oligarşiler ya da diğer ilgi gruplarının baskılarından bağımsızlığı - Kültürel, etnik, dini ya da azınlık gruplarının siyasal haklarının ve seçim fırsatlarının varlığı C) Devletin fonksiyonları - Serbest seçimle iktidara gelenlerin kamu politikası belirleyebilme güçleri - Devletin, yayılcı yolsuzluktan bağımsızlığı - Devletin, seçimler süresince seçmenlere karşı sorumluluğu ve seçimleri şeffaflık içinde yürütebilmesi D) İlave ihtiyari siyasal haklar - Bünyesinde herhangi bir siyasi parti ya da seçim süreci barındırmayan geleneksel monarşilerde uygulanan sistemin bireylere akılcı bir konsültasyon sunması ve politika tercihlerinde kamusal müzakerenin sağlanması - Devletin, bir ülke ya da bölgenin kültürel yapısını bozmak veya bir başka grup lehine politik yapıyı değiştirmek için kasten etnik yapıyı değiştirmesi	1) Hukukun Üstünlüğü A) Mülkiyet haklarının korunması B) Yolsuzlukların önlenmesi 2) Sınırlı Hükümet A) Kamu harcamalarının sınırlı olması B) Mali özgürlük 3) Etkin Düzenleme A) İş özgürlüğü B) İşgücü özgürlüğü C) Parasal özgürlük 4) Açık Piyasalar A) Ticaret özgürlüğü B) Yatırım özgürlüğü C) Finansal özgürlük
2) Hukuki Yapı ve Mülkiyet Haklarının Korunması A) Yargısal bağımsızlık B) Tarafsız mahkemeler C) Mülkiyet haklarının korunması D) Kanunların ve politik sürecin işleyişine yapılan askeri müdahale E) Hukuki sistemlerin bütünlüğü F) Sözleşmelerin yasal olarak uygulanabilirliği G) Reel mülkiyetin satışı üzerindeki düzenleyici sınırlamalar 3) Güçlü Paraya Erişebilirlik A) Parasal büyüme B) Enflasyonun standart sapması C) Son yıllardaki enflasyon oranı D) Döviz tevdiat hesabı özgürlüğü 4) Uluslararası Ticaret Özgürlüğü A) Uluslararası ticarette vergiler - Ticari vergi kazançları - Ortalama tarife oranı - Tarife oranlarının standart sapması B) Düzenleyici ticaret engelleri - Tarife dışı ticaret engelleri - İhracat ve ithalat uyum maliyeti C) Ticari sektör büyüklüğü D) Karaborsa döviz kurları E) Uluslararası sermaye piyasası kontrolleri - Yabancı mülkiyet/yatırım engelleri - Sermaye kontrolleri 5) Kredi, İşgücü ve İşletme Düzenlemeleri A) Kredi piyasası düzenlemeleri - Banka sahipliği - Yabancı banka rekabeti - Özel sektör kredileri - Faiz oranı kontrolleri/negatif reel faiz oranları		

Tablo 1.1. Ekonomik Özgürlük Endeks ve Bileşenleri (Devam)

B) İşgücü piyasası düzenlemeleri • İstihdam kuralları ve asgari ücret • İşe alma ve işten çıkarma kuralları • Merkezi toplu sözleşme • Çalışma saati kuralları • İşçinin işten çıkarılması sonucundaki zorunlu maliyet • Zorunlu askerlik C) İşletme Düzenlemeleri • Fiyat kontrolleri • İdari gereklilikler • Bürokrasi maliyetleri • İşletme kurabilme • Ek ödemeler/rüşvet/kayıma • Lisans sınırlamaları • Vergi uyum maliyeti	2) Medeni Özgürlükler A) İfade ve inanç özgürlüğü • Serbest ve bağımsız medya ile diğer kültürel ifade biçimlerinin varlığı • Dini kurum ve toplulukların kendi inançlarını kamusal ve özel ortamlarda uygulayabilme ve ifade edebilme serbestileri • Akademik özgürlüklerin varlığı ve eğitim sisteminin herhangi bir siyasal düşünce empozesinden bağımsızlığı • Özel müzakerelerin açık ve serbestçe yapılabilmesi B) Kurumsal ve organizasyonel haklar • Kongre, gösteri ve açık hava müzakere özgürlüğünün varlığı • Kamusal olmayan organizasyonların özgürlüğü • Serbest ticaret birliklerinin varlığı, toplu sözleşme müzakerelerinin etkinliği ve profesyonel özel organizasyonların serbestliği C) Hukukun üstünlüğü • Bağımsız mahkemelerin varlığı • Hukukun üstünlüğünün sivil ve cezai konulardaki geçerliliği • Siyasal terör, adil olmayan hapis, sürgün ve işkenceden korunma • Kanunların, politikaların ve uygulamaların nüfusun farklı kesimleri için eşit şartları taşıması D) Kişisel özerklik ve bireysel haklar • Vatandaşların seyahat, ikamet, istihdam ya da eğitim özgürlüğünün varlığı • Vatandaşların mülkiyet ve özel iş kurma hakkı ile bunların kamusal, siyasal ve organize baskılardan korunabilme özgürlüğü • Cinsiyet eşitliği, evlilik için eş seçim özgürlüğü ve aile yapısının belirlenebilme özgürlüğü • Fırsat eşitliğinin sağlanması ve ekonomik sömürünün olmaması

Kaynak: Fraser Institution, Freedom House ve Heritage Foundation'ın resmi internet sitelerinden alınmıştır.

Temelde benzer kriterler dikkate alınarak adı geçen üç kuruluş tarafından oluşturulan endeksler, ülkelerin ekonomik bakımdan nasıl bir liberal eğilim sergilediklerini ve bu konuda başarılı bir yapı gösterip göstermediklerini ortaya koymaktadırlar. Her üç kuruluşun dikkate aldığı ekonomik özgürlük kriterleri karşılaştırıldığında benzerliklerin farklılıklardan daha fazla olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, Freedom House tarafından oluşturulan özgürlük endeksi siyasal haklara ağırlık veren bir yapı sergilerken, diğer iki kuruluşun ise liberal ekonomik sürece ilişkin göstergeler üzerinde daha fazla durması, farklılıkların temel sebebini açıklamaktadır.

1.4.2. Ekonomik Özgürlük Endekslerinin Açıklanması

Ekonomik özgürlükleri ölçebilmek amacıyla temelde benzer kriterleri dikkate alan üç kuruluş, adı geçen faktörlerin liberal bir yapı sergileyip sergilemediklerini belirleyebilmek için farklı hesaplamalar ve farklı değerler kullanmışlardır. Dolayısıyla bu kısımda; Fraser Institution, Freedom House ve Heritage Foundation tarafından oluşturulan ekonomik özgürlük endekslerinin içerdiği kriterlerin sayısal değerlendirmesine ilişkin bilgiler sunulacak ve bu kriterlerin bünyesinde barındırdığı özellikler açıklanacaktır.

1.4.2.1. Fraser Institution’a Göre Ekonomik Özgürlüklerin Açıklanması

Fraser Institution tarafından ekonomik özgürlüklerin ölçülebilmesi amacıyla Gwartney vd. (1996)’nin katkılarıyla hazırlanan ve ilk olarak 1996 yılında yayımlanan “Economic Freedom of the World: 1975 – 1995” başlıklı rapor, dikkate alınan 103 ülkenin ekonomik özgürlükleri ile ekonomik büyüme süreçlerini 17 kriter itibarıyla gözlemlemiştir. Hazırlanan bu ilk raporda, ekonomik özgürlüklerin ölçülmemesi durumunda büyüme ve kalkınma dinamiklerinin anlaşılamayacağı ifade edilmiş ve bu durumun da liberal ekonomik sisteme olan güveni sarsacağı ortaya konmuştur.¹⁷² 1996 yılındaki ilk raporu takiben 12 rapor daha hazırlanmış ve “Economic Freedom of the World: 2011 Annual Report” başlıklı son rapor yine Gwartney vd. (2011)’nin katkılarıyla yayımlanmıştır. Bu son yayımlanan raporda, 156 ülkenin ekonomik özgürlüklerini ölçebilmek için hazırlanan veri setlerinin ekonomik özgürlükler ile çeşitli ekonomik ve sosyal performanslar arasındaki ilişkileri yansıtacağı vurgulanmıştır. Bu raporda dikkati çeken diğer bir husus ise, ekonomik özgürlüklerin daha fazla yatırım, yüksek kişi başına gelir ve büyüme oranlarına yol açacağı vurgulanması olmuştur. Ayrıca, yoksulluğu azaltması ve toplumun genel yaşam koşullarını iyileştirmesi gibi ekonomik özgürlüklerin sahip olduğu diğer erdemler belirtilmiş; kurumsal

¹⁷² James Gwartney, Robert A. Lawson and Walter E. Block, *Economic Freedom of the World: 1975 – 1995*, The Fraser Institution, Vancouver 1996, p. 11.

yapılanmaları oluşturarak daha barışçı bir toplumsal kimliğe kavuşma ile girişimciliğe ve kamusal kesimin adaletinin sağlanmasına yapacağı katkılar ön plana çıkarılmıştır.¹⁷³

Ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerini ölçebilmek amacıyla Fraser Institution tarafından hazırlanan endeks değerleri 0 – 10 arasında değişmektedir. Buna göre bir ülkenin, dikkate alınan kritere göre endeks değerinin sıfır olması durumunda ekonomik özgürlüklerin söz konusu olmadığı, buna karşın 10 olması durumunda ise ilgili kriter bakımından tam bir özgürlüğün sağlandığı söylenebilir. Dolayısıyla, bir ülkenin endeks değerinin sıfıra yaklaşması o ülkenin özgürlükçü bir yapıdan uzaklaştığı, 10'a yaklaşması ise ekonomik özgürlüklerin tahsis edildiği anlamına gelmektedir. Bu kuruluş tarafından hazırlanan endekslerde incelenen ülkeler belirlenen kriterler bazında aldıkları ortalama puanlara göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır. Bu sınıflandırma şeklini gösteren Tablo 1.2'de, yukarıdan aşağıya doğru inildikçe özgürlük düzeylerinin azaldığı vurgulanmaktadır.

Tablo 1.2. Fraser Institution Tarafından Ülkelerin Aldıkları Puanı Göre Yapılan Sınıflandırma

Puan	Grubu
9,0 – 10 Arası	A(+)
8,0 – 8,9 Arası	A
7,0 – 7,9 Arası	B
6,0 – 6,9 Arası	C
5,0 – 5,9 Arası	D
4,0 – 4,9 Arası	F
4,0 ve Daha Az	F(-)

Kaynak: Dursun, 2002: s. 109.

Beş temel alanı ve bu alan içindeki 23 bileşeni bünyesinde barındıran Fraser Institution özgürlük endeksi bileşenleri şu şekilde açıklanmaktadır:

- **1. Alan: Kamu Kesimi Büyüklüğü, Harcamalar, Vergiler ve İşletmeler**

Birinci alan içinde bulunan dört bileşen, kaynak dağılımı ile mal ve hizmetlerin dağıtım süreçlerinde ülkelerin politik yapıya ne ölçüde önem verdiklerini göstermektedir. Bir ülkedeki kamu harcamalarının bireyler, hanehalkları ve işletmelerin harcamalarına kıyasla daha fazla artması durumunda, kamusal karar verme mekanizmasının bireysel seçim özgürlüğünün yerini aldığı ve ekonomik liberalizmin

¹⁷³ James Gwartney, Joshua Hall and Robert Lawson, *Economic Freedom of the World: 2011 Annual Report*, The Fraser Institution, Vancouver 2011, p. 1-2.

azaldığı söylenmektedir. İlk iki bileşen olan; toplam tüketim harcamalarının bir yüzdesi olarak genel kamu tüketim harcamaları ve transfer ile sübvansiyonların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı kamu kesiminin büyüklüğünü yansıtmaktadır. Kamusal tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payının artması durumunda, siyasal yönetimin toplum üzerindeki hükümrancılık derecesinin artması gündeme gelmektedir. Benzer şekilde, bir toplumdaki belli bir grubun transferler ve sübvansiyonlar gibi araçlar yardımıyla kayırılabilmesi için diğer bireylerin vergilendirilmesi durumunda da bireysel özgürlüklerin azalacağı söylenebilmektedir.

Bu alanda bulunan üçüncü bileşen, ülkelerin mal ve hizmetleri üretebilmek için kamusal işletmelere kıyasla özel firmaları ne ölçüde kullandığını ölçmektedir. Kamusal firmalar, özel işletmelerin tabi olduklarından da farklı kurallarla faaliyette bulunmaktadırlar. Kamusal firmalar, tüketicilerin ya da sermayedarların gelirlerine bağımlı olmadıklarından dolayı, genellikle korunmuş piyasalarda faaliyette bulunmakta ve bu nedenle de toplam çıktı düzeyinin artan kısmını üretmelerine bağlı olarak ekonomik özgürlükler azalmaktadır.

Bu alandaki dördüncü bileşen, en yüksek marjinal gelir vergisi oranı ile en yüksek marjinal gelir ve kesinti vergi oranına dayanmaktadır. İfade edilen iki alt bileşen, en yüksek marjinal vergi oranının hesaplanabilmesi için kullanılmaktadır. Nispeten daha düşük gelir düzeylerine uygulanan yüksek marjinal vergi oranları, hükümete duyulan güveni ölçmesi bakımından önem taşımaktadır. Gelire uygulanan yüksek vergi oranları; bireylerin, sahip oldukları emeğin karşılığını alamadıklarının bir göstergesi sayılmaktadır. Bu bağlamda, yüksek marjinal vergi oranları ile düşük gelir eşiğine sahip olan ülkelerin özgürlük endeksleri sıfıra yakın değerler ile sayısallaştırılmaktadır.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse; daha düşük kamusal harcamalara, sınırlı devlet işletmelerine ve minimum marjinal vergi oranlarına sahip olan ülkeler yüksek özgürlük değerleri ile endekslenmektedir.

- **2. Alan: Hukuki Yapı ve Mülkiyet Haklarının Korunması**

Bireylerin ve onların sahip oldukları mülkiyetlerinin korunması, ekonomik özgürlükler ve medeni toplumun merkezi bir faktörü olduğundan dolayı, devletin en temel fonksiyonlarından birisidir. Ekonomik özgürlükler ile bütünleşik olan hukuki

sistemin anahtar bileşenleri kanunların üstünlüğü, mülkiyet haklarının güvenliği, bağımsız yargı ve adil mahkeme sistemidir.

Hukuksal yapı tarafından korunan mülkiyet hakları güvenliği, hem ekonomik özgürlükleri ve hem de piyasaların etkin işleyiş mekanizmasını sağlamaktadır. Bireylerin sahip oldukları mülkiyetlerin korunmaması durumunda serbest değişim sürecinin hiçbir anlamı kalmamaktadır. Bireyler ve işletmelerin, yapılan sözleşmelerin yerine getirileceği ve bu akitlere ilişkin kararların korunacağı gibi durumlarda sahip oldukları bir güven bunalımı, onların verimli faaliyet alanlarına katılma teşviklerini kırmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik özgürlükler bakımından yüksek bir değerle endekslenmek, hukukun etkin işleyişiyle paralel bir yapı gerektirmektedir.

- **3. Alan: Güçlü Paraya Erişebilirlik**

Mübadele sisteminin en önemli parçası, bir toplumda kullanılan sağlam ulusal paradır. Güçlü paraya ulaşmanın söz konusu olmadığı bir durumda ticaretten yeteri kadar kazanç elde edilememektedir. Bir ülkede belli bir dönemde parasal büyüme hızında yaşanan yüksek oranlı artışlar, enflasyonun en büyük nedeni olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, parasal büyüme hızı sadece enflasyon oranlarındaki yüksek artışları değil, aynı zamanda enflasyondaki dalgalanmaları da tetiklemektedir. Yüksek ve dalgalı enflasyon oranları ise nispi fiyatları bozmakta, uzun dönemli sözleşme koşullarının değişmesine yol açmakta ve bireyler ile işletmelerin geleceğe ilişkin planlar yapmalarını engellemektedir. Bu bağlamda güçlü paraya erişim, mülkiyet haklarının korunması ve böylece ekonomik özgürlüklerin sağlanması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. İfade edilen öneminden dolayı, hükümet harcamalarının finanse edilebilmesi amacıyla emisyon hacmini artırmanın ekonomik özgürlük düzeyini bozacağı söylenebilir.

Bireyler ile işletmeler için güçlü paraya ulaşım; alternatifli, kredibilitesi yüksek ve likit olan parasal varlıklara sahip olabilme anlamına gelmektedir. Bir ülkedeki finansal kuruluşlar yabancı paralar cinsinden mevduat hesapları açabiliyor ya da o topluma mensup olan bireyler yabancı bankalarda işlem yapabiliyorlarsa, güçlü paraya erişim hakkı ve dolayısıyla da ekonomik özgürlükler sağlanmış demektir.

Ekonomik özgürlükler bakımından üçüncü alan, dört ayrı bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenlerin hepsi ulaşılması gereken birer hedef olmakla birlikte elde

edilmesi nispeten kolay göstergelerdir. Bu bileşenlerden ilk üçü, uzun dönemli fiyat istikrarı bakımından para politikası tutarlılığını ölçmektedir. Dördüncü bileşen ise, yurtiçi ve yabancı banka hesapları aracılığıyla diğer yabancı paralara ulaşabilme imkanını ortaya koymaktadır. Bir ülkenin bu alanda yüksek bir endeks değerine ulaşabilmesi için enflasyon oranlarını düşük tutacak ve alternatif paraları kullanabilme imkanlarını sınırlandıracak düzenlemelerden kaçınan politikaları uygulaması gerekmekte ve kurumsal düzenlemeleri bu duruma adapte etmesi bir koşul olarak öne çıkmaktadır.

• 4. Alan: Uluslararası Ticaret Özgürlüğü

İleri teknoloji ile düşük maliyetli iletişim ve ulaşım imkanlarının sağlandığı günümüz dünyasında, ulusal sınırların ötesindeki mübadele özgürlüğü ekonomik özgürlüklerin en temel unsurlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Birçok mal ve hizmet hem yurtdışında üretim imkanına kavuşmakta ve hem de üretim için gerekli olan kaynaklar dış piyasalardan sağlanmaktadır. Bu bağlamda gönüllü mübadele, toplamı pozitif olan bir faaliyettir.¹⁷⁴ Serbest ticaretle birlikte hem ticari partnerler kazançlı çıkmakta ve hem de elde edilen kazançlar mübadele için ilave bir motivasyon kaynağı oluşturmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ticaret özgürlüğü, modern yaşam standartlarını artırmaktadır.

Korumacı görüşlere yöneltelen eleştirilere ve özel ilgi politikalarına karşın, günümüzde çoğu ülke çeşitli türlerdeki ticari kısıtlamaları uygulamaya devam etmektedir. Tarifeler ve kotalar, uluslararası ticareti sınırlandıran en büyük örnekler olarak göze çarpmaktadır. Bu tür sınırlamalar hem ulusal paraların konvertibilitesini düşürmekte ve hem de kambiyo denetimi gibi mekanizmalar yardımıyla serbest uluslararası ticareti sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, mal ve hizmetlerin gümrüklerden geçerken uğradıkları bürokratik engeller ve zaman israfı, ticaret hacminin daralmasına yol açmaktadır. Adı geçen tüm bu unsurlar, ekonomik özgürlük düzeyinin kısıtlı kalmasına neden olmaktadır.

¹⁷⁴ Dünya servetinin sınırlı olduğunu savunan merkantilist öğretisi, birbirleri ile ticari faaliyette bulunan ülkelerden sadece bir tanesinin kazançlı çıkacağı ve diğerinin ise mutlaka kaybedeceği fikri üzerine inşa edilmiştir. Klasik liberalizm ile taban tabana zıt olan bu düşünce, özellikle ithalatçı ülkelerden çıkan değerli maden stoğunun ilgili ülke için refah kaybına yol açacağını belirtmiştir. Bu bağlamda merkantilist düşünceye göre dış ticaret, toplamı sıfır olan bir oyun olarak değerlendirilmiştir.

Bu alandaki bileşenler, serbest dış ticareti etkileyen tarifeler, kotalar, görünmez engeller ve kambiyo ile sermaye kontrolleri gibi geniş çaplı yasaklayıcı araçların kullanım düzeyini ölçmektedir. Bir ülkenin bu alanda yüksek bir endeks değeri alabilmesi için düşük tarife oranlarına, geniş bir ticari sektöre, etkin gümrük yönetimine, konvertibl para birimine ve liberal bir sermaye hareketine sahip olması gerekmektedir.

- **5. Alan: Kredi, İşgücü ve İşletme Düzenlemeleri**

Bir ülkedeki düzenleyici kuralların piyasalara girişi sınırlandırması ve gönüllü mübadeleye erişim hakkını engellemesi durumunda ekonomik özgürlüklerin azalacağını söylemek mümkündür. Endeksin beşinci alanı; kredi, işgücü ve reel piyasalardaki mübadele özgürlüğünü sınırlandıran düzenlemelere odaklanmaktadır. İlk bileşen, yurtiçi kredi piyasasındaki düzenlemeleri yansıtmaktadır. Bu bileşeni oluşturan ilk iki alt faktör, bankacılık sektörünün özel firmalarca yönetildiği ve yabancı bankaların piyasada rekabet etme imkanlarının olup olmadığını vurgulamaktadır. Son iki alt faktör ise özel sektöre ne ölçüde kredi sağlandığı ve faiz oranı üzerindeki kontrollerin kredi piyasasını sınırlandırıp sınırlandırmadığını yansıtmaktadır. Kredilerin özel sektöre ulaştırılmasını ve faiz oranı kontrollerinin çok sınırlı olmasını sağlamak için özel bankacılık sistemini kullanan ülkeler, ekonomik özgürlükler bakımından yüksek bir dereceye sahip olmaktadır.

İşgücü piyasasını düzenleyen kuralların çoğu işverenler ile işçilerin ekonomik özgürlüklerini ihlal etmektedir. Bunlar içerisinde en fazla göze çarpanı asgari ücretler, işten çıkarma kuralları, merkezi bir yönetim tarafından ücret düzenlemelerinin yapılması, sendikal birimlerin baskıları ve zorunlu askerliktir. İşgücü piyasası bileşeni, adı geçen bu sınırlandırmaların ekonomik özgürlükler üzerindeki etkilerini ve devamlılığını incelemektedir. Bir ülkenin bu bileşen yönünden yüksek bir endeks değerine sahip olması için ücretlerin belirlenmesinde piyasa güçlerini harekete geçirmesi, işe alma ile işten çıkarma şartlarını optimum olarak düzenlemesi ve zorunlu askerlik uygulamalarını sınırlandırması gerekmektedir.

Kredi ve işgücü piyasalarında olduğu gibi işletme faaliyetleri ile ilgili düzenlemeler de ekonomik özgürlükler için bir gerekliliktir. Bu bileşenin alt faktörleri, düzenlemelerin ve bürokratik prosedürlerin piyasalara giriş ile rekabeti sınırlayıcı

unsuların etkilerini incelemektedir. Bir ülkenin bu bileşen yönünden yüksek bir endeks değeri alabilmesi için piyasa mekanizmasının fiyat düzeyini belirlemesi, iş faaliyetlerine girişi geciktirecek düzenlemelerden kaçınması ve üretim maliyetlerini artırıcı bürokratik denetimi azaltması gerekmektedir.

1.4.2.2. Freedom House’a Göre Ekonomik Özgürlüklerin Açıklanması

Ekonomik özgürlüklerin ölçülebilmesi amacıyla hazırlanan endekslerden bir diğeri Freedom House tarafından ortaya konmuştur. İlk olarak 1972 yılında Raymond Gastil öncülüğünde “Freedom in the World” başlıklı raporun hazırlanmasıyla başlayan ve temelde siyasal ve medeni özgürlükler üzerine ağırlık veren endeks, adı geçen tarihten itibaren yıllık bazda düzenli olarak yayımlanmıştır. Dikkate alınan döneme göre değişmekle birlikte, ortalama olarak 190’dan fazla ülkenin ekonomik özgürlük değerleri belirlenmiştir. Bu amaçla hazırlanan her rapor; siyasal, ekonomik, demografik ve etnik faktörlerin yanı sıra satın alma gücü paritesi düzeyi, yaşam beklentisi, sermaye hareketleri ve medeni haklar gibi unsurlardan oluşmuştur. Her bir ülkenin sahip olduğu kendi standartlarına göre belirlenen kriterler açısından değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan raporlar daha çok demokrasi ve özgürlükler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda demokrasi, bireylerin çeşitli rekabetçi gruplar arasından özgürce seçebildikleri otoriter lider düzeni şeklinde tanımlanmış ve buna bağlı olarak da özgürlükler, hükümetin ya da diğer baskı odaklı grupların kontrolü dışında spontane olarak hareket edebilme yetisi biçiminde ifade edilmiştir. Dolayısıyla, hazırlanan endeks ülkelerin politik şartlarını yargılamamakla birlikte, bu şartların özgürlükler üzerindeki etkilerini irdelemiştir.

Özgürlüklerin ölçülebilmesi amacıyla hazırlanan endeks, “siyasal haklar” ve “medeni özgürlükler” olmak üzere iki başlık altında kategorize edilmiştir. Özgür bir toplumda, siyasal hakların bireylere seçim hakkı, kamusal sektöre giriş için rekabet etme hakkı ve temsil etme hakkı gibi politik süreçlere serbestçe katılabilme şansı verdiği belirtilmiş; medeni özgürlüklerin ise düşüncelerin, kurumların ve kişisel otonominin devlet müdahalesi olmaksızın geliştirilebilmesi gibi faktörlerden meydana geldiği vurgulanmıştır. Söz konusu bu ikili ayrıma bağlı olarak Freedom House özgürlük endeksi, siyasal haklar ve medeni özgürlükler için ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Daha sonra, adı geçen bu iki kriterin ortalaması alınarak ülkelerin;

“özgür”, “kısmen özgür” ve “özgür değil” şeklindeki bir ayrım ile özgürlük statüleri belirlenmiştir.

Siyasal hakların ve medeni özgürlüklerin ölçülebilmesi amacıyla hazırlanan skala 1 ile 7 arasındaki bir ölçüt ile değerlendirilmiş ve ülkelerin ilgili kriter bazında 1 değerini alması durumunda özgür, 7 değerini alması durumunda ise özgür olmadıkları belirlenmiştir. Bu bağlamda, bir ülkenin ilgili kriter yönünden endeks değerinin 1’e yaklaşması özgürlük düzeyinin arttığını, 7’ye yaklaşması ise özgürlük düzeyinin azaldığını ifade etmektedir. Siyasal ve medeni haklar bazında özgürlük düzeyini ölçebilmek için sırasıyla 10 ve 15 soru hazırlanmış ve ülkeler, sahip oldukları özgürlük düzeylerine göre her bir soru için sıfır ile dört puan arasında bir değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Bu skalada sıfır puan özgürlükler için en düşük değeri ve dört puan ise en yüksek değeri ifade etmek için kullanılmıştır. Siyasal haklar statüsünden maksimum 40 ve medeni özgürlükler statüsünden ise maksimum 60 olmak üzere toplamda 100 puan alabilecek olan ülkelerin özgürlük puanları ve bu puanlamaya ilişkin ülke özgürlük statüsü Tablo 1.3’de gösterilmiştir.

Tablo 1.3. Freedom House’a Göre Ülkelerin Özgürlük Puanları ile Özgürlük Statüleri

Siyasal Haklar (PR)		Medeni Özgürlükler (CL)		PR ve CL Puanları Ortalamalarına Göre Ülke Özgürlük Statüleri	
Toplam Puan	PR Puanı	Toplam Puan	CL Puanı	Ortalama Puan	Ülke Özgürlük Statüsü
36 – 40	1	53 – 60	1	1,0 – 2,5	Özgür
30 – 35	2	44 – 52	2	3,0 – 5,0	Kısmen Özgür
24 – 29	3	35 – 43	3	5,5 – 7,0	Özgür Değil
18 – 23	4	26 – 34	4		
12 – 17	5	17 – 25	5		
6 – 11	6	8 – 16	6		
0 – 5	7	0 – 7	7		

Kaynak: Freedom House 2012, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world-2010/checklist-questions-and-guidelines>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2012

Freedom House özgürlük endeksi içinde yer alan siyasal haklar kategorisi, her bir ülkedeki seçim özgürlük düzeyini ölçmektedir. Bu bağlamda, siyasal haklar çeşitli şekillerde kategorize edilmiştir. Bir devlet başkanının sahip olduğu iktidar gücüne dayanarak herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın muktedir olduğu yönetim biçimi “başkanlık sistemi” şeklinde değerlendirilmiş; kanunlarla belirlenen bir biçimde yönetime getirilen ve hükümet topluluğundan oluşan sistem ise “parlamentar yönetim”

olarak adlandırılmıştır. Ülke yönetiminde bir devlet başkanının ve onun tarafından belirlenen hükümet organının olduğu yönetim sistemi “parlamentar başkanlık” olarak ifade edilmiş; monarşik bir yapıya dayanarak geleneksel bir şekilde aile üyelerince devlet yönetiminin sürdürüldüğü yapı ise “geleneksel başkanlık” şeklinde tanımlanmıştır. Monarşik düzen içerisinde aile soyundan gelen prensler tarafından devletin yönetilmesi biçimi “prenslik” adıyla betimlenmiş; tek bir partinin yönetimi altında devletin idare ettirildiği, ancak diğer partilerin de yönetimde söz sahibi olmaya çalıştığı düzen “baskın parti sistemi” olarak ifade edilmiştir. Ülkede yalnızca tek bir partinin söz konusu olduğu ve dolayısıyla yönetimin tamamen bu parti tarafından gerçekleştirildiği yapı “tek parti sistemi”; ülke yönetiminin askerlerin elinde bulunduğu sistem ise “askeri yönetim” şeklinde adlandırılmıştır. “Demokratik sistem”, uluslararası gözlemciler kanalıyla değerlendirilen ulusal, serbest ve adil seçim düzeninin sağlandığı bir yönetim şekli olarak vurgulanmış ve genel olarak ülkelerin sahip oldukları politik yapılara göre özgürlük düzeyleri saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, politik haklar kriteri kapsamında özgürlükçü bir yapıya kavuşabilmek ve endeks değeri olarak “1” puanını alabilmek için serbest ve adil seçim düzeninin söz konusu olduğu, rekabetçi siyasal partilerin bulunduğu, muhalefet gruplarının serbestçe fikir beyan edebildiği ve azınlık gruplarının kendilerine ilişkin yönetim haklarının sağlandığı bir yapının oluşturulması gerekmektedir.

Siyasal hakların yanı sıra, ekonomik bakımdan özgürlük düzeylerinin de ölçülebilmesi amacıyla ülkeler çeşitli şekillerde kategorize edilmiştir. Bu kapsamda, bünyelerinde herhangi bir sanayi faaliyetine yer vermeyen toplumlar “geleneksel” ya da “sanayi öncesi” ekonomiler olarak adlandırılmıştır. Modern piyasa mekanizmasını benimseyen gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler “kapitalist”; özel sektör ile kamusal sektörün bir arada faaliyette bulunduğu sistem ise “karma kapitalist” şeklinde ifade edilmiştir. Hem geniş bir piyasa sektörüne ve hem de egemen kamusal işletmelere bağlı olan ekonomiler “kapitalist devletçi” olarak vurgulanmış; temel sosyal refah programlarının yanı sıra kapitalist devletçi nitelikteki sistemi benimseyen ülkeler ise “karma kapitalist devletçi” şeklinde adlandırılmıştır. Tüm ekonomik faaliyetlerin yalnızca devletin tekelinde olduğu ekonomilerin “devletçi” bir yapı sergiledikleri, buna karşın “karma devletçi” şeklindeki bir yapılanmada ise baskın devlet kontrolüne ilaveten önemli derecede ağırlığı bulunan özel işletmelerin de varlığının söz konusu

olduğu vurgulanmıştır. Devletçi yapılanma ile kapitalist süreç arasında olan ülkeler ise “geçiş ekonomileri” şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda, ekonomik özgürlükler kriteri kapsamında endeks değeri olarak “1” puanını alabilmek için ifade, inanç, kişisel ve kurumsal özgürlüklerin yanı sıra, kapitalist süreç içerisinde işleyen liberal bir ekonominin varlığını sürdürdüğü, serbest ticaret birliklerinin ekonomide özgürce faaliyette bulunduğu, toplu sözleşme müzakerelerinin etkin bir şekilde işlediği, profesyonel özel organizasyonların serbestçe çalışabildiği ve devletin piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale etmediği bir yapının kurulmuş olması gerekmektedir.

1.4.2.3. Heritage Foundation’a Göre Ekonomik Özgürlüklerin Açıklanması

1973 yılında kurulan ve merkezi Washington’da bulunan Heritage Foundation, 1995 yılından itibaren yıllık bazda 184 ülkenin belirlenen on kriter yardımıyla ekonomik özgürlükler düzeyini “Ekonomik Özgürlükler Endeksi” kapsamında incelemektedir.

Heritage Foundation tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük endeksi on kriter üzerinde değerlendirilmiş ve bu kriterler dört ana grupta toplanmıştır. Her kritere verilen puanların ortalaması alınarak ilgili ülkenin endeks değeri belirlenmiştir. Ülkelere verilen puanlar 0 – 100 arasında değerlendirilmiş; sıfıra yaklaştıkça ekonomik özgürlüklerin azaldığı ve 100’e yaklaştıkça da ekonomik özgürlüklerin arttığı belirtilmiştir. Tablo 1.4, Heritage Foundation tarafından hazırlanan endeks puanları kapsamında ülkelerin sahip oldukları ekonomik özgürlük düzeylerini göstermektedir.

Tablo 1.4. Heritage Foundation Endeksi Kapsamında Ülkelerin Ekonomik Özgürlük Konumları

Özgürlük Düzeyi	Genel Endeks Puanı
Özgür	100 – 80
Çoğunlukla Özgür	79,9 – 70
Kısmen Özgür	69,9 – 60
Genellikle Özgür Değil	59,9 – 50
Özgür Değil	49,9 – 0

Kaynak: Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/ranking>, Erişim Tarihi: 25 Mart 2012

Ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerinin belirlenebilmesi için temelde dört unsur dikkate alınmıştır. Bunlar hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet yönetimi, etkin düzenleme ve açık piyasa yapısı şeklinde kategorize edilmiş ve her bir kategori çeşitli

özgürlük düzeylerini ölçen alt kriterlerden oluşmuştur. Hukukun üstünlüğü konusunda dikkate alınan ilk kriter mülkiyet haklarının korunması olmuştur. Özel mülkiyete sahip olmanın ve servet edinebilmenin piyasa ekonomisinin işlerliği için olmazsa olmaz bir koşul olduğu belirtilmiş ve bireyler ile işletmelerin ekonomik faaliyetlere katılabilmeleri, tasarruf yapabilmeleri ve gelecek dönemlere ilişkin iktisadi planlar oluşturabilmeleri için sahip olduğu öneme değinilmiştir. Bu bağlamda, mülkiyet haklarının korunabilmesi için etkin ve adil bir adalet mekanizmasının varlığının gerekli olduğu vurgulanmış ve ancak bu sayede uzun dönemli ekonomik büyüme hacminin istikrarının sağlanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, mülkiyet haklarının güvence altına alınabilmesinin ön koşullarından birisi olarak da sözleşme özgürlüğü üzerinde durulmuş ve bu özgürlük ile birlikte ekonomik uzmanlaşmanın, serbest dış ticaretin ve ticari kazançların ortaya çıkacağı savunulmuştur.

Hukukun üstünlüğü konusunda dikkate alınan diğer bir kriter, yolsuzlukların önlenmesi olmuştur. Temelde “adil olmayan” ya da “bozulmuş” gibi anlamlarda kullanılan yolsuzluk kelimesi, kamusal manada ise “sistem içinde bütünlüğün sağlanamadığı ve bireylerin kişisel çıkar içinde olduğu yıpranmış bir yapı” şeklinde tanımlanmıştır. Ekonominin yanı sıra, politik yapıya da sirayet eden yolsuzluğun rüşvet, haraç, kayırmacılık, iltimas ve suistimal gibi formlarda ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Ekonomik yapının bütün birimlerini bozacağı ve genellikle de kamusal mekanizmalarla birlikte işlemeye başlayacağı belirtilen yolsuzlukların, ekonomik faaliyetleri engelleyeceği ve informal piyasa yapısına neden olacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, yolsuzlukların temel çözümünün şeffaflık olduğu öne sürülmüş, düzenleyici kurallar ile süreçlerdeki açıklığın eşitlikçi yapıyı artırarak ekonomik özgürlükleri tesis edeceği belirtilmiştir.

Heritage Foundation’a göre ülkelerin ekonomik bakımdan özgür olabilmeleri için dikkate alınması gereken kriterlerden bir diğeri, sınırlı hükümet anlayışıdır. Özellikle mali özgürlüğün bireyler ve işletmelerin gelir elde edebilmeleri ve sahip oldukları bu geliri de amaçlar doğrultusunda kullanabilmeleri için en önemli faktörlerden bir tanesi olduğu savunulmuştur. Mali problemleri çözebilmek için hükümetlerin vergileme yoluyla ekonomik faaliyetlerin işleyişine müdahale etmelerinin özgürlükler önündeki engellerden birisini oluşturacağı vurgulanmış ve dolayısıyla da bireyler ile işletmelere ağır bir yük oluşturan yüksek marjinal vergi oranlarının piyasaların etkin işleyişini

bozacağı belirtilmiştir. Girişimcilik güdüsünü azaltacağı belirtilen bu uygulamalar sonucunda piyasa sisteminin ortadan kalkarak merkezi bir yönetim tarzının ekonomiye hakim olacağı ve böylece de özgürlüklerin azalacağı ifade edilmiştir.

Mali özgürlüklerin yanı sıra sınırlı devlet anlayışı içinde benimsenen başka bir faktör, kamusal harcamaların boyutları olmuştur. Artan kamusal maliyetlerin ekonomik özgürlüklerin merkezinde yer alan tehdit edici bir unsur olduğu görüşü öne sürülmüş; ülke için yararlı olabilecek altyapı yatırımları, beşeri sermaye ve yatırım kapasitesinin genişletilmesi gibi harcama kalemlerinin ise yüksek oranlı bir vergilemeye tabi olmadığı sürece ekonomik hayata pozitif yönlü katkılar sağlayacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, sürekli olarak genişleyen kamusal harcamaların özel faaliyetler için bir dışlama etkisi yaratma potansiyeli üzerinde de durulmuş ve yüksek kamusal harcamalar ile birlikte gelen hızlı ekonomik büyüme sürecinin sadece kısa dönemde etkili olabileceği, uzun dönemde ise ekonomik özgürlüklerin feda edileceği ortaya konmuştur. Ayrıca, artan kamu harcamalarına bağlı olarak gündeme gelecek olan bürokrasi, düşük verimlilik ve genişleyen bütçe açıklarının piyasa mekanizmasını bozacağı da belirtilmiştir.

Bir ülkenin ekonomik bakımdan özgür olabilmesi için gerekli bir kriter olarak etkin düzenleme mekanizmasının işlerliği de göz önünde bulundurulmuştur. Etkin düzenleyici mekanizma içinde değerlendirilen “iş özgürlüğü”, bireylerin herhangi bir devlet sınırlamasına maruz kalmaksızın serbestçe işletme kurabilmeleri ve bunu diledikleri gibi çalıştırabilmeleri şeklinde yorumlanmıştır. Bu bağlamda, bürokratik ve gereksiz düzenleyici kuralların varlığının serbest girişim faaliyetlerini engelleyen önemli unsurlar olduğu vurgulanmıştır. Bu tarz düzenlemelere bağlı olarak artan üretim maliyetlerinin piyasadaki girişimlerin başarı şanslarını azaltacağı öne sürülmüş ve verimlilik ile kârlılığın yavaşlayacağı ifade edilmiştir.

Düzenleyici kurallar içinde yer alan “işgücü özgürlüğü”, bireylerin istedikleri bir yerde ve mekanda çalışabilme serbestisi şeklinde yorumlanmış ve en önemli ekonomik özgürlük bileşenlerinden bir tanesi olarak değerlendirilmiştir. İşgücü için serbestçe sözleşme yapabilme hakkının ve ihtiyaç duyulmayan emeği işten çıkarabilme özgürlüğünün verimlilik artışı ile genel anlamda hızlı ekonomik büyüme için hayati bir önem taşıdığı öne sürülmüştür. İşgücü piyasası üzerinde söz konusu olacak kamusal

müdahaleler sonucunda ücret kontrolleri, işe alma – işten çıkarma sınırlamaları ve diğer engeller gibi ortaya çıkan yasaklayıcı uygulamaların işgücü özgürlüğünü tehdit edici roller üstlendiği ve böylece piyasaların optimum işleyişini bozduğu belirtilmiştir.

Düzenleyici kuralları oluşturan son faktör ise “parasal özgürlük” şeklinde sınıflandırılmıştır. İstikrarlı bir ulusal paranın ve piyasalar tarafından oluşumuna izin verilen fiyat düzeylerinin söz konusu olduğu parasal özgürlük, demokratik bir toplum yapısı üzerine inşa edilen ekonomik düzen olarak yorumlanmıştır. Karar birimlerinin her konuda özgür oldukları bir toplumda değişim, hesap ve değer birimi olarak işlem görecektir. Bir paraya ihtiyaç duydukları ve parasal özgürlükler olmaksızın uzun dönemli sermaye birikiminin sağlanamayacağı belirtilmiştir. Ulusal paranın sahip olduğu değerin, o ülkede uygulanan para politikası yoluyla kontrol edilebileceğinin altı çizilmiş ve sadece etkin bir para politikası yardımıyla bireylerin gelecekte yapacakları işlemler için piyasa fiyatlarına güvenebilecekleri öne sürülmüştür. Yatırım, tasarruf ve diğer uzun dönemli planların ancak bu şekilde güvenle idame ettirileceği, aksi takdirde ise dolaylı vergiler, bozulmuş fiyatlar, etkin olmayan kaynak dağılımı ve artan iş maliyetlerine bağlı olarak refah düzeyinin kötüleşeceği vurgulanmıştır.

Heritage Foundation tarafından ekonomik özgürlükler için belirlenen son kıstas, “açık piyasa” yapısı olmuş ve ticaret – yatırım – finansal özgürlükler şeklinde alt kategorilere ayrılmıştır. Ticari özgürlükler, bir ekonominin ihracat ve ithalat yönünden dışa açık olması ile bireylerin uluslararası piyasalarda alıcı ve satıcı olarak serbestçe faaliyette bulunabilmeleri şeklinde ifade edilmiştir. Tarifeler, ihracat vergileri, kotalar ya da görünmez engellerin ticaret hacmini azaltacağı ve böylece özgürlük sürecini sekteye uğratacağı belirtilmiştir. Yatırım özgürlükleri; girişim fırsatlarının, ekonomik faaliyetlerin, verimlilik düzeylerinin ve istihdam olanaklarının artmasına katkı sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmiş ve böylesi bir özgürlüğün sadece ekonomik yönden değil, aynı zamanda sosyal yönden de özgürlükleri tesis edeceği savunulmuştur. Buna karşın, sermaye hareketleri ile yatırımlar üzerindeki hem ulusal ve hem de uluslararası sınırlandırmaların etkin kaynak dağılımını bozarak verimliliği azaltacağı ve böylece ekonomik bakımdan karar verme sürecini olumsuz etkileyeceği öne sürülmüştür. Ekonomik büyümeyi sınırlandıracağı ve buna bağlı olarak da özgürlük düzeyini azaltacağı belirtilen böylesi faaliyetlerin tüm toplum için yaratacağı maliyet dezavantajları ortaya konmuştur. Dolayısıyla, bireylere ve şirketlere nereye ve nasıl yatırım yapacakları

konusunda ne kadar fazla serbesti sağlanırsa, elde edilecek getiriler de o kadar büyük olacaktır. Açık piyasa yapısı konusunda belirlenen son kıtas ise “finansal özgürlük”tür. Açık ve şeffaf bir finansal sistem ile birlikte girişimcilik potansiyellerinin ve buna bağlı olarak da hanehalkları, firmalar ve yatırımcılar arasında etkin bir finansal bağın oluşturulacağı savunulmuştur. Bu sürecin, uluslararası alanda finansal entegrasyona yol açacağı öne sürülmüş ve böylece artan sermaye ya da azalan risk yapısına erişileceği belirtilmiştir. Buna karşın, kamusal sektörün müdahil olduğu ve düzenlemelerin kendisi tarafından belirlendiği bir sistemde ise etkinliğin azalmasına paralel olarak finansal faaliyetlerin maliyetinin artacağı ve rekabet koşullarını ülke aleyhine bozacağı ortaya konmuştur. Ekonomik özgürlüklerin azalmasına yol açan böylesi bir sürecin ise refahı topyekün kötüleştireceği savunulmuştur.

1.5. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN ETKİLERİ

Ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini tesis edebilecek çok sayıda makro ekonomik faktör olmasına karşın, belki de bu faktörlerden hiçbirisi serbest ticareti bünyesinde barındıran kurumların varlığı, özel mülkiyet haklarının gizliliği, hukuki çevrenin işlerliği, enflasyonist problemlere çözüm arayan istikrarlı bir parasal sistemin geçerliliği, siyasal gelişim ile sosyal ve demokratik bağımsızlığın sağlandığı unsurları ihtiva eden ekonomik özgürlükler kadar büyüme sürecine katkı yapamamaktadır. Dünya ekonomi tarihi, adı geçen faktörlerin gerçekleştirilemediği, gerçekleştirilse bile sadece kısa dönemler için geçerli olduğu toplumlarda büyüme ve kalkınma süreçlerinin sekteye uğradığını göstermiştir.

Sahip olduğu bu öneminden dolayı ekonomik özgürlüklerin sadece iktisadi gelişim üzerinde değil, aynı zamanda siyasal, sosyal, adli ve demokratik süreçler üzerinde de etkin bir rol oynadığı açıktır. Bu bağlamda, ekonomik özgürlüklerin sağlanması ile birlikte daha fazla gündeme gelme olanağı yakalayan ilgili faktörlerin geçerli olduğu ülkeler, küresel ortamda elde ettikleri baskın yapının temel taşları konumuna gelmişlerdir. Bir toplumun sahip olduğu dinamikleri harekete geçirmesi açısından bu kısımda ekonomik özgürlüklerin ekonomik performans, siyasal ve sosyal özgürlükler ile demokratik süreç üzerindeki etkileri incelenecektir.

1.5.1. Ekonomik Performans Üzerindeki Etkiler

Geçmişten günümüze kadar geçen süre içerisinde geliştirilen büyüme teorileri hızlı ve sürdürülebilir bir iktisadi gelişim için çok sayıda makroekonomik faktörün söz konusu olduğunu belirtmelerine karşın, son dönemlerde iktisadi büyüme süreci bakımından büyük bir ivme kazanan faktör olarak ekonomik özgürlükler ön plana çıkmaktadır. Ekonomik özgürlüklerin ortaya çıkmasında öncü rol oynayan kurumlar ise aynı zamanda ekonomik refah düzeyinin artmasına olanak tanıyan mekanizmaları da oluşturmaktadırlar. İşgücünün, üreticilerin, tüketicilerin ve yatırımcıların ekonomik sistem içine dahil edilmesi, hanehalklarının talep yapısının ve bu talebin değerinin belirlenmesi, çalışma koşullarının uygunluğunun sağlanması, girişimcilerin teşvik edilmesi, endüstriler arası bağlantıların kurulması ve farklı ülkelerle ticari normların belirlenmesi gibi ekonomik özgürlüklerin büyüme ve kalkınma süreci üzerinde sağladığı pozitif katkıların oluşturulabilmesi sadece etkin bir işleyiş mekanizmasına sahip olan liberal sistem dahilinde gerçekleştirilebilmektedir. Globerman ve Shapiro (2002) tarafından da belirtildiği gibi; etkin, tarafsız ve şeffaf bir yasal sistemin oluşturduğu özgürlük ve bu sürece katkı sağlayan altyapı yönetimi mülki ve bireysel hakların korunması, kamusal ve özel kurumların istikrarlı ilerleyişinin tesis edilmesi, serbest ve açık piyasa yapısının oluşumuna katkı sağlayan güvenilir kamu politikaları gibi unsurların ortaya çıkışında bir araç rolü üstlenerek ekonomik büyüme dinamiği üzerinde etkin bir rol oynamaktadır.¹⁷⁵ Bu bağlamda, tarihsel deneme – yanılma süreci içinde çok sayıda ve farklı türde sistem uygulanmasına karşın, sadece özgürlükçü yapıyı sağlayan liberalizmin ve bunun yasal mekanizması olan kapitalizmin hala varlığını sürdürmesi belirtilen nedenlerden kaynaklanmaktadır. 18. yüzyılda sistematik bir şekilde temelleri atılan ve merkantilist öğretiyeye karşı büyük bir zafer kazanan serbest piyasa ve bununla birlikte hayat bulan özgürlük ilkeleri, sonraları devlet sosyalizmi, faşizm ve komünizme karşı da üstünlüğünü ilan edebilmiştir.

İlk olarak Adam Smith ile birlikte dünya gündemindeki yerini alan ve son dönemlerde ise Milton Friedman, Friedrich Hayek ve James Buchanan ile Douglas North tarafından şiddetle savunulan ekonomik özgürlükler, iktisadi refah ve zenginlikler için bir ön koşul olarak değerlendirilmiştir. Özellikle ekonomik özgürlüklerin

¹⁷⁵ Steven Globerman and Daniel Shapiro, “Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure”, *World Development*, Vol: 30, No: 11, 2002, p. 1901.

sağlanmasında belirleyici görevleri olan kurumların yarattığı etkiler çeşitli kriterler bazında incelenmiştir. Etkin işleyiş yapısına sahip olan kurumların gerek doğrudan ve gerekse de dolaylı yollarla yatırımları harekete geçirerek ekonomik büyüme sürecine katkı sağlaması “yatırım kanalı” olarak ifade edilmiştir. Besley (1995), kurumlar ile yatırımlar arasındaki pozitif yönlü ilişkinin üç etki yoluyla ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir. Bunlardan ilki, mülkiyet hakları güvenliğinin devlet ya da diğer bireyler tarafından yapılacak olan yatırım istimlaklarına karşı koruma sağlayacağı fikri üzerine inşa edilmiştir. İkincisi, kredi piyasaları ve sözleşme serbestisi tarafından yönetilen kurumların, finansal sistem ve dolayısıyla da yatırımlar üzerine yöneltilen engelleri ortadan kaldıracak anlayışı ile güçlendirilmiştir. Üçüncü ve sonuncusu ise, bireyler ve firmalar arasındaki ekonomik işlemlerin yerine getirilmesini sağlayan kurumların, yatırımlardan elde edilebilecek olası kazançları artırmak suretiyle yeniden yatırım kanalı oluşturacağı fikri ile temellendirilmiştir.¹⁷⁶

Liberal süreci tesis eden kurumların ekonomik büyümeyi etkileyebilecekleri diğer bir kanal, üretim fonksiyonundaki değişme olarak belirlenmiştir. Buna göre, kurumsal düzenlemeler bakımından ülkelerin birbirlerinden farklı yapılarda olmaları üretim verimliliğindeki değişmelere bağlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, kaynakları bol olan ancak etkin kaynak dağılımını sağlayabilecek kurumsal altyapı eksikliği içinde bulunan ülkelerin düşük yaşam standartlarına maruz kalacakları vurgulanmıştır. Özellikle eski Sovyet bloğunda bulunan ve komünist bir yapılanma sergileyen ülkelerin, geçiş dönemlerinde yaşadıkları zorlu değişim süreci bu durumun en önemli örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Temel olarak, neo-klasik büyüme modellerinde etkisi hissettirilmeye başlanan faktör verimliliği ve teknoloji düzeyinin liberal bir yapı içerisinde elde edilebileceği ve böylece genişleyen üretim olanakları ile birlikte ekonomik refahın sağlanabileceği öne sürülmüştür.¹⁷⁷ Teknik gelişme süreci ile artan üretim kapasitesinin hem ulusal hasılayı ve buna bağlı olarak da refah düzeyini ve hem de dış piyasalarla entegre olmuş ülke yapılarını ortaya çıkararak sürdürülebilir kalkınmanın altyapısının oluşturulabileceği öne sürülmüştür.

¹⁷⁶ Timothy Besley, “Property Rights and Investment Incentives: Theory and Evidence from Ghana”, *Journal of Political Economy*, Vol: 103, No: 5, 1995, p. 905-907.

¹⁷⁷ John W. Dawson, “Institutions, Investment and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence”, *Economic Inquiry*, Vol: 36, No: 4, 1998, p. 605-606.

Ekonomik performans üzerinde belirleyici rolleri olan ekonomik özgürlüklerin dikkate aldığı bir diğer husus, kamu sektörünün büyüklüğüdür. Hayek'e göre, kamu sektörünün büyüklüğü onun meşruiyetinin bir ölçütü değildir. Meşruiyet, tamamen hükümetin zor kullanımının kurallarla sınırlı olup olmadığına, yürürlüğe koyduğu kuralların eşit bir uygulama alanı içinde dağılıp dağılmadığına ve sosyal düzenin pürüzsüz işleyişine yardım edip etmediğine dayanır. Bu bağlamda Hayek, kamu sektörünün büyüklüğünü belirlemede doğru usulün, önce halkın paylaşacağı vergi yükünün ölçüsü konusunda karara varmak ve ancak bundan sonra da verginin nasıl harcanması gerektiğine karar vermek olduğunu ileri sürer. Kamu sektörü; vergiyi, hizmetleri kullansın ya da kullanmasın herkesin tüm hizmetler için ödemede bulunması şeklinde değil; fertlerin bazılarının bazı hizmetleri, diğer insanların da diğer hizmetleri aldığı ortak bir havuza pay ödemeyi kabul etmeleri olarak yorumlamalıdır. Böylece havuzun büyüklüğü konusundaki karar, diğerlerine sunulacak hangi hizmetlerin sosyal bakımdan adil olduğu konusundaki tartışmadan ayrılabilir ve bu karar, rastgele alınan herhangi bir ferdin yaptığı katkının karşılığında alacağı fayda için bir karar haline gelir.¹⁷⁸ Dolayısıyla, kamu sektörünün büyüklüğü ve karar birimlerinden alınan vergilerin, piyasaların etkin işleyişini bozmayacak ve buna bağlı olarak da özgürlükleri zedelemeyecek düzeyde olmasına özen gösterilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Ancak bu şekilde sürdürülebilir hızlı iktisadi büyüme süreci yakalanmakta ve sosyal gelişim tesis edilebilmektedir.

Etkin kurumsal yapıların öncülüğünü üstlendiği ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme performansını etkileyebilmek amacıyla yararlandığı bir başka kriter, sermaye birikim sürecidir. Mülkiyet haklarının korunması ve sözleşme serbestisi kavramlarının önemine değinen liberal öğretisi, ancak bu yolla yüksek bir gelir düzeyinin yaratılabileceğini ve buna bağlı olarak da hızlı bir sermaye birikim kanalının sağlanabileceğini savunmaktadır. Sağlanan sermaye birikiminin ekonomik gelişmeye öncülük edeceği, ekonomik gelişim ile birlikte daha fazla gelir yaratılacağı, artan gelirin büyük bir kısmının tasarruflara ayrılacağı ve tasarruf hacminin genişlemesine bağlı olarak da sermaye kapasitesinin artacağı bir pozitif döngüye ulaşılacağı

¹⁷⁸ Eamonn Butler, *Hayek: Çağımızın İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı*, (Çev.: Yusuf Z. Çelikkaya), İkinci Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2001, s. 151-152.

belirlenmektedir.¹⁷⁹ Yüksek oranlı bir tasarruf ve sermaye birikim kapasitesi ile birlikte sermaye stoğunun modernizasyonu sağlanmakta ve bu durum uygulanan ticaret politikalarına yansımaktadır. Genişleyen sermaye birikimi bir taraftan iç piyasada üretimi teşvik ederek artan üretimin dış pazarlara sunulmasını sağlamakta ve diğer taraftan da yatırım kapasitesindeki artışlar nedeniyle yükselen hasılaya bağlı olarak ithalat hacmi artmaktadır. Dolayısıyla, ticaret hacmini genişletmesi bağlamında ekonomik özgürlüklerin öncülüğünü üstlendiği sermaye birikimi ve tasarruf kapasitesinin dış ticaret potansiyeli üzerinde yarattığı etkiler göz ardı edilememektedir.

1.5.2. Siyasal Özgürlükler Üzerindeki Etkiler

İnsanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisi olan Sanayi Devrimi'nden itibaren yakalanan yüksek büyüme oranlarının yarattığı artan ulusal hasıla ve yaşam standartları ile sosyo – ekonomik hedeflerin istikrarının sağlanabilmesi, bir ülkenin ekonomik büyüme sürecinin sürdürülebilir bir nitelik kazanması için gerekli olan faktörlerin belirlenmesini zorunlu kılmıştır. İktisadi büyümenin nedenleri konusunda daha önce yapılan çalışmalar temelde fiziki kaynakların önemine değinmelerine karşın, son dönemlerde yapılan araştırmalar ise hızlı ve sürdürülebilir büyüme sürecini içsel olarak bünyesinde barındıran ekonomik özgürlükler üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle ekonomik özgürlük düşüncesinin yarattığı siyasal, sosyal ve demokratik liberalizasyonun iktisadi büyüme dinamizmi üzerindeki etkileri sıklıkla tartışılan konulardan bir tanesi olmuştur.

Temelde siyasal gelişim süreci ile iktisadi dinamiklerin çoğunlukla birbirlerinden bağlantısız oldukları düşünülmüş; yani bireysel özgürlüklerin politik ve materyal refahın ise ekonomik bir problem olduğu savunulmuştur. Bu yanlış kanı; iktisadi düzenlemelerin, serbest bir toplumun oluşturulmasında oynadığı ikili yapının anlaşılması ile birlikte kırılmıştır. Bir taraftan iktisadi yapıda oluşturulan liberalizasyonun başlı başına bir özgürlük bileşeni olduğunun farkına varılmış ve diğer taraftan da yakalanan ekonomik özgürlüklerin politik liberalizmi gerçekleştirebilmek için zorunlu bir araç olduğu ortaya konmuştur. Siyasal özgürlüklere ulaşılmasında bir araç olarak düşünüldüğünde ise; ekonomik özgürlüklerin, gücün yayılmasında ya da merkezileştirilmesinde önemli etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Rekabetçi kapitalizm

¹⁷⁹ Gerald W. Scully, "The Institutional Framework and Economic Development", *Journal of Political Economy*, Vol: 96, No: 3, 1988, p. 653.

gibi doğrudan ekonomik özgürlükleri sağlayan faaliyetlerin, iktisadi gücü politik güçten ayırmasına bağlı olarak siyasal özgürlükleri tesis edeceği öne sürülmüştür. Özellikle tarihsel süreç, siyasal özgürlükler ile piyasa mekanizması arasında güçlü bir bağın olduğunu göstermiş ve liberal bir politik yapıya sahip olan toplumların ekonomik özgürlüklerle sağlanmış olan serbest piyasa mekanizması yardımıyla bunu başarabildiklerini ortaya koymuştur.¹⁸⁰

Her ülkenin kendi bünyesinde uyguladığı ekonomik faaliyetler siyasal gelenek üzerinde etkin bir rol oynamakta ve bu durum da kurumsal faktörler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Adı geçen kurumsal faktörlerin önemi ise bütün ekonomik kararların altyapısının siyasal düzen içerisinde alınabileceğine dayanmaktadır. Güçlü bir siyasal altyapının da ancak ekonomik liberalizm ile sağlanabileceği ve tesis edilen politik etkinlik ile birlikte büyüme süreci için katalizör görevi yapabileceği bu kapsamda ifade edilmektedir.¹⁸¹ Bu sürece katkı sağlayan ve ekonomik bir değer taşıyan kurumlar ise, **(a)** kendi özel hakları kapsamında faydacı bir değere sahip olan beşeri özgürlük şartlarını sağlamaları ve **(b)** ekonomik faaliyetler yardımıyla bireylerin ihtiyaç duydukları gereksinimleri karşılamaları bakımından büyük bir önem taşımaktadırlar. “Kamu tercihi” ve “mülkiyet hakları” ekonomistlerinin de vurguladığı gibi, ekonomik özgürlükler ile birlikte ortaya çıkacak gelişmiş politik kurumlar yardımıyla siyasal haklar güçlendirilebilmekte ve böylece mülki hakların gelişmesine bağlı olarak piyasa mekanizmasının etkin işleyiş süreci hızlandırılabilir.¹⁸² Bu bağlamda, ekonomik liberalizmin politik istikrarın altyapısını ve bunun devamlılığını sağladığını söylemek mümkündür. Özellikle bürokratik engellerin ve kamusal müdahalelerin kaldırılmasına olanak tanıyan ekonomik özgürlükler, kârlı rant fırsatları ile siyasal gücün belirli ellerde toplanmasını engellemektedir. Genel bir ifadeyle, artan ekonomik özgürlüklerin piyasa mekanizmasının etkin işleyişini uyardığı ve bu durumun da yozlaşmış faaliyetlerin önüne geçerek siyasal özgürlükleri tesis ettiği söylenebilir.¹⁸³ Elliott (1997) tarafından da ifade edildiği gibi, liberalize edilmiş ve reformlarla düzenlenmiş bir ekonomide

¹⁸⁰ Friedman and Friedman, p. 7-9.

¹⁸¹ W. Ken Farr, Richard A. Lord and J. Larry Wolfenbarger, “Economic Freedom, Political Freedom and Economic Well-Being: A Causality Analysis”, *Cato Journal*, Vol: 18, No: 2, 1998, p. 247.

¹⁸² Xavier Vanssay and Z. A. Spindler, “Freedom and Growth: Do Constitutions Matter?”, *Public Choice*, Vol: 78, No: 3-4, 1994, p. 360.

¹⁸³ Rajeev K. Goel and Michael A. Nelson, “Economic Freedom Versus Political Freedom: Cross-Country Influences on Corruption”, *Australian Economic Papers*, Vol: 44, No: 2, 2005, p. 123.

piyasa mekanizmasındaki rekabet sistemi uyarılarak yolsuzluklar için rant fırsatları azaltılmakta ve bu sistem daha iyi yönetim kurumlarının tesis edildiği etkin bir politik yapının hazırlanmasına katkı sağlamaktadır.¹⁸⁴

Bireylerin; üretim, tüketim ve hayatını idame ettirme gibi seçim hürriyetlerini içeren ekonomik özgürlüklerini elde etmelerine paralel olarak kendi politik tercihleri doğrultusunda siyasal özgürlüklerini kazanabilme imkanları da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, bir ülkedeki ekonomik özgürlük sürecinin hızlanması ile birlikte siyasal özgürlüklerin de artan ivme kazanması kuvvetle muhtemeldir. İlaveten, siyasal özgürlüklerin gelişimi doğrultusunda ekonomik liberalizmin sağlanacağı yönünde bir düşünce akımı da gelişmiştir. Temelde yasal yapının varlığına dayanan bu akım, hukukun üstünlüğü ile adalet sisteminin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan güven mekanizmasının oluşturacağı adil bir siyasal rejimin bireylere daha fazla seçim hakkı serbestisi tanıyarak piyasa mekanizmasını harekete geçireceği ve dolayısıyla da ekonomik liberalizmi güçlendireceği üzerine temellendirilmiştir.¹⁸⁵ Bu bağlamda, her iki özgürlük türü arasında karşılıklı bir nedensel bağın olduğunu ifade eden görüşlerin de varlığının söz konusu olduğu söylenebilir.

Liberal bir piyasa yapısının varlığı ile siyasal özgürlükler arasındaki ilişki, politik hakların kullanılması ve kamusal otoriteye karşı korunması bakımından ekonomik özgürlüklerin gerekliliği üzerine de inşa edilmiştir. Özel mülkiyet sahipleri ile seçim hakkı varlığının devletin yetki alanını belirlediği ve böylece de hakların kullanımı önündeki engellemelere karşı bir güvence sağladığı vurgulanmıştır. Özellikle kollektivist bir ekonomik yapılanmada politik hakların tümüyle yasaklanacağının üzerinde durulmuş ve bu durumun da demokratik süreci ortadan kaldırarak etkin bir siyasal yapılanmayı engelleyeceği belirtilmiştir.¹⁸⁶ Ekonomik özgürlük ve haklar olmaksızın yalnızca siyasal haklarla bireyin refah ve mutluluğunun sağlanamayacağı ortaya konmuş ve dolayısıyla özelde siyasal özgürlükleri, daha genelde ise insan

¹⁸⁴ Kimberly A. Elliott, "Corruption as an International Policy Problem: Overview and Recommendations", Kimberly A. Elliott (Ed.), *Corruption and the Global Economy*, (pp. 175-236), Institute for International Economics, Washington DC 1997, p. 208.

¹⁸⁵ James Gwartney and Robert Lawson, "The Concept and Measurement of Economic Freedom", *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, p. 409.

¹⁸⁶ Arthur M. Okun, *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*, The Brookings Institution Press, Washington DC 1975, p. 38-39.

haklarını temin eden başlıca unsurun ekonomik liberalizmden geçtiği öne sürülmüştür.¹⁸⁷

1.5.3. Sosyal Özgürlükler Üzerindeki Etkiler

Bireylerin kendi arzu ve istekleri doğrultusunda gönüllü mübadele esasına dayanan serbest piyasa yapısının varlığı şeklinde tanımlanan ekonomik özgürlükler, siyasal özgürlüklerin yanı sıra sosyal özgürlüklerle de yakından ilişkilidir. Diğerlerinin haklarına müdahale etmedikleri sürece bireylerin yapmak istedikleri her konuda kendi kararlarını alabilme serbestisini ifade eden sosyal özgürlükler; üretim, tüketim ve değişim gibi konulardaki liberal yapılanmaya ilaveten medeni hakların varlığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, adı geçen unsurları bünyesinde barındıran ekonomik özgürlükler ile sosyal özgürlükler arasında güçlü bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Bir toplumdaki diğer bireylerin ya da hükümetlerin her türlü baskılarından uzak durulması fikri üzerine temellendirilen sosyal liberalizm, serbest piyasa yapısının sürdürülebilir bir niteliğe ulaşamaması durumunda sahip olduğu anlamı tam olarak karşılayamayacaktır. Serbest piyasa mekanizması, iktisadi hedeflerine ulaşabilmeleri amacıyla kendi tercihleri ile yalnız bırakılan bireyler arasındaki gönüllü mübadele esası üzerine karakterize edildiğinden, oluşturulan ekonomik özgürlüklerin sosyal liberalizme sağladığı katkılar kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Sosyal özgürlüklerin, kamusal gücün sınırlandırılması ve bireysel otonominin korunması düşüncesiyle oluşturulduğu dikkate alındığında, ancak iktisadi liberalizm yoluyla medeni toplum yapısına ulaşılabilir.¹⁸⁸

İktisadi liberalizmin üzerinde en çok durduğu konulardan bir tanesi olan mülkiyet hakları, sosyal hakların temel bileşenlerinden birisini oluşturmaktadır. Mülkiyet hakları güvenliğinin optimum derecede sağlanması ile birlikte ortaya çıkacak olan üretken faaliyetlerdeki artış ile kaynak dağılımındaki etkinlik, bir taraftan ekonomik özgürlükleri tesis etmekte ve diğer taraftan da sosyal özgürlüklerin genişlemesine olanak tanımaktadır. Artan mülki hak olanaklarına paralel olarak gündeme gelen sözleşme serbestisi ise, temeli ekonomik özgürlüklerle atılan sosyal liberalizmin bir

¹⁸⁷ A. Mehmet Kocaoğlu, “İnsan Hakları Çerçevesinde Ekonomik ve Sosyal Hakların Vazgeçilemez Önemi”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 4, Sayı: 22, 1998, s. 1066.

¹⁸⁸ Wenbo Wu and Otto A. Davis, “Economic Freedom and Political Freedom”, Charles K. Rowley and Friedrich Schneider (Ed.), *The Encyclopedia of Public Choice: Part II*, (pp. 163-172), Springer Publishing, New York 2004, p. 163-164.

diğer ögesini oluşturmaktadır.¹⁸⁹ Bu bağlamda, etkin bir toplumsal yapının oluşturulmasında öncü rol oynayan sosyal liberalizmin sağlanması için gerekli olan ekonomik özgürlüklerin bu süreçte sağladığı katkılar şu şekilde özetlenebilir:¹⁹⁰

- Tüketiciler, özellikle beslenme ve sağlık gibi konularda her zaman optimum düzeyde karar alamadıklarından dolayı ekonomik liberalizm optimizasyonu sağlamada etkin görevler üstlenmektedir.

- Artan ilave gelir, bireylerin kendi yaşam standartları için olumlu etkiler yaratsa da, bunu sağlama pahasına çevresel bazda yıkıcı etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla, sürdürülebilir büyüme süreci ile sosyal ve çevresel gelişimi tesis eden bir iktisadi liberalizm oluşturulmalıdır.

- Artan gelir sonunda yaratılan refahın toplumda eşit dağıtılabilmesi, serbest piyasa mekanizmasının oluşturulduğu yapılarda etkin bir işleyiş ile sağlanmaktadır.

- Sosyal eşitliğin sağlanabilmesi için yapılan transfer ödemeleri liberal süreç ile çelişmekte ve bu durum yüksek vergilemeye neden olmaktadır. Dolayısıyla, sosyal adaletin sağlanması sürecinde ekonomik özgürlüklerin harekete geçirilmesi hem eşitlikçi fırsatların yakalanması ve hem de kamusal monopolün yıkılması bakımından önem taşımaktadır.

- Bir ülke için kritik öneme sahip olan iktisadi büyüme süreci sadece üretilen mal miktarlarını dikkate almakta, ancak bu mal ve hizmetlerin toplum için uygun olup olmadığını ortaya koymamaktadır. Ülke için hangi malların gerekli olduğunun belirlenmesi yönünde yapılan müdahalelere bağlı olarak özgürlükçü yapı sekteye uğramakta ve sosyal toplum yapısından ödün verilmektedir. Bu bağlamda, görünmez el'in sağladığı üretim ve dağıtım koşullarının iktisadi liberalizm içinde belirlenmesi, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasının yanı sıra sosyal özgürlükler için de temel bir unsuru oluşturmaktadır.

İfade edilen unsurlar kapitalist mekanizmanın işlediği bir ülkedeki refah devletinin sağlayacağı beşeriyetçi liberal değerleri yansıtmaktadır. Bununla birlikte,

¹⁸⁹ Alfredo G. Esposto and Peter A. Zaleski, "Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis", *Constitutional Political Economy*, Vol: 10, No: 2, 1999, p. 188.

¹⁹⁰ Paul Streeten, "A Basic-Needs Approach to Economic Development", Kenneth P. Jameson and Charles K. Wilbur (Ed.), *Directions in Economic Development*, (pp. 73-129), University of Notre Dame Press, USA 1980, p. 75-76.

ekonomik özgürlüklerin temel dinamiğini oluşturan sınırlı devlet anlayışı, sosyal özgürlüklerin oluşturulmasında tam olarak anlamını bulamamaktadır. Ekonomik liberalizm, medeni haklar ile özgürlüklerin elde edilmesinde başat bir konumda olmakla beraber kamusal gücün pragmatik liberalizme sağlayacağı faydaların olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bir toplumda zengin ve fakirler arasındaki açığın büyük olması durumunda toplumsal yapıya katılım güçleşmekte ve bu durum genişleyen toplum için gittikçe artan bir risk oluşturmaktadır. Bu nedenle hükümetler; bireysel gelişimi, aidiyet duygusunu ve toplumsal sürece katılım mekanizmasını sağlayarak sosyal entegrasyon için gerekli olan şartları yaratmakla mükelleftirler. İktisadi liberalizmin bu süreç üzerinde oynadığı hayati rolün yanı sıra; medeni, politik ve sosyal hakların yarattığı katkıların önemi de dikkate değerdir. Özellikle etkin piyasa sistemi ile birlikte güçlenen sosyal özgürlükler; evrensel, kapsamlı ve yetkin olmakla birlikte yasaklayıcı unsurları bünyesinde barındırmayan bir kamusal yapı ile toplumsal özgürlüğü sağlamaktadır.¹⁹¹

1.5.4. Demokrasi Üzerindeki Etkiler

Klasik tanımıyla demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesine olanak veren bir yönetim biçimi¹⁹² şeklinde tanımlanmakta ve iktidarın halkın elinde bulunduğu veya halkın tasarrufuyla özgür bir seçim sistemi içinde seçilmiş temsilciler aracılığıyla yönetimin sağlandığı bir politik sistem biçiminde yorumlanmaktadır. Her ne kadar demokrasi ile özgürlük kelimeleri birbirlerinden ayrı düşünülememelerine karşın, bu iki kavram eşanlamlı olarak kullanılmamaktadır. Temelde demokrasi, özgürlüğe ilişkin fikirler ve ilkeler kümesini oluşturmaktadır. Liberal bir akımdan hareket eden fikir ve ilkeler kümesi ise tarihsel süreç içerisinde biçimlenmekte ve uygulama olanağı bulmaktadır. Bu bağlamda demokrasi, özgürlüklerin tarihsel kurumsallaşması şeklinde ifade edilmektedir.¹⁹³

Politik, sosyal ve kurumsal ilişkilerin temelini oluşturan özgürlükler, demokratik bir yapılanmanın nüvesini ihtiva etmektedirler. İktisadi liberalizm ile birlikte sağlanan bireysel özgürlükler, insanları toplumsal ve siyasal müdahalelerden bağımsızlaştırmakta ve bu sayede sağlanan aktif vatandaşlık ise bireysel ve toplumsal alan arasında bir

¹⁹¹ Joel Blau and Mimi Abramovitz, *The Dynamics of Social Welfare Policy*, Second Edition, Oxford University Press, New York 2007, p. 149.

¹⁹² Akif Çukurçayır, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi: Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 11.

¹⁹³ Niyazi Kahveci, *Demokrasi ve İslam*, TDV Yayınları, Ankara 1999, s. 10.

bağlantı kurarak bireyi toplumsallaştırmaktadır. Egemen devlet ya da gruplar karşısında serbest faaliyet alanı yaratan ekonomik özgürlükler, bireyin daha fazla kamusal etkinliklere katılması ve bu etkinliklerin oluşumuna katkıda bulunması sonucunu doğurmaktadır.¹⁹⁴ Bu şekilde sağlanan demokratik bir siyasal sistem aktif, gönüllü ve aynı zamanda da rekabetçi bir piyasa gücünü oluşturan toplumsal yapıyı hazırlamaktadır. Ekonomik özgürlüklerle yakalanan bu katılımcı yapı, serbest piyasa mekanizmasının yükselen bir trend kazandığı liberalizm ile bütünleşmekte ve pozitif bir döngü oluşturmaktadır. Söz konusu bu pozitif döngü, iktisadi liberalizm sonucunda ilk olarak ortaya çıkacak olan yüksek oranlı büyüme sürecinin toplumun bilinçlilik düzeyini uyararak ikinci aşamada siyasal ve sosyal özgürlükleri harekete geçireceği ve son aşamada ise çoğulcu bir toplum yapısı ile birlikte demokrasinin tesis edileceği anlayışla temellendirilmektedir.¹⁹⁵

Ekonomik özgürlüklerin sağlanması yoluyla etkin bir işleyişe kavuşan serbest piyasa mekanizması, toplumsal bakımdan yararlı olan sosyal faydanın ortaya çıkmasına ve optimum şekilde kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Sosyal faydanın sağladığı temsili demokrasi olgusu ise politik hakların kapsamının genişlemesi yanında daha etkin kamusal politikaların seçilmesi ile uygulanmasına fırsat tanımakta ve bu durum ise **(a)** daha uzun ve sağlıklı bir yaşam, **(b)** artan beşeri sermaye gücü ve **(c)** tüm toplum için daha yaşanılabilir bir çevre ile artan oranlı kamusal malların isteği gibi unsurların oluşumuna yol açmaktadır.¹⁹⁶

Ekonomik özgürlüklerin demokrasi üzerinde sahip olduğu pozitif yönlü etkilere ilaveten, demokratik bir toplumsal yapının da ekonomik özgürlüklerin kapsamını genişleteceğini söylemek mümkündür. Etkin bir sosyal yapının oluşmasında temel unsurlardan birisi olan demokrasi, yatırımların uyarılması ve buna bağlı olarak da kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ile birlikte özgürlükçü yapıyı maksimize etmektedir. Özellikle kamusal gücün ekonomi üzerindeki etkilerini sınırlandıran demokrasi, piyasa ekonomisinin ihtiyaç duyduğu unsurları sağlamakta ve böylece iktisadi büyüme sürecini hızlandırmaktadır. Fiziki üretim faktörlerinin yanı sıra, eğitim

¹⁹⁴ Uysal, s. 30.

¹⁹⁵ Michael A. Nelson and Ram Singh, "Democracy, Economic Freedom, Fiscal Policy and Growth in LDCs: A Fresh Look", *Economic Development and Cultural Change*, Vol: 46, No: 4, 1998, p. 677, 680.

¹⁹⁶ Michael D. Stroup, "Economic Freedom, Democracy and the Quality of Life", *World Development*, Vol: 35, No: 1, 2007, p. 55.

ve sağlık gibi beşeri sermaye birikimi için gerekli olan faktörlerin kullanımında serbestlik sağlayan demokratik yapı sadece iktisadi büyümede ihtiyaç duyulan altyapı olanakları için değil, aynı zamanda kalkınma süreci için de hayati bir önem taşımaktadır. İlâveten bu süreç, rant girişimlerinin azalmasına neden olmakta ve kamusal hizmetlerin kalitesinin artması ile birlikte refah düzeyini yükseltmektedir.¹⁹⁷ Birbirleri üzerinde yarattıkları etkilerden dolayı, ekonomik büyüme ile demokrasi arasında nedensel bir bağın olduğunu söylemek mümkündür.

1.6. KÜRESEL BAZDA EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

Fraser Institution, Freedom House ve Heritage Foundation tarafından oluşturulan ekonomik özgürlük endeksleri, her bir kuruluşun dikkate aldığı kriterler bazında ülkelerin sahip oldukları özgürlük düzeylerinin global dağılımını ortaya koymaktadırlar. Bu üç kuruluşun oluşturdukları özgürlük sıralamaları yaklaşık olarak birbirine benzemekte ve özgürlük derecelerinde herhangi bir sapma ortaya çıkmamaktadır. Ülkelerin özgürlük düzeylerini inceleyebilmek amacıyla bu kısımda Heritage Foundation tarafından hazırlanan endeks değerleri dikkate alınarak, bölgesel bir ayrımla dünyadaki ülkelerin özgürlük sıraları ile endeks değerleri incelenecektir. Bu kapsamda Tablo 1.5, Asya ve Pasifik bölgesinde yer alan 30 ülkenin 2004 – 2012 dönemi itibariyle özgürlük düzeyleri ile sıralamalarını göstermektedir.

¹⁹⁷ Matthew A. Baum and David A. Lake, “The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital”, *American Journal of Political Science*, Vol: 47, No: 2, 2003, p. 334-336.

Tablo 1.5. Asya ve Pasifik Ülkelerinin 2004 – 2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları

Sıra	Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Hong – Kong	90,0	89,5	88,6	89,9	89,7	90,0	89,7	89,7	89,9
2	Singapur	88,9	88,6	88,0	87,1	87,3	87,1	86,1	87,2	87,5
3	Avustralya	77,9	79,0	79,9	81,1	82,2	82,6	82,6	82,5	83,1
4	Yeni Zelanda	81,5	82,3	82,0	81,4	80,7	82,0	82,1	82,3	82,1
18	Tayvan	69,6	71,3	69,7	69,4	70,3	69,5	70,4	70,8	71,9
22	Japonya	64,3	67,3	73,3	72,7	73,0	72,8	72,9	72,8	71,6
31	Güney Kore	67,8	66,4	67,5	67,8	68,6	68,1	69,9	69,8	69,9
53	Malezya	59,9	61,9	61,6	63,8	63,9	64,6	64,8	66,3	66,4
60	Tayland	63,7	62,5	63,3	63,5	62,3	63,0	64,1	64,7	64,9
65	Kazakistan	49,7	53,9	60,2	59,6	61,1	60,1	61,0	62,1	63,6
81	Moğolistan	56,5	59,7	62,4	60,3	63,6	62,8	60,0	59,5	61,5
88	Kırgızistan	58,0	56,6	61,0	60,2	61,1	61,8	61,3	61,1	60,2
91	Azerbaycan	53,4	54,4	53,2	54,6	55,3	58,0	58,8	59,7	58,9
97	Sri Lanka	61,6	61,0	58,7	59,4	58,4	56,0	54,6	57,1	58,3
102	Kamboçya	61,1	60,0	56,7	55,9	55,9	56,6	56,6	57,9	57,6
105	Fiji	58,0	58,2	58,4	60,8	61,8	61,0	60,3	60,4	57,3
107	Filipinler	59,1	54,7	56,3	56,0	56,0	56,8	56,3	56,2	57,1
115	Endonezya	52,1	52,9	51,9	53,2	53,2	53,4	55,5	56,0	56,4
122	Pakistan	54,9	53,3	57,9	57,2	55,6	57,0	55,2	55,1	54,7
123	Hindistan	51,5	54,2	52,2	53,9	54,1	54,4	53,8	54,6	54,6
129	Tacikistan	48,7	50,4	52,6	53,6	54,4	54,6	53,0	53,5	53,4
130	Bangladeş	50,0	47,5	52,9	46,7	44,2	47,5	51,1	53,0	53,2
136	Vietnam	46,1	48,1	50,5	49,8	50,4	51,0	49,8	51,6	51,3
138	Çin	52,5	53,7	53,6	52,0	53,1	53,2	51,0	52,0	51,2
147	Nepal	51,2	51,4	53,7	54,4	54,1	53,2	52,7	50,1	50,2
150	Laos	42,0	44,4	47,5	50,3	50,3	50,4	51,1	51,3	50,3
164	Özbekistan	39,1	45,8	48,7	51,5	51,9	50,5	47,5	45,8	45,8
168	Türkmenistan	50,7	47,6	43,8	43,0	43,4	44,2	42,5	43,6	43,8
173	Burma	43,6	40,5	40,0	41,0	39,5	37,7	36,7	37,8	38,7
179	Kuzey Kore	8,9	8,0	4,0	3,0	3,0	2,0	1,0	1,0	1,0
ORTALAMA		57,1	57,5	58,3	58,4	58,6	58,7	58,4	58,8	58,9

Kaynak: Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012

Asya ve Pasifik bölgesinde bulunan 30 ülkeden Hong – Kong, Singapur, Avustralya ve Yeni Zelanda ekonomik özgürlükler açısından dünyadaki ülkeler arasında ilk dört sırada yer almaktadırlar. Heritage Foundation endeksine göre tamamen özgür olarak tanımlanan bu ülkeler; hukukun üstünlüğü, sınırlı hükümet anlayışı, düzenleyici kuralların etkinliği ve açık piyasa kriterleri bakımından optimum düzeydeki performansları sergilemektedirler. Adı geçen bu ülkeleri takiben Tayvan ve Japonya çoğunlukla özgür ülke statüsünde yer alırken; Güney Kore, Malezya, Tayland, Kazakistan, Moğolistan ve Kırgızistan ise kısmen özgür ülkeler olarak değerlendirilmektedirler. Azerbaycan, Sri Lanka, Kamboçya, Fiji, Filipinler, Endonezya, Pakistan, Hindistan, Tacikistan, Bangladeş, Vietnam, Çin, Nepal ve Laos

genellikle özgür olmayan ülkeler konumunda yer almakta; Özbekistan, Türkmenistan ve Burma ise özgür olmayan ülkeler kapsamında bulunmaktadırlar. Bölgede yer alan ülkeler arasında en kötü performansı sergileyen ülke 179. sıradaki Kuzey Kore olup, endeks değeri sadece 1,0'dır.

Tablo 1.6, Avrupa bölgesinde yer alan 41 ülkenin 2004 – 2012 dönemi itibariyle özgürlük düzeyleri ile sıralamalarını göstermektedir.

Tablo 1.6. Avrupa Ülkelerinin 2004 – 2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları

Sıra	Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
5	İsviçre	79,5	79,3	78,9	78,0	79,5	79,4	81,1	81,9	81,1
9	İrlanda	80,3	80,8	82,2	82,6	82,5	82,2	81,3	78,7	76,9
11	Danimarka	72,4	75,3	75,4	77,0	79,2	79,6	77,9	78,6	76,2
13	Lüksemburg	78,9	76,3	75,3	74,6	74,7	75,2	75,4	76,2	74,5
14	İngiltere	77,7	79,2	80,4	79,9	79,4	79,0	76,5	74,5	74,1
15	Hollanda	74,5	72,9	75,4	75,5	77,4	77,0	75,0	74,7	73,3
16	Estonya	77,4	75,2	74,9	78,0	77,9	76,4	74,7	75,2	73,2
17	Finlandiya	73,4	71,0	72,9	74,0	74,6	74,5	73,8	74,0	72,3
20	Kıbrıs	74,1	71,9	71,8	71,7	71,3	70,8	70,9	73,3	71,8
21	İsveç	70,1	69,8	70,9	69,3	70,8	70,5	72,4	71,9	71,7
23	Litvanya	72,4	70,5	71,8	71,5	70,9	70,0	70,3	71,3	71,5
26	Almanya	69,5	68,1	70,8	70,8	70,6	70,5	71,1	71,8	71,0
27	İzlanda	72,1	76,6	75,8	76,0	75,8	75,9	73,7	68,2	70,9
28	Avusturya	67,6	68,8	71,1	71,6	71,4	71,2	71,6	71,9	70,3
30	Çek Cumhuriyeti	67,0	64,6	66,4	67,4	68,1	69,4	69,8	70,4	69,9
34	Gürcistan	58,9	57,1	64,5	69,3	69,2	69,8	70,4	70,4	69,4
36	İspanya	68,9	67,0	68,2	69,2	69,1	70,1	69,6	70,2	69,1
38	Belçika	68,7	69,0	71,8	72,5	71,7	72,1	70,1	70,2	69,0
39	Ermenistan	70,3	69,8	70,6	68,6	69,9	69,9	69,2	69,7	68,8
40	Norveç	66,2	64,5	67,9	67,9	68,6	70,2	69,4	70,3	68,8
43	Makedonya	56,8	56,1	59,2	60,6	61,1	61,2	65,7	66,0	68,5
49	Macaristan	62,7	63,5	65,0	64,8	67,6	66,8	61,6	66,6	67,1
50	Malta	63,3	68,9	67,3	66,1	66,0	66,1	67,2	65,7	67,0
51	Slovakya	64,6	66,8	69,8	69,6	70,0	69,4	69,7	69,5	67,0
56	Letonya	67,4	66,3	66,9	67,9	68,3	66,6	66,2	65,8	65,2
57	Arnavutluk	58,5	57,8	60,3	61,4	62,4	63,7	66,0	64,0	65,1
61	Bulgaristan	59,2	62,3	64,1	62,7	63,7	64,6	62,3	64,9	64,7
62	Romanya	50,0	52,1	58,2	61,2	61,7	63,2	64,2	64,7	64,4
64	Polonya	58,7	59,6	59,3	58,1	60,3	60,3	63,2	64,1	64,2
67	Fransa	60,9	60,5	61,1	62,1	64,7	63,3	64,2	64,6	63,2
68	Portekiz	64,9	62,4	62,9	64,0	63,9	64,9	64,4	64,0	63,0
69	Slovenya	59,2	59,6	61,9	59,6	60,2	62,9	64,7	64,6	62,9
73	Türkiye	52,8	50,6	57,0	57,4	59,9	61,6	63,8	64,2	62,5
83	Hırvatistan	53,1	51,9	53,6	53,4	54,1	55,1	59,2	61,1	60,9
92	İtalya	64,2	64,9	62,0	62,8	62,6	61,4	62,7	60,3	58,8
104	Bosna Hersek	44,7	48,8	55,6	54,4	53,9	53,1	56,2	57,5	57,3
119	Yunanistan	59,1	59,0	60,1	58,7	60,6	60,8	62,7	60,3	55,4
124	Moldova	57,1	57,4	58,0	58,7	57,9	54,9	53,7	55,7	54,4
144	Rusya	52,8	51,3	52,4	52,2	49,8	50,8	50,3	50,5	50,5
153	Belarus	43,1	46,7	47,5	47,0	45,3	45,0	48,7	47,9	49,0
163	Ukrayna	53,7	55,8	54,4	51,5	51,0	48,8	46,4	45,8	46,1
ORTALAMA		64,6	64,6	66,2	66,3	66,8	66,8	67,0	67,1	66,4

Kaynak: Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012

Avrupa’da bulunan 41 ülke içinde sadece beşinci sırada yer alan İsviçre tamamen özgür ülke kategorisinde yer almaktadır. İsviçre’yi takiben İrlanda, Danimarka, Lüksemburg, İngiltere, Hollanda, Estonya, Finlandiya, Kıbrıs, İsveç, Litvanya, Almanya, İzlanda ve Avusturya çoğunlukla özgür ülkeler statüsünde bulunmaktadır. 20 ülkenin kısmen özgür olarak değerlendirildiği bölgede; İtalya, Bosna Hersek, Yunanistan, Moldova ve Rusya genellikle özgür olmayan ülkeler şeklinde sıralanmaktadır. Baskıcı ve eski Doğu Bloku ülkeleri olarak değerlendirilen Belarus ve Ukrayna ise kendilerine ancak 153 ve 163. sırada yer edinebilmektedirler. Ekonomik özgürlük sıralamasında 62,5 endeks değeriyle 73. sırada olan Türkiye, kısmen özgür olarak değerlendirilen bir ülke konumundadır.

Tablo 1.7, Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde yer alan 17 ülkenin 2004 – 2012 dönemi itibarıyla özgürlük düzeyleri ile sıralamalarını göstermektedir.

Tablo 1.7. Kuzey Afrika ve Ortadoğu Ülkelerinin 2004 – 2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları

Sıra	Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
12	Bahreyn	75,1	71,2	71,6	71,2	72,2	74,8	76,3	77,7	75,2
25	Katar	66,5	63,5	62,4	62,9	62,2	65,8	69,0	70,5	71,3
32	Ürdün	66,1	66,7	63,7	64,5	64,1	65,4	66,1	68,9	69,9
35	Birleşik Arap Emirlikleri	67,2	65,2	62,2	62,6	62,6	64,7	67,3	67,8	69,3
47	Umman	66,9	66,5	63,7	65,8	67,3	67,0	67,7	69,8	67,9
48	İsrail	61,4	62,6	64,4	64,8	66,3	67,6	67,7	68,5	67,8
71	Kuveyt	63,6	64,6	66,5	66,4	68,1	65,6	67,7	64,9	62,5
74	Suudi Arabistan	60,4	63,0	63,0	60,9	62,5	64,3	64,1	66,2	62,5
87	Fas	56,7	52,2	51,5	56,4	55,6	57,7	59,2	59,6	60,2
90	Lübnan	56,9	57,2	57,5	60,4	60,0	58,1	59,5	60,1	60,1
95	Tunus	58,4	55,4	57,5	60,3	60,1	58,0	58,9	58,5	58,6
100	Mısır	55,5	55,8	53,2	54,4	58,5	58,0	59,0	59,1	57,9
121	Yemen	50,5	53,8	52,6	54,1	53,8	56,9	54,4	54,2	55,3
139	Suriye	40,6	46,3	51,2	48,3	47,2	51,3	49,4	51,3	51,2
140	Cezayir	58,1	53,2	55,7	55,4	56,2	56,6	56,9	52,4	51,0
171	İran	42,8	50,5	45,0	45,0	45,0	44,6	43,4	42,1	42,3
176	Libya	31,5	32,8	33,2	37,0	38,7	43,5	40,2	38,6	35,9
ORTALAMA		57,5	57,7	57,3	58,3	58,8	60,0	60,4	60,6	59,9

Kaynak: Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012

Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin ekonomik özgürlük düzeylerinin gösterildiği Tablo 1.7’de, en iyi performansı sergileyen ve 12. sırada yer alan Bahreyn ile 25. sırada bulunan Katar’ın çoğunlukla özgür ülkeler kapsamında bulundukları görülmektedir. Kısmen özgür ülkeler olarak değerlendirilen Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, İsrail, Kuveyt, Suudi Arabistan, Fas ve Lübnan’ın ardından gelen

ve genellikle özgür olmayan ülkeler ise Tunus, Mısır, Yemen, Suriye ve Cezayir şeklinde sıralanmaktadır. Bölge içerisinde en kötü performansı sergileyen ve ekonomik bakımdan özgür olmayan ülkelere İran ve Libya, 171 ve 176. sıralarda kendilerine yer edinmektedirler.

Tablo 1.8, Sahra – Altı Afrika bölgesinde yer alan 38 ülkenin 2004 – 2012 dönemi itibariyle özgürlük düzeyleri ile sıralamalarını göstermektedir.

Tablo 1.8. Sahra – Altı Afrika Ülkelerinin 2004 – 2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları

Sıra	Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
8	Mauritus	64,3	67,2	67,4	69,4	72,6	74,3	76,3	76,2	77,0
33	Botsvana	69,9	69,3	68,8	68,1	68,2	69,7	70,3	68,8	69,6
59	Ruanda	53,3	51,7	52,8	52,4	54,7	54,2	59,1	62,7	64,9
66	Cape Verde	58,1	57,8	58,6	56,5	57,9	61,3	61,8	64,6	63,5
70	Güney Afrika	66,3	62,9	63,7	63,5	63,4	63,8	62,8	62,7	62,7
75	Madagaskar	60,9	63,1	61,0	61,1	62,4	62,2	63,2	61,2	62,4
76	Namibya	62,4	61,4	60,7	63,5	61,4	62,4	62,2	62,7	61,9
78	Uganda	64,1	62,9	63,9	63,1	63,8	63,5	62,2	61,7	61,9
84	Gana	59,1	56,5	55,6	57,6	57,0	58,1	60,2	59,4	60,7
85	Burkina Faso	58,0	56,6	55,8	55,1	55,7	59,5	59,4	60,6	60,6
94	Gambiya	55,3	56,5	57,3	57,7	56,9	55,8	55,1	57,4	58,8
96	Zambiya	54,9	55,0	56,8	56,2	56,2	56,6	58,0	59,7	58,3
103	Kenya	57,7	57,9	59,7	59,6	59,3	58,7	57,5	57,4	57,3
106	Svaziland	58,6	59,4	61,4	60,1	58,4	59,1	57,4	59,1	57,2
108	Mozambik	57,2	54,6	51,9	54,7	55,4	55,7	56,0	56,8	57,1
110	Tanzanya	60,1	56,3	58,5	56,8	56,5	58,3	58,3	57,0	57,0
113	Gabon	57,1	54,8	56,1	54,8	54,2	55,0	55,4	56,7	56,4
114	Malavi	53,6	53,6	55,4	52,9	52,7	53,7	54,1	55,8	56,4
116	Nijerya	49,2	48,4	48,7	55,6	55,1	55,1	56,8	56,7	56,3
117	Mali	56,6	57,3	54,1	54,7	55,6	55,6	55,6	56,3	55,8
118	Benin	54,6	52,3	54,0	55,1	55,2	55,4	55,4	56,0	55,7
120	Senegal	58,9	57,9	56,2	58,1	58,3	56,3	54,6	55,7	55,4
125	Nijer	54,6	54,1	52,5	53,2	52,9	53,8	52,9	54,3	54,3
126	Fildişi Sahilleri	57,8	56,6	56,2	54,9	53,9	55,0	54,1	55,4	54,3
127	Cibuti	55,6	55,2	53,2	52,4	51,2	51,3	51,0	54,5	53,9
131	Mauritanya	61,8	59,4	55,7	53,6	55,2	53,9	52,0	52,1	53,0
134	Etiyopya	54,5	51,1	50,9	53,6	52,5	53,0	51,2	50,5	52,0
135	Kamerun	52,3	53,0	54,6	55,6	54,3	53,0	52,3	51,8	51,8
141	Gine	56,1	57,4	52,8	54,5	52,8	51,0	51,8	51,7	50,8
145	Orta Afrika Cumhuriyeti	57,5	56,5	54,2	50,6	48,6	48,3	48,4	49,3	50,3
149	Gine Bisse	42,6	46,0	46,5	46,1	44,4	45,4	43,6	46,5	50,1
152	Sierra Leone	43,6	44,8	45,2	47,0	48,3	47,8	47,9	49,6	49,1
155	Togo	47,0	48,2	47,3	49,7	38,9	48,7	47,1	49,1	48,3
161	Lesotho	50,3	53,9	54,7	53,2	52,1	49,7	48,1	47,5	46,6
166	Çad	53,1	52,1	50,0	50,1	47,8	47,5	47,5	45,3	44,8
167	Kongo Cumhuriyeti	45,9	46,2	43,8	44,4	45,3	45,4	43,2	43,6	43,8
170	Ekvatoryal Gine	53,3	53,3	51,5	53,2	51,6	51,3	48,6	47,5	42,8
178	Zimbabve	34,4	35,2	33,5	32,0	29,5	22,7	21,4	22,1	26,3
ORTALAMA		53,9	55,2	54,7	55,0	54,9	54,8	54,5	55,2	54,2

Kaynak: Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012

Sahra – Altı Afrika ülkelerinin incelendiği Tablo 1.8’de, 77,0 endeks değeriyle sekizinci sırada yer alan Mauritius’un çoğunlukla özgür ülke statüsünde olduğu ve ekonomik özgürlükler bakımından en iyi performansı sergilediği görülmektedir. Botswana, Ruanda, Cape Verde, Güney Afrika, Madagaskar, Namibya, Uganda, Gana ve Burkina Faso ise kısmen özgür ülkeler kapsamında değerlendirilmektedirler. 19 ülkenin genellikle özgür olmadığı bölgede, baskıcı bir ekonomik yapı ile yönetilen yedi ülke içinde Zimbabwe 26,3 endeks puanıyla 178. sırada yer alarak en kötü performansı yansıtmaktadır.

Tablo 1.9, Güney ve Orta Amerika ile Karayipler bölgesinde yer alan 26 ülkenin 2004 – 2012 dönemi itibarıyla özgürlük düzeyleri ile sıralamalarını göstermektedir.

Tablo 1.9. Güney ve Orta Amerika ile Karayipler Ülkelerinin 2004 – 2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları

Sıra	Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
7	Şili	76,9	77,8	78,0	77,7	78,6	78,3	77,2	77,4	78,3
29	Uruguay	66,7	66,9	65,3	68,4	67,9	69,1	69,8	70,0	69,9
37	Barbados	69,4	70,1	71,9	70,0	71,3	71,5	68,3	68,5	69,0
41	El Salvador	71,2	71,5	69,6	68,9	68,5	69,8	69,9	68,8	68,7
42	Peru	64,7	61,3	60,5	62,7	63,8	64,6	67,6	68,6	68,7
44	Kosta Rika	66,4	66,1	65,9	64,0	64,2	66,4	65,9	67,3	68,0
45	Kolombiya	61,2	59,6	60,4	59,9	62,2	62,3	65,5	68,0	68,0
46	Bahamalar	72,1	72,6	72,3	72,0	71,1	70,3	67,3	68,0	68,0
55	Panama	65,3	64,3	65,6	64,6	64,7	64,7	64,8	64,9	65,2
58	Jamaika	66,7	67,0	66,4	65,5	65,7	65,2	65,5	65,7	65,1
63	Trinidad ve Tobago	71,3	71,5	70,4	70,6	69,5	68,0	65,7	66,5	64,4
77	Belize	62,8	64,5	64,7	63,3	63,0	63,0	61,5	63,8	61,9
79	Paraguay	56,7	53,4	55,6	58,3	60,0	61,0	61,3	62,3	61,8
82	Guatemala	59,6	59,5	59,1	60,5	59,8	59,4	61,0	61,9	60,9
89	Dominik Cumhuriyeti	54,6	55,1	56,3	56,8	57,7	59,2	60,3	60,0	60,2
93	Honduras	55,3	55,3	57,4	59,1	58,9	58,7	58,3	58,6	58,8
99	Brezilya	62,0	61,7	60,9	56,2	56,2	56,7	55,6	56,3	57,9
101	Nikaragua	61,4	62,5	63,8	62,7	60,8	59,8	58,3	58,8	57,9
133	Surinam	47,9	51,9	55,1	54,8	54,3	54,1	52,5	53,1	52,6
137	Guyana	53,0	56,5	56,6	53,7	48,8	48,4	48,4	49,4	51,3
142	Haiti	51,2	48,4	49,2	51,4	49,0	50,5	50,8	52,1	50,7
146	Bolivya	64,5	58,4	57,8	54,2	53,1	53,6	49,4	50,0	50,2
156	Ekvador	54,4	52,9	54,6	55,3	55,2	52,5	49,3	47,1	48,3
158	Arjantin	53,9	51,7	53,4	54,0	54,2	52,3	51,2	51,7	48,0
174	Venezuela	46,7	45,2	44,6	47,9	44,7	39,9	37,1	37,6	38,1
177	Küba	34,4	35,5	29,3	28,6	27,5	27,9	26,7	27,7	28,3
ORTALAMA		60,4	60,0	60,2	60,0	59,6	59,5	58,8	59,4	59,2

Kaynak: Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012

26 ülkenin yer aldığı Güney ve Orta Amerika ile Karayipler bölgesinde, 78,3 endeks puanıyla yedinci sırada bulunan Şili çoğunlukla özgür ülke statüsünde

konumlanmaktadır. Kısmen özgür olarak değerlendirilen 14 ülke arasında ise Uruguay 69,9 endeks değeriyle 29. sırada yer alarak bu kategoride öncü konumdadır. Honduras, Brezilya, Nikaragua, Surinam, Guyana, Haiti ve Bolivya'nın genellikle özgür olmayan ülkeler kapsamında olduğu bölgede, 174. sırada yer alan Venezuela ve 177. sırada bulunan Küba toplamda dört baskıcı ülke arasında en kötü liberal yapıyı ortaya koyanlar olarak değerlendirilmektedirler.

Tablo 1.10, Kuzey Amerika bölgesinde yer alan 3 ülkenin 2004 – 2012 dönemi itibariyle özgürlük düzeyleri ile sıralamalarını göstermektedir.

Tablo 1.10. Kuzey Amerika Ülkelerinin 2004 – 2012 Dönemindeki Özgürlük Endeksleri ve Sıralamaları

Sıra	Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
6	Kanada	75,3	75,8	77,4	78,0	80,2	80,5	80,4	80,8	79,9
10	Amerika Birleşik Devletleri	78,7	79,9	81,2	81,2	81,0	80,7	78,0	77,8	76,3
54	Meksika	66,0	65,2	64,7	66,0	66,2	65,8	68,3	67,8	65,3
ORTALAMA		73,3	73,6	74,4	75,1	75,8	75,7	75,6	75,5	73,8

Kaynak: Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012

Kuzey Amerika bölgesinde bulunan Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) sırasıyla 79,9 ve 76,3 endeks puanlarıyla altıncı ve onuncu olarak sıralanarak çoğunlukla özgür ülkeler kapsamında değerlendirilmektedirler. 54. sırada yer alan Meksika'nın ise 65,3 endeks değeri olup, bu ülke kısmen özgür olan ülkeler kategorisinde konumlanmaktadır.

Tablo 1.11, dünyadaki bölgelerin 2004 – 2012 dönemindeki ortalama ekonomik özgürlük düzeylerini göstermektedir.

Tablo 1.11. Dünyadaki Bölgelerin 2004 – 2012 Dönemindeki Ortalama Ekonomik Özgürlük Düzeyleri

Bölgeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kuzey Amerika	73,3	73,6	74,4	75,1	75,8	75,7	75,6	75,5	73,8
Avrupa	64,6	64,6	66,2	66,3	66,8	66,8	67,0	67,1	66,4
Kuzey Afrika ve Ortadoğu	57,5	57,7	57,3	58,3	58,8	60,0	60,4	60,6	59,9
Güney ve Orta Amerika ile Karayipler	60,4	60,0	60,2	60,0	59,6	59,5	58,8	59,4	59,2
Asya ve Pasifik	57,1	57,5	58,3	58,4	58,6	58,7	58,4	58,8	58,9
Sahra – Altı Afrika	53,9	55,2	54,7	55,0	54,9	54,8	54,5	55,2	54,2

Kaynak: Heritage Foundation'un resmi internet sayfasındaki verilerden yararlanılarak derlenmiştir.

Tablo 1.11'den de görüleceği gibi, ilgili dönemde ekonomik özgürlükler bakımından en iyi performansı sağlayan ve çoğunlukla özgür olarak değerlendirilen bölge Kuzey Amerika'dır. Avrupa bölgesinin kısmen özgür olarak konumlandığı Tablo 1.11'de sırasıyla Kuzey Afrika ve Ortadoğu, Güney ve Orta Amerika ile Karayipler, Asya ve Pasifik ile Sahra – Altı Afrika bölgeleri genellikle özgür olmayan statüde yer almaktadırlar. Dünyanın en özgür ülkelerinin ilk dördünün Asya ve Pasifik bölgesinde olmasına karşın, bir bütün olarak ilgili bölgenin yeterli bir liberal yapıya ulaşamaması böyle bir sonucun ortaya çıkışındaki en önemli etkenlerden bir tanesidir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile Güney ve Orta Amerika ile Karayip ülkelerinin gösterdikleri performans, bu ülkelerin özgür olarak değerlendirilmesine yetmese de, liberalizm yönünde hızlı adımlar attıkları söylenebilmektedir. Sahra – Altı Afrika ülkelerinin ise özgürlükçü bir ekonomik yapı sergileyebilmeleri için önlerinde katetmeleri gereken daha çok mesafe olduğu açıktır. Liberal öğretinin her fırsatta olumlu yanlarına değinen ve bu doğrultuda politika önerileri geliştiren Batı ülkelerinin dönem sonu itibariyle elde ettikleri ortalama 66,4 endeks puanı, Avrupa ülkelerinin sadece kısmen özgür bir bölge statüsünde yer almalarına olanak sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, liberal öğretinin temelini atıldığı Avrupa bölgesinin daha etkin özgürlükçü ekonomi politikalarını benimsemeleri ve bunları hızlıca uygulamaya koymaları gerektiğini söylemek mümkündür.

1.7. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

Ekonomik açıdan incelendiğinde dünya liberalizm tarihi iki başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan ilki olan sosyo – politik kriter, özgürlükçü akımlar bazında bünyesinde önemli gelişmeler gösteren İngiltere, ABD, Fransa, İskoçya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin sergiledikleri dinamikleri göz önünde bulundururken; ikincisi olan iktisadi altyapı ise, temelleri 18. yüzyılda atılan fizyokratik düşünce sisteminden günümüze kadar uzanan teorik akımı dikkate almaktadır.

Kilise ve mutlak otorite olan krala karşı toplumsal mücadelenin en yoğun yaşandığı ülkelerden biri olan İngiltere, bireysel özgürlük kavramının hızla geliştiği bir coğrafya olmuştur. Mutlakiyet anlayışının meşrutiyete dönüşme süreci en belirgin olarak İngiltere'de yaşanmış ve toplumun, kralların yetkilerine karşı başkaldırmak suretiyle elde ettikleri kalıcı bir yönetim anlayışı ile kamu hukuk sistemi, diğer

toplumlar için de örnek teşkil etmiştir. Özellikle ekonomik hak ve özgürlüklerin İngiltere’de gösterdiği gelişim süreci, bu ülkeyi liberalizmin beşiği yapmış ve 1215 yılında kabul edilen *Magna Carta Libertatum* ise liberalizmin siyasi yansımasının en temel belgelerinden birisini oluşturmuştur. Fransa ile yapılan savaşın finansmanı için sürekli olarak vergilemeye yönelik politikalar izleyen kral, savaştan yenik çıkmasıyla birlikte başta baronlar ve din adamları olmak üzere topluma karşı bazı ödünler vermek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, bu belge ile halk adına hükümdarın mali yetkileri de dahil olmak üzere çeşitli yetkileri kısıtlanmıştır. Krallık bünyesinde genel bir oylama yapılmadan hiçbir vergi ve yardım toplanamayacağı esası getirilmiş ve bu onayın hangi koşullarda verilmiş sayılabileceğinin çerçevesi çizilmiştir. Bir tür “mali anayasa” olarak adlandırılabilir olan *Magna Carta Libertatum*, devletin mali yetkilerinin halk tarafından sınırlandırılmasına yönelik bir hareket olarak da tarihteki önemli bir demokrasi mücadelesi şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁹⁸

17. yüzyıla gelindiğinde, vergilendirme yetkisi konusunda kral ile parlamento arasında sorunlar yaşanmış ve kral, parlamentonun onayını almaksızın vergilemeye ilişkin uygulamalar başlatmıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan parlamento, krala sağlanacak yardımları belli koşullara bağlamış ve kral ile uzlaşma sürecine girmiştir. 1628 yılında anlaşma ile sonuçlanan bu süreç, *Petition of Rights*’ın kabul edilmesiyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Buna göre kralın; **(a)** parlamentonun onayı olmaksızın vergi koyamaması, **(b)** vatandaşların özel mülklerini istediği gibi istimlak edememesi, **(c)** barış zamanlarında sıkıyönetim koyamaması, **(d)** makul bir sebep göstermeden kimseyi mahkum edememesi ve **(e)** parlamentonun onaylamadığı vergileri ödemeyen kişileri ise kovuşturamaması gibi esaslar benimsenmiştir.¹⁹⁹

Petition of Rights’ı takiben 1641 yılında çıkarılan bir kanunla, her ne sebeple olursa olsun parlamentonun onayı olmaksızın vergi alınamayacağı esası getirilmiş ve kralın vergileme yetkisi tamamen elinden alınmıştır.²⁰⁰ Daha önce *Petition of Rights*’da vurgulanan ve keyfi olarak kimsenin tutuklanamayacağı hükmünün kapsamı da

¹⁹⁸ Yereli, s. 45.

¹⁹⁹ Stephen C. Manganiello, *The Concise Encyclopedia of the Revolutions and Wars of England, Scotland and Ireland: 1639-1660*, Scarecrow Press, UK 2004, p. 423.

²⁰⁰ Yereli, s. 46.

genişletilmiş, adil bir yargılama sistemi getirilmiş ve 1679 tarihli *Habeas Corpus Act* isimli bildiri ile kabul edilmiştir.²⁰¹

1689 yılında kabul edilen *Bill of Rights*, kralın yetkilerini yeniden düzenlemiş ve asıl yasama gücünün parlamento olduğunu vurgulamıştır. Vatandaşların bireysel haklarını da garanti altına alan temel bir belge niteliğinde olan bu deklarasyon, kralın özel yetkili yargı organını kurma yetkisini de elinden alarak parlamentoya devretmiştir. Ayrıca bu bildiri ile birlikte parlamento üyelerinin seçiminde özgürlüğün esas kılınacağı belirtilmiş, parlamentoda ifade ve müzakere serbestliği temel alınmıştır.²⁰² Mutlak monarşik yapılanmanın illegal bir süreç olduğunu benimsemesi ve seçilmiş parlamento aracılığıyla devletin yönetilmesi esasını getirmesi nedeniyle büyük bir önem taşıyan bu bildiri; özel mülkiyete sahip olma ve bunu güvence altında tutma, bireysel hakları özgür olarak kullanabilme, siyasal katılım ve serbest ifade yetisini ortaya koyabilme ve baskılara karşı kişisel güvenliği sağlayabilme gibi unsurları bünyesinde barındırmasından dolayı diğer toplumlar için de temel bir kaynak niteliğinde olmuştur.²⁰³

Anayasal devletin temel mührü şeklinde adlandırılan ve kraliyet ile vatandaşlar arasında imzalanan yetkin bir sözleşme olarak nitelendirilen *Act of Settlement*, 1701 yılında kabul edilmiştir. Bu deklarasyon ile birlikte parlamenter sistemin etkin işleyişi tesis edilmiş ve kralın parlamento önündeki yetkileri büyük bir oranda sınırlandırılmıştır. Gerek ekonomik ve gerekse de politik anlamda güvenin tamamen parlamentoya bırakılması nedeniyle devrim niteliğinde olan bu bildiride, toplumsal yaşamı düzenleyen tüm konularda yasama ve yürütme işlemleri parlamentoya devredilmiş ve hukukun üstünlüğü esas alınmıştır. Halk tarafından belirlenen meclis üyelerince toplumun arzu ve istekleri doğrultusunda yasama sürecinin işletileceği fikri benimsenmiş ve bu konuda kanun yapma yetkisi tamamen özgür olan parlamentoya bırakılmıştır.²⁰⁴

²⁰¹ William S. Church, *A Treatise of the Writ of Habeas Corpus*, The Lawbook Exchange Press, New Jersey 2003, p. 4.

²⁰² Bernard Schwartz, *The Great Rights of Mankind: A History of the American Bill of Rights*, Rowman & Littlefield, USA 1992, p. 1, 22.

²⁰³ Brian Orend, *Human Rights: Concept and Context*, Broadview Press, USA 2002, p. 102-103.

²⁰⁴ I. Naamani Tarkow, "The Significance of the Act of Settlement in the Evolution of English Democracy", *Political Science Quarterly*, Vol: 58, No: 4, 1943, p. 537, 557-558.

İngiltere’de süregelen liberalizm mücadelesinin bir benzeri ABD’de de yaşanmıştır. 1607 – 1733 döneminde İngiltere, ABD sınırları içinde 13 koloniyi hakimiyeti altına almış, ancak uzun yıllar boyunca bu kolonilerin uygulanan politikalar ile ilgili olarak herhangi bir problemi olmamıştır. Bu düzen, İngiltere’nin ABD’deki sömürgelerini çeşitli mal ve hizmetler için yüksek oranda vergilendirmeye başladığı 1770’li yıllara kadar devam etmiştir. İngiltere’nin değişen sömürge politikası ile birlikte kolonilerin, İngiltere tarafından temsil edilmedikleri düşüncesi nedeniyle vergi alma haklarının söz konusu olmadığı yaygın kabul görmüş ve İngiliz mallarına yönelik boykotlar başlamıştır. Gittikçe daha da şiddetlenen bu akımlar, 1774 yılında John Hancock’un “Amerika Birleşik Devletleri” ismiyle ayrı bir ülke kurulması fikri üzerine zirveye çıkmıştır. Thomas Jefferson ve Benjamin Franklin’in sürüklediği özgürlük düşünceleri ile giderek savaşa dönüşen bu süreç sonucunda²⁰⁵ 4 Temmuz 1776 tarihli *Declaration of Independence* ilan edilmiştir. Bu bildiride, insanların eşit yaratıldıkları ve yaratıcı tarafından kendilerine bahsedilmiş olan yaşama, özgürlük ve mutluluğu aramak gibi hakların olduğu vurgulanmıştır. Halk tarafından kurulan hükümetlerin adı geçen hakları korumalarının vazgeçilmez olduğu belirtilmiş, hak ve özgürlükleri gasp edilen bir toplumun başkaldırması ve kendi egemenliğini sağlayacak bir devlet kurmalarının kişilerin doğal hakları olduğu ön plana çıkarılmıştır.²⁰⁶ Temelini, 12 Haziran 1776 tarihli *Bill of Rights*’ın oluşturduğu *Declaration of Independence*’da, ekonomik hak ve özgürlükler de tanımlanmış ve bunların nasıl korunacağı hüküm altına alınmıştır. İktidar yetkisinin halk adına halk temsilcilerinde olduğunun altı çizilmiş ve bu temsilcilerin doğrudan halka karşı sorumlu olacağı belirtilmiştir. Ayrıca yasama, yürütme ve yargı güçleri de birbirinden ayrı tutulmuştur.²⁰⁷ Bu şekilde özgürlükçü bir demokratik yapılanmaya yönelen toplum, başta ticaret ve makroekonomik faaliyet alanları olmak üzere özgürlükçü bir sisteme kavuşmuş ve dışsal güçlerden kendisini arındırarak iktisadi konularda serbest politikalar belirleme imkanı elde etmiştir. Bu bağlamda Amerikan Devrimi; gerek anayasal, gerek sosyal ve gerekse de ekonomik özgürlüklerin tesis edildiği bir dönüm noktası olmuştur.²⁰⁸

²⁰⁵ Dennis B. Fradin, *The Declaration of Independence*, Marshall Cavendish, New York 2007, p. 7-10.

²⁰⁶ Jennifer Viegas, *The Declaration of Independence: A Primary Source Investigation into the Action of the Second Continental Congress*, Rosen Publishing, New York 2003, p. 89-91.

²⁰⁷ Yereli, s. 48.

²⁰⁸ Cynthia L. Clark, *The American Economy: A Historical Encyclopedia*, ABC-CLIO Publishing, USA 2011, p. 127.

Fransa’da nispeten daha sancılı olarak geçen liberalizm süreci Rousseau, Montesquieu, Sieyes ve Voltaire gibi aydınlık felsefesi düşünürlerinin öncülüğünde bir ivme kazanmaya başlamıştır. Özellikle ABD’deki özgürlükçü yapılanmanın kıta Avrupa’sını etkilemesiyle birlikte Fransa’ya yol gösteren bu mekanizma, diğerlerinden farklı olarak devrim şeklinde kendisini göstermiştir. 16. yüzyılda dünya sahnesindeki yerini alan, 17. yüzyılda gelişen ve 18. yüzyılda ise güçlenen burjuva sınıfının, mutlakiyetçi kral ve aristokratik yapıdan iktidarı zorla alması ile başlayan bu devrim, soylular ve ruhbanlara karşı halk gücünü arkasına alarak tüm Avrupa’ya sirayet etmiş ve yeni bir düzeni ortaya çıkarmıştır.²⁰⁹ Böylece Fransız Devrimi, liberal tarihin en etkin belgesi olarak değerlendirilen *The Declaration of the Rights of Man and Citizen*’in 26 Ağustos 1789’da kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu deklarasyon ile birlikte insanların özgür olarak doğdukları ve yaşayacakları kabul edilmiş, sahip oldukları haklar yönünden eşitliğin mutlak olduğu belirtilmiştir. Hükümetin temel görevinin, vatandaşların doğal ve daimi haklarını korumak olduğunun vurgulandığı bu bildiride, adı geçen hakların özgürlük, özel mülkiyet, serbest girişim, güvenlik ve zulmün engellenmesi gibi unsurlardan oluştuğu ifade edilmiştir. Ayrıca tüm vatandaşların serbest bir ifade özgürlüğü kapsamında siyasal yapılanmalarda bulunabileceklerinin altı çizilmiş, özel mülkiyetin ise dokunulamaz ve kutsal bir hak olduğu vurgulanarak hukukun öngördüğü şekilde ve ancak şiddetle ihtiyaç duyulduğunun kanıtlanması şartıyla sadece devlet tarafından mülki unsurlara el konulabileceği kabul edilmiştir.²¹⁰ Dolayısıyla, Fransız Devrimi ve bu devrime bağlı olarak yayımlanan bildiri; siyasal, sosyal ve ekonomik özgürlüklerin güvence altına alınması konusunda diğer bildirileri tamamlayan bir yapı sergilemiştir.

İngiltere’nin öncülüğünde başlayan özgürlükçü akımdan, komşusu olan İskoçya da nasibini almıştır. Özellikle 18. yüzyılda ekonomik yönden olduğu kadar kültürel, politik ve entellektüel olarak da başlayan aydınlanma çağı ve yarattığı geniş çaplı etkiler kısa süre içinde Atlantik ve ötesine tesir etmiştir. Coğrafi olarak Avrupa’nın biraz uzağında kalsa da Edinburgh, Glasgow ve Aberdeen gibi transatlantik sistemin önemli şehirlerini bünyesinde barındıran İskoçya, kilise ve üniversiteleri yardımıyla liberal çağı başlatarak tarihte “İskoç Aydınlanması” olarak anılan dönemin mihenk taşı

²⁰⁹ Halis Çetin, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2002, s. 91-92.

²¹⁰ Junius P. Rodriguez, *The Historical Encyclopedia of World Slavery*, ABC-CLIO, USA 1997, p. 283.

oluşturmuştur. Gerçekleştirilen geniş çaplı sosyal ve kurumsal yapılanmaların yanı sıra, 1707 yılında İngiltere ile kurulan ticari birliğe bağlı olarak genişleyen İngiliz İmparatorluğu'ndan ve ticaret sisteminden ekonomik olarak yararlanma fırsatı da ortaya çıkmıştır. Böylece, bu üçlü mekanizma sanayi ve ticaret kesimlerinin hızlı bir ivme kazanmasına yol açarak liberal öğretiyi geliştirmiştir. Geçmişin ahlaki yapısını yeni bir süreç ile birleştiren İskoç Aydınlanması, kapitalist sistemin siyasal, yasal, sosyal ve kültürel altyapısını oluşturmuştur.²¹¹ Özellikle tarımsal yapıya dayalı olan kapitalizm düşüncesi Adam Smith ile birlikte sanayi ve ticaret odaklı kapitalist sürece yönelmiş, hızlı bir iktisadi büyüme ve kalkınma için devletin müdahale etmediği özgürlükçü bir piyasa mekanizmasının varlığına işaret etmiştir. Piyasalarda varlığını sürdüren monopolist yapıların fiyatları ve dolayısıyla da kârları bir noktaya kadar yükselteceği, ancak bu mekanizmanın ise sermaye yapısını bozarak en verimli sektörlerden verimliliği düşük sektörlerle yönelmesine neden olacağı belirtilmiştir. Monopolist yapının kırılmasına bağlı olarak tesis edilecek tam rekabet şartları ile birlikte üretim ve tüketim kazançlarının artacağı ve böylece de etkin piyasa ekonomisinin sağlanabilmesi için uygun yapının kendiliğinden oluşacağı öne sürülmüştür. Sonuçta, temelinin tarımsal politikalarla atıldığı liberal sürecin gittikçe sınai ve ticari kapitalizme yöneleceği üzerinde durulmuş ve özel mülkiyet, serbest girişim, bireysel çıkarlar ve iş bölümü ile uzmanlaşma gibi faktörlerle belirlenen ekonomik özgürlüklerin altyapısı İskoç Aydınlanması ile oluşturulmuştur.²¹²

Dünya gündeminde adından sıkça söz ettirmeye başlayan liberalizm ve bunun en önemli aracı olan kapitalizm, Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkisini önemli ölçüde hissettirmiştir. Ortaçağ Avrupa'sının mutlak krallık anlayışından etkilenen Osmanlı yönetimi, özellikle 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan keyfi idare anlayışı ile genişleyen toprakların yönetim zorluğu gibi etkenlerden dolayı 18. yüzyılın sonlarına doğru ıslahat hareketlerine başlamıştır. Toplumdaki özel mülk sahipleri çoğunlukla devlet müdahalesi ve mülklerine hükümet tarafından el konulması tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. 17. yüzyıla gelindiğinde gündeme getirilen iltizam sistemini güçlendirme politikalarının bir sonucu olarak tımar sistemi zayıflamış, mültezimler toprak yönetiminde söz sahibi

²¹¹ Jonathan I. Israel, *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution and Human Rights 1750-1790*, Oxford University Press, New York 2011, p. 233, 237.

²¹² David McNally, *Political Economy and the Rise of Capitalism: A Reinterpretation*, University of California Press, USA 1988, p. 256-257.

olmaya başlamışlardır. Mültezimlerin daha fazla vergi tahsil edebilme gayretleri zamanla ciddi bir baskıya dönüşünce halk, kendi içinden seçtiği ve “âyân” adı verilen temsilcileri vergi tahsiline aracılık etmekle görevlendirmiştir. Âyânların belli bir süre sonra vergi tahsil işini tamamen ele geçirerek feodal bir yapıya bürünmeleri üzerine merkezi yönetim 1808 yılında Anadolu ve Rumeli âyânlarını toplayarak onlarla uzlaşmak zorunda kalmış ve taraflar *Sened-i İttifak* adlı bir antlaşma imzalamışlardır.²¹³ Padişahın kişiliği ve otoritesinin devletin temelini teşkil ettiği vurgulandıktan sonra; hiçbir âyânın, kendisine bırakılan topraklardan başkasına müdahale edemeyeceği hükmü benimsenmiş ve âyânların yönetim ile etki alanları belirlenerek koruma altına alınmıştır. Belirlenen hükme uymayan davranışların yine âyânlar tarafından cezalandırılacağı kararlaştırılmış ve bu hüküm ile birlikte devletin taşrada otoritesinin kalmadığı açıkça ortaya konmuştur. *Sened-i İttifak* ile âyânların kendi toprakları üzerindeki egemenliklerinin kabul edilmesi ile birlikte, sağlanan derebeylik gücünün Avrupa’daki feodalite dönemi gibi meşrulaştırılmasına bağlı olarak hakların babadan oğula geçişi garanti altına alınmıştır. Bu bağlamda, aynı dönemlerde Batı toplumlarında feodalitenin çoktan yıkılıp yerine burjuvazinin geçmesine karşın, Osmanlı İmparatorluğu’nda çarklar tersine dönmüş ve derebeylerin egemen olduğu bir feodal düzen kurulmuştur.²¹⁴

Sened-i İttifak ile başlayan liberalleşme hareketleri, dünya genelinde büyük bir hız kazanan özgürlükçü akımlara bağlı olarak devam etmiş ve bunun ilk adımlarından bir tanesini İngiltere ile 1838 yılında imzalanan *Balta Limanı Antlaşması* oluşturmuştur. Tekelci yapılanmanın kaldırıldığı, ihracat ile ithalattan alınan vergi oranlarının düşürüldüğü, yabancı tüccarlara tam bağımsız hareket etme yetkisinin tanındığı ve o zamana kadar dünya çapında hiçbir ülkede uygulanmayan ekonomik liberalleşme eğilimlerinin sergilendiği bu antlaşma, İmparatorluğun içinde bulunduğu zor durumdan kazanç sağlayabilmek amacıyla bir anlamda zorla kabul ettirilmiş ve ülke, verilen ticari ve sınai ödümlerle adeta açık pazar haline bürünmüştür. Bu bağlamda, adı geçen antlaşma ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu iktisadi alanda piyasa ekonomisine dahil edilmiş ve sürecin hızlandırılabilmesi amacıyla Batı ülkelerinin empozesi üzerine 1839 yılında *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* yayımlanmıştır. Temelde tabii hakların altyapısı

²¹³ Yereli, s. 51-52.

²¹⁴ Aybars Pamir, “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, Sayı: 2, 2004, s. 76-77.

dikkate alınarak hazırlanan fermana; insanların hür olarak doğdukları ve öylece yaşayacakları, din ve ırk ayrımı gözetilmeksizin herkesin namus, şeref, can ve mal güvenliğinin sağlanacağı ve bütün bireylere kanunlar önünde eşit muamele yapılacağı açıkça belirtilmiştir.²¹⁵ Sosyal anlamda özgürlükçü bir yapının oluşturulmaya çalışılmasının yanı sıra; bireylerin, sahip oldukları güce göre vergi verecekleri, kamu harcamalarında kanunilik ilkesinin benimseneceği ve mülkiyet haklarının devlet güvencesi altına alınacağı gibi ekonomik altyapıya sahip liberal unsurlar da benimsenmiştir.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu takiben 1856 yılında ilan edilen *Islahat Fermanı*, her ne kadar hazırlandığı ortam ve hazırlanışı bakımından farklı özelliklere sahip olsa da, *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*'nun eksikliklerini tamamlayan, onu genişleten ve devamı niteliğinde olan bir belge hüviyetini taşımıştır. *Islahat Fermanı*'nın içeriğini oluşturan dinamiklerin en önemlisini teşkil eden iktisadi sorunlar arasında; devlet gelirinin düzeltilmemesi, paranın değer kaybetmesi, Lale Devri ile başlayan israf ekonomisinin önüne geçilememesi, rüşvet ile başa çıkılamaması, artan bütçe açıkları ve bu açıkların borçlarla kapatılmak zorunda kalınması ve Kırım Savaşı sırasında dış borçlara başvurulması gibi unsurlar rol oynamıştır. *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* ile benimsenen ilkelerin olduğu gibi kabul edilmesinin yanı sıra; vergi eşitliğinin sağlanması, iltizam sistemine geri dönülmesi, devlet görevlilerinin iltizam ihalelerine katılımlarının ve bu sistem için oluşturulmuş işletmelerde pay sahibi olmalarının yasaklanması, üretim kaynakları ve ticari faaliyetlerin etkin işleyebilmesi için mali yapının optimum düzeyde sağlanması, bayındırlık işlerinin yerine getirilmesinde kullanılacak olan maddi kaynakların hangi kanallardan sağlanacağını belirlenmesi, düzenli bir ekonomik planın oluşturulması, para ve maliye sisteminin düzenlenmesi için çeşitli kurumların oluşturulması, devletin ekonomik kaynaklarının sağlıklı bir şekilde kullanılmasını sağlayacak yapılanmaya gidilmesi ile ticaret ve tarımla ilgili mevcut sorunların ortadan kaldırılabilmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulması gibi liberal bir iktisadi yapılanmaya gidilmiştir.²¹⁶

²¹⁵ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 2007, s. 20-21.

²¹⁶ Musa Gümüş, "Anayasal Meşruti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi", *Bilig*, Sayı: 47, 2008, s. 216, 228-230.

Bu dönemdeki özgürlükçü reform hareketlerinin bir başka örneğini Sultan Abdülaziz’e karşı başlatılan aydınlar cephesi ve hareketi oluşturmuştur. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi kişilerden meydana gelen aydın zümre 1865’te Yeni Osmanlılar isimli bir cemiyet altında toplanmışlar ve padişahın baskıcı yönetimine son verilmesi ile kişi hak ve özgürlüklerine saygılı bir meşruti sisteme geçilmesi için çalışmışlardır. Yapılan çalışmalara Mehmet Fuat, Ali Paşa ve Ahmet Mithat Paşa gibi devlet adamları da katılmış ve yönetimi elden geldiğince halkın iradesine dayandırmak yolunu seçmişlerdir. Çalışmalar ve padişaha karşı yöneltilen eleştirel tutumların büyük bir destek alması ile birlikte 1876 yılında *Kanun-i Esasi* ilan edilmiştir. Din, kişi, basın, öğretim ve öğrenim, dilekçe ve dokunulmazlık gibi sosyo – politik özgürlüklere ilaveten ticaret ve endüstri amacıyla her türlü ortaklık kurma hakkı, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı ve vergi eşitliği gibi iktisadi amaçlarla hazırlanmış olan hükümler de bu anayasada kendisine yer bulmuştur.²¹⁷

İngiltere, ABD, Fransa, İskoçya ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde harekete geçen özgürlük akımları, tüm dünya ülkelerini kapsayacak biçimde 10 Aralık 1948 tarihinde uluslararası bir ivme kazanmıştır. Bu tarihte Birleşmiş Milletler Genel Meclisi tarafından kabul ve ilan edilen *The Universal Declaration of Human Rights* ile birlikte bütün üye ülkeler insan hakları ile ilgili olarak hazırlanan en kapsamlı özgürlükçü deklarasyonu kabul etmişlerdir. Adil bir sosyal ve siyasal yapılanmanın tesis edilebilmesi amacıyla hazırlanan bu bildirinin ekonomik özgürlükler kapsamındaki 17. maddesinde herkesin özel mülkiyete sahip olabileceği ve bunun da hiç kimse tarafından ihlal edilemeyeceği vurgulanmış, 23 ve 24. maddelerinde ise her bireyin çalışma hakkına sahip olduğu belirtilerek iş seçimi, çalışma şartlarının belirlenmesi, işsizliğe karşı korunması, eşit işe eşit ücret elde edilmesi, insan onuruna yakışır ve kendisi ile ailesini geçindirebilecek ücret alabilmesi, ticari birlikler kurabilmesi ve halihazırda kurulmuş olanlara katılabilmesi, dinlenme hakkına sahip olabilmesi ile boş zamanlarını istediği gibi değerlendirebilmesi şeklinde ifade edilen liberal yapılar hazırlanmıştır.²¹⁸

Ekonomik özgürlükler kapsamında gerçekleştirilen sosyo – politik yapılanmalar, iktisadi altyapısı teorik temeller üzerine inşa edilen akımlar yardımıyla da

²¹⁷ Ergun Önen, “Geçmişten Günümüze Özgürlük”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Aralık 2002, s. 123-124.

²¹⁸ Radu Mares, *Business and Human Rights: A Compilation of Documents*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2004, p. 2-6.

desteklenmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe güçlenen merkantilist öğreti, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde teknik alandaki gelişmelerin sanayi sektörüne uygulanması, sanayi kapitalizminin doğması, toplumsal yapının sanayici – kapitalist düzenine doğru değişmesi, rekabet şartlarının devlet kurumları lehine bozulması, değerli madenlerin az sayıda ülke elinde toplanması, satın alma gücünün düşmesi, dış ticarete katılım oranlarının azalması ve tüketiciler ile üreticilerin gittikçe daha fazla özgürlük istemeleri gibi unsurların tetiklediği *laissez – faire* iktisadına geçiş sürecinin başlaması ile birlikte önemi kaybetmiş ve buna bağlı olarak da devletin toplum ile ekonomik hayat üzerindeki rolleri değişmiştir.²¹⁹ Değişen ekonomik yapı ile birlikte gelişime açık bir girişimci güç ortaya çıkmış, ancak fizyokratik düşüncenin hissedilebilir bir ivme kazanmasına kadar geçen süre içinde rutin ve eski işleyiş mekanizmasının savunuculuğunu yapan görüşler de varlığını devam ettirmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında François Quesnay’ın öncülüğünde Fransa’da gelişen ve “doğal düzen” ya da “doğanın gücü” anlamına gelen fizyokrazi ile birlikte liberalizmin de temelleri atılmıştır. Her ne kadar tarımsal sistemin erdemleri üzerine kurulsa da, ekonomideki diğer faaliyet mekanizmaları olmaksızın sistemin etkin işleyişinin kaybolacağını belirten fizyokratik düşünce, öncülüğünü tarımsal sektörün üstlendiği hızlı bir ekonomik gelişme ve büyümenin ancak gittikçe genişleyen düzeylerdeki ekonomik özgürlükler kanalıyla sürdürülebilir bir ivme kazanabileceğini öne sürmüştür. Ayrıca, merkantilist rejimin ve bu yapının ortaya çıkardığı sosyal ilişkilerin sürdürülmesine bağlı olarak endüstriyel özgürlüklerin sağlanabilmesi önünde büyük bir engel yaratılacağı vurgulanmış ve gelişimi engellenen liberal yapı nedeniyle ortaya çıkarılacak muhtemel avantajlardan yararlanılamayacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda, özellikle vergi reformları ile birlikte ekonomik gelişimin sağlanabileceği ve bunun öncüsünün de üretici ile tüketicilerin daha fazla ihtiyaç duydukları ekonomik özgürlükler yardımıyla başarılabileceği öne sürülmüştür.²²⁰

Kaynağını fizyokratik düşünce sisteminden alan klasik liberalizm, İngiliz ve İskoç ahlak felsefesinden beslenmiş ve David Hume ile Adam Smith öncülüğünde gelişmiştir. Bireysel ekonomik faaliyetlerin kamusal sınırlamalardan bağımsız olması gerekliliğine

²¹⁹ Metin Berber, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 4. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2011, s. 46.

²²⁰ Peter Mathias and Sidney Pollard, *The Cambridge Economic History of Europe: The Industrial Economies, The Development of Economic and Social Policies*, Cambridge University Press, New York 1989, p. 696.

işaret edildiği klasik liberalizm “doğal özgürlükler” anlayışı ile açıklanmış ve bu özgürlüklerin de daha etkin kurumsal yapılanmalarla refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunacağı belirtilmiştir. “Oyunun kuralları”nın optimal seviyede işleyebilmesi amacıyla özel girişimlerin herhangi bir otorite tarafından kontrol edilmemesi görüşü benimsenerek *laissez – faire* özgürlüğü öne sürülmüştür. Bu kapsamda, başta görünmez el mekanizmasının işlerlik kazandığı serbest piyasa sisteminin etkin çalışabilmesi amacıyla gerekli kurumların oluşturulmasının önemi vurgulanmış, sistemin devamlılığının sağlanabilmesi için de iç ve dış ticaretin herhangi bir müdahale olmaksızın işleyişinin tesis edilmesinin gerekliliğine değinilmiştir. Sistemin temel kaynağının tarımsal aktiviteler olduğunun belirtildiği klasik liberalizmde, ticari ve sınai faaliyetlerin katalizör görevi üstlenerek iktisadi gelişim sürecini hızlandırdığı vurgulanmıştır.²²¹ Bu bağlamda klasik özgürlükçü yapı, iktisadi faaliyetlerin temelinde kamu otoritesini merkezi bir aktör olarak gören merkantilist görüşü şiddetle eleştirerek, piyasalardaki temel karar birimleri olan üretici ve tüketicilerin özgürlüklerinin sağlanması ile birlikte adı geçen birimlerin kendi ekonomik arzularını gerçekleştirebileceklerini ve böylece de verimlilik artışlarına bağlı olarak tüm toplumun kazançlı çıkacağını öne sürmüştür.²²² İktisadi ve demokratik özgürlüklerin bireysel yaşam standartlarını artıracığı, her bireyin kendi refahının yükselmesi ile birlikte ortaya çıkan evrensel zenginliğin tüm topluma sirayet edeceği, buna eşlik eden işbölümü ve uzmanlaşmanın da bu sürecin çarklarının daha hızlı dönmesine katkıda bulunacağı temel olarak vurgulanan ilkeler olmuştur.²²³

Klasik liberalizmi takiben dünya gündemindeki yerini alan Marksist düşünce sistemi “rasyonel devlet” anlayışı üzerine temellendirilmiş ve bütünleştirilmiş bir toplumsal yapının oluşturulması için gerekli olan politik süreç incelenmiştir. Temelde Hegel’in devlet felsefesinin kritiğine dayanan bu yapılanma, toplumun üstünde ve ondan bağımsız olan bir devlet otoritesini vurgulamıştır. Devlet otoritesinin de sosyal bir devrimle gerçekleştirilebileceği, ancak bu devrimin kapitalist sürecin üzerinde olduğu belirtilmiştir. İşçi sınıfının hükümranlılığı ile düşünülen kamusal yapılanmada,

²²¹ Razeen Sally, *Classical Liberalism and International Economic Order: Studies in Theory and Intellectual History*, Routledge, London 2002, p. 37, 41.

²²² Robert Jackson and George Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Third Edition, Oxford University Press, New York 2007, p. 185.

²²³ Mark Skousen, *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, Sharpe Publishing, New York 2007, p. 31-32.

hiçbir sınıfın tek başına dominant bir işleyiş içinde olamayacağı ve böylece de devlet otoritesinin izlenimi altında özgürlüklerin devam edeceği öne sürülmüştür.²²⁴ Özel mülkiyet, sözleşme serbestisi ve işbölümüne dayalı kapitalist süreç sonucunda işçi sınıfının özgürlüğünün kaybolacağını belirten sosyalist yapı sadece yönetimin devriyle özgürlüklerin tesis edileceğini savunmuştur. İktisadi sürecin; otonomi, sorumluluk ve kendini gerçekleştirebilme gibi unsurları sağlamaksızın başarılı olamayacağı ve böylece de işçi onurunun kaybolacağı fikri esas alınarak, **(a)** üretim araçlarının mülkiyetinin değiştirilmesi, **(b)** genel iktisadi yönetim politikalarının etkinliğinin sağlanması, **(c)** istihdam şartlarının kontrol mekanizmasının sağlanması ve **(d)** ekonomik sürecin işleyişi üzerinde tam denetim uygulamasının iktisadi bakımdan özgürlükçü yapının oluşturulması için önemli faktörler olduğu ifade edilmiştir.²²⁵

1929 Büyük Dünya Buhranı'nda klasik sistemin işleyişinin sekteye uğradığı görülmüş ve Keynesyen ekol, kendi özgürlükçü yapı anlayışı ile birlikte liberal sürece katkılarını ortaya koymuştur. Sosyalist akımın gündeme getirdiği iktisadi anarşizmden sosyal adalet ve istikrarın sağlandığı iktisadi güçler tarafından yönlendirilen bir sisteme geçişin hem teknik ve hem de politik anlamda oldukça zor olacağını belirten Keynesyen akım; özel monopollerin ortadan kaldırılması, katı korumacılığa karşı savaşılmaması ve kişisel özgürlüklerin temin edilmesi için yurtiçinde demokratik işleyişe haiz olan etkin devlet anlayışının tesis edilmesi gerekliliğini öne sürmüştür. Sahip olunan ülke servetinin iktisadi bakımdan rasyonel yönetilmesi ve ekonominin optimum işleyişi adına devlet tarafından gerçekleştirilecek müdahalelerin hayati bir öneme sahip olduğunun vurgulandığı Keynesyen program, kamusal otoritenin sahip olduğu yetki alanı ile bireysel özgürlüklerin ayrımının önem taşıdığı fikri üzerine temellendirilmiştir. Komünist ya da sosyalist bir iktisadi yapılanmayı bünyesinde barındırmayan bu program, kamusal ve özel kesimin sahip olduğu özgürlük alanlarını net bir şekilde belirleyen “yarı sosyalist” ya da “gerçek sosyalist” sistem olarak da ifade edilmiştir. Bu bağlamda, ekonomik bakımdan devlet sosyalizminin yerine liberal sosyalizm geçerek, bireylerin sahip oldukları güçlerini sadece ekonomi dışı alanlara yönelttikleri ve iktisadi

²²⁴ A. F. McGovern, “The Young Marx on the State”, John C. Wood (Ed.), *Karl Marx's Economics: Critical Assessments*, (pp. 166-193), Routledge, London 1987, p. 188-189.

²²⁵ E. G. West, “The Political Economy of Alienation: Karl Marx and Adam Smith”, *Oxford Economic Papers*, Vol: 21, No: 1, 1969, p. 1-2.

anlamda her türlü ihtiyaçlarının ise devlet tarafından karşılandığı bir sistem tasavvur edilmiştir.²²⁶

1950’li yıllarda ortaya çıkan ve Robert Solow’un öncülüğünü yaptığı neo-klasik teori, iktisadi ajanların piyasa ilişkilerini dikkate alarak üretim sürecinde oynadıkları rolü inceleyen klasik liberalizmi farklı bir bakış açısıyla tekrar ele almıştır. Temel olarak üretim sürecinde teknik gelişimin önemini vurgulayan ve dışsal olarak bu sürece dahil edildiğini belirten neo-klasik teori, etkin işleyişi tesis edilmiş olan piyasa regülasyonlarını bireyler için ekonomik özgürlükleri sağlayan en temel etken olarak kabul etmiştir. Neo-klasik öğretisi tarafından geliştirilen hipotez, yalnızca kısıtlanmamış piyasaların varlığı altında bireysel ve dolayısıyla da toplumsal refahın maksimum olacağı fikri üzerine kurulmuştur.²²⁷ Klasik liberalizmdeki gibi “negatif” olarak değerlendirilen özgürlükler ile bireysel iktisadi aktörlerin dışsal otoriteden bağımsız oldukları yinelenmiş ve ekonomik birimler tarafından alınan kararların diğerlerinin özgürlüklerini sınırlamayacağı ölçüde serbesti içinde olacağı öne sürülmüştür. İktisadi özgürlüklerin altyapısının da rekabetçi piyasa yapılanmalarından kaynaklanan bireysel özgürlüklere bağlı olarak ortaya çıkacağını öne süren neo-klasik yaklaşım, kendinden sonra gelen içsel büyüme teorilerine de öncülük etmiştir.²²⁸

Neo-klasik büyüme modelinin aksine, teknolojik gelişimin ekonomik sistem içinde belirleneceğinin ve bunun da ancak yeni fikirler yardımıyla gerçekleştirilebileceğinin belirtildiği içsel büyüme teorilerinde, ekonomik özgürlükleri tesis edebilecek olan kurumsal yapılanmaların da bu süreci hızlandıracağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte siyasal, sosyal, yenilikçi, kültürel, demokratik ve yasal işleyişler bakımından gerekli liberal yapıyı oluşturan ülkelerin ekonomik özgürlükleri ve buna bağlı olarak da sürdürülebilir hızlı iktisadi büyümeyi kolaylıkla sağlayabilecekleri ileri sürülmüştür. Bu mekanizmanın sadece gelişmiş ülkeler için değil, aynı zamanda azgelişmiş ülkeler için de geçerli olduğunun altı çizilmiş ve uzun dönemde gerek sosyo – politik ve gerekse de iktisadi bakımdan gelişmiş bir ülkenin temellerinin atılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, sosyal ve siyasal anlamda gerçekleştirilen dönüşüme yaparak öğrenme, teknolojik gelişim, eğitim, sağlık, beşeri sermaye ve özel

²²⁶ Gilles Dostaler, *Keynes and His Battles*, Edward Elgar Publishing, UK 2007, p. 97-98.

²²⁷ David Gleicher and Lonnie Stevans, *A Classical Approach to Occupational Wage Rates*, Greenwood Publishing Group, USA 1991, p. 2.

²²⁸ Bernard Hodgson, *The Invisible Hand and the Common Good*, Springer, Germany 2004, p. 6.

sektörün ihtiyaç duyduğu kamusal yatırımların sağlanması gibi faktörlerin ilavesiyle de özgürlükçü bir yapılanmanın tüm unsurlarının yerine getirilebileceği ifade edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER İLİŞKİSİ

İktisadi büyüme süreçlerini sistematik bir biçimde inceleyen Adam Smith ve David Ricardo'dan itibaren büyümenin kaynakları ve etkileri üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda ulaşılan en önemli ortak sonuç, durağan olarak düşünülen ekonomilerde bile iktisadi büyüme sürecini harekete geçirebilecek faktörlerin varlığı olmuştur. Bu faktörlerin her ekonomi içindeki nispi payları farklı olmakla birlikte büyümeyi sağlayacak nitelik ve boyutta olduğu vurgulanmış, içsel ve dışsal tetikleyiciler sayesinde büyüme sürecinin mutlaka ortaya çıkacağı ifade edilmiştir.

Günümüzde, ister gelişmiş ister gelişmekte olsun tüm ülkelerin ulaşmak istediği en önemli hedeflerden bir tanesi hızlı iktisadi büyümedir. Yoksulluk kısır döngüsünü kırmak, işsizliği azaltmak, gelir dağılımını iyileştirmek, ölçek ekonomileri elde etmek, fiziki ve beşeri sermaye stoklarını artırmak ve teknolojik yeniliklere ulaşmak için ülke niteliklerine uygun olabilecek yapıda büyüme politikaları oluşturulmuştur. Birçok ülke için en önemli amaç olan iktisadi büyümenin önemi bu bölümde vurgulandıktan sonra iktisadi büyüme kavramına değinilecek ve büyüme türleri açıklanacaktır. İktisadi büyümenin ölçülmesi hakkında teorik bilgilerin sunulmasını takiben, kalkınma ile olan farklarına değinilecektir. 15. yüzyıldan itibaren ortaya konan iktisadi büyüme teorileri ekonomik özgürlükler kapsamında değerlendirilecek ve bölüm, ekonomik büyüme sürecinde özgürlüklerin yarattığı makroekonomik etkilerin irdelenmesi ile sonlandırılacaktır.

2.1. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖNEMİ

Ekonomik büyüme temel olarak yoksulluk kısır döngüsünün kırılabilmesi için gerekli bir şart olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda, özellikle son otuz yıldır akademisyenler ve araştırmacılar iktisadi büyüme konularına daha fazla önem vermeye başlamışlar ve hızlı büyümeyi sağlayacak olan temel yapı taşlarını anlamak üzere çalışmalar yapmışlardır. Bir taraftan içsel teknolojik yenilik, ölçek ekonomileri, nüfus artışları, verimlilik, beşeri sermaye, sermaye birikimi ve finansal kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin anlaşılması gibi büyüme konularının teorik altyapısını

oluşturan konular üzerinde odaklanılmış; diğer taraftan da ekonomik büyümeyi etkileyebilecek değişkenlere ait veri setleri elde edilerek uygulamalı çalışmalar yapılmıştır.

Merkantilistlerden ve Fizyokratlardan Adam Smith'e, Marx'a ve günümüze kadar gelen pek çok iktisat okulu ve düşünür, ülkelerin zenginliğini belirleyen temel etkenlerin neler olduğunu araştırmışlardır. Bu soruya en erken yanıtlardan birini veren merkantilistler, ülkenin sahip olduğu değerli maden miktarını ön plana çıkarmışlardır. Daha sonra işbölümü, başka ülkelerin yağmalanması, sömürgecilik ve ihracata yönelik açıklamalar geliştirilmiştir. Ancak, Sanayi Devrimi sonrasında büyümenin temel belirleyicilerine verilen yanıtlar da değişmeye başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin temposunun yükselmesi ve yatırımların ivme kazanması ile üretim ve gelirler sürekli artmaya başlamıştır.²²⁹

Adam Smith tarafından 1776 yılında yayımlanan "Milletlerin Zenginliği" isimli eser iktisadi büyüme konularına yer veren ve bu olguyu da işbölümü, sermaye birikimi, teknolojik gelişim gibi süreçlerle açıklayan temel bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu eserde iktisadi büyüme konusunda temel olarak vurgulanan nokta, dışa açık serbest ticaret politikası benimseyen fakir bir ülkenin zengin ülkeleri nasıl yakalayabileceği ve dış ticaretin her ülkenin lehine sonuçlar doğurduğu olmuştur. 19. yüzyılın başlarında ise David Ricardo, azalan marjinal getiri kavramını kullanarak iktisadi büyüme sürecinin anlaşılmasına yeni bir katkı sağlamıştır. Ricardo'ya göre, tarımsal kesimde gerçekleştirilecek her ilave yatırımın sağlayacağı getiri giderek azalacağından ekonomik büyüme süreci kesintiye uğrayacaktır.

Modern büyüme teorilerinin inşası ise 1950'li yıllardan itibaren başlamıştır. Tinbergen, emek ve sermaye faktörlerini dikkate alarak oluşturduğu Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımıyla Almanya, İngiltere, Fransa ve Amerika'daki çıktı büyümesini açıklamaya çalışmıştır. Tinbergen tarafından kurulan model, Solow ve Swan tarafından oluşturulan neo-klasik modele yakınlığı ile bilinmektedir. Neo-klasik model, temel olarak tam rekabet ve azalan marjinal getiri kavramları üzerine oturtulmuştur. Bu modelde, nüfusun büyüme hızının ve dışsal olarak kabul edilen

²²⁹ Şevket Pamuk, "Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Büyüme (1820-2005)", *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, Cilt:1, Sayı: 2, 2007, s. 3-4.

teknolojik gelişimin ekonomik büyüme sürecini açıklayan temel öğeler olduğu vurgulanmıştır.

1960'lı ve 1970'li yıllarda iktisatçılar, büyüme konularından ziyade kısa dönemli konjonktürel dalgalanmalar konusu üzerinde durmuşlardır. Bu dönemden sonra iktisadi büyüme konularına yönelik yeniden başlayan yönelim ise 1980'li yıllara denk gelmiş ve uzun dönemli büyüme olgusunun uygulanacak olan para ve maliye politikaları üzerindeki etkilerinin konjonktürel dalgalanmalara kıyasla daha önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.²³⁰

1980'li yıllarda ortaya çıkan “Yeni Büyüme Teorileri”, neo-klasik modelin bazı varsayımlarını sorgulamaya başlamıştır. Bu teoriler, özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren uzun dönemli büyüme süreci ve belirleyicilerine odaklanarak “İçsel Büyüme Teorileri” adı altında sistematize edilmişlerdir.

Ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar ve makroekonomik farklılıklar, ülkeler arası gelir ve buna bağlı olarak ortaya çıkan büyüme farklılıklarının temel belirleyicisidir. Bu bağlamda, bir ekonomideki makro altyapının yeniden inşası gelirin değişimine yol açabilecektir. Ekonomideki kaynakları daha verimli faaliyetlere yönlendiren köklü reformlar sonucunda yatırımlar, bilgi birikimi, teknoloji transferi ve sermaye stoğu artışına paralel olarak iktisadi büyüme teşvik edilebilecektir. Söz konusu reformlar, bir ekonominin uzun dönem durağan durumunu değiştirerek büyüme sürecini hızlandıracaktır. Dolayısıyla, iktisadi büyüme teorilerinin temel olarak odaklandığı nokta, bu sürecin önemini ve mantığını kavramaktan geçmektedir.

2.2. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme, bir ülkede belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmet miktarındaki artışı temsil etmektedir.²³¹ Kişi başına düşen reel gelirdeki artışların da bir ifadesi olan iktisadi büyüme kavramı temel olarak ekonominin arz yönünü ilgilendiren üretim kapasitesindeki uzun dönemli artışları tanımlamaktadır. Üretim kapasitesinde

²³⁰ Thijs De Ruyter Steveninck, Nico Van Der Windt and Maaïke Oosterbaan, “Economic Growth and Its Determinants: An Overview”, M. Oosterbaan, T. R. Steveninck and N. Van Der Windt (Ed.), *The Determinants of Economic Growth*, (pp. 1-12), Kluwer Academic Publishing, USA 2000, p. 1.

²³¹ Brian Czech, “Economic Growth As the Limiting Factor for Wildlife Conservation”, *Wildlife Society Bulletin*, Vol: 28, No: 1, 2000, p. 4.

meydana gelecek söz konusu bu artışlar ise ileri seviyedeki teknolojik ve kurumsal yapılanmadaki gelişim süreci ile yakından ilgilidir.²³² Bu bağlamda, Adam Smith'ten beri uzun dönemli bir olgu olarak nitelendirilen iktisadi büyüme konusunda ortaya konan teorik ve uygulamalı çalışmalarda bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışa doğru kaymasına yol açan sebepler incelenmiş ve üretim imkânları eğrisindeki söz konusu bu kaymalar iktisadi büyüme olarak adlandırılmıştır.

Kısa dönemde üretim faktörleri tam olarak kullanılmazken yani ekonomide eksik istihdam durumu söz konusu iken, ülkedeki toplam talep artışları aracılığıyla kişi başına düşen reel gelirden yükselmeler sağlanabilir. Talep artışlarının yaşanmasında ise hükümetlerin uygulayacağı genişletici para ve maliye politikaları ile birlikte döviz kuru ve dış ticaret politikalarının etkisi bulunmaktadır. Ancak, fiziki (cari) hasılda zaman içinde meydana gelen bu kısa vadeli artışla ifade edilen Keynesyen büyüme olgusu temelde büyüme konularının değil konjonktürel dalgalanmaların inceleme konusunu oluşturur.²³³

Diğer taraftan, uzun vadeli bir süreç olarak ifade edilen iktisadi büyüme, üretim faktörlerinin tam olarak kullanılması durumunda üretilebilecek maksimum mal ve hizmet miktarının parasal karşılığı olarak tanımlanan potansiyel GSYİH'nın hangi etkenlerce belirlendiği ve bu etkenlerin hangilerinin büyüme sürecinde daha büyük bir öneme sahip olduğu gibi konularla ilgilenir.

İktisadi büyümenin temel ilgi alanı, bir ülkenin üretim kapasitesinde ya da potansiyelinde meydana gelen artışlar olduğuna göre, bir önceki duruma kıyasla daha fazla mal ve hizmet üretebilme gücüne sahip olma anlamına gelen üretim kapasitesini artırma işlemi ancak uzun dönemde başarılabilir. Üretim kapasitesindeki artışlar da temelde ya üretim faktörlerinin miktar ya da bu faktörlerin nitelik olarak iyileşmesi ile sağlanır.²³⁴

İktisadi büyüme kavramı açıklanırken en önemli unsur olarak üretim fonksiyonu dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda, iktisadi büyüme süreci temel olarak üretim

²³² Simon Kuznets, "Modern Economic Growth: Findings and Reflections", *The American Economic Review*, Vol: 63, No: 3, 1973, p. 247.

²³³ Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, 1998, s. 208.

²³⁴ Metin Berber, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2006, s. 3.

fonksiyonu ile başlamaktadır. Üretim fonksiyonu, üretim teknolojisi sabitken, belirli bir süre içerisinde kullanılan çeşitli üretim faktörlerinin miktarları ile bu süre içerisinde üretilen ürünün maksimum miktarı arasındaki ilişkidir. Elde edilen üretim miktarı ile üretimde kullanılan faktör miktarları parasal birimlerle değil, fiziki birimlerle ifade edilir.²³⁵

K, sermaye; L, emek ve T ise teknolojiyi ifade etmek üzere neo-klasik üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y = F(K, L, T) \quad (1)$$

(1) numaralı eşitlikte ifade edilen üretim fonksiyonu, ölçeğe göre sabit getiri durumunu yansıtmaktadır. Bu durum, üretimde kullanılan emek ve sermayenin λ gibi pozitif sabit bir oranda artırılması sonucunda yine λ oranında bir çıktı elde edeceğimizi yansıtır. Söz konusu ilişki aşağıdaki eşitlik yardımı ile gösterilebilir:

$$Y = F(\lambda K, \lambda L, T) = \lambda F(K, L, T) \quad \text{ve} \quad \lambda > 0 \quad (2)$$

(2) numaralı eşitlikte belirtilmesi gereken önemli bir husus ise, ölçeğe göre sabit getirinin sadece emek ve sermayeden oluşan iki üretim faktörünü kapsadığı, bir başka deyişle teknolojinin dahil edilmediğidir.²³⁶

Üretim sürecinde kullanılan üretim faktörlerinin hasıla artışına katkısının hesaplanabilmesi için emek ve sermayenin marjinal verimliliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. İlgili faktörlerin marjinal verimlilikleri ise üretim fonksiyonuna göre türev alınması ile bulunabilecektir.²³⁷ Buna göre, üretimde kullanılan sermaye miktarı ΔK ve işgücü miktarı ΔL kadar artarsa toplam üretim sırası ile $(\Delta K \times MPK)$ ve $(\Delta L \times MPL)$ kadar artacaktır. Belirli bir dönemde üretim hacminde ne kadarlık bir artış olduğunu bulabilmek için;

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \left[\frac{(MPK \times \Delta K)}{Y} \right] \times \left(\frac{\Delta K}{K} \right) + \left[\frac{(MPL \times \Delta L)}{Y} \right] \times \left(\frac{\Delta L}{L} \right) + \Delta T / T \quad (3)$$

²³⁵ Yaylalı, s. 168-169.

²³⁶ Robert J. Barro and Xavier Sala-i Martin, *Economic Growth*, Second Edition, The MIT Press, USA 2003, p. 26-27.

²³⁷ Robert U. Ayres and Benjamin Warr, *The Economic Growth Engine: How Energy and Work Drive Material Prosperity*, Edward Elgar Publishing, USA 2009, p. 5.

eşitliğinin kullanılması gerekecektir. (3) numaralı denklemde $\frac{\Delta Y}{Y}$, üretimdeki artışı; $\Delta K / K$, sermayedeki artışı; $\Delta L / L$, emekteki artışı ve $\Delta T / T$ ise teknolojiadaki değişimi gösteren toplam faktör verimliliğindeki artışı temsil etmektedir. (3) numaralı eşitlikte $(MPK \times \Delta K)$ terimi sermaye değerini ifade ederken, $[(MPK \times \Delta K) / Y]$ terimi ise sermayenin üretimdeki payını göstermektedir. Benzer şekilde $(MPL \times \Delta L)$ terimi işgücü değerini ve $[(MPL \times \Delta L) / Y]$ terimi ise işgücünün üretimdeki payını göstermektedir.²³⁸ Toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi bulabilmek için üretimdeki artıştan, sermaye ve emeğin üretim içerisindeki ağırlıklandırılmış değerlerinin çıkarılması yeterli olacaktır. Bu değer ilk kez R. Solow tarafından formüle edildiği için “Solow artışı” olarak da adlandırılmaktadır.

2.3. EKONOMİK BÜYÜME TÜRLERİ

Ekonomik büyüme teorileri, bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışların ölçülmesi bakımından nicelik anlayışı üzerine oturtulmuştur. Ancak, sadece miktar yönü itibari ile ekonomik büyümenin dikkate alınması sonucunda büyüme sürecini etkileyecek niceliksel değişkenler göz ardı edilmiştir. Bu nedenle, son yıllarda yapılan çalışmalar büyüme sürecinin itici gücünü oluşturan niceliksel yönlü kayıp öğelerini de bünyesine dahil etmiştir. Dolayısıyla, iktisadi büyüme ile birlikte toplumun refahını ilgilendiren gelir dağılımı, demokratik hak ve özgürlüklerdeki gelişmeler, kültürel değişim, eğitim ve sağlık hizmetlerinin artırılması, istihdam ve işsizlik, doğal kaynakların kullanımı gibi konular birçok analize dahil edilmiştir.

Bu sayılan olgular dikkate alındığında iktisadi büyüme türlerini dokuz grupta toplamak mümkündür.²³⁹

- **Spontane Büyüme:** Bu tür büyümede, üretim faktörleri kendiliğinden harekete geçmekte ve belli oranda bir büyüme sağlanmaktadır. Devletin ekonomiye müdahalesi ise minimum düzeyde kalmaktadır. Spontane büyüme; fizyokratik, klasik ve neo-klasik iktisatçıların oluşturduğu teorilerde yer almıştır.

²³⁸ Berber, 2006: s. 17.

²³⁹ Ali Özgüven, *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988, s. 85.

- **Planlı Büyüme:** Bu tür büyümede, kıt kaynakların hangi malların üretimine ne oranda tahsis edileceği bir plan dahilinde yürütülür. Eğer plan uygulaması tüm sektörler için zorunlu ise “otoriter planlama” söz konusu olmaktadır. Sovyetler Birliği’ndeki uygulama bu tür planlamaya örnek olarak gösterilebilir. Eğer plan uygulaması bazı sektörler için zorunlu ise “yol gösterici planlama” söz konusu olacaktır. Türkiye’de 1963 sonrası dönemde uygulanan planlama süreci bu duruma örnektir.

- **Kapalı Büyüme:** Özellikle ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisi izleyen ülkelerde görülen kapalı büyüme, ülkenin sahip olduğu kendi öz kaynaklarına dayanan, hiçbir dış yardım ve dış ticaret olmaksızın gerçekleşen büyüme türüdür. Amaç, dışa olan bağımlılığın yok edilmesidir. Kapalı büyüme sürecinde devlet ekonomiye her alanda müdahale eder. 18. yüzyıl İngiltere’si, 19. yüzyıl Japonya’sı ve 20. yüzyıl Sovyet Rusya’sı ilgili dönemlerde kapalı büyüme sürecine girmiş olan ülkelerdir.

- **Açık Büyüme:** 19. yüzyılın bir özelliği olan büyüme türüdür. Açık büyümede uluslararası sermaye milli ekonomi için büyük bir önem taşımakta ve bu nedenle yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için uygun yatırım ortamı ülkede sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu büyüme şekli, serbest dış ticareti ve serbest piyasa ekonomisini benimsemiş olan tüm ülkelerde görülmektedir. Özellikle ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkeler büyük göçler, yabancı sermaye ve serbest dış ticaret yardımı ile büyüme süreçlerini hızlandırmışlardır.

- **Durgun Büyüme:** Bu tür büyümede, milli gelir artış hızı ile nüfus artış hızı birbirine eşit olduğu için kişi başına düşen gelir artış hızı değişmemektedir. Yani, artan nüfus artan geliri tamamen massettiği için ekonomik büyüme sağlanmasına karşın kişi başına gelir artışı gerçekleşmemektedir. Bununla birlikte, milli gelir artış hızının nüfus artış hızından büyük olması durumunda kişi başına düşen gelirden bir artış meydana gelecek ve ekonomik büyüme süreci hızlanacaktır. Tam tersine milli gelir artış hızı, nüfus artış hızından küçük olduğu sürece kişi başına düşen gelir de azalacak ve büyüme süreci olumsuz etkilenecektir.

- **Üstel Büyüme:** Üstel büyüme, bir ekonominin sahip olduğu büyüme hızının, o ekonomide var olan ve iktisadi büyüme sürecini olumlu etkileyecek faktörlerle orantılı olması halinde gözlenen büyüme türüdür. Üstel büyümede, ekonomik büyüme süreci

her yıl artarak devam etmektedir. Ancak, bu büyüme ivmesinin yakalanabilmesi için makroekonomik göstergelerin istikrarlı bir biçimde sürdürülmesine ihtiyaç vardır. Bazı ülkelerin belli dönemlerinde görülmekle birlikte üstel büyümeyi devamlı şekilde gerçekleştiren ülkeye rastlanmamıştır. Çin ekonomisinde birbirini takip eden dönemler itibari ile ortaya çıkan yüksek ve artan büyüme hızları, üstel büyüme sürecine örnek olarak verilebilir.

- **Biyolojik Büyüme:** İktisadi büyüme kökeni bakımından biyolojik bir kavram olup, “nicelik olarak artma, genişleme, çoğalma ve nitelik bakımından yükselme” biçiminde tanımlanabilir. Konjonktürel dalgalanmalar biçiminde kendini gösteren biyolojik büyümede, ekonomik büyüme önce hızlı şekilde devam etmekte, daha sonra yavaşlamaya başlamakta ve bir yerde durmaktadır. Bu noktadan sonra ise ekonomik daralma başlamaktadır.

- **Dengeli Büyüme:** Bu tür büyümede, özel getiriler ile sosyal getiriler arasındaki farkları ortadan kaldırmak üzere birbirine talep yaratması muhtemel faaliyet kollarında yatırımlara girişilmesi ve böylece yatırım faaliyetlerinin geniş tutulması, sonuçta tek tek kurulduğunda kârsız olabilecek faaliyet kollarının birlikte yapılan yatırımlar sonucunda kârlı hale gelebilmesidir.²⁴⁰

- **Dengesiz Büyüme:** Dengesiz büyüme doktrininin en önemli savunucusu olan A.O. Hirschman’a göre, az gelişmiş ülkelerdeki kıtlık yalnızca sahip olunan kaynakların kendi azlıklarından değil, az da olsa bu kaynakları bir araya getirerek işletecek araç, kabiliyet ve karar vericiliğin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Az gelişmiş ülkeler yeterli kaynaklara sahip olmadıkları gibi bunlardan ekonomik bir şekilde yararlanmayı da bilmemektedirler. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler dengesiz büyümek zorundadırlar. Ayrıca Hirschman, büyüme ve kalkınma sürecinde bazı bölgelerin diğerine oranla daha ileride olabileceğini ve bu dengesizliğin de büyüme ve kalkınmayı kolaylaştıracağını belirtmiştir.²⁴¹

Yukarıda ifade edilen büyüme türlerinin yanı sıra toplumların bugünlerini ve yarınlarını olumsuz etkileyebilecek olan büyüme türlerinden de bahsetmek mümkündür.

²⁴⁰ Muhteşem Kaynak, *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 315-316.

²⁴¹ Kaynak, s. 321.

Birleşmiş Milletler tarafından 1996 yılında yayımlanan raporda kaçınılması gereken beş kötü büyüme çeşidi aşağıdaki gibi sıralanmıştır:²⁴²

- **İşsiz Büyüme:** Beşeri kalkınma sürecinin en önemli bileşenlerinden bir tanesi geçim düzeyinin devamlılığını sağlamak ve bunu korumaktır. Ancak, hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki temel sorunlardan bir tanesi, ekonomik büyümenin sağlanmasına rağmen yeterli istihdam olanaklarının yaratılamaması nedeniyle işsizlik oranlarında artış yaşanmasıdır. Bu olgu, işsiz büyüme olarak nitelendirilir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasının temel nedeni ise büyüme hızının, ekonomideki işsizliği azaltabilecek kadar yüksek oranlarda gerçekleşmemesidir. Ekonomideki işsizlik oranlarının azalmaması sonucunda mal ve hizmetlere olan yetersiz bir taleple karşılaşılacak ve bu da büyüme hızlarının düşük olmasına yol açacaktır.

- **Sessiz Büyüme:** Bir ülkede yaşanan hızlı ekonomik büyüme demokratik gelişimin sağlanamaması, bireysel hak ve özgürlüklerin kötüleşmesi sonucunu doğuruyorsa, bu şekildeki büyüme sürecine sessiz büyüme denir. Günümüzde hızlı ekonomik büyüme sağlayan birçok ülkenin demokratik bir toplum yapısından uzak olduğu söylenebilir. Özellikle çoğu Doğu Asya ülkesinde gelirin hızlı bir biçimde artmasına karşın işçi haklarının ikinci plana itilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Demokrasi, büyüme için zorunlu bir koşul olmamakla birlikte, birçok sanayileşmiş ülke büyüme süreci içerisinde demokrasiye ayrı bir önem vermiştir.

- **Acımasız Büyüme:** Ekonomik büyümenin sağlanması ile birlikte artan gelirin adaletsiz dağıtımının bir yansıması olarak toplumdaki zengin sınıfın daha zengin ve yoksul kesimin ise daha yoksul olması durumu acımasız büyüme olarak ifade edilebilir. Özellikle son yıllarda büyük oranlı ekonomik büyümenin yaşandığı Latin Amerika ülkeleri acımasız büyüme sürecini göstermesi bakımından büyük bir örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte, gelir dağılımının adaletsizliği dünya geneli açısından da büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

- **Köksüz Büyüme:** Köksüz büyüme, bir ülkede iktisadi büyüme sürecinin yaşanmasına karşın o ülkenin sahip olduğu örf, adet, gelenek, görenek ve kültürel özelliklerinin yozlaşması olarak tanımlanır. Dünyada geçerli olan yaklaşık 10 bin farklı

²⁴² United Nations Development Programme, *Human Development Report 1996*, Oxford University Press, USA 1996, p. 57-63.

kültür olmasına rağmen, küreselleşme süreci içinde bunlar giderek azalmaktadır. Sovyetlerin, Orta Asya’da kültürel yozlaşmaya dayanan politikaları köksüz büyümeye verilebilecek en çarpıcı örnektir. Sovyetler Birliği, gerçekleştirmiş olduğu hızlı sanayileşme politikaları ile birlikte kültürel serbestliği azaltıcı bir dizi uygulamaları da beraberinde getirmiştir.

- **Geleceksiz Büyüme:** Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ormanların tahribatı, göl ve nehirlerin kirletilmesi, doğal kaynakların israf edilmesi gibi fiziki yıkıma bağlı olarak ortaya çıkıyorsa, söz konusu bu büyüme süreci geleceksiz büyüme olarak adlandırılır. Bu etkiler hem bugünün hem de gelecek nesillerin yaşam olanaklarını azaltmaktadır. Böylece sürdürülebilir kalkınma için çevresel düzenlemelere önem veren yeni oluşumlar gündeme gelmiştir. Özellikle Doğu Asya ülkelerinin bazıları çevresel politikalar konusunda reform sayılabilecek uygulamalar başlatmanın yanı sıra hava ve su kirliliği ile sonuçlanacak kalkınma politikaları da izlemektedirler. Çevresel bir tahribat sonucunda gerçekleştirilecek büyüme sadece kısa dönem için etkili sonuçlar yaratacak ancak uzun dönemde ise sürdürülemez bir nitelik kazanacaktır.

2.4. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ

Ekonomik büyüme oranı, reel GSYİH’deki büyüme oranı ile aynı anlama gelmektedir. Reel GSYİH, bir ülkede belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin temel bir yılın fiyatları üzerinden değerini ifade etmektedir. Dolayısıyla reel GSYİH, enflasyon nedeniyle oluşan fiyat artışlarından arındırılmış bir değerdir. Reel GSYİH’da meydana gelen artışın temel alınan yıla bölünüp 100 ile çarpılması sonucunda elde edilen değere “brüt büyüme oranı” denir ve aşağıdaki gibi ifade edilir.²⁴³

$$g_t = \frac{RGSYİH_t - RGSYİH_{t-1}}{RGSYİH_{t-1}} \times 100 \quad (4)$$

(4) numaralı formülde t , büyüme hızı hesaplanacak dönemi; g_t , t dönemindeki büyüme hızını; $RGSYİH_t$, t dönemindeki reel GSYİH değerini ve $RGSYİH_{t-1}$ ise $t-1$ dönemindeki reel GSYİH değerini ifade etmektedir.

²⁴³ Kaynak, s. 38.

Brüt büyüme hızı, üretim gücünün ya da üretim gücündeki artışın bir göstergesi olup, toplumun refah düzeyi hakkında bilgi vermez. Refah düzeyindeki artışın göstergesi olarak “net büyüme hızı” kriteri kullanılmaktadır. Net büyüme hızı, brüt büyüme hızından nüfusun büyüme hızının çıkarılması sonucunda elde edilen değerdir. Nüfusun büyüme hızı;

$$n_t = \frac{N_t - N_{t-1}}{N_{t-1}} \times 100 \quad (5)$$

formülü yardımı ile hesaplanır. (5) numaralı eşitlikte n_t , t dönemindeki nüfus büyüme hızını; N_t , t yılına ait nüfusu ve N_{t-1} ise $t-1$ yılına ait nüfusu göstermektedir. Böylece, net büyüme hızı (g^*) aşağıdaki formül yardımı ile bulunabilecektir:

$$g^* = \frac{RGSY\dot{H}_t - RGSY\dot{H}_{t-1}}{RGSY\dot{H}_{t-1}} \times 100 - \frac{N_t - N_{t-1}}{N_{t-1}} \times 100 \quad (6)$$

Bir ekonomideki brüt büyüme hızı, nüfusun büyüme hızından büyükse refah artışı; brüt büyüme hızı, nüfus büyüme hızına eşitse mevcut durumun devamı ve brüt büyüme hızı, nüfusun büyüme hızından küçükse refah azalışı durumları ortaya çıkacaktır.²⁴⁴

İktisadi büyüme temel olarak uzun dönem ile ifade edilen bir kavram olduğundan dolayı, büyüme hızı yıllık artışların yanı sıra uzun dönem itibarıyla da ölçülebilir. Bu bağlamda uzun dönemli büyüme hızı;

$$g = \left[\frac{\text{Dönem Sonundaki Reel GSYİH}}{\text{Dönem Başındaki Reel GSYİH}} \right]^{1/n} - 1 \quad (7)$$

formülü ile hesaplanmaktadır. (7) numaralı eşitlikte yer alan n , yıl sayısını göstermektedir.

Diğer taraftan, uzun dönemli makroekonomik performansın değerlendirilmesinde kullanılan en önemli kriterlerden bir tanesi de kişi başına düşen gelirdeki artış oranıdır. Kişi başına düşen gelir (KBDG);

$$KBDG_t = \frac{GSY\dot{H}_t}{Nüfus_t} \quad (8)$$

²⁴⁴ Berber, 2006: s. 23.

eşitliği kullanılarak hesaplanmaktadır.

Genel olarak, ülkelerin büyüme oranlarındaki %1’lik ya da %2’lik büyüme hızı farklılıklarının çok önemli olmadığı düşünülmektedir. Ancak, uzun dönemli sürdürülebilir büyüme söz konusu olduğunda, büyüme hızında ortaya çıkabilecek küçük değişimler bile ülkeler arasında büyük farklılıklara yol açabilecektir. Bu amaçla geliştirilen “70 Kuralı”, sürdürülebilir büyümenin öneminin anlaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır. 70 Kuralı, belirli bir büyüme hızının devam ettirilebilmesi halinde kişi başına düşen gelirin kaç yıl sonra iki katına çıkacağını göstermektedir. Örneğin, yıllık ortalama büyüme hızı %5 olan bir ülkede kişi başına düşen gelir düzeyi 14 yıl sonra iki katına çıkacaktır. Eğer, söz konusu bu ülkenin yıllık ortalama büyüme hızı %3,5 olsaydı, kişi başına düşen gelir 20 yıl sonra iki katına çıkacaktı.²⁴⁵

2.5. EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK KALKINMA

Ekonomik kalkınma, düşük gelir ve kötü yaşam koşulları altında bulunan bir azgelişmiş ülkenin, gelir düzeyini artırarak daha yüksek hayat standartlarına ulaşma süreci olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, iktisadi kalkınma, bir ülkedeki milli gelir seviyesinin artırılmasının yanı sıra sosyal, kültürel ve politik alanlardaki yapısal değişim ile birlikte bir bütün olarak refah artışlarını ifade etmektedir.²⁴⁶ Böylece iktisadi kalkınma kavramı, genel olarak azgelişmiş ülkelerdeki değişim süreci ile ilgilidir.

Toplumun refah düzeyinin artırılması, yoksulluğun azaltılması, teknolojik gelişimin hızlandırılarak yeni üretim girdilerinin kullanılması ve buna bağlı olarak daha fazla çıktı yaratılması, farklılaştırılmış üretim yöntemlerinin harekete geçirilmesi, reel gelirin hızlı ve istikrarlı artışının sağlanması ve toplumun demografik özelliklerine uyumlu olacak şekilde yapısal değişimin gerçekleştirilmesi kalkınma konuları içinde değerlendirilir.

Tüm bu süreçler ile birlikte iktisadi kalkınmanın en önemli yapıtaşı, ekonomide gerçekleştirilen yapısal değişimdir. Yapısal değişim, ekonomide sanayi ve hizmetler sektörünün, tarım sektörüne göre nispi öneminin gittikçe arttığı bir olguyu ifade

²⁴⁵ James D. Gwartney, Richard L. Stroup, Russell S. Sobel and David MacPherson, *Economics: Private and Public Choice*, 12th Edition, Cengage Learning Inc., USA 2009, p. 332.

²⁴⁶ Eckhard Siggel, *Development Economics: A Policy Analysis Approach*, Ashgate Publishing Company, USA 2005, p. 1.

etmektedir. Bu nedenle, ekonomik kalkınma, iktisadi büyüme süreci ile beraber sektör yapısının ve diğer yapısal değişimlerin yaşandığı bir değişimi vurgulamaktadır. Bu değişim süreci kentleşme, demografik dönüşüm ve gelir dağılımında artan eşitlik gibi sosyo-ekonomik dinamikleri kapsamaktadır.²⁴⁷

Bir ülkenin ekonomik kalkınma süreci bir takım belirleyici faktörlere bağlı olarak işlemektedir. Bu faktörleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:²⁴⁸

- Bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynak düzeyi, iktisadi kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Daha fazla doğal kaynağı bulunan bir ülke diğer ülkelere kıyasla daha hızlı kalkınabilecektir. Ancak, kalkınma için sadece bol miktarda bulunan doğal kaynak yeterli olmamaktadır. Önemli olan, ülkedeki doğal kaynakları işleyebilecek yeterli sermaye ve emek gücünün varlığıdır. İlaveten, yeni kaynakların keşfi için de bilimsel ve teknolojik yeniliklere ihtiyaç duyulmaktadır.

- Bir ülkedeki beşeri kaynakların varlığı, iktisadi kalkınmanın temel bir unsurunu oluşturmaktadır. Yeterli düzeyde sahip olunan beşeri sermaye birikimi, ekonomik kalkınma sürecinin hızlanmasında büyük önem taşımaktadır. Ülkenin sahip olduğu bilimsel ve teknik gelişmelerin yanı sıra girişimcilik özellikleri de beşeri kaynaklar sayesinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, beşeri sermayenin varlığı, kıt olan doğal kaynakların daha verimli şekilde kullanılmasına da olanak sağlamaktadır.

- Ekonomik kalkınma sürecinin en önemli ögesi, yapısal değişimdir. Bir ekonomi temel olarak tarım, sanayi ve hizmetler sektörü şeklinde üç kısımdan oluşmaktadır. Ekonomik kalkınma sürecinin ilk safhasında tarım sektörünün ekonomi içindeki payı ağırlıktayken, gittikçe sanayi ve hizmetler sektörüne geçiş hız kazanacaktır. Değişim sürecinde sanayi sektörünün ekonomideki payı tarım ve hizmet sektörlerine göre daha fazla olacak, kalkınmanın ileri safhalarında ise tarım ve sanayi sektörlerinin ekonomideki payı azalırken hizmetler sektörünün payı artacaktır.

- Piyasa büyüklüğü, ekonomik kalkınma sürecini etkileyen diğer bir unsurdur. Geniş bir piyasa hacmi üretimi uyaracak, istihdamı artıracak, milli geliri ve buna bağlı olarak kişi başına düşen geliri yükseltici etkilerde bulunacaktır. Piyasa hacminin

²⁴⁷ Siggel, p. 2.

²⁴⁸ T. R. Jain and Anil Malhotra, *Development Economics*, V. K. Publications, India 2009, p. 22-26.

genişletilebilmesi için monopolcü eğilimler sınırlandırılmalı ve serbest piyasa koşulları sağlanmalıdır. Ayrıca çiftçiye, tüccara ve girişimciye uygun koşullarda kredi verme imkanı tanınarak kalkınma sürecinin hızlanmasına katkıda bulunulmalıdır.

- Ekonomik kalkınmanın belirleyici özelliklerinden bir tanesi de sermaye birikiminin aktarılacağı alanların değişmesidir. Ekonomik kalkınma süreci ile birlikte sermaye birikimi tkretim mallarının retildeği sektörlerden sanayi sektörüne, imalat endüstrisine, makine-ekipman-teçhizat alımlarına, ulaşım ve iletişim sektörlerine kaydırılmaktadır. Kalkınma sürecinde ortaya çıkan artan tasarruflar, finansal yapılanma ve yatırım ortamının iyileştirilmesi sonucunda, yaratılacak birikim düzeyi yükseltilecek ve kaynaklar en verimli alanlara aktarılacaktır.

- Bir ülkenin ekonomik kalkınması, sermaye/çıktı oranından da etkilenmektedir. Sermaye/ıktı oranı, bir birim çıktı üretebilmek için gerekli olan sermaye miktarını gösterir ve K/Y olarak formüle edilir. Ekonomik kalkınma sürecine bağlı olarak bu oran farklılaşabilmektedir. Genel olarak tarım sektöründe ve küçük ölçekli sanayi dallarında düşük düzeyde olan K/Y değeri, yüksek kalkınma hızı ile birlikte sanayi ve hizmetler sektörüne geçilmesine paralel olarak yükselecektir.

- Bilimsel ve teknolojik gelişim süreci ekonomik kalkınma için hayati bir unsurdur. Bu faktörler, tarımsal verimliliğin artırılmasının yanı sıra sanayileşme sürecine geçiş için büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, teknik gelişim olmaksızın ekonomik kalkınma politikalarının başarılı olabileceğini söylemek zor olacaktır.

- Kalkınmanın diğer bir yapıtaşı, finansal istikrardır. Finansal istikrar, bir ülkedeki bankacılık sisteminin etkin bir şekilde organize olmasını vurgulamaktadır. Ayrıca, organize olmuş para ve sermaye piyasalarının varlığı da kalkınma sürecini hızlandıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

- Kalkınma planları; ulaşılmak istenen temel hedeflerin belirlenmesi, ülkenin belirlenen hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi, kaynakların uygun zaman ve süreçte kullanılarak kalkınmanın sürdürülebilir bir boyut kazanması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kalkınma programları, ilgili hedeflerin sağlanabilmesi için kamu ve özel sektörün eřėdm ile yürütülmekte ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanarak kalkınma hızı yükseltilebilmektedir.

- Yabancı sermaye, teknoloji ithali, uluslararası ticaret ve dış yardımlar iktisadi kalkınma sürecini hızlandıran uluslararası faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru yönlendirilen sermaye birikimi, teknik gelişim, tasarruflar ve dış yardımlar az gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinde istikrar yaratan etkenlerdir.

- Kişi başına düşen yüksek kalori tüketimi, okur-yazar oranının yüksek olması, kişi başına düşen yüksek enerji tüketimi, şehirleşme oranlarının artması, çocuk ölüm oranlarının azalması, hayat sürelerinin uzaması, kişi başına düşen doktor sayısının artması ve sosyo-kültürel yapının iyileşmesi gibi faktörler de gelişimin diğer belirleyicileridir.

Bu tespitlerden sonra, ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma arasındaki farklılıklar şu şekilde ortaya konulabilir:

- Ekonomik büyüme genel olarak toplam çıktı veya hasıladaki artış şeklinde tanımlanırken, ekonomik kalkınma ise bir toplumda yaşayan bireylerin hayat standartlarındaki sürdürülebilir artışı ifade etmektedir.²⁴⁹

- Ekonomik büyüme tek boyutlu bir süreçtir, yalnızca milli gelirdeki artışları dikkate alır. Buna karşın, ekonomik kalkınma çok boyutludur. Milli gelirdeki artışların yanı sıra sosyal, politik ve kültürel alanlardaki yapısal değişimlere de odaklanır.²⁵⁰

- Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler için, ekonomik kalkınma ise az gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır.²⁵¹

- Kalkınma olmaksızın büyüme gerçekleştirilebilir. Ancak, kalkınma süreci için belli bir düzeyde ekonomik büyümeye gerek vardır.²⁵²

- Büyüme genellikle endojen faktörlerin etkisiyle gerçekleşen bir süreç olarak kabul edilirken, kalkınma exojen faktörlerin uyardığı bir süreçtir. Yani, büyüme kendiliğinden ortaya çıkan spontane bir durum iken, kalkınma uyarılma sonucunda ortaya çıkan bir süreçtir.²⁵³

²⁴⁹ Daphne T. Greenwood and Richard P. F. Holt, *Local Economic Development in the 21st Century: Quality of Life and Sustainability*, Sharpe Inc., New York 2010, p. 3.

²⁵⁰ Greenwood and Holt, p. 4.

²⁵¹ T. R. Jain and V. K. Ohri, *Development Economics*, V. K. Publications, India 2006, p. 4.

²⁵² Jain and Ohri, p. 4.

²⁵³ Berber, 2006: s. 12.

- Ekonomik büyüme hem makro hem de mikro özelliklere sahip iken, ekonomik kalkınma makro bir değişken ve süreçtir. Ayrıca, kalkınma daha geniş kapsamlı olup, büyümeyi de içermektedir.²⁵⁴
- Büyüme, iktisat teorisi; kalkınma ise iktisat politikası kapsamında yer alır.²⁵⁵

2.6. EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

Dünyadaki bazı ülkeler daha zenginken, diğerlerinin daha fakir olmasının nedenlerini anlayabilmek, ulusların büyüme süreçlerinin yapılarını ve kaynaklarını analiz etmekten geçer. Yaklaşık iki yüzyıl önce Adam Smith ile başlayan büyüme süreci dinamiklerinin analizi, Keynes ile devam etmiş, Robert Solow tarafından yapılan çalışmalarla daha da ilgi çekici hale gelmiş ve bu analizlerden hareketle oluşturulan içsel büyüme teorileri sonucunda en parlak dönemini yaşamıştır. Yapılan çalışmalarda ortaya konan her teori, bir öncekinin eksiklerini kapatmış ve onlara tamamlayıcılık sağlayarak literatürdeki yerini almıştır.

Bu kısımda, büyüme süreci analizlerinde önemli bir yeri olan teoriler ve bu teorilerin ekonomik özgürlükler kapsamındaki temel fikirleri kronolojik olarak incelenecektir. Bu amaçla ilk olarak, klasik büyüme sürecinin oluşumuna katkı sağlayan Merkantilist ve Fizyokratik büyüme analizleri değerlendirilecektir. Klasik teoriye yön veren düşünce akımları irdelendikten sonra Marxist büyüme ve özgürlük teorisi açıklanacaktır. Dışsal büyüme teorileri kapsamında değerlendirilecek olan Keynesyen büyüme teorileri ve bu teorilerin ekonomik özgürlükler ile ilgili olan dinamikleri belirtilecek, ardından Neo-klasik büyüme akımı ifade edilecektir. Bölüm, ekonomik özgürlükler sürecini endojen faktörlerle açıklayan içsel büyüme teorilerinin verilmesiyle sonlandırılacaktır.

2.6.1. Merkantilist Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler

Ortaçağın sonlarına doğru, Batı Avrupa toplumlarının iktisadi temellerini değiştirecek bir takım etkenler ortaya çıkmıştır. Coğrafi keşiflerle birlikte ticaret hacminin genişlemesi sonucunda Avrupa'ya akan altınlar, bir yandan fiyatları yükselterek ticari kapitali büyütmüş ve tüccarlara kârlı yeni iş alanları açmış, diğer

²⁵⁴ Berber, 2006: s. 12.

²⁵⁵ Berber, 2006: s. 12.

yandan da taşınmaz mal gelirleriyle yaşayan soyluları fakirleştirmiştir. Ayrıca, tarımda üretim tekniğinin değişmesi ile birlikte geleneksel geçimlik ekonomi düzeni yıkılmıştır. Böylece tarımsal üretim piyasaya yönelmiş ve ticari kapitale bağlı hale gelmiştir. Ticarete artan kâr olanaklarıyla birlikte, “bireycilik” akımının gelişmesinde dinde reform hareketi, Rönesans ve hümanizm (insancılık) rol oynamıştır.²⁵⁶

Ortaçağın sonunda, ticaretin artmasına paralel olarak, ilk önce İtalya’da daha sonra Kuzey Avrupa’da bankalar ortaya çıkmıştır. Herkesin ticaret yapmaya başladığı ortamda tüccarlar da giderek saygınlık kazanmaya başlamış ve onlara karşı Ortaçağ’da var olan önyargılı tutum değişmiştir. Feodal yapı varlığını sürdürmesine rağmen Venedik, Floransa, Antwerp gibi tüccar şehirleri ön plana çıkmıştır. Bu tüccar şehirlerinde büyük tüccarlar kent yönetiminde etkin olmanın yanı sıra bizzat kenti yönetmeye başlamışlardır.²⁵⁷

Ticari sermaye, hem tarımsal üretime hem de sanayi kapitalizminin ilkel bir örgütlenmesi olan ev sanayisine hakim olmuştur. Toptan ticarete ve dış ticarete de tekelleşme eğilimleri başlamış ve yeni ulusal devletler için ticaret bir gelir kaynağı halini almıştır.²⁵⁸ Diğer taraftan, denizciliğin gelişmesiyle okyanus ötesi ticaret, bu mesafeleri göze alan tüccarlar için önemli bir ekonomik faaliyet olmuştur. Yeni keşfedilen ülkelerden getirilen mallar ve değerli madenler Avrupalı’ların ticaret hayatını değiştirmiştir. Denizaşırı ticarete kârlı iş alanları yakalayan tüccarlar, ticari kapitallerini büyüterek güçlenmişlerdir.²⁵⁹ Bununla birlikte, kolonileşme, taşıma ve köle ticareti ülkelerin zenginleşmesi için önemli bir kaynak olarak görülmüş ve bunun korunması amacıyla gerekli olan güçlü bir ordunun kaynağı oluşturulmuştur. Merkantilizmin en önemli temsilcilerinden olan Colbert’e göre, ticaret finansmanın kaynağı ve finans ise savaşın ve gücün kaynağını oluşturmuştur.²⁶⁰ Denizaşırı ülkelerde ticaretin yüksek risk taşınması tekeli gerekli kılmıştır. Riski azaltmak için sömürgeleştirme önemli bir araç haline gelmiş ve ilksel kapital birikiminin kaynağını oluşturmuştur. Riski azaltmak için verilen tekellerin yanı sıra devlet gücüyle korunma da sağlanmıştır.

²⁵⁶ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 14. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009, s. 43.

²⁵⁷ Neşe Erim, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara 2007, s. 11.

²⁵⁸ Kazgan, s. 43.

²⁵⁹ Erim, s. 11.

²⁶⁰ Jacob Viner, “Power Versus Plenty As Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *World Politics*, Vol: 1, No: 1, 1948, p. 6.

Ticaret akımlarının gelişmesi, farklı ülkelerdeki tüccarların çıkarlarını da çatışır hale getirmiş ve böylece kendilerini rakiplerine karşı koruyacak otoriter bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Mutlak monarşiler ve güçlü merkezi devletlerin kurulması, ticaretin gelişmesinin yanı sıra bir iktisat politikasının da uygulanmasına olanak tanımıştır. Merkantilistler, “tüccarın kârının ulusal çıkarla özdeş olduğunu ve ülkenin gücünü oluşturduğunu” ileri sürmüşlerdir. Böylece büyük tüccarlar 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Avrupa’da kurulan ulus devletlerde etkin bir rol oynamışlardır. Kamu politikası ve buna bağlı olarak kamu faaliyetleri onların görüşlerini yansıtmıştır. 15. yüzyıldan itibaren tüccarlar, devlet idaresinde etkinliği giderek artan bir sınıf olmuşlardır. Güçlü devlet ile tüccarların çıkarları arasında bir uyum olduğu için, Merkantilist öğreti “mutlak monarşi ve yeni gelişen devletlerin öğretisi” olarak yaklaşık üç yüzyıl süren bir iktisadi düşünceyi temsil etmiştir.²⁶¹

Devletin zenginleşmesini altın ve değerli madenlere sahip olmasına bağlayan ve bunun için de ticari hayata devlet müdahalesini gerekli görerek ekonomik liberalizme uzak bir politika izleyen Merkantilizm, 15. ve 18. yüzyıllar arasında gelişen ve ilk olarak Batı Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlayan bir iktisadi sistemdir.²⁶² Bu nedenle, Merkantilizm, devletin çıkarlarını kişisel çıkarların üzerinde tutan ekonomik ve politik düşünceler bütünü olarak adlandırılır. Merkantilist düşüncenin ilk yazılı kaynağı, 1613 yılında bir İtalyan tüccarı olan Antonio Serra tarafından yazılan “Maden Kaynağına Sahip Olmayan Ülkelerde Altın ve Gümüşü Bollaştıran Nedenler Üzerine Kısa Bir İnceleme” adlı broşür kabul edilir. Merkantilist öğretinin son sistematik sunumu ise 1767 yılında Sir James Steuart tarafından yayınlanan “Politik Ekonominin İlkeleri Üzerine İnceleme” adlı kitapta yapılmıştır.²⁶³ “Merkantilizm” ismi ise ilk defa Adam Smith tarafından kullanılmıştır. “Mercantile” kelimesinden türeyen bu ifadenin sözlük anlamı ise “tacir” sözcüğünü karşılamaktadır.

Merkantilizm, ülkenin ekonomik büyümesini milliyetçilik temeline dayandıran bir kamu politikasıdır. Bu politika, özellikle gıda ürünleri arzı, ülke için önem ihtiva eden sanayilerin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin elde edilmesi, savaşların finansmanı ve

²⁶¹ Kazgan, s. 44.

²⁶² Hayrettin Tüleykan, “Tarihsel Süreçte Ekonomide Devletin Yeri, Gelişimi ve Yeniden Yapılandırılması”, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı: 33, 2010, s. 88.

²⁶³ Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000, s. 137.

güçlü bir ordu açısından büyük çaplı güvenlik ve kendi kendine yeterlilik düşüncesinden hareket etmektedir. Dışsal aktivitelerin etkin bir şekilde kontrol edilmesi ve kaynakların ülke içinde tutulması söz konusu politikayı başarıya ulaştıracak en önemli unsurlar olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla, merkantilistler koloniler kurma ve bu yolla ihtiyaç duyulan kaynakları temin etme yoluna yönelmişlerdir. Böylece ticaret bağlantılarını ve denetimini mümkün olduğu ölçüde kontrol etmek, ülke için hayati bir önem taşımıştır.²⁶⁴ Bu bağlamda, devletin etkin bir rol oynadığı ve ticaret ile sermaye hareketlerinin tamamen denetim altında tutulduğu merkantilist yapılanmada ekonomik özgürlüklerin sağlanamadığını söylemek mümkündür.

İktisadi büyüme, ülkenin sahip olduğu değerli madenlerle ölçüldüğünden dolayı, ülkelerdeki değerli maden stokunun artırılması hedeflenmiştir. Devletin, elinde ne kadar fazla değerli maden bulundurursa o ölçüde güçlü olacağı ifade edilmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için de ülke içinde sanayileşmeye ağırlık verilmiştir. Değerli maden stokunun artırılmasının temeli ise dış ticaret fazlasına bağlanmıştır. Merkantilist teoride sanayi ve ticaret kesiminin dinamik ve stratejik özelliğe sahip olduğu, buna karşın tarım sektörünün ise statik bir yapı arz ettiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, tarım kesiminden sağlanan gelirlerin süreklilik arz etmemesinden dolayı güvenilir olmadığı, sanayi gelirlerinin ise devamlı bir artış eğiliminde olduğu görüşüne yer verilmiştir. Söz konusu ifadeler ışığında, ülke kalkınmasında sanayicilerin etkisinin çiftçilerden daha fazla olduğu vurgulanmıştır. Sanayileşme neticesinde ucuza üretilen malların, ihracatta rekabet avantajı sağlayacağı görüşünde birleşmişlerdir.²⁶⁵ Paraya olan ihtiyacın artmasından dolayı Merkantilizm, moneter bir doktrindir ve amaç para miktarını artırmaktır. Böylece Ortaçağ'ın mal-para-mal değişimi para-mal-para biçimini almıştır.²⁶⁶ “Güce dayanan sistem” olarak tanımlanabilen Merkantilizm’e göre “güç”, dış politika açısından hayati bir önem taşımakta ve böylece zenginliğin kaynağını oluşturmaktadır.

Merkantilist ekonomik analize göre, iki ülke arasındaki ticarete ülkelerden birinin kazançlı çıkabilmesi için diğer taraf mutlaka kaybetmelidir. Çünkü dünyada kaynak

²⁶⁴ Curtis P. Nettels, “British Mercantilism and the Economic Development of the Thirteen Colonies”, *The Journal of Economic History*, Vol: 12, No: 2, 1952, p. 105.

²⁶⁵ Berber, 2006; s. 53.

²⁶⁶ Ali Özgüven, *İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001, s. 50.

miktarının sabit bir bileşimi vardır ve değişmez. Dolayısıyla bir ülkenin kazancı diğer ülkenin kaybını niteler.²⁶⁷ Zenginliğin kaynağı para ile ölçüldüğünden dolayı ticari faaliyetler sonucunda nispi para miktarı bol olan ülke, diğer ülkeye kıyasla refahını artırmış olacaktır. Ayrıca Merkantilistlere göre, bir ülkede yaşanan savaşlar, kıtlık ve ekinlerin bozulması gibi etkenler diğer ülkeye refahını artırması adına bir avantaj sağlayacaktır.

Ticari kapitalizme uygun bir görüşle Merkantilizm paraya ve dış ticarete ön planda yer vermiştir. Merkantilizm’de para, toprağın getirisi olan rant gibi, faiz yoluyla rant yaratmakta ve dolayısıyla da üretim faktörü olarak değerlendirilmektedir. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ülkeye girişi sonucunda para miktarı artacak ve bu da iktisadi büyümenin kaynağı olarak zenginlik yaratacaktır. Çünkü para miktarındaki artış tüketim miktarını artıracak, tüketim miktarının artması üretimi uyuracak ve ülkenin refahı artacaktır. Bu artışın kaynağı, ülkenin sahip olduğu para miktarındaki artışa bağlanmış, ihtiyaç duyulan değerli madenlerin ülkede olmaması durumunda ise mal ve hizmet ihracatının artırılması ve ithalatın kısılması yoluyla söz konusu eksikliklerin giderilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla mal ve hizmetlerin ihracatı ile değerli madenlerin ithalatı arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur.²⁶⁸ Bu nedenle, dış ticarete serbestlik yaratılması her ne kadar ekonomik özgürlüklerin tesis edilmesine yol açsa da, bu serbestinin sadece ihracata dayalı olması nedeniyle kısmi bir liberalleşme anlayışının hakim olduğu söylenebilir.

Merkantilist doktrinde “maldan korku” düşüncesi ticari anlayışın göstergesi olmuştur. Bu korku özellikle dış ticarete ortaya çıkmış ve bir dış ticaret fazlası elde edilmesi nihai amaç sayılmıştır. Merkantilistlerin ifade ettiği “artık”, sadece dış ticaretten elde edilebilen bir fazlalık olarak değerlendirilmiştir. Dış ticarete koruma, savundukları ve uyguladıkları dış ticaret politikası olmuştur.²⁶⁹ Bu görüşlerin yansıması olarak, “maldan korku” düşüncesi sonucunda altın ve gümüş gibi değerli madenlerin yurtdışına çıkışı engellenmiş, ülke içinde refah ve zenginlik artışı sağlanmıştır.²⁷⁰

²⁶⁷ Richard C. Wiles, “Mercantilism and the Idea of Progress”, *Eighteenth Century Studies*, Vol: 8, No: 1, 1974, p. 56.

²⁶⁸ Eli Heckscher, “Mercantilism”, *The Economic History Review*, Vol: 7, No: 1, 1936, p. 51-52.

²⁶⁹ Kazgan, s. 44.

²⁷⁰ B. F. Haley, “Heckscher, Mercantilism”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 50, No: 2, 1936, p. 348.

Merkantilistlerin bu ifadesi, sanayi kapitalizminin sözcülüğünü yapan liberal öğretinin, her ülkenin serbest ticaretten kârlı çıkacağı, dolayısıyla da ülkelerin çıkarlarının tam bir uyuşma içinde olduğu görüşünden tamamen farklı ve ekonomik özgürlük sisteminden oldukça uzaktır.

Merkantilistlerin parayı kapitalle özdeş sayacak kadar önemsemeleri, dış ticaret bilançosunda koruma politikası yoluyla bir fazlalık sağlamayı gerektirmiştir. Bir başka deyişle, Merkantilistler, tatminkâr dış ticaret bilançosundan, yerli üreticilerin dış rekabetten korunması ve yurtiçi tüketimin sınırlandırılması yoluyla, ülke lehine oluşturulacak bir dış ticaret fazlasını anlamışlardır. Merkantilistlerin önerdiği korumacı önlemlerin hedefi, ticaretin ortaklarına belli bir ticaret yapısını ve uluslararası işbölümü açısından belirli bir düzeni empoze etmek olmuştur. Örneğin, Avrupa'nın altın ve gümüş bakımından yoksul ulusları bir yandan yurtdışından gelecek endüstriyel mamul mallar üzerine gümrük tarifeleri koyarken, diğer yandan da yurtdışından yapılacak ucuz hammadde ithalatını teşvik etmişlerdir. Ayrıca, yerli mamul malların ihracatı da desteklenmiştir. Merkantilistlerin bu uluslararası ticaret politikası önerilerinin, özellikle Avrupa'daki altın ve gümüş açısından yoksul ülkelere nihai mamul mal ihracatı yoluyla ticaret bilançosu fazlaları ve zenginlik sağlaması beklenmiştir. Zengin altın ve gümüş kaynaklarına sahip olan az gelişmiş ülkeler ise, bu durumda, ucuz hammaddelerini dış ülkelere satarak karşılığında nihai ve sınai ürünler almışlardır.²⁷¹

Merkantilistler, nüfusun da ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yapabileceğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, fazla nüfus veya emek arzı kendi arasında yapacağı rekabet sonunda ücretleri düşürecek, düşük ücretler de maliyetleri azaltacağı için ihracat artacak, sanayi sektörü gelişecek ve ülkeye daha fazla altın girmiş olacaktır. Bu nedenle, Merkantilistler, nüfusu artırmak amacıyla içe doğru göçü de özendirmişlerdir. Siyasal sığınma hakkı isteyenlere bu imkanı tanımışlar ve göçmenlere vergi kolaylıkları sağlamışlardır.²⁷² Ayrıca, Merkantilizm, devletin gücünü artırabilmek için tasarlanmış bir sistem olduğundan dolayı, nihai mal ve hizmetlerin arzı devlet tarafından kontrol edilmiştir. İlâveten, Merkantilistler, devletin gücünün uygun vergi politikaları yoluyla milli gelirden yaratılacak artış sonucunda sağlanabileceğini

²⁷¹ Aykut Kibritçioğlu, *Uluslararası İktisat-Okumalar*, TDFOB Yayıncılık, Ankara 1996, s. 51-53.

²⁷² Özgüven, 2001: s. 48-49.

vurgulamışlardır.²⁷³ Bu nedenle, Merkantilist düşüncede devlete önemli görevler yüklenmiş ve ekonomik yapının temeli kamusal otoriteye bağlanmıştır. Gittikçe güçlenen kamusal düzen ise liberalizmden uzak bir iktisadi sistem ortaya çıkarmış ve buna bağlı olarak da sınırlı bir özgürlükçü yapılanmaya yönelinmiştir.

17. yüzyıl, ticari kapitalist ile küçük sınai kapitalistin atışmasına sahne olmuştur. Üretim sürecinde makinelerin kullanılmaya başlaması, sınai kapitalizmini hazırlayan en önemli unsur halini almıştır. Buhar makinesi ve metalurji ile dokuma sanayisinde 18. yüzyılda İngiltere’de yapılan teknolojik buluşlar Merkantilist doktrinin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Ayrıca, gelişen dış ticaret ve 1730–1775 yılları arasında gümüş stokunun artmasına bağlı olarak ortaya çıkan uzun dönemli fiyat artışları, burjuva sınıfını zenginleştirmiştir.²⁷⁴ İlaveten, rekabet şartlarını devlet kurumları lehine bozduğu için devlet müdahalelerine olan güven gittikçe azalmıştır. Bununla birlikte, ticaret sonucunda para kaybeden ülkelerin satın alma gücü düşmüş ve buna bağlı olarak ticarete katılma oranları azalmış, para kazanan ülkelerde ise enflasyonist süreç başlamış ve bu ülkeler diğer ülkelerin ödeme gücünün bulunmaması nedeniyle ihracat yapamaz hale gelmiştir. Sonuçta, tek taraflı çıkarları gözetten Merkantilist politikalar başarılı olamamış, devletin görünen eliyle her şeyi başarmanın mümkün olmadığı kabul edilmiştir.²⁷⁵ Böylece, temelinin Fransa’da atıldığı ve ekonomik liberalizmin gelişimi için temel dinamiklerinin belirlendiği fizyokratik düşünce sistemi ortaya çıkmıştır.

2.6.2. Fizyokratik Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler

Liberal iktisadi öğretisi ya da *laissez – faire*, 18. yüzyıl sonunda Fransa’da ve İngiltere’de merkantilizme tepki olarak ve yeni doğan sınai kapitalizmin sözcülüğünü yaparak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yeni yükselen girişimci sınıf, toplumda kendi faaliyetini sınırlayacak bütün engellere tepki göstermiştir. Merkantilizmin tekellerine, kamu denetimine, ayrıcalıklara, soyluların toprak mülkiyetinden doğan gücüne karşı çıkarken; kendi çıkarı için özgürlük, bireysel girişim ve bireysel denetim istemiştir. Bu süreç, kendisiyle beraber olacak ve kendi dünya görüşünü haklı gösterecek yeni bir felsefenin ortaya çıkmasına yol açmıştır: Dünya görüşü “iktisadi liberalizm”, politikası da “*laissez – faire*” olmuştur.

²⁷³ Haley, p. 348.

²⁷⁴ Kazgan, s. 47.

²⁷⁵ Berber, 2006: s. 55.

Kurdukları iktisat teorisinin çözümleme niteliği ne olursa olsun, liberal iktisadi öğretiyi haklı göstermek üzere teoriler kuran iktisatçılar, üç iktisat okulunda toplanmışlardır: Fizyokratlar, Klasik Okul ve Neo-Klasik Okul. Söz konusu iktisat okullarının temel amacı, liberalizmin felsefi kaynaklarından elde edilen ilkelerin savunulması, belirli bir toplum düzeninin en iyi ve en adil düzen olduğunun ispatlanmasıdır.²⁷⁶ Genel anlamda toplumsal serbestlik, daha özelde ise ekonomik özgürlükler üzerine inşa edilen bu okullar, dünya ekonomi tarihinde yeni bir evrimin başlangıcını gerçekleştirmişlerdir.

Fizyokrasi kelimesi, Fransızca “Physiocrate” sözcüğünden gelmiştir. Bu kelimeyi ilk defa Dupont de Nemours 1776 yılında kullanmıştır.²⁷⁷ Fizyokrasi teriminin Yunanca aslı ise “Physio” anlamına gelen toprak ve “Cratos” anlamına gelen kuvvet kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur.²⁷⁸ Dolayısıyla bu terim, “doğanın gücü” anlamını taşımakta ve doğal düzen fikrini benimseyip iktisadi olayları bu düzene göre açıklayan doktrin niteliği kazanmaktadır.²⁷⁹ Fizyokratlar, 18. yüzyıl sosyal filozoflarından oluşan bir gruptur. Ekonomi tarihinin ilk liberalleri sayılan Fizyokratlar, günümüzün çağdaş ekonomi düşüncesini ortaya çıkarmışlardır. “Aydınlanma Çağı” adı verilen dönemde Fizyokratik düşünce, Madame de Pompadour’un doktoru olan François Quesnay (1694-1774) öncülüğünde gelişmiştir.²⁸⁰ Bu bağlamda, Fizyokratik çalışmaların temeli, Quesnay tarafından ortaya konan ve sermaye teorisi ile genel denge teorisini kapsayan “Ekonomik Tablo” üzerine kurulmuştur.²⁸¹

18. yüzyılın sonlarına doğru Fransa ekonomisi, İspanya’ya karşı yapılan savaş nedeniyle iflasla karşı karşıya kalmıştır. Çiftçiler ağır vergi yükünün altında ezilmiş, tarımsal ürünler verimliliğin düşmesine bağlı olarak azalmış ve çoğunlukla tarımsal vergilere bağlı olan kraliyet gelirleri düşmüştür.²⁸² Tarımsal faaliyetlerle uğraşan

²⁷⁶ Kazgan, s. 51.

²⁷⁷ Savaş, s. 228.

²⁷⁸ Özgüven, 2001: s. 71.

²⁷⁹ Stephen F. Gudeman, “Physiocracy: A Natural Economics”, *American Ethnologist*, Vol: 7, No: 2, 1980, p. 240.

²⁸⁰ Thomas P. Neill, “Quesnay and Physiocracy”, *Journal of the History of Ideas*, Vol: 9, No: 2, 1948, p. 153-154.

²⁸¹ Gudeman, p. 240.

²⁸² Robert Dorfman, “Review Article: Economic Development from the Beginning to Rostow”, *Journal of Economic Literature*, Vol: 29, No: 2, 1991, p. 574.

birimler küçük, verimsiz, yeni tarımsal metotları bilmeyen ve hala eski yöntemlerle üretime devam etmeye çalışan bir yapı içinde aktivitelerini sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak, söz konusu dönemde İngiltere’de yaşanan “tarım devrimi”, Fransa’da dikkati çekmeyi başarmıştır. Buna rağmen fizyokratlar, benzer bir devrimle Fransız tarım sektöründeki engellerin kaldırılabilceği konusunda bazı tereddütler taşımışlardır. Dahası, Fransa ticaretin içsel araç ve tarifelerle sınırlandırıldığı bir ülke konumunda olduğundan dolayı Fizyokratlar, serbest ticaret mantığını benimseyerek ülke ekonomisine yerleştirmeye çalışmışlardır.²⁸³ Bu olumsuz koşullar altında, François Quesnay ve Marquis de Mirabeau bozulan ekonominin yeniden canlandırılabilmesi için ilk dinamik planlama modelini geliştirmişlerdir. Onlara göre tarımda kullanılan ilkel yöntemler tarımsal verimliliğin düşük olmasına yol açmış ve sektöre uygulanan yüksek oranlı vergiler ise yapılacak olan yatırımları engellemiştir. İlâveten, tarımda yapılması gereken yatırımlar, hem tarımsal hem de diğer ürünlerde yerli ve yabancı ticareti engelleyen merkantilist sınırlamalar nedeniyle de gerçekleştirilememiştir. Belirtilen nedenlerden dolayı vergi yükünün çiftçilerden toprak sahiplerine kaydırılması önerilmiş ve ticareti yasaklayan tarife ve diğer engellerin kaldırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Dolayısıyla kurulan dinamik modelde çiftçilerin almaları gereken net gelirin nasıl geri alınacağı, tarımsal ürünlerin kısa bir zaman dilimi içinde nasıl iki katından daha fazla artırılacağı ve de toprak sahiplerinin rantının nasıl yükselebileceği gösterilmiştir.²⁸⁴ Dolayısıyla, merkantilist düşünce sistemiyle taban tabana zıt olan fizyokrasi, tarımsal kesimin faaliyet alanının genişlemesine önem vererek, üretken sektörün verimliliğini artırmaya çalışmış ve bu süreç önündeki engelleri belirleyerek bunların en az düzeye indirilmesine çaba göstermiştir. Özgürlükçü bir yapıyı benimsemelerinden dolayı fizyokratlar, ekonomi tarihinin ilk liberalleri olarak adlandırılmışlardır.

Bir iktisat politikası olarak ifade edilen Fizyokrasi, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” görüşünü benimsemiştir. Söz konusu görüşün başarılı olabilmesi ise ülkedeki sosyal yapının inşa edilmiş olmasına, ekonomik gelişime, özgürlükçü sisteme ve ekonomik istikrara bağlanmıştır. İlâveten, bir ülkede tam rekabet şartlarının sağlanması durumunda içsel ve dışsal ticaret politikalarının ülke için kârlı olacağı belirtilmiştir.

²⁸³ Neill, p. 163.

²⁸⁴ Dorfman, p. 574.

İfade edilen şartların sağlanmasında en hayati öge, doğal düzenin kendi yasalarını oluşturduğu ve bu doğal yasalarla toplumun kontrol edildiği olmuştur. Fizyokratlar, toplumu düzenlemek için koyulacak kanunların gereksiz olduğunu söylemişler ve söz konusu kanunların uzun dönemde etkisini kaybederek, doğanın hakimiyetinin ortaya çıkacağını vurgulamışlardır.²⁸⁵ Negatif özgürlük anlayışı üzerine inşa edilen fizyokrasinin, ekonomi politikalarında da sınırsız liberalizm düşüncesini benimsediğini söylemek mümkündür.

Fizyokratik düşüncenin temelini; tarım sektörünün ekonomik aktiviteler içerisindeki üstünlüğünü ifade eden üretim teorisi, tarımsal faaliyetlerin ekonomideki diğer sektörleri etkin hale getirdiğini vurgulayan gelir dağılımı teorisi ve üretim süreci sonunda ortaya çıkan “net hasıla” fikri üzerine inşa edilen tek vergi teorisi oluşturmuştur.²⁸⁶ Fizyokratlara göre servetin tek kaynağı toprak olduğundan dolayı özellikle tarım sektöründe kullanılan emeğin verimli olacağını belirtmişlerdir. Adam Smith, tarıma verdikleri büyük önem nedeniyle fizyokrasi’ye “Tarımsal Sistem” adını vermiştir.²⁸⁷

Fizyokratlara göre tarım sektörü, ulusun refahının bağlı olduğu net üretimi yaratan faaliyet alanı olduğu için, iyi işleyen bir ekonomide öncelikler bu sektöre verilmelidir. Bunun için de ticaret ve finans alanlarında çalışanların sayısı mümkün olan en düşük düzeye indirilmelidir. Çünkü söz konusu iki sınıf, üretilen değerlerin insanlar arasında değişimini sağlamaktan öteye gidemezler. Dolayısıyla, faaliyetleri sonucunda özellikle tüccarların elde ettikleri gelir “parazit geliri” olup, net üretimin azalmasına neden olur. Bu bağlamda, tarımsal yapıya dayanan ekonomik sistem temel olarak “tarımsal liberalizm” şeklinde değerlendirilmiş, diğer faaliyet alanlarının girişim gücü ise nispeten kısıtlanmıştır.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Fizyokratik düşüncede ekonomik büyüme süreci tarımsal ürün artışı ile açıklanmıştır. “Net hasıla” olarak ifade edilen tarımsal ürün, toprak sahiplerinin elde edeceği rantı ve vergi gelirlerini oluşturmuştur. Bu

²⁸⁵ Warren J. Samuels, “The Physiocratic Theory of Economic Policy”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 76, No: 1, 1962, p. 145-146.

²⁸⁶ Norman J. Ware, “The Physiocrats: A Study in Economic Rationalization”, *The American Economic Review*, Vol: 21, No: 4, 1931, p. 607.

²⁸⁷ Lewis H. Haney, *History of Economic Thought*, The Macmillan Co., New York 1968, p. 171.

bağlamda sanayi ve ticaret sektörleri, tarımsal net hasılasını kendileri ile paylaşan ve üretken sektör olarak ifade edilen tarım sektörü tarafından desteklenmiştir. Fیزیokratlar, net hasıladaki bir artışın diğer sektörlerin gelirini artıracak ve bu durumun da tarımsal ürünlere olan talebin yanı sıra sanayi sektöründe üretilen ürünlere olan talebi uyaracağını belirtmişlerdir. Ayrıca, net hasıladaki bir artışın, rantta meydana gelecek artışa bağlı olarak, toprak sahipleri tarafından yapılan yatırımları artıracak ve böylesi yatırımların da yeniden net hasıla düzeyini yükseltmesine bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin hızlanacağı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Fیزیokratlar, tarım sektöründen kaynaklanan sermaye birikiminin ekonomik büyümenin temel dinamiği olduğu ve bu sürecin de tarımsal özgürlükler ile başarılabildiği görüşünü savunmuşlardır.²⁸⁸

Quesnay'ın yanı sıra Fیزیokrasinin önemli temsilcilerinden olan Nemours, Baudeau ve Turgot ekonominin işleyişini aksatan feodal engelleri kaldırmaya çalışmış ve özellikle tarım sektöründe kapitalist sisteme ilişkin uygulamaları gündeme getirmişlerdir. Fیزیokratlar, söz konusu sistemin işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan en önemli unsurun sermaye ve sermayenin serbestçe dolaşımına imkan tanıyan ekonomik liberalizm olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla yaptıkları çalışmalarda iktisadi özgürlüklerden gücünü alan ve tarım sektöründen kaynaklanan sermaye birikim süreci ile kapitalist sisteme ilişkin analizlere yer vermişlerdir.²⁸⁹

Fیزیokratlar, ekonomide farklı türdeki vergiler yerine “Tek Vergi” adı altında bir vergi sisteminin uygulanmasını ve söz konusu verginin de toprak sahiplerinin net üretimdeki katkılarına göre ödenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Fیزیokratlar, yalnızca tarım sektörünün net hasılayı yarattığı görüşünden hareketle, alınacak olan verginin de toprak gelirlerinden alınmasını istemişlerdir. Kısır sınıfın, hiçbir fazlalık yaratamadığı gerekçesiyle vergi dışı bırakılması görüşünde birleşmişlerdir. Böylece, farklı türdeki vergilerin kaldırılmasına ek olarak çiftçilerin refahının da artırılacağı savunulmuştur.

Fیزیokratlar, serbest ticareti desteklemişler ve şu görüşleri savunmuşlardır.²⁹⁰

²⁸⁸ A. L. Muller, “Quesnay’s Theory of Growth: A Comment”, *Oxford Economic Papers*, Vol: 30, No: 1, 1978, p. 150-154.

²⁸⁹ Ronald L. Meek, “Physiocracy and Classicism in Britain”, *The Economic Journal*, Vol: 61, No: 241, 1951, p. 26-28.

²⁹⁰ Özgüven, 2001: s. 77.

- En avantajlı olan ihracat, tarımsal ürünlere dayanan ihracattır. Sanayi ürünlerinin ticareti fazla kâr getirmez.
- Daha fazla ihracat yapmak amacıyla besin maddelerinin fiyatları düşürülmemelidir. Bu durumda ticaret tacirler için kârlı olsa bile, bütün ülke bakımından ele alındığında zarara yol açabilir.
- Sanayi mallarının ithali büyük sakıncalar doğurmaz. Dolayısıyla ithalat serbesttir.
- Ticaret bilançosu aldatıcı bir ölçüdür. Çünkü para olarak bir fazlalık sağlayan ülke zenginleşmiş sayılmaz. Önemli olan üretim anlamında bir fazlalık sağlanmış olmasıdır.

Ekonomik özgürlüklere bünyesinde yer veren ilk düşünce akımı olan fizyokratik teoride devlete üç temel görev yüklenmiştir. Bunlar; **(a)** tarımsal sistemin sürekliliğini sağlayacak kurumların inşa edilerek sosyo-ekonomik değişimi yönetmek, **(b)** söz konusu yeni sistem altında ekonomik gelişimin ve buna bağlı olarak da liberalizmin istikrarını sağlamak ve **(c)** ekonomik büyüme sürecinin devamlılığını bozacak olan engelleri ortadan kaldırmak.²⁹¹ Devletin üzerine düşen görevlerin belirlenmesine ek olarak, söz konusu fonksiyonların yerine getirilmesi durumunda özel yatırımlarda meydana gelecek olan artışların ekonomik büyüme için anahtar rol oynayacağı belirtilmiştir. Böylece, devletin merkantilist politikalardan uzak olan bir ekonomi politikası izlemesi gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Devletin önemli görevlerinden bir tanesinin de, serbest ticareti sağlamanın yanı sıra, yurtiçindeki nihai mal üreticilerinin korunması olduğu ifade edilmiştir. Böylesi bir politikanın da, tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru tarımsal net hasıladan sağlanan sübvansiyonlar yoluyla yatırımları artıracığı vurgulanmıştır.²⁹²

Fizyokratların doğal düzen yaklaşımlarının ekonomik faaliyetlere yansımaları, liberal bir sistemin varlığını yansıtmıştır. Ekonomik faaliyetlere yapılan müdahalelerin doğal dengeyi bozduğu gerekçesiyle her türlü kamusal denetime karşı çıkmışlar ve doğal kanunların, ekonomik ilişkilerin işleyişini de düzenlediğini kabul etmişlerdir. Devletin asli görevinin, bireylerin doğal haklarını korumak olduğu fikri üzerinde

²⁹¹ Samuels, p. 161-162.

²⁹² Muller, p. 155.

birleşen fizyokratlar, kendilerinden sonra gelen ve ekonomik özgürlükleri sistematik bir şekilde inceleyen klasik iktisadın da öncülüğünü yapmışlardır.

2.6.3. Klasik Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler

Fizyokratik görüşler, klasik ekolün ortaya çıkışına uygun bir zemin hazırlamış ve klasik okul fizyokratların tezleri üzerine gerçekleştirilen bir sentez akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, klasik iktisadın temel unsurlarının başta ekonomik özgürlükler olmak üzere fizyokrasi, sanayileşme, teknik gelişme, bireycilik, kişisel çıkarlar ve toplumun her alanındaki rekabet olduğu söylenebilir.

İktisat biliminin ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme teorilerinin doğuşu Adam Smith tarafından 1776 yılında yayımlanan “Ulusların Zenginliği” adlı kitapla başlamıştır. Smith, “klasik iktisat” olarak anılan ekolün kurucusu olmanın yanı sıra kendisinden sonra gelen iktisatçıları da derinden etkilemiş ve neo-klasik iktisat olarak adlandırılan düşünce sisteminin de temellerini atmıştır. 18. yüzyıldan önce modern anlamda ekonomik büyüme konularına çok fazla yer verilmemiş ve Smith’ten önceki yazarlar genel olarak ekonomik performansın geliştirilmesi, servetin artırılması, hayat standartlarının iyileştirilmesi ve dış ticarete ülke payının artırılması gibi konularla ilgilenmişlerdir. Ancak, söz konusu bu konulardan hiçbiri Smith tarafından değinilen ekonomik büyüme analizleri ile ilgili bütüncül bir bağlantı kuramamıştır. Dolayısıyla, klasik yazarlardan önceki düşünürlerin aslında ekonomik büyüme konularıyla çok fazla ilgilenmediği sonucuna varmak da mümkündür. Ulusların Zenginliği’nden sonradır ki ekonomik büyüme konularına gittikçe daha fazla yer verilmiştir.²⁹³ Bu kapsamda Ulusların Zenginliği, “Liberalizmin İncili” olarak anılmaya başlamıştır.²⁹⁴

Klasik okul, iktisatçıları arasında uzun dönemli büyüme sürecini analiz eden ve nedenlerini sorgulamaya çalışan ilk iktisat ekolü olarak ifade edilmektedir. Klasik iktisatçıları, ekonominin farklı sektörleri arasındaki nedensellik ilişkisinin önemini vurgulamışlar ve bu ilişkilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini göstermeye çalışmışlardır. Onlar, bir ülkenin milli gelirinin tarım, sanayi ve ticaret sektörlerindeki faaliyetler sonucunda elde edilecek olan ücretler, rantlar ve kârlardan oluştuğunu ifade

²⁹³ Anthony Brewer, *The Making of the Classical Theory of Economic Growth*, Routledge, UK 2010, p.3.

²⁹⁴ Henry W. Spiegel, *The Development of Economic Thought: Great Economists in Perspective*, John Wiley and Sons, New York 1964, p. 36.

etmişlerdir. Bu görüşler kapsamında ekonomik büyüme sürecini analiz etmişler ve bu süreci hızlandıracak olan politikaları geliştirmişlerdir.²⁹⁵

Klasik büyüme teorisi, ekonomik özgürlükler kapsamında bünyesinde üç önemli özelliği barındırmaktadır. Bunlar; **(a)** ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak sermaye birikimi, **(b)** içsel bir faktör olarak değerlendirilen nüfus artışı ve işbölümü ve **(c)** teknolojik gelişim. Klasik düşünce akımında sermaye birikimi ekonomik büyüme sürecinin merkezine konulmuştur. Toplumdaki her bireyin gelirinin belli bir kısmını tasarruf edeceği ve net tasarrufların her ülkede, herhangi bir müdahale gerçekleşmedikçe, normal işleyişini devam ettireceği varsayılmıştır. Gerçekleştirilecek olan bu tasarruflar, tasarruf sahipleri tarafından mutlaka yatırımlara kanalize edilecektir. Ekonomideki yatırım düzeyinde meydana gelen artışlar da sermaye stoğunun artmasına yardımcı olacaktır. Yapılacak tasarruflar ve buna eşdeğer olan yatırımlar kâr fırsatlarını doğuracaktır. Kâr fırsatlarındaki artış ise daha fazla emeğin istihdam edilmesini ve daha fazla ekipmanın sağlanması gereğini uyaracaktır. Bu bağlamda sermaye birikimi istihdam olanakları yaratacak, çıktı büyümesini artıracak ve ekonomik büyüme sağlanacaktır.²⁹⁶

Klasik büyüme teorisinde nüfus, içsel bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Ekonomide yaratılacak olan sermaye birikimi daha fazla insanın istihdam edilmesi olanağını sağlayacağından dolayı nüfustaki genişleme emek talebi ile özdeş sayılacaktır. İlaveten, nüfus oranlarındaki değişim ise gelir düzeyinin bir fonksiyonu olarak değerlendirilmiştir. Geçimlik düzeydeki gelir sadece hayatın idame ettirilebilmesi için yeterli olacaktır. Daha düşük gelir düzeylerinde insanların bakamayacakları için çocuk sahibi olmaktan kaçınması veya açlık ve hastalık gibi nedenlerle ölüm oranlarının artmasına bağlı olarak nüfus azalacaktır. Klasik teoriye göre, belli emek miktarı ve üretim düzeyinde işçilere ödenen ücretler geçimlik düzeyde olacak ve toplam ücret ödemelerine eşit olduğu varsayılan toplam üretim ile toplam tüketim arasındaki fark olan “fazlalık” ya da “kâr” kapitalistler tarafından biriktirilecektir. Böylesi bir birikim ise emek talebindeki artışa bağlı olarak ücret düzeyini artıracaktır. Ücretler geçimlik düzeyi aştığında nüfus ve böylece emek arzı artacaktır. İşçiler arasında yaşanan rekabet

²⁹⁵ K. R. Gupta, *Economics of Development and Planning: History, Principles, Problems and Policies*, Fourth Edition, Atlantic Publishers, India 2009, p. 2.

²⁹⁶ Brewer, p. 4.

sonucunda ücretler tekrar geçimlik düzeye inecek, kâr ortaya çıkacak, emek talebi artacak ve süreç yeniden işlemeye başlayacaktır.²⁹⁷ Kısaca belirtmek gerekirse, sermaye birikimi istihdamı artıracak, emek talebindeki artışa bağlı olarak ücret seviyesi yükselecek, uzun dönemde ise emek talebi ve ücretlerdeki artış nedeniyle nüfus artacak ve ekonomik büyüme süreci gerçekleşecektir. Böylece, sermaye birikimi istihdamı artırdığı ve üretim sürecinde sermaye ile emeğin daha fazla kullanılmasına olanak sağladığı için klasik düşüncede büyük bir öneme sahiptir.²⁹⁸ Smith ekonomik büyüme sürecini, özellikle sermaye birikiminin emek verimliliği üzerindeki etkilerini dikkate aldığı içsel faktörlerle açıklamaya çalışmıştır. Smith'e göre, emek verimliliğinin belli bir üst sınırı yoktur. Bu bağlamda, emek verimliliğindeki artışın, yani yetenek, uzmanlaşma ve muhakeme gücünün belirleyicileri üzerine yoğunlaşmıştır. Smith, emek verimliliğindeki artışı temelde işbölümüne bağladığından dolayı söz konusu bu süreci gerçekleştirecek olan unsur da sermaye birikimi olarak vurgulamıştır. İlaveten klasik iktisatçılara göre, sermaye azalan verimler kanununa tabidir. Bu kapsamda, büyüme süreci azalan verimler kanunu işlemeye başlayınca sona erecek, ücretler birikim sürecinin ortaya çıkardığı fazlalığın tümünü tüketecek, ücretler düşecek, nüfus azalacak ve sonunda ekonomi durgunluk sürecine girecektir.

Klasik teoride piyasaların büyüklüğünün de işbölümünü ve buna bağlı olarak verimliliği etkileyebileceği belirtilmiştir. Daha büyük bir piyasa insanlar arasında gittikçe artan bir işbölümü yaratacak ve artan işbölümü de emek verimliliğinde ilerlemeyi sağlayacaktır.²⁹⁹ Diğer taraftan, piyasaların büyüklüğü ise ekonomide var olan sermaye miktarına ve ticaretin önündeki kurumsal sınırlamalara bağlı olarak değişmektedir. Ekonomide sermaye stoğu artırıldığı sürece emeğin üretim faaliyetlerinde daha fazla kategoriye ayrılması sağlanacak, işbölümü artacak, daha fazla üretim ve daha fazla sermaye birikimi elde edilecektir. Uluslararası ticaret hacminin genişlemesi de benzer biçimde piyasa ölçeğini genişletecek ve işbölümünü artıracaktır. Tersine, uluslararası ticarete getirilecek olan sınırlamalar ise piyasa hacmini

²⁹⁷ Subrata Ghatak, *Introduction to Development Economics*, Third Edition, Routledge, USA 1998, p. 49-50.

²⁹⁸ Brewer, p. 5.

²⁹⁹ Neri Salvadori and Heinz D. Kurz, "Theories of Economic Growth: Old and New", Neri Salvadori (Ed.), *The Theory of Economic Growth: A Classical Perspective*, (pp. 1-22), Edward Elgar Publishing, USA 2003, p. 3-4.

daraltacaktır. Ticari sınırlamalar, uluslararası alanda uzmanlaşmanın kapsamını daraltacak ve yurtiçi verimlilik düşecektir.

Teknolojik gelişim ya da yenilikler klasik iktisatçılar tarafından tamamen göz ardı edilmemekle beraber ekonomik büyüme sürecinde oynadığı rol ikinci plana itilmiştir. Örneğin, Smith yeni makine ve ekipman icatlarının toplumdaki özgürlükçü sistemin gelişimi sonucunda meydana gelen işbölümüne bağlı olarak ortaya çıkabileceğini ve bunun için de sermaye birikimine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, yeniliklerin ancak tasarruflar ve sermaye birikiminin bir sonucu olarak ortaya çıkabileceği ve ekonomik büyüme sürecini hızlandırabileceği ifade edilmiştir. Ancak, söz konusu teknolojik gelişmelerin ekonominin durgunluk sürecine girmesini engelleyemeyeceğini, sadece bunun süresini uzatacağını ve durgunluğun kaçınılmaz bir son olduğunu vurgulamışlardır.³⁰⁰

Klasik iktisadın bütün dünyada büyük bir yankı uyandırması Adam Smith ile birlikte başlamıştır. Çünkü Smith, hem kendinden önceki hem de yaşadığı dönemdeki düşünürlerin görüşlerini sistematik bir biçimde bir araya getirme başarısını göstermiştir. Söz konusu bu görüşlerini, 1776 yılında yayımlanan “Ulusların Zenginliği” isimli eserde belirtmiş ve böylece ekonomik gelişim sürecine de ışık tutmuştur. Ona göre, ülkelerin zenginliğindeki artışı yöneten unsur, uzun dönemle ifade edilebilecek olan doğal kanunlar, yani özgürlükçü yapılanmalara dayanan liberalizmdir. Zenginlik olarak ifade edilen kavram sadece belli bir zaman periyodunda bir toplumun sahip olduğu sermaye stoğunu değil, aynı zamanda üretilmiş olan mal ve hizmetlerin değerini de ifade etmektedir. Smith, mal ve hizmetlerin değerinin üretim faktörlerinden olan emek tarafından ölçülebildiğini ifade etmiş ve ülkelerin zenginliğindeki temel kaynağın aslında insan emeği olduğunu vurgulamıştır.³⁰¹ Dolayısıyla, Smith ile fizyokratlar arasındaki temel fark bu olgu ile açıklanabilir.

Smith’in merkantilizmden ayrıldığı noktayı ortaya koymak da mümkündür. Smith, ulusların zenginliğini, yaşam için gerekli olan mal ve hizmetlerin arzında görmüş; merkantilistler ise bunu biriktirilen değerli maden miktarı ile ölçmüşlerdir.³⁰² Smith’in merkantilizme göstermiş olduğu tepki bu noktada başlar. Merkantilistlerin

³⁰⁰ Brewer, p. 5.

³⁰¹ Mark Blaug, *Economic Theory in Retrospect*, Fifth Edition, Cambridge University Press, UK 1996, p. 34.

³⁰² Savaş, s. 274.

emek ve sermayeyi sadece dış ticarete yönlendirmelerini eleştirmiş, bu durumun kişisel geliri ve refahı olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu kapsamda, sadece sınırlı bir ekonomik liberalizmin yaratacağı olumsuz etkileri ortaya koymaya çalışan Smith, toplumun geneline yayılacak olan özgürlüklerin refah seviyesi üzerindeki pozitif yansımalarını göstermiştir.

Smith, temelde “*laissez-faire*” görüşünü savunmuştur. Ekonominin bir “görünmez el”, yani piyasa güçleri tarafından otomatik olarak yönetileceğini belirtmiştir. İfade ettiği görünmez el ise arz ve talep eşitliğini gerçekleştirecek olan fiyat mekanizmasıdır. Dolayısıyla Smith, ekonomide bir doğal düzen olduğunu, piyasaların doğal kanunlar tarafından en ideal şekilde yönlendirileceğini ve buna bağlı olarak tam rekabet şartlarının işlediğini ifade etmiştir.³⁰³ Ekonomide denge unsuru olan fiyat mekanizması ise şu şekilde çalışmaktadır: Üretim azalırsa fiyatlar yükselir. Fiyatların yükselmesi, arzın talebe eşit olmasını sağlayacak derecede, firmaları daha fazla üretim yapmaya zorlayacaktır. Üretim artınca da fiyatlar tekrar düşecektir. Böylece, fiyatlar piyasada bir denge unsuru olacaktır.³⁰⁴ Smith’e göre, ekonomik büyüme süreci doğal güçlerin faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan doğal düzene göre, yani ekonominin genelinde sağlanacak olan özgürlükler ile birlikte işleyecektir.

Smith’in düşüncesi temel olarak sanayi kapitalizmi fikri üzerine inşa edilmiştir. Sanayi kapitalizmi dolayısıyla artan verimlilik toplumda artan işbölümünün bir ürünüdür. Bu kapsamda özgürlükçü kapitalizm, bir ekonominin ulaşabileceği en üst seviyedir ve ancak bu seviyede sermaye birikimi ve zenginlik yaratılabilecektir. Smith, kapitalist sistemin tam rekabet piyasasını oluşturacağını, tam rekabet piyasasının toplumdaki işbölümüne bağlı olarak malların serbestçe değişimine imkan tanıyacağını, işbölümünde meydana gelen artışın verimliliği artıracığını, verimlilikteki artışın daha fazla kâr yaratacağını ve daha fazla kârın da sermaye birikim sürecini hızlandırarak ekonomik büyümenin sağlanacağını belirtmiştir.³⁰⁵

Smith’in analizinde, ekonomik büyümenin temel dinamiğini oluşturan en önemli unsurlardan biri, ekonomik faaliyetlerdeki artan uzmanlaşma düzeyidir. Uzmanlaşma

³⁰³ Gupta, p. 2-3.

³⁰⁴ Özgüven, 2001: s. 83.

³⁰⁵ M. Shamsul Haque, *Restructuring Development Theories and Policies: A Critical Study*, State University of New York Press, USA 1999, p. 57.

ise ancak toplumda var olan işbölümü sayesinde ortaya çıkabilecektir. İşbölümüne bağlı olarak artan uzmanlaşma ise üretim sürecinde “yaparak öğrenme” sistemine dayanan teknik gelişimi de beraberinde getirecektir. Bu teknik gelişim ile birlikte yeni makineler, araç ve gereçler icat edilecek ve sonuçta toplumun refahını ve zenginliğini artıracak olan mal üretimi hızlanacaktır. Mal üretimindeki artış ülkeler arasında serbest ticaret hacminin de artmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla Smith’in işbölümü ve uzmanlaşmaya dayanarak dış ticarete kurduğu en önemli teori olan “Mutlak Üstünlükler” gerçekleşecektir. Bu teoriye göre, bir ülke hangi ürünü daha ucuza üretiyorsa o üründe uzmanlaşmalı ve ihraç etmeli, diğer ürünü ise ithal etmelidir. Böylece her ülke dış ticaretle birlikte zenginliğini ve refahını artıracaktır.³⁰⁶ Artan dış ticaret hacmiyle birlikte daha fazla mal üretilebilecek, bu durum ekonomide yeni sanayi dallarının ortaya çıkmasına yol açacak ve süreç yeniden ticaret hacminin genişlemesine katkıda bulunacaktır. Sermaye birikimi bu döngünün hızlanmasına yardımcı olacak ve ekonomik büyüme sürecinin yanında sosyal gelişim de sağlanacaktır.³⁰⁷

Smith, ekonomik büyüme sürecini analiz ederken, doğal kaynakları zengin ancak sermaye stoğu küçük olan bir ekonomi varsayımından hareket eder. Söz konusu bu ekonominin doğal kaynaklarına oranla sermaye stoğu küçük olduğu için kâr oranları başlangıçta yüksektir. Ayrıca, yeni yatırım fırsatları ortaya çıktıkça kâr oranları daha da artacak ve bu da sermaye stoğundaki artışı tetikleyecektir. Sermaye stoğundaki artış işgücü talebini artıracak ve böylece ücretler de yükselecektir.³⁰⁸ Ancak, daha kârlı yatırım fırsatları gerçekleştirildiğinde, artan sermaye stoğu kâr hadlerini düşürecektir. Çünkü Smith’e göre sermaye azalan verimler kanununa tabidir. Sermaye stoğundaki artış nüfusun artmasına yol açacak ve söz konusu bu paralellik ücret düzeyinin yüksek kalmasına neden olacaktır. Böylece ekonomi ulaşabileceği maksimum refah ve zenginlik düzeyine erişecektir. Bu kapsamda Smith, ekonomik büyüme sürecinin kümülatif olduğunu yani sürecin otomatik olarak artan bir trend izleyeceğini belirtmiştir. Fakat bu kümülatif büyüme süreci, ekonominin durgun duruma ulaşmasıyla

³⁰⁶ Hendrik Van den Berg and Joshua J. Lewer, *International Trade and Economic Growth*, Sharpe Publishing, USA 2007, p. 71-75.

³⁰⁷ Salvadori and Kurz, p. 4-5.

³⁰⁸ Simon Clarke, *Marx, Marginalism and Modern Sociology: From Adam Smith to Max Weber*, First Edition, Macmillan, USA 1982, p. 22.

son bulacaktır. Durgun durum, büyüme haddinin en üst sınırını ifade etmektedir. Ekonominin durgun duruma ulaşma nedeni ise, sermayenin azalan verimler kanununa bağlı olarak işlemedir. Ekonomi nihai zenginliğe ulaşınca sermaye birikimi yavaşlar, kâr hadleri azalır, ücretler düşer ve ekonomi durgunluk dönemine geçer. Durgunluk aşamasında ücretler geçimlik düzeye ve kârlar da minimum seviyeye iner, net yatırımlar gerçekleştirilmez, nüfus değişmez ve toplam gelir sabit kalır.

Adam Smith'i takiben, klasik iktisada yön veren diğer bir düşünür ise David Ricardo olmuştur. Ricardo'nun iktisadi analizinin temelinde, topraktan elde edilen ürünlerin ücret, rant ve kâr biçimindeki sınıfsal bölüşümün saptanması yatmaktadır. Ricardo, analizinde toprağın azalan verimlere tabi olma sürecini göz önüne almış ve iktisadi büyüme süreci içerisinde değişen gelir dağılımının, ekonomik büyümenin devamını sağlayıp sağlamadığını irdelemiştir. Bu bağlamda, toprağın verimi büyümenin temel belirleyicilerinden olmuştur.³⁰⁹ Ricardo, gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımını incelerken üç değişik gelir grubunu dikkate almıştır:

- Uzun dönemde işçi ücretleri yani emeğin milli gelirden aldığı pay, devamlı olarak asgari geçim düzeyinde olacaktır. Ücretler zaman zaman bu düzeyden ayrılma eğilimi içinde olabilecektir ancak nihayetinde ücretler geçimlik düzeyde gerçekleşecektir. Eğer ücretler minimum düzeyi aşarsa nüfus artacak ve nüfusun artmasına paralel olarak emek arzı artacaktır. Sonuçta nüfustaki artış, ücretleri geçimlik seviyeye ulaşınca kadar azaltacaktır. Tersine, geçimlik düzeyin altında olan ücretler ölüm oranlarını artıracak ve bu durum işgücü kıtlığına yol açarak ücret düzeyinin artmasına sebep olacaktır. Nüfustaki azalma, geçimlik düzeye ulaşınca kadar ücretlerde artışa neden olacaktır.³¹⁰

- Ricardo, Smith'in modelini toprağın azalan verimler kanununa tabi olduğu görüşünü getirerek yeniden ele almıştır. Azalan verimler kanunu, teknoloji veri olmak kaydıyla, sabit faktör üzerine değişken faktör ilavesiyle üretimde bulunduğu, her ilave faktörün üretime katkısının gittikçe azalacağını belirtmektedir. Ricardo'ya göre, üretim faktörlerinden olan toprak değişken kalitede ve kıt bir faktördür. Ekonomi

³⁰⁹ Gerald M. Meier and Robert E. Baldwin, *Economic Development: Theory, History, Policy*, John Wiley, New York 1957, p. 44.

³¹⁰ E. Wayne Nafziger, *Economic Development*, Fourt Edition, Cambridge University Press, USA 2006, p. 125.

büyüdükçe, nüfus toprağa göre daha hızlı artacak ve toprağı işleyen emeğin verimliliği azalacaktır. Bu durum gıda arzının daralmasına yol açacak ve fiyatlar artacaktır.³¹¹ Ricardo, bireylerin önce en verimli toprakları ekeceğini, bu topraklar artan nüfusu besleyemeyecek hale gelince daha az verimli toprakları ekime açmak zorunda kalacaklarını belirtmiştir. Aynı kalitede ve aynı verimdeki bütün toprakların maliyeti değişmeyeceği ve tam rekabet piyasasında aynı mallar aynı fiyata satılacağı için toprak sahibinin elde edeceği rant henüz ortaya çıkmayacaktır. Dolayısıyla, verimli topraklar geniş ölçüde bulundukça toprak sahipleri rant alamayacaktır. Ancak, nüfus arttıkça daha az verimli topraklarda da ekim yapılmaya başlanınca toprak sahipleri bir rant elde edecektir. Nüfus artışı devam ederse, üçüncü kalite topraklar ekime açılacaktır. Bu defa da ikinci kalite toprak sahipleri üçüncü kalite toprak sahiplerine oranla bir rant sağlayacaktır. Birinci tür (en verimli) toprak sahiplerinin rantı ise yükselecektir.³¹²

- Kapitalist sınıfın milli gelirden aldığı pay ise kâr olarak nitelendirilmiştir. Adam Smith gibi Ricardo da, sosyal düzen içerisinde kapitalist sınıfa ayrı bir önem vermiştir. Çünkü ekonomik büyümenin temel dinamiğini oluşturan sermaye birikimi ve kârlar kapitalist sınıf tarafından oluşturulmaktadır. Sermaye, hareketli bir faktör olduğundan dolayı hem tarım sektöründe hem de imalat sektöründe rahatça kullanılabilir.³¹³ Piyasada oluşan fiyat, doğal fiyatın üzerinde olduğu sürece üretim artırılabilecektir. Üretimi artan mallara karşı talebin yüksek olması girişimcinin kârını yükseltecektir. Bu bağlamda kapitalistler, sahip oldukları sermayeyi en fazla kâr elde edecekleri alana yatırırlar. Kâr, serbest piyasada sermayeyi yönlendiren unsur olduğundan, nerede kâr yüksekse sermaye oraya yönelecektir. Kârlı malın üretimine sermaye yöneleceğinden dolayı üretim de artacaktır.³¹⁴

Ricardo'nun analizi sermaye birikimi ve bölüşümün karşılıklı etkileşimi üzerine kuruludur. Kârlar, sermaye birikiminin kaynağı olmakta, sermaye birikimi ise bölüşüm yoluyla kârları belirlemektedir. Böylece sermaye birikimi, iktisadi büyüme sürecine dinamik bir çerçeve kazandırmaktadır. Ricardo'nun bölüşüm analizinde sermaye birikimini teşvik eden kârlar, büyüme sürecinde rant ve ücretlerle rekabete girmekte,

³¹¹ Richard Grabowski, Sharmistha Self and Michael P. Shields, *Economic Development: A Regional, Institutional and Historical Approach*, Sharpe Inc., New York 2007, p. 14.

³¹² Özgüven, 2001: s. 97.

³¹³ Stephen F. Gudeman, "Ricardo's Representations", *Representations*, No: 5, 1984, p. 95.

³¹⁴ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, 3. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2008, s. 339.

ancak süreç kârların aleyhine işlemektedir.³¹⁵ Nüfusun artmasıyla birlikte tarım ürünlerine olan talebin artması, üretim artışını uyaracak ancak söz konusu üretimi gerçekleştirmek için daha verimsiz topraklar üretime açılacaktır. Daha verimsiz toprakların üretime açılması ise toprak sahiplerinin rantlarını, fiyatları ve ücretleri artıracaktır. Ücretlerin artması sonucunda kârlar düşecek, yeni yatırımlar azalacak ve uzun dönemde ücretlerin asgari geçim düzeyine tekrar geri dönmesiyle birlikte nüfus azalacaktır. Sonuçta ekonomi durgunluk sürecine girecektir. Bu bakımdan Ricardo, toprak sahiplerinin elde ettiği rantlardaki artışın ekonomik büyümeyi engelleyeceğini ve ulusal serveti azaltacağını savunmuştur.³¹⁶

Böylece, Ricardo'nun temel ekonomi politikası, uluslararası uzmanlaşma ve serbest ticaret fikrine dayanmıştır. Ricardo, her ülkenin kendine özgü yerel kaynakları, faktör donatımı, kültürel ve coğrafi özelliklerinden kaynaklanan fırsatları olduğunu söylemiş ve ülkenin uluslararası ticarete açılarak elde edeceği uzmanlaşma ile birlikte ekonomik gelişim sürecini hızlandırabileceğini belirtmiştir. Uluslararası ticaretle birlikte ülkelerin ekonomik kapasitesi artacak ve sistem bir bütün olarak maksimum seviyeye ulaşacaktır.³¹⁷ Bu bağlamda, Ricardo'nun uluslararası ticaret teorisine sunduğu en önemli katkılardan bir tanesi “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” dir. Bu teori ile birlikte Ricardo, birbirleri ile ticarete bulunan her iki ülkenin de kazançlı çıkabileceğini ve kapalı ekonomi durumuna göre refahlarını artırabileceklerini göstermiştir. Teoriye göre, ülkeler sadece mutlak üstünlüklerinin bulunduğu malları değil, aynı zamanda karşılaştırmalı maliyet avantajlarının olduğu malları ihraç edeceklerdir.³¹⁸ Eğer ülke, bazı malların üretiminde diğer mallara göre daha yüksek oranlarda verimli ise, bu malların üretiminde uzmanlaşarak ihraç edecek ve pahalıya ürettiği malları ise ithal edecektir. Bunun gibi, diğer bir ülke de bütün mallarda daha düşük bir verimlilik gösterebilir; ama birinci ülkeye göre bir maldaki verim düşüklüğü diğer maldan daha az olabilir. Dolayısıyla o da, verimlilikteki olumsuz farkın göreceli olarak düşük

³¹⁵ Emre Atılgan ve Mehmet Z. Köksal, “Adam Smith ve David Ricardo’nun İktisadi Büyüme Analizleri”, Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Ferhang Morady ve Ümit Çetin (Ed.), *Politik İktisat ve Adam Smith*, (ss. 367-382), Yön Yayınları, İstanbul 2010, s. 368.

³¹⁶ John F. Bell, *A History of Economic Thought*, Second Edition, The Ronald Press, New York 1967, p. 218.

³¹⁷ Peter W. Preston, *Development Theory: An Introduction*, Blackwell Publishing, UK 2002, p. 180.

³¹⁸ Robert L. Formaini, “David Ricardo: Theory of Free International Trade”, *Economic Insights*, Volume: 9, No: 2, 2004, p. 3.

bulunduğu malın üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir, bu malda uzmanlaşmalı ve ihraç etmelidir.³¹⁹

Klasik öğretinin temelini oluşturan Adam Smith, David Ricardo ve çağdaşları, devletin yetkilerinin ve görevlerinin sınırlı olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Jandarma devlet anlayışını benimseyen klasik iktisatçılar, bireysel özgürlükten ve bunun sağlayacağı iktisadi liberalizmden yana olmuşlardır. Ekonomik olayları belirleyen doğal yasaların bulunduğu varsayımıyla hareket etmişler ve ekonomik dengeleri sağlayan görünmez bir elin varlığından söz ederek, ekonomik özgürlük anlayışını sistematik olarak incelemişlerdir.

2.6.4. Marksist Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler

Karl Marx'ın iktisadi teorisi, klasik ekonomik analizin yerini alan tarihsel temelli evrimsel ekonomik dinamizme dayanmaktadır. Marksist ekonomik büyüme ve kalkınma modeli, sosyal bir süreç içerisinde toplumların hangi iktisadi aşamadan başlayıp hangi iktisadi aşamaya gideceğini dikkate alarak oluşmuştur. Dolayısıyla Marksist teoride, ekonominin bir aşamadan diğer bir aşamaya geçeceğine inanılır. Klasik kapitalist üretim ilişkileri Marksist analizde, ilkel ekonomilerde başlayan ve komünist düzeyde son bulan evrimsel bir ilişkiler bütünüdür.³²⁰

Marx, toplumda üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında bir ayrım olduğunu ve bu ikisinin daima birbirleriyle çatışma içinde bulunduğunu ifade etmiştir. Söz konusu bu çatışmaların da toplumun politik, hukuki, ahlaki, dini, kültürel ve ideolojik temellerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu bağlamda Marksist düşüncede, özel sektör tarafından yürütülen serbest piyasa ekonomik ilişkileri ve bunun sonucunda ortaya çıkan bireysel kâra dayalı sistem ile birlikte toplum, evrensel bir süreç içinde kendini en yüksek seviyeye (ki bu seviye komünizmdir) ulaştıracaktır. Böylece, Marksist ekonomik büyüme ve kalkınma teorisi şu şekilde özetlenebilir: Her toplum ekonomik gelişim süreci içerisinde değişime uğrayarak ilkel toplum seviyesinden komünist toplum seviyesine geçip gelişimini tamamlayacaktır. Bu evre, ulaşılabilecek en yüksek kalkınma düzeyini sağlayacak olan evredir. Bu aşamaya ulaşan toplumda

³¹⁹ Seyidoğlu, s. 26-27.

³²⁰ Fidelis E. Harrison, *Economic Development: Theory and Policy Applications*, Praeger Publishing, USA 1996, p. 70.

yoksulluk ve işsizlik gibi olgular görünmeyecek, toplumsal çatışmalar yaşanmayacak, her birey sahip olduğu yeteneklere göre milli hasılaya katkıda bulunacak ve ihtiyacına göre bu hasıladan yararlanacaktır.³²¹

Marx, Hegel'in düşünce alanında kullandığı diyalektik yöntemi geliştirmiştir. Hegel'e göre, her şey zıddıyla çatışarak gelişir. Tez, anti-tezi ile çatışma içine girer ve sonuçta yeni bir sentez akım ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu yeni tezin bir anti-tezi oluşur ve yeniden çatışma başlar. Çatışmanın neticesinde de yeni bir sentez meydana gelir ve tez-antitez-sentez biçimindeki dinamik yapı oluşur. Bu bağlamda Marx, üretim araçları mülkiyetinin ortak olduğu ilkel toplumları tez, üretim araçları mülkiyetinin özel sektöre ait olduğu kapitalist toplumları ise anti-tez olarak nitelendirmiştir. Smith ve Ricardo'nun çalışmalarından etkilenen Marx'a göre, kapitalizmin ortaya çıkardığı burjuva sınıfı ile işçi sınıfının mücadelesi, bir geçiş dönemi sistemi olan sosyalizme ortam hazırlayacaktır. Sosyalizmden sonra üretim araçları mülkiyetinin topluma ait olduğu komünizm düzenine geçiş, sentez aşama olarak ortaya çıkacaktır.³²² Bu bağlamda, toplumsal düzende meydana gelen evrim, insan iradesinin dışında oluşmaktadır. Üretim ilişkilerindeki değişim iktisadi, sosyal ve siyasi ilişkileri de değiştirecektir. Dolayısıyla, altyapıyı oluşturan iktisadi düzendeki değişim, üstyapı olan sosyal düzeni de değiştirir. Değişimin temel noktası ise, maddi üretim güçlerindeki değişmedir.³²³

Kapitalist üretim ilişkisi, birbirleriyle çatışma halinde bulunan iki sınıf ortaya çıkarmıştır. Bu sınıflardan ilki burjuva sınıfıdır. Marx, burjuva sınıfının tarihte devrimci rolü oynadığını söylemiştir. Ona göre, bu sınıf feodal sistemi yıkarak bir sömürü mekanizması kurmuş ve sürekli olarak menfaatini gözetip servetten sadece kendisi faydalanmıştır. Ancak, bu sınıf gittikçe küçülürken karşısında sefalet ve yoksulluk içinde bulunan dev bir işçi sınıfı belirmiştir. Marx'ın ileri sürdüğü ikinci sınıf ise işçi sınıfı, yani proleterya'dır. Marx'a göre, proleter sınıf iş bulduğu sürece ve emeğini satabildiği durumda yaşayabilmekte ve başkasının sermayesini artırabildiği oranda iş bulmaktadır. Emekleri mal olarak kabul edilmekte ve piyasada dalgalanmalara

³²¹ Harrison, p. 70-71.

³²² Ersoy, s. 439-440.

³²³ Lewis H. Haney, *History of Economic Thought*, The Macmillan Co., New York 1949, p. 488.

uğramaktadır. Çalışma süreleri hem uzadıkça ve hem de ağırlaştıkça ücretler düşme eğilimi göstermektedir.³²⁴

Marx’a göre, kapitalizmin çelişkili yapısı zamanla çatışmayı artıracak, rekabet rekabeti öldürecek, tekelleşmeler sanayi burjuvazisini azaltacak ve proleteryanın sayısı artacaktır. Kapitalizmin çelişkili yapısı devam ettikçe iki sınıf arasındaki çatışma büyüyecek ve sonuç proleteryanın zaferi olacaktır. Böylece proleterya sınıfı yönetimi ele geçirecektir. Belli bir zaman dilimi içinde mülkiyet ortadan kalkacak, çelişki ve çatışmalar olmayacak, sınıfsız bir toplum oluşacak, sömürü son bulacak ve insanlar özgürleşecektir.³²⁵ Bu bağlamda Marksist iktisadi yapı, kapitalizmin işleyişindeki aksaklıkları ortaya koymuş ve kapitalizmin rehabilite edilmesini savunmuştur. Toplumun büyük bir kesimini oluşturan proleter sınıfın kendi özgürlüğünü kendilerinin alması ile birlikte tüm topluma yayılacak olan serbestinin ancak etkin bir mekanizma ile devamlılığının sağlanabileceği öne sürülmüş, dolayısıyla proleter sınıfın elinde olan bir iktidar yapısının taşıdığı önem vurgulanmıştır. Klasik liberalizmden oldukça farklı olan bu özgürlükçü yapı, kendi dinamikleri içinde sadece belli bir sınıfa yakın olan ve sadece bu sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket eden bir yapıya işaret etmektedir.

Marx, değeri ikiye ayırmıştır: “kullanım değeri” ve “mübadale değeri”. Kullanım değeri, malların insan ihtiyaçlarını karşılama kapasitesi yani insana sağladığı faydadır. Kullanım değeri ile birlikte değişim değeri ortaya çıkacaktır. Değişim değeri ise, mübadaleye konu olan farklı malların birbirleri ile değişim oranıdır.³²⁶ Ancak Marx, değişim değerinin arz ve talep mekanizmasıyla belirlendiğini kabul etmez. Ona göre, bir mala değer veren olgu, üretimi için harcanan ve toplumsal olarak gerekli olan emek zamanıdır. Bu bağlamda Marx’ın değer teorisi, daha fazla kâr elde etme amacıyla üretimin gerçekleştirildiği kapitalist sistemde emeğin nasıl sömürüldüğünü göstermektedir.³²⁷

Nasıl ki her metanın bir kullanım değeri ve bir de değişim değeri varsa, emeğin de kullanım değeri ve değişim değeri vardır. Emeğin kullanım değeri, toplumsal bakımdan

³²⁴ Rona Turanlı, *İktisadi Düşünce Tarihi*, 3. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2000, s. 142.

³²⁵ George Sabine, *A History of Political Theory*, Fourth Edition, Dryden Press, USA 1973, p. 691.

³²⁶ Ersoy, s. 444-445.

³²⁷ Charles E. Staley, *A History of Economic Thought: From Aristotle to Arrow*, Blackwell, New York 1989, p. 123.

gerekli olan emek miktarı ile ölçülür. Kapitalist sistem içinde işçiler, normal bir üretim sürecinin sağlayacağından daha fazla değer üretirler. İşte bu, artı değer kendisidir. Bu sömürüyü artırmak için kapitalistler iki yol kullanırlar. Bunlardan birincisi, emeğin kendi değerini yarattığı çalışma saatini kısaltmaktır. Yani, işçiler metalleri üretmeyi ne kadar kısa sürede gerçekleştirebilirlerse kalan zamanda kapitalist için çalışacaklardır. Bunun için kapitalistler üretimin verimliliğini artırmak, yeni makinelerle üretimi takviye etmek ve işbölümünü artırmak gibi konularda birbirleri ile yarışırırlar. Çünkü bu yarışta bütün kapitalistlerin çıkarı ve artan miktarlarda kazandıkları artı değer birikimi vardır. Artı değeri artırmanın ikinci yolu ise, artı değerın üretildiği zamanın kapitalistler tarafından artırılmasıdır. Bunun için vardiya sistemleri geliştirilip çalışma saatlerinin uzatılması için işçilere ve siyasi otoriteye baskı yaparlar.³²⁸

Marx, üretim sürecini “basit mal üretim sistemi” ve “kapitalist üretim sistemi” olarak ikiye ayırmıştır. Basit mal üretiminde her üretici kendi üretim araçlarına sahiptir ve ürettiği malı piyasada satar. Mallarını para ile değiştirir, bu parayı daha sonra tekrar mala çevirir. Marx, bu değişim sürecini mal-para-mal (M-P-M) biçiminde özetlemiştir. Kapitalist üretim sisteminde ise üretim araçları kapitalistler tarafından sahiplenilmiştir, fakat işçiler tarafından kullanılırlar. Hiçbir şey üretmeyen kapitalist, üretim işlemini para ile başlatır. Üretim araçları olan malları ve emeği satın alır. Üretim işleminin tamamlanmasından sonra malları tekrar paraya çevirir. Buna göre işlem para-mal-para* (P-M-P*) şeklinde gelişir. P*, zorunlu olarak P'den büyük olmalıdır. Aksi takdirde üretimde bulunmak söz konusu olmayacaktır. P ile P* arasındaki fark ise artı değerdir.³²⁹

Adam Smith gibi Marx da, kapitalistlerin birbirleriyle sürekli rekabet içinde olacağını belirtmiştir. Eğer bir kapitalist üretim ölçeğini genişletirse daha verimli üretim gerçekleştirebilecektir. Bu durum, diğer kapitalistleri genişleme yönünde zorlayacaktır. Dolayısıyla, daha fazla işçi istihdam etmek gerekecektir. Ancak, artan emek talebi sonucunda ücretler, geçimlik düzeyin üstüne çıkacaktır. Bu nedenle kapitalistler emek yerine daha fazla makine kullanacaklardır. Eğer kullanmazlarsa kârlar düşecek ve işçilere ödenen yüksek ücret artı değerlerini durduracaktır. Kapitalistlerin üretim sürecine daha fazla makine ilave etmeleri sonucunda, kapitalistin makineleşme

³²⁸ Abdullah M. Küçükkalay, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2008, s. 352-353.

³²⁹ Savaş, s. 478.

derecesini gösteren “sermayenin organik bileşimi” artacak ve bu durum kârın azalmasına yol açacaktır. Fakat makine ilavesine karşı direnirlerse, bu sefer de rekabetçi olmayan ürünlerini kimse almayacaktır. Kısaca Marx’a göre, sömürü oranı veri iken kârlardaki azalışın nedeni sermayenin organik bileşimindeki artıştır.³³⁰ Marx’a göre, kapitalist ekonominin, üretimin ve tüketimin iki ayrı işleyiş haline geldiği bir genelleşmiş değişim ekonomisi olması, krizlerin oluşmasına yol açmıştır. Malların üreticilerce, tüketilmek için değil de satılmak için üretilmesi, dengesizliklere yol açmış ve paranın sisteme girmesine neden olmuştur. Yatırılan sermayenin karşılığını alabilmek için, üretimin yeterli bir kâr ve oldukça hızlı bir ritim ile yapılması gerekmiştir. Bu genel yapı içinde krizlerin düzenli olarak ortaya çıkmasının “gerekliliği” şu şekilde açıklanmıştır: Sermaye birikiminin mantığına uygun olarak, yatırımlar, ürünler için efektif talep olması kesin değilse bile kâr oranının yüksek olduğu üretim dallarında gerçekleşecektir. Nitekim, yatırım kararları arasında koordinasyon ve düzenleme çoğunlukla yoktur ve çok geç olarak piyasalarda bu öngörü hataları krizi tetikleyecektir.³³¹ İlâveten, Marx’a göre, kapitalistlerin gerçekleştirmiş olduğu yatırımlar sonucunda sermaye birikimi ve buna bağlı olarak işgücü talebi artmaktadır. İşgücü talebinin artması, ücretlerin yükselmesine ve kârın azalmasına yol açmaktadır. Azalan kârlar sermaye birikimini yavaşlatmakta ve ekonomide kriz ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, kâr oranlarının düşmesi, geliri ve talebi azaltmakta ve böylece kriz başlamaktadır. Bu bağlamda Marx, düşen kâr oranları, yavaşlayan sermaye birikimi ve yetersiz tasarruf sonucu üretim ile tüketim arasındaki dengesizliğin devam edeceğini ve eninde sonunda kapitalizmin sona ereceğini savunmuştur.³³² Dolayısıyla, klasik liberalizmde olduğu gibi sınırsız ekonomik özgürlüklerin krizler vasıtasıyla toplumsal ve iktisadi çöküntülere yol açacağı ve bu nedenle de üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olması gerekliği savunulmuştur. Adı geçen sistem bireysel özgürlüklerin sınırlandığı, özel mülkiyet alanının daraltıldığı ve ekonomik faaliyetlerin belli bir plan doğrultusunda düzenlendiği bir yapıdan oluşmuştur. Kısaca, işçi sınıfının hükümlanlığı ile düşünülen kamusal yapılanmada, hiçbir sınıfın tek başına dominant bir işleyiş içinde

³³⁰ Todd G. Buchholz, *Ölü İktisatçılardan Yeni Fikirler: Modern Ekonomik Düşünceye Giriş*, (Çev.: İsmail Aktar), Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 175.

³³¹ Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, 2005, s. 81.

³³² Mehmet U. Tutan, “Kapitalist Üretim Sisteminde Üretim ile Tüketim Dengesizliğine Tarihsel ve Teorik Yaklaşımlar”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı: 3, 2010, s. 780.

olamayacağı ve böylece de devlet otoritesinin izlenimi altında özgürlüklerin devam edeceği öne sürülmüştür. Özel mülkiyet, sözleşme serbestisi ve işbölümüne dayalı kapitalist süreç sonucunda işçi sınıfının özgürlüğünün kaybolacağını belirten sosyalist yapı, sadece yönetimin proleter sınıfa devriyle özgürlüklerin tesis edileceğini savunmuştur.

2.6.5. Keynesyen Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler

İktisat tarihinin gelişim sürecindeki en önemli eserlerden bir tanesi, John Maynard Keynes'in 1936 yılında yayımlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eseridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde adından en fazla söz edilen iktisatçı olan Keynes'in Genel Teori'de geliştirdiği analizin arkasında, klasik modelin gerçek dünyanın işleyişini açıklamakta 1929 yılından itibaren yetersiz kalması yatmaktadır. Zira 1929 yılından itibaren sanayileşmiş Batı ekonomileri büyük bir durgunlukla karşı karşıya kalmışlardır.³³³ Bu bağlamda Keynes, eserinde iki amaca yönelmiştir. Bunlardan birincisi, klasik iktisatçıların, makro iktisadi dengelerin liberal hareketler temelinde otomatik olarak sağlanacağı yaklaşımlarının tutarlı olmadığını ortaya koymaktır. İkincisi ise, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere, bozulan ekonomik dengeleri düzeltmek için yol göstermektir.³³⁴

Aktivist ekonomi politikalarının istihdam ve üretim gibi reel değişkenler üzerinde kalıcı bir etkisinin olmadığını savunan ortodoks iktisatçıların aksine, Keynesyen politikalar tam istihdam seviyesine ulaşabilmek için bu politikaların faydalı olacağı görüşünü savunmuşlardır. Keynesyen politikalar, ekonomideki istikrarsızlıkların temel nedenini toplam talep eksikliğine bağlamış ve otomatik güçlerin yetersizliğinden dolayı ekonominin tam istihdam seviyesini kendiliğinden sağlayamayacağını belirtmiştir. Bu görüşe göre, *laissez – faire* ilkesine dayanan piyasa ekonomisi kendi içinde istikrarsızdır ve ekonomiyi tam istihdam seviyesine taşıyacak olan toplam talebi yaratamaz.³³⁵

Paranın yanlı olduğu ve efektif talep kavramları üzerine inşa edilen Keynesyen yaklaşıma göre, iktisat politikaları hem kısa hem de uzun dönemde ekonomideki reel

³³³ Erdal Ünsal, *Makro İktisat*, 7. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2007, s. 32.

³³⁴ Thomas Cate, Geoff Harcourt and David C. Colander, *Ancyclopedia of Keynesian Economics*, Edward Elgar Publishing, UK 1997, p. 161.

³³⁵ Jose L. Oreiro and Luiz F. de Paula, "Strategy for Economic Growth in Brazil: A Post Keynesian Approach", Philip Arestis, Michelle Baddeley and John S. L. McCombie (Ed.), *Economic Growth: New Directions in Theory and Policy*, (pp. 279-304), Edward Elgar Publishing, USA 2007, p. 280.

değişkenleri etkileyebilecektir. Keynesyen görüşte, uygulanan ekonomi politikaları, girişimcileri yeni yatırımlar yapmaya yönlendirir ve daha istikrarlı bir ekonomiyi sağlayacak olan toplam talebi artırır. Dolayısıyla, ekonomideki istihdam düzeyi ve üretim kapasitesi toplam talebe ve buna bağlı olarak yatırım kararlarına bağlıdır. Gerçekleştirilecek olan yeni yatırımlar ise sermaye birikimini artıracak ve ekonomik büyüme sürecini hızlandıracaktır. Devlet, özel sektörün yatırım aktivitelerini gerçekleştirebilmesi için istikrarlı ve güvenli bir ortam hazırlayacaktır. Ayrıca, ekonomide büyümenin sağlanabilmesi için makroekonomik politikalar arasında koordinasyonun sağlanması gereklidir. Bu bağlamda devlet, ekonomik büyüme hedefi için bir bütün olarak makroekonomik politikaları uygulamak zorundadır.³³⁶

Keynes, dışa kapalı ve iki sektörün bulunduğu bir ekonomiyi inceleyerek ekonomik büyüme analizine başlamıştır. Ekonomide var olan söz konusu bu iki sektör, üretim ve tüketim sektörleridir. Üreticilerin ürettikleri mallar tüketim ve yatırım mallarından oluşmaktadır. Tüketiciler, sahip oldukları gelirlerinin bir bölümünü ihtiyaç duydukları tüketim mallarının alımına, bir bölümünü ise tasarruflara ayırırlar. Söz konusu ekonomide, tüketicilerin kararları ile üreticilerin kararları arasında bir uyum varsa, yani tüketiciler sahip oldukları gelirlerini tüketim mallarını almak için kullanıyorsa, tasarruf ile yatırım eşitliği ve böylece genel denge sağlanmış olacaktır. Eğer, tüketicilerin tüketim mallarını satın almak için sahip oldukları gelirin miktarı, üreticilerin ürettikleri tüketim mallarının değerinden daha fazla olursa, ekonomide denge bozulmuş olacaktır. Bu durumda, tüketim mallarına karşı talep yüksek, ancak arz yetersizdir. Böylece üreticiler, yatırım mallarının üretimini kısacak ve tüketim mallarının üretimini artıracaklardır. Üretim seviyesindeki artış beraberinde istihdamı ve gelir düzeyini yükselterek ekonomideki büyüme sürecini hızlandıracaktır. Tersine, tüketim mallarının alımına ayrılan gelir miktarı, üreticilerin ürettikleri tüketim mallarının değerinden daha az ise, yine ekonomide genel denge sağlanmamış olacaktır. Tüketim mallarına karşı talep düşük, ancak arz fazladır. Bu durumda üreticiler tüketim mallarının üretimini kısacak, bu malları üretmek için gerekli olan yatırım miktarını azaltacak, sermaye birikimi kısılacak, işsizlik artacak ve ekonomide durgunluk süreci başlayacaktır.³³⁷

³³⁶ Oreiro and Paula, p. 280.

³³⁷ Cate vd., p. 161-162.

Keynes'e göre, ekonomide tam istihdamı kendiliğinden sağlayacak otomatik bir iktisadi düzen yoktur. İstihdam imkanı yaratmak için toplam yatırım düzeyini yükseltmek ve buna bağlı olarak toplam talep ile marjinal tüketim eğilimini artırarak ekonomik büyüme sürecini hızlandırabilmek, ancak devletin iktisadi hayata müdahalesi ile gerçekleşir. Yatırımlarda meydana gelen bir artış tasarruf hacmini ve böylece sermaye stoğunu artırarak istihdam ile milli geliri yükseltecektir.³³⁸ Bu bağlamda Keynes, iktisadi büyüme süreci üzerindeki çalışmalarını ortaya koyarken, devlete ekonomide oldukça geniş bir müdahale alanı bırakmıştır. Örneğin kamu ekonomisine; kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanması, iktisadi istikrarın tesis edilmesi, adil bir gelir ve servet bölüşümünün yerine getirilmesi, iktisadi büyüme ve kalkınmaya sürdürülebilir bir boyut kazandırılması ve ödemeler bilançosunda denklik sağlanması gibi bir takım fonksiyonlar yüklemiştir. Devlet bu fonksiyonları yerine getirebilmek için; maliye, para ve kredi politikaları, dış ticaret düzenlemeleri, regülasyon ve denetim politikaları ile serbest piyasanın içine bir taraf olarak dahil edilmiştir.³³⁹ Klasik liberalizm ile taban tabana zıt olduğu söylenebilen Keynesyen ekonomi politikaları, kamu kesimi öncülüğünde ve onun denetim mekanizması altında ekonomik özgürlüklerin gerçekleştirilebileceğini ve ancak etkin bir müdahaleci sistemle iktisadi büyüme sürecinin sürdürülebilirliğinin sağlanabileceğini öne sürmüştür.

Keynes, eksik kapasite altında çalışan bir ekonomide, yatırım harcamalarında meydana gelecek olan bir artışın gelir düzeyini artırmasına paralel olarak tasarruf hacmini yükselteceğini ve böylece sermaye stoğunun artarak ekonomik büyüme sürecinin gerçekleşeceğini belirtmiştir.³⁴⁰ Keynes, söz konusu ekonomik büyüme sürecini açıklayabilmek için çarpan mekanizmasını geliştirmiştir. Çarpan, bir katsayı olup, yatırım harcamalarında meydana gelecek bir artışın milli geliri kendinden daha fazla artıracığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, çarpan katsayısının değeri marjinal tüketim eğilimine (c) bağlanmıştır. Marjinal tüketim eğilimi, gelirden meydana gelecek bir birimlik artışın, tüketimde kaç birimlik bir artışa yol açacağını gösteren bir katsayıdır. Marjinal tüketim eğilimi ne kadar yüksek olursa, çarpan katsayısının değeri ve dolayısıyla da gelir etkisi o kadar yüksek olacaktır. Bu nedenle Keynes, marjinal

³³⁸ Giovanni Palmerio, *Perspectives on Economic Thought*, Dartmouth Publishing, Hong Kong 1991, p. 22.

³³⁹ Yereli, s. 66-67.

³⁴⁰ A. P. Thirlwall, *Growth and Development: With Special Reference to Developing Economies*, Fourth Edition, The Macmillan Co., London 1989, p. 279.

tüketim eğiliminin yüksek olmasına önem vermiştir. Çarpan katsayısına bağlı olarak yatırımlar arttığında, gelir düzeyi artacak ve bu da istihdamı etkileyecektir. Böylece, tüketim harcamaları artarak üretim faktörlerine olan talep uyarılacak ve sonuçta milli gelir artacaktır. Bu durum, iktisadi büyüme sürecini tetikleyecek, ekonominin tam istihdam düzeyine ulaşmasına yardımcı olacaktır.³⁴¹

Sosyalist akımın gündeme getirdiği iktisadi anarşizmden sosyal adalet ve istikrarın sağlandığı iktisadi güçler tarafından yönlendirilen bir sisteme geçişin hem teknik ve hem de politik anlamda oldukça zor olacağını belirten Keynesyen akım; özel monopollerin ortadan kaldırılması, katı korumacılığa karşı savaşılmaması ve kişisel özgürlüklerin temin edilmesi için yurtiçinde demokratik işleyişe haiz olan etkin devlet anlayışının temin edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Sahip olunan ülke servetinin iktisadi bakımdan rasyonel yönetilmesi ve ekonominin optimum işleyişi adına devlet tarafından gerçekleştirilecek müdahalelerin hayati bir öneme sahip olduğunun vurgulandığı Keynesyen program, kamusal otoritenin sahip olduğu yetki alanı ile bireysel özgürlüklerin ayırımının önem taşıdığı fikri üzerine temellendirilmiştir. Komünist ya da sosyalist bir iktisadi yapılanmayı bünyesinde barındırmayan bu program, kamusal ve özel kesimin sahip olduğu özgürlük alanlarını net bir şekilde belirleyen “yarı sosyalist” ya da “gerçek sosyalist” sistem olarak da ifade edilmiştir. Bu bağlamda, ekonomik bakımdan devlet sosyalizminin yerine liberal sosyalizm geçerek, bireylerin sahip oldukları güçlerini sadece ekonomi dışı alanlara yönelttikleri ve iktisadi anlamda her türlü ihtiyaçlarının ise devlet tarafından karşılandığı bir sistem tasavvur edilmiştir.³⁴²

Devletin ekonomide daha etkin bir görev almasını savunan Keynesyen politikalar, göz ardı edilen siyaset bilimi ve sosyo – psikolojik faktörler bakımından devletçi ekonominin zaman içinde nasıl yozlaştığını göstermiştir. Politik ve ekonomik yozlaşma süreci, piyasaya yapılan müdahalelerin toplumsal refahı artırma gayesi taşısa bile, gelir bölüşümünü bozacağı ve adaletsizliklere yol açacağını kanıtlamıştır.³⁴³

³⁴¹ Ömer Yılmaz ve Merter Akıncı, *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*, Nobel Akademi Yayınları, Ankara 2012, s. 60.

³⁴² Dostaler, p. 97-98.

³⁴³ Yereli, s. 68.

2.6.6. Neo-Klasik Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler

Neo-klasik büyüme teorisine yapılan en önemli katkı, Robert Solow'un çalışmalarına atfedilmektedir. 1956 yılında Solow tarafından yayımlanan "İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı"³⁴⁴ adlı çalışma, iktisadi büyüme sürecinin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Solow'un teorisi, sürdürülebilir ekonomik büyüme sürecinde temel itici güçlerin fiziki sermaye birikimi ve teknolojik gelişme olduğunu ileri sürmektedir.

Neo-klasik büyüme teorisinin en önemli varsayımlarından bir tanesi, teknolojik gelişimlerin dışsal olduğudur. Bu bağlamda, teknolojik değişimlerin belirleyicileri neo-klasik büyüme teorisi içinde değerlendirilmez. Teknoloji dışsal olarak gelişir ve benzer teknoloji dünyadaki bütün ülkeler tarafından elde edilerek kullanılabilir. Neo-klasik teorinin diğer bir varsayımı ise, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri taşıması ile emek ve sermayenin azalan verimler kanununa tabi olarak işlemesidir. Üretim sürecine ilave edilen her bir birim emek ya da sermaye gittikçe azalan oranlarda üretimi artıracaktır. İlaveten, neo-klasik büyüme modelinde önem verilen bir diğer konu ise "yakınlaşma hipotezi" dir. Bir ülke, gerçekleştirmiş olduğu yatırım miktarında artış sağladığı sürece bir dengeli durumdan, kişi başına daha fazla sermayenin sağlandığı bir başka dengeli duruma geçecektir. Bu bağlamda az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüyecek ve uzun dönemde aralarındaki refah farkı kapanacaktır.³⁴⁵ Bu bağlamda Solow'un, çalışmasında vurguladığı temel nokta; yeni fabrikalar, teçhizatlar, araç ve gereçler kullanarak teknolojik gelişimin yakalanabileceğidir. İlgili faktörlere yapılacak olan yatırımlar ise teknik gelişimin hızlanmasına yol açarak uzun dönemde büyüme oranını artıracaktır.³⁴⁶

Neo-klasik büyüme modelinde, faiz oranları ile ücretlerin esnek olduğu ve buna bağlı olarak da sermaye ile emeğin birbiri yerine kolaylıkla ikame edilebileceği belirtilmiştir. Yani, faiz oranları düştüğünde üretim sürecinde daha fazla sermaye ve ücretler düştüğünde ise üretim sürecinde daha fazla emek kullanılacaktır. Faktörler

³⁴⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Robert M. Solow, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 70, No:1, 1956, pp. 65-94.

³⁴⁵ Natalja Von Westernhagen, *Systemic Transformation, Trade and Economic Growth: Developments, Theoretical Analysis and Empirical Results*, Physica-Verlag Publishing, New York 2002, p. 58-59.

³⁴⁶ E. Ray Canterbury, *A Brief History of Economics: Artful Approaches to the Dismal Science*, World Scientific Publishing, USA 2002, p. 312.

arasındaki bu tam ikame nedeniyle ekonomi hiçbir zaman kararlı denge düzeyinden sapmayacaktır.³⁴⁷

Neo-klasik büyüme teorisinde ekonomik büyüme süreci, dışsal olarak belirlenen nüfus artış hızına da bağlıdır. Nüfus artış hızının dışsal olarak nitelendirilmesi ise, kararlı büyüme süreci içerisinde diğer parametrelerin bir fonksiyonu olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmıştır.³⁴⁸ Bu bağlamda kararlı ya da dengeli büyüme süreci; sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknolojik değişimin karşılıklı etkileşimi ortaya konularak açıklanmıştır. Nüfusun ve dolayısıyla işgücünün artış oranı, büyüme oranını etkiler. Ancak büyüme oranı, nüfusun ya da işgücünün artış oranını etkilemez. Diğer taraftan teknolojik gelişme, büyüme oranını etkilerken; büyüme oranı, teknolojik gelişmeyi etkilemez. Dolayısıyla, büyüme ile nüfus artışı ve teknolojik gelişme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi kurulmuştur. Bu nedenle, nüfus artışı ve teknolojik gelişme modelin dışsal değişkenleri konumundadır.³⁴⁹

Neo-klasik teori, iktisadi ajanların piyasa ilişkilerini dikkate alarak üretim sürecinde oynadıkları rolü inceleyen klasik liberalizmi farklı bir bakış açısıyla tekrar ele almıştır. Temel olarak üretim sürecinde teknik gelişimin önemini vurgulayan ve dışsal olarak bu sürece dahil edildiğini belirten neo-klasik teoride, etkin işleyişi tesis edilmiş olan piyasa regülasyonlarının bireyler için ekonomik özgürlükleri sağlayan en temel etken olduğu ifade edilmiştir. Neo-klasik öğreti tarafından geliştirilen hipotez, yalnızca kısıtlanmamış piyasaların varlığı altında bireysel ve dolayısıyla da toplumsal refahın maksimum olacağı fikri üzerine kurulmuştur.³⁵⁰ Bununla birlikte, klasik liberalizmden farklı olarak, piyasa ekonomisinin tek başına optimumu sağlamaktan uzak olduğunu ve bu nedenle kamu ekonomisine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda, neo-klasiklerin teorik refah anlayışları literatüre “Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi” olarak yerleşmiştir. Bu teoriye göre, piyasa ekonomisi tek başına tam rekabet koşullarını sağlamaktan uzaktır. Piyasaya giriş – çıkışların düzenlenmesi ve şeffaflığın sağlanabilmesine yönelik olarak gerekli altyapının kurulması gibi tam rekabet koşullarının sağlanabilmesi için kamu ekonomisine gerek bulunmaktadır. Yani,

³⁴⁷ Canterbury, p. 309.

³⁴⁸ Wei-Bin Zhang, *Economic Growth Theory: Capital, Knowledge and Economic Structures*, Ashgate Publishing Company, USA 2005, p. 417.

³⁴⁹ Berber, 2006: s. 144.

³⁵⁰ Gleicher and Stevans, p. 2.

aksak rekabet piyasalarının oluşması halinde, bu piyasaların devlet tarafından düzenlenmesinin gerekliliği öne sürülmüştür. Ayrıca, pozitif dışsal ekonomilerin söz konusu olduğu alanlarda üretim ve tüketim faaliyetlerinin kamu otoritesince desteklenmesi ve teşvik edilmesi savunulmuş; negatif dışsal ekonomilerin geçerli olduğu alanlarda ise üretim ve tüketim faaliyetlerinin bizzat devlet tarafından üstlenilmesi ve düzenleyici kararların alınmasına bağlı olarak gündeme getirilecek olan ek vergilerin dışsal maliyetleri tazmin etmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁵¹ Devletin ekonomiye müdahalesinin belli koşullarda zorunlu olduğunu ifade eden neo-klasik iktisatçılar, bu müdahalelerin bir sınırının olması gerektiğinin altını çizerek, genelde bireysel serbestiye ve daha özelde ise ekonomik özgürlüklere zarar vermeyecek bir boyutta devletin piyasa sürecine dahil olabileceğini iddia etmişlerdir.

2.6.7. İçsel Büyüme Teorisi ve Ekonomik Özgürlükler

Son yıllarda yapılan çalışmalar, tek başına sermaye birikiminin uzun dönemli ekonomik büyümeyi açıklamada yetersiz kaldığını ortaya koymuş ve beşeri sermaye, bilgi birikimi, araştırma – geliştirme (AR-GE) faaliyetleri ile teknolojik gelişme gibi unsurların da büyüme sürecinin açıklanmasında etkili olduğunu göstermiştir. Sermayenin yanı sıra üretim sürecinde kullanılan en önemli faktörlerden biri de emektir. Bu bağlamda, çıktı düzeyini artırmanın öncelikli yolu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan emeğin verimliliğini yükseltmektir. Emeğin verimliliğini yükselten faktör ise bilgidir. Böylece bilgi, malların üretiminde bir girdi işlevi sağlamaktadır. Dolayısıyla, bilgi akışının sınırsız olduğu günümüz dünyasında, ekonomik büyüme sürecini finansal ve reel sermaye yetersizliğine bağlayan yaklaşımların geçerliliği kalmamıştır.

K. Arrow, P. Romer ve R. Lucas ile birlikte başladığı kabul edilen ve 1990'lı yıllarda gelişen içsel büyüme teorileri, ekonomik büyüme sürecinin açıklanmasında eğitim, sağlık, AR-GE, teknolojik yenilikler, ölçek ekonomileri, bilgi birikimi ve gelir dağılımı gibi unsurların etkilerine odaklanmıştır. İçsel büyüme modellerinde temelde ağırlık verilen konular teknolojik yenilikler olmuş ve teknolojik yeniliklerin bir iktisadi faaliyet olduğu görüşü vurgulanmıştır. Bundan dolayı, teknolojik gelişmeler iktisadi bir değişken olarak büyüme süreci içine dahil edilmiştir. Dahası, içselleştirilen teknolojik yeniliklerin; azalan verimleri ortadan kaldıracağı, üretim sürecine ilave edilen her

³⁵¹ Yereli, s. 65.

teknolojik buluşun artan getiriler yaratacağı ve artan getirilerin ise ekonomik büyüme sürecinde devamlılık sağlayacağı belirtilmiştir.³⁵²

İşsel büyüme modellerinin öncüsü olan Romer, analizinde Arrow (1962)'un “Yaparak Öğrenmenin İktisadi Çıkarımları” adlı çalışmasını baz almıştır. Arrow bu çalışmasında, üretim sürecinde kullanılan emeğin kalitesinde meydana gelen gelişmelerin artan verimliliğin temel kaynağı olduğunu ve nitelikte ortaya çıkacak bir artışın niceliksel olarak da artış sağlayacağını belirtmiştir. Kurduğu modelde Arrow, özellikle imalat sanayinde belirli bir zaman dilimi içinde maliyetlerin düştüğünü, kalitenin yükseldiğini, üretimin hızlandığını vurgulamış ve bu süreçlerin ortaya çıkmasına da “yaparak öğrenme” adını vermiştir. Arrow’a göre, yaparak öğrenme süreci malların üretilmesi ile başlamakta ve aynı malların üretiminde tekrar ortaya çıkmamaktadır. Çünkü bir firma, üretim yaptıkça zaman içinde işini daha iyi öğrenecek, maliyetlerini düşürecek, ürünlerini geliştirecek ve böylece yeni ürünler ortaya çıkarabilecektir. Firma, söz konusu malın üretimini bir kez öğrendikten sonra, artık yeni bir malın üretiminde yaparak öğrenme işlemi başlayacaktır. Bu bağlamda Arrow, eğitim ve araştırma merkezleri gibi kurumların kurularak öğrenme süreçlerinin hızlanabileceğini de vurgulamıştır.³⁵³

Arrow’un çalışmasından yararlanan Romer, modelinde bütüncül üretim fonksiyonu ve yaratıcı fikir stoğunu (A) kullanarak, sermaye stoğu (K) ile emeğin (L_Y) bir araya getirilmesiyle çıktının (Y) nasıl üretildiğini açıklamaya çalışmıştır. Romer’e göre, üretim fonksiyonu şu şekilde olacaktır:

$$Y = K^{\alpha} (AL_Y)^{1-\alpha} \quad (9)$$

Bu eşitlikte α , 0 ile 1 arasında değer alan bir parametredir. Teknolojinin (A) veri olarak kabul edilmesi durumunda (9) numaralı üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiri özellikleri taşıyacaktır. Ancak, yaratıcılık fikri (A) üretim girdisi olarak kabul edildiğinde ölçeğe göre artan getiriler söz konusu olacaktır. Romer’e göre, ölçeğe göre artan getirinin varlığı temel olarak, bilginin rekabetçi olmama özelliğinden

³⁵² Rick Szostak, *The Causes of Economic Growth: Interdisciplinary Perspectives*, Springer, Germany 2009, p. 65-66.

³⁵³ Kenneth J. Arrow, “The Economic Implications of Learning by Doing”, *The Review of Economic Studies*, Vol: 29, No: 3, 1962, p. 172.

kaynaklanmaktadır. Romer modeline göre $A_{(t)}$, t dönemine kadar tarihsel süreçte keşfedilen bilgi stoğu ya da yaratıcı fikir sayısıdır. Bu durumda $\dot{A}$, belirli bir zaman dilimi içinde üretken yeni yaratıcı fikir sayısını göstermektedir ve bu sayı, yeni yaratıcı fikirler üretmek için uğraşan kişi sayısının (L_A), yeni yaratıcı fikir üretme oranı ($\bar{\delta}$) ile çarpımına eşittir:

$$\dot{A} = \bar{\delta} L_A \quad (10)$$

Geçmişte keşfedilen yaratıcı fikirler araştırmacıların üretkenliğini artıracaktır. Bu durumda $\bar{\delta}$, A 'nın artan bir fonksiyonu olacaktır. Diğer taraftan, en kolay yaratıcı fikirler önce keşfedilmekte ve bunları izleyen yaratıcı fikirlerin bulunması gittikçe zorlaşmaktadır. Bu durumda $\bar{\delta}$, A 'nın azalan bir fonksiyonu olacaktır. Söz konusu bu mantık, yeni yaratıcı fikrin;

$$\bar{\delta} = \delta A^\phi \quad (11)$$

şeklinde üretildiği bir oranı ($\bar{\delta}$) öngörmektedir. ϕ değeri, sabit bir sayıyı temsil etmektedir ve $\phi > 0$ olması, keşfedilmiş yaratıcı fikir stoğu arttıkça araştırmaların üretkenliğinin artacağını belirtmektedir. $\phi < 0$ durumu, yeni fikirlerin ortaya konulamaması sonucunda araştırmaların üretkenliğinin azalacağı anlamına gelmektedir. Son olarak, $\phi = 0$ ise, en kolay yaratıcı fikirlerin önce keşfedilmiş olmasının yol açtığı dezavantaj ile eski yaratıcı fikirlerin icatları kolaylaştırma avantajının birbirini dengelediği bir duruma karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle, araştırmacıların üretkenliği yaratıcı fikir stoğundan bağımsızdır.³⁵⁴ İlaveten Romer, üretilen bilginin göstergesini, ülkedeki mevcut sermaye stoğu olarak almıştır. Yani, o ülkede önceden ne kadar çok yatırım yapılmışsa o kadar yaratıcı bilgi üretilmiş olacaktır. Bu bağlamda, sermaye için artan verimler ortaya çıkacaktır. Daha çok yatırım yaptıkça, her yeni yatırımın verimi bir öncekine göre artış gösterecektir.³⁵⁵

³⁵⁴ Charles I. Jones, *İktisadi Büyümeye Giriş*, (Çev.: Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 92-94.

³⁵⁵ Berber, 2006: s. 178.

İşsel büyüme modellerine sağlanan bir diğer katkı, Lucas'ın beşeri sermaye modeli ile gerçekleştirilmiştir. Beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen tüm bilgi ve beceriler toplamı olarak ifade edilmektedir. Daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış, dengeli ve sağlıklı beslenebilen kültürlü bir insan kaynağı, daha verimli çalışabilen beşeri sermaye, artan emek verimliliği demektir. Bu nedenle, beşeri sermayeye yapılacak olan yatırımlar üretim faaliyetlerini hızlandırarak ekonomik büyümeye yol açacaktır.³⁵⁶

Neo-klasik modele oldukça yakın bir model kuran Lucas, bir ekonomideki çıktı düzeyinin (Y), fiziki sermaye ve etkin emek (N^e) tarafından belirlendiğini belirtmiştir. Yani, üretim fonksiyonu;

$$Y = F(K, N^e) \quad (12)$$

olacaktır. Lucas'a göre, bir ekonomide ortalama yetenek (h) düzeyinde N kadar işçi varsa ve her bir işçi (u) kadar zamanını cari üretim için harcarsa, ülkedeki etkin emek arzı;

$$N^e = uhN \quad (13)$$

biçiminde ifade edilecektir. Üretim fonksiyonu, etkin emeğe göre yeniden düzenlenirse;

$$Y = F(K, uhN) \quad (14)$$

olacaktır. (14) numaralı üretim fonksiyonuna göre, çıktı ile işçilerin yetenek düzeyi, çalışılan zaman, işgücü arzı ve sermaye arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Lucas'a göre, daha çok okullaşma oranıyla ilişkili olan beşeri sermaye birikimi, çalışma süresinin dışında kalan zamanla ($1-u$) ilişkilidir. Yani, emeğin kullanabileceği boş zaman arttığında bilgi birikimi ve yetenek de artacaktır. Bu durumda beşeri sermaye birikimi;

$$\dot{h}(t) = h(t)\delta[1-u(t)] \quad (15)$$

olarak yazılabilir. (15) numaralı eşitliğe göre, $u(t)=1$ olması durumunda, mevcut işgücü zamanının tamamını üretimi gerçekleştirmek için harcayacak, yeteneklerini geliştirmek için zamanları kalmayacak ve beşeri sermaye birikimi sıfır olacaktır.

³⁵⁶ Kaynak, s. 283.

$u(t)=0$ olması durumunda ise, mevcut işgücü zamanının tamamını yeteneklerini geliştirmek için kullanacak ve beşeri sermaye birikimi maksimum olacaktır.³⁵⁷

İçsel büyüme modeli kapsamında, kamu politikası analizleri R. Barro (1990) tarafından yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu çalışmada, kamu sektörü sağlanan mal ya da hizmetlerin üretim faktörlerinden biri olduğu ve üretim fonksiyonunun sermaye ile bu maldan oluştuğu kabul edilmiştir. Ayrıca modelde, hükümetin tek gelirinin sadece gelir vergisi, tek giderinin de kamu malının arzı olduğu ve bütçenin daima denk tutulduğu varsayılmıştır.³⁵⁸ Kurulan modelde hükümetler, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için hem yatırım yapacak hem de yatırımların artırılması için özel sektörü vergi teşvikleri, sübvansiyon gibi araçlarla destekleyecektir. Özel sektör yatırımları bir taraftan sermaye stoğunu artırırken, artan vergi gelirleri de denk bütçe sayesinde kamu malının arzını artıracaktır. Barro özellikle, kamu sektörü yapılacak olan altyapı yatırım harcamalarının özel sektörün sermaye verimliliğini artıracığını ileri sürmüştür. Ona göre, bu harcamalar vergilerle finanse edilecektir.³⁵⁹ Bu bağlamda, Barro tarafından kurulan model, özellikle yatırım harcamaları ve altyapı gibi devlet desteğini gerektiren alanlarda kamusal faaliyetlerin ekonomik büyüme sürecinde etkin bir rol oynadığını ve dolayısıyla da piyasaların optimum şekilde işleyişinde önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur.

Barro yapmış olduğu çalışmasında, kamu harcamalarındaki bir artışın birbirleri ile çelişkili iki sonuç ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir. İlk olarak, kamu harcamalarındaki bir artış sermayenin marjinal verimliliğini artırmaktadır. Bu durum, ekonomik büyümenin lehinedir. İkincisi ise, kamu harcamalarının zorunlu olarak vergide de bir artışa neden olacağıdır. Çünkü Barro'ya göre, kamu harcamalarındaki bir artış, vergi oranlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Bu durum zamanla büyüme üzerinde bir azaltıcı etkiye neden olacaktır. Sonuç olarak, bu iki etkinin birbirini denkleştirdiği durumda kamu harcamalarının optimal olacağı modelde vurgulanmıştır.³⁶⁰

³⁵⁷ Robert E. Lucas, "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, Vol: 22, 1988, p. 17-19.

³⁵⁸ Murat A. Yülek, "İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine", *Hazine Dergisi*, Sayı: 6, 1997, s. 10.

³⁵⁹ Berber, 2006: s. 183.

³⁶⁰ İlker Parasız, *Ekonomik Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Geçiş*, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2003, s. 210.

Genel olarak belirtmek gerekirse, neo-klasik büyüme modelinin aksine, teknolojik gelişimin ekonomik sistem içinde belirleneceğinin ve bunun da ancak yeni fikirler yardımıyla gerçekleştirilebileceğinin belirtildiği içsel büyüme teorilerinde, ekonomik özgürlükleri tesis edebilecek olan kurumsal yapılanmaların da bu süreci hızlandıracağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte siyasal, sosyal, inovatif, kültürel, demokratik ve yasal işleyişler bakımından gerekli liberal yapıyı oluşturan ülkelerin ekonomik özgürlükleri ve buna bağlı olarak da sürdürülebilir hızlı iktisadi büyümeyi kolaylıkla sağlayabilecekleri ileri sürülmüştür. Bu mekanizmanın sadece gelişmiş ülkeler için değil, aynı zamanda azgelişmiş ülkeler için de geçerli olduğunun altı çizilmiş ve uzun dönemde gerek sosyo – politik ve gerekse de iktisadi bakımdan gelişmiş bir ülkenin temellerinin atılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, sosyal ve siyasal anlamda gerçekleştirilen dönüşüme yaparak öğrenme, teknolojik gelişim, eğitim, sağlık, beşeri sermaye ve özel sektörün ihtiyaç duyduğu kamusal yatırımların sağlanması gibi faktörlerin ilavesiyle de özgürlükçü bir yapılanmanın tüm unsurlarının yerine getirilebileceği ifade edilmiştir.

2.7. EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN ETKİLERİ

İktisat teorisi; ekonomik özgürlüklerin, arzu ve istekleri, verimlilik gücünü ve kaynakların etkin kullanımını etkilediğini inceleyen bir bilim dalı hüviyetini kazanmıştır. Adam Smith'ten beri ekonomistler ve iktisat tarihçileri özgürlükçü bir yapılanmanın girişimcilik, kaynak arzı, rekabet gücü, ticari gelişim ve mülkiyet haklarının güvenliği gibi konularda temel bir faktör olduğunu vurgulayarak iktisadi gelişim süreci için öncü bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Son dönemlerde yeni büyüme teorilerinin üzerinde daha çok durduğu ekonomik özgürlükler bazlı çalışmalar, liberal bir iktisadi sistemin ekonomik performans bakımından ülkeler arasındaki gelişim farklılığını yansıtan en önemli faktörlerden birisi olduğunu ortaya koymuştur.

Fiziki ve beşeri sermaye, işgücü arzı, yatırımlar, teknolojik gelişim ve tasarruflar gibi geleneksel faktörlerin bir ülkenin iktisadi büyüme sürecini tek başlarına açıklamada yetersiz kaldıklarının anlaşılması üzerine iktisadi büyüme dinamiklerini uyaran bir unsur olarak ekonomik özgürlükler üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu kısımda, iktisadi büyüme sürecinde önemli etkileri olduğu düşünülen

ekonomik özgürlüklerin, çeşitli kanallar vasıtasıyla ekonomik performansı nasıl etkilediği incelenecektir.

2.7.1. Çalışma Arzusu Üzerindeki Etkileri

Ekonomik bakımdan serbest olan toplumlarda bireyler, kendi bireysel efor ve yeteneklerine dayanarak başarı ya da başarısızlıklarını ortaya koymaktadırlar. Başarı ya da başarısızlık gibi unsurları belirleyen önemli faktörlerden birisi olan liberal toplumlardaki kurumsal yapılanmalar, bireylerin lehine ya da aleyhine olmayacak tarzdaki düzenlemeler ile birlikte ekonomik hayatı dengelemekte ve böylece de iş yaşamının devamlılığını sağlamaktadırlar. Özellikle açıklık ve şeffaflık kavramlarıyla karakterize edilmiş kamusal karar verme mekanizmaları ve fırsat eşitliği bireysel arzuları harekete geçirerek ekonomik dinamizme ivme kazandırmaktadır. Bu bağlamda, kamusal sınırlamalara maruz kalmaksızın iş kurabilme ya da halihazırda kurulmuş olanlarda serbestçe çalışabilme şeklinde ifade edilebilen çalışma özgürlüğü, liberal bir ekonomik düzen içerisinde sağlanabilmekte ve etkin işleyişi tahsis edilebilmektedir. Piyasaların serbest işleyişine yapılan müdahaleler ve uygulanan düzenleyici kurallar ise, üretim maliyetlerinin artmasına neden olmakta ve dolayısıyla da girişimcilerin başarı şanslarını azaltmaktadır.³⁶¹ Bu nedenle, özgürlüklerin yaygın olduğu ekonomilerde girişimciler daha kaliteli mal ve hizmet üretmenin ucuz ve etkin yollarını bulma yeteneklerine daha fazla sahip bulunmakta ve böylece gelişen iş piyasası, hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır.

İktisadi büyüme süreci açısından ekonomik kurumlar büyük bir önem arz etmektedirler. Bir toplumdaki kurumsal yapılanmanın liberal sistemle tutarlı olmadığı bir durumda bireylerin birbirleriyle işbirliği yapmaları, optimum kaynak kullanımı açısından uzmanlaşmaları ve ticari faaliyetleri sonucunda elde ettikleri kârlarını yeniden yatırıma dönüştürmeleri söz konusu olamamaktadır. Ticari işlemler üzerine çeşitli sınırlamalar getiren, işlem maliyetlerini artıran, mülkiyet haklarını zedeleyen ve belirsizlik ortamı doğuran kamusal düzenlemeler ekonomik hayatın vazgeçilmez bir bileşenini oluşturan çalışma arzusunu dizginlemektedir.³⁶²

³⁶¹ Heritage Foundation 2012, http://www.heritage.org/index/book/chapter_1, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2012

³⁶² Gwartney vd., 1996: p. 89-90.

Bireyin temel alındığı ekonomik düzen tipinde, girişimcilik ruhundan ve yenilik doğurucu yeteneklerden yararlanılması gereği savunulmakta, bireylerin bu yeteneklerinden yararlanabilmenin ve çalışma hayatına kanalize etmenin en temel yolu olarak ona özgür bir ortam sağlamanın gerekliliğine işaret edilmektedir. Ayrıca bu özellikleri olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve hangi koşullar altında bu özelliklerin geliştirileceğinin belirlenmesi vurgulanmaktadır. Özgürlüklerin tesis edildiği bir toplumda bireylerin daha başarılı ve verimli olacakları, verimliliğin artmasının bir sonucu olarak da ekonomik büyüme sürecini uyarıcı unsurların harekete geçeceği ifade edilmektedir.³⁶³

Serbest işleyen piyasa ekonomisi içinde girişimcileri ve yatırımcıları teşvik eden diğer bir unsur da özel mülkiyetin elde edilmesi ve sahip olunan mülki zenginliğin korunmasıdır. Özel mülkiyet haklarının tesis edildiği bir ekonomik yapılanmada piyasa ekonomisi etkin olarak işlemekte, girişimcilik faaliyetleri artmakta, gelir ve tasarruf hacmi yükselmekte ve uzun dönemli iktisadi planlar yapılabilmektedir. Bu bağlamda; açık, şeffaf ve etkin bir yargısal sistemin toplumsal mülkiyet haklarını koruduğu ülkelerde hızlı iktisadi büyüme dinamikleri optimum seviyede işlemekte ve böylesi bir süreç sürdürülebilir bir yapıya olanak tanımaktadır. Mülkiyet haklarının korunmasına ilaveten, sözleşme özgürlüğünde sağlanan yasal düzenlemeler de iktisadi büyümede öncü bir rol oynamaktadır. Gönüllü sözleşme serbestisinin tesis edilmesi ile birlikte piyasa mekanizmasının oluşturulabilmesi için gerekli olan altyapı olanakları hazırlanmakta ve uzmanlaşma, ticari kazançlar, sermaye birikim süreci ve teknolojik gelişim gibi temel büyüme faktörlerinin yapısı güçlendirilmektedir. Ülkelerin sahip oldukları bu faktörler, özgürlüklerin güvence altında olduğu yapılanmalarda kolaylıkla harekete geçirilebilmekte ve üretim sürecine daha yoğun olarak dahil edilebilmektedir.

2.7.2. Tasarruflar Üzerindeki Etkileri

Bir ekonomideki tasarruf hacmi, üretim kapasitesindeki artışlara ve buna bağlı olarak da iktisadi büyüme sürecine katkı sağlayan önemli bir faktördür. Özellikle verimli yatırım alanlarına kanalize edilen tasarruflar işgücü başına düşen sermaye ile çıktı miktarını artırmakta ve uzun dönemli sürdürülebilir büyüme hızına ivme

³⁶³ Dursun, 2002: s. 93.

kazandırmaktadır.³⁶⁴ Bu bağlamda, sermaye birikim kanalından hareket ederek yatırımları ve iktisadi büyümeyi hızlandıran tasarruf hacminin iki faktörden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, devlet eliyle gerçekleştirilen tasarruflardır. Kamusal tasarruflarda meydana gelen bir artış, ulusal tasarrufların değerinin yükselmesine ve böylece de kıt kaynakların daha etkin kullanılmasına olanak tanımaktadır. Dahası, sermaye piyasalarının gelişimine hizmet eden kamusal tasarruflar, toplumsal birikimleri etkin alanlara yönlendirmekte ve bu sayede ulusal hasıla artışlarına yol açmaktadır. Kamusal sektörün, net ulusal tasarruf artışlarına katkı yapmaya devam etmesi durumunda ulusal yatırım hacminde meydana gelen artışlara paralel olarak hızlı ekonomik büyüme süreci yaşanmaktadır.³⁶⁵

Kamusal tasarruflar ulusal hasıla üzerinde pozitif yönlü katkılar ortaya çıkarmasına karşın; bireylere, kendileri adına devlet tarafından tasarrufların yapıldığı gibi bir kanı uyandırması suretiyle özel tasarruf hacmini daraltabilmektedir. Ekonomik büyüme sürecinde negatif etkiler yaratan bu oluşum nedeniyle, bir ülkedeki toplam tasarruf kapasitesini belirleyen ikinci unsurun, bireysel tasarruf hacminde meydana gelen değişimler olduğu söylenebilir. Bireyler, ekonomik özgürlüklerinin güvence altına alındığı toplumlarda sahip oldukları gelirlerinin bir kısmını tasarruflara yönlendirmekte ve bu tasarruflar da yatırımlara kanalize edilmektedir. Bireyleri tasarruf yapmaya yönlendiren temel unsur ise, gelecekte elde edilebilecek gelirleri garanti altına alma güdüsüdür. Liberal bir iktisadi yapıya sahip olan toplumlarda bireysel tasarruf düzeyini “yaşam döngüsü hipotezi” ve “sürekli gelir hipotezi” ile açıklamak mümkündür. Yaşam döngüsü hipotezine göre; bireylerin tüketim ve tasarruf kararları, onların gelecekte beklenen gelirlerinin bir fonksiyonudur. Cari dönem gelir düzeyinin, yaşam boyu beklenen ortalama gelir düzeyinin altına düşmesi durumunda tasarruflar azalmakta ve tüketim düzeyi finanse edilmeye çalışılmaktadır. Tersine; cari dönem gelir düzeyinin, yaşam boyu beklenen ortalama gelir düzeyini aşması durumunda ise daha fazla getiri elde edebilmek amacıyla tasarruflar artırılmaktadır. Sürekli gelir hipotezi ise, yaşam boyu birikimi ifade eden sürekli gelir ile cari birikim düzeyini vurgulayan geçici gelir kavramları üzerine inşa edilmiştir. Bireysel tüketim ve tasarruf düzeyinin sürekli ve

³⁶⁴ Andrew Mason, “Saving, Economic Growth, and Demographic Change”, *Population and Development Review*, Vol: 14, No: 1, 1988, p. 114.

³⁶⁵ Jonathan Kriekhaus, “Reconceptualizing the Developmental State: Public Savings and Economic Growth”, *World Development*, Vol: 30, No: 10, 2002, p. 1698.

geçici gelir düzeylerine göre belirleneceğini öne süren bu hipoteze göre, geçici gelirin sürekli geliri aşması durumunda bireysel tasarruflarda bir artış, aksi durumda ise tüketim düzeyinde bir yükselme ortaya çıkmaktadır.³⁶⁶ Her iki hipotezin ortak noktasını, gelecekte elde edilebilecek daha yüksek gelir ve kâr güdüsü oluşturmaktadır. Açıklanan bu beklentilerin ortaya çıkarılabilmesinin temel şartı olarak bireysel iktisadi faaliyetler önündeki tüm sınırlandırmaların kaldırılması öne sürülmüş, ekonomik özgürlüklerin tesis edildiği bir toplumda bireysel tasarrufların artması ile birlikte sermaye birikimi ve yatırım hacminin yükseleceği ve bir bütün olarak hızlı iktisadi büyümenin altyapısının hazırlanacağı ortaya konmuştur.

2.7.3. Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkileri

Bir ülkedeki kamusal otorite ve politika yapıcılarının üzerinde sıklıkla durduğu konulardan bir tanesi olan hızlı ekonomik büyüme sürecinin sürdürülebilir bir nitelik kazanabilmesi amacıyla önem verilen faktörlerin başında tasarruf artışlarına paralel olarak sağlanan sermaye birikimi gelmektedir. Solow (1956) tarafından geliştirilen neo-klasik büyüme teorilerinde sermaye birikimi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğu kanıtlanmış ve uzun dönemde işgücü başına düşen çıktı miktarının artırılabilmesinin temel şartı olarak da bireysel tasarruflardan kaynağını alan sermaye birikimi gösterilmiştir.³⁶⁷

Liberal bir ekonomik sistemin beraberinde getirdiği artan bireysel tasarruf hacmi, finansal piyasaların gelişimine paralel olarak sermaye birikim sürecini hızlandırmakta ve sermaye, üzerindeki tüm engellerin kaldırıldığı mali yapılanmalar ile birlikte global bazda maksimum kâr elde edebileceği piyasalara yönelmektedir. Artan sermaye kapasitesinin, ekonomik özgürlüklerin sağlandığı ülkelere yönelmesi ile birlikte sermaye maliyetleri azalmakta, yatırım hacmi genişlemekte ve buna bağlı olarak da çıktı miktarı artmaktadır. Sağlanan özgürlükçü sistemin tasarruf kanalıyla sermaye birikimini hızlandırdığı ve sermaye birikiminin de yapılan yatırımlar aracılığıyla işçi başına düşen

³⁶⁶ Sondra Beverly and Michael Sherraden, "Institutional Determinants of Saving: Implications for Low-Income Households and Public Policy", *Journal of Socio-Economics*, Vol: 28, No: 4, 1999, p. 459-460.

³⁶⁷ Douglas Holtz-Eakin, "Solow and the States: Capital Accumulation, Productivity, and Economic Growth", *National Tax Journal*, Vol: 46, No: 4, 1993, p. 425.

çıktı miktarını artırmasıyla sonuçlanan bu süreç, sürdürülebilir hızlı iktisadi büyüme ile nihai aşamaya ulaşmaktadır.³⁶⁸

Ekonomik özgürlüklerin fiziki sermaye stoğu üzerinde yarattığı pozitif etkilerin yanı sıra, beşeri sermaye birikimi üzerinde de benzer yönlü etkiler ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Beşeri faktör için yapılan uzun dönemli yatırımlar, artan çıktı miktarı bakımından diğer faktörlere kıyasla daha fazla bir getiri sağlamaktadır. Veri bir GSYİH düzeyinde; eğitim, sağlık, sermaye ve bilgi birikimi gibi faktörlerle donatılan yüksek bir beşeri sermaye stoğu iki kanal yardımıyla hızlı iktisadi büyüme sürecini uyarmaktadır. Bunlardan ilki, yüksek bir beşeri sermaye birikiminin daha nitelikli teknolojik gelişimleri absorbe etme kapasitesini ifade etmekte ve bu kanalın okullaşma oranıyla yakın ilişki içinde bulunduğu belirtilmektedir. İkincisi ise, gelişmiş bir beşeri sermayenin, ülkede mevcut olan fiziki sermaye stoğunu optimum kullanma yeteneğine haiz olmasına bağlamaktadır.³⁶⁹ Bu bağlamda, gelişimi önündeki tüm engellerin kaldırıldığı ve herhangi bir ayırım gözetilmeksizin toplumdaki her bireye eşit olarak sağlanan eğitim, sağlık, bilgi birikimi ve teknolojik gelişim gibi fırsatlar yardımıyla ortaya çıkacak olan beşeri sermayenin, ülke kaynaklarının etkin kullanımı sonucunda uzun dönemli büyüme süreci üzerinde yaratacağı pozitif katkının yadsınamayacağı belirtilebilir.

2.7.4. Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Ekonomistlerin ve iktisat tarihçilerinin üzerinde önemle durdukları temel noktalardan bir tanesi, uzun dönemli hızlı ekonomik büyümenin geniş kapasiteli yatırım harcamaları olmaksızın gerçekleştirilemeyeceği olmuştur. Sermaye bileşiminde kaynağını bulan yatırım harcamalarındaki bir artışın iktisadi büyümeyi uyarıcı etkisinin verimlilik ve istihdam artışları, üretim kapasitesindeki genişlemeler, çıktı bileşimindeki yükselişler, tasarruf artışları ve yeni teknolojik gelişimler ile ortaya çıkacağı vurgulanmış ve özellikle ekonomik özgürlüklerin tesis edildiği bir toplumda özel yatırım harcamalarının yaratacağı katma değer artışları üzerinde durulmuştur.

³⁶⁸ Peter B. Henry, "Capital-Account Liberalization, the Cast of Capital, and Economic Growth", *The American Economic Review*, Vol: 93, No: 2, 2003, p. 91.

³⁶⁹ Robert J. Barro, "Human Capital and Growth", *The American Economic Review*, Vol: 91, No: 2, 2001, p. 14.

Bir ekonomik sistem içinde yapılan yatırımlar, içerikleri farklı olmakla birlikte, iktisadi büyüme sürecini temel olarak üç mekanizma vasıtasıyla etkilemektedir. Bunlar; ölçek etkileri, teknoloji etkileri ve yapısal etkilerdir. Ölçek etkileri, yapılan yatırımların tasarruf ve sermaye kapasitelerini uyarması sonucunda üretim hacminin ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümenin hızlanmasını ifade etmektedir. Teknoloji etkileri, gerek yerli ve gerekse de yabancı yatırım biçiminde olan ve ilave yapılan her yatırım harcamasının kendi bünyesinde yeni teknolojik kaynakları barındıracağını, ülkenin teknoloji-yoğun sanayilerinin kapasitelerinin artacağını ve böylece de teknik yayılım kanallarının tüm sektörler dağılacığını vurgulamaktadır. Sürekli gelişen teknolojiye ulaşan ülkede sağlanan verimlilik artışları beraberinde kapasite genişlemelerine yol açarak iktisadi büyümeye ivme kazandıracaktır. Yapısal etkiler ise, ülke içinde yapılan yatırımların, rekabet gücünü uyarmasını ve özellikle de giriş engellerinin yoğun olduğu sektörlerde kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasını belirtmektedir. Bu bağlamda, yapılan yatırım harcamaları ülkenin hem içsel dinamiklerini harekete geçirmekte ve hem de yurtiçi piyasalarda etkinliğin gelişimine destek olmaktadır.³⁷⁰ Ayrıca yatırım kapasitesindeki genişlemelerin ülke için gerekli olan sermaye kıtlığını azaltması, üretilen ürünlere dış talebin artmasını sağlaması, yeni teknolojilere emek gücünün adapte olmasını kolaylaştırarak beşeri sermayeyi geliştirmesi ve istihdam kapasitesini artırması bakımından da önemi vurgulanmaktadır.³⁷¹

Serbest piyasa mekanizması içinde artan kamusal kesimin maliyeti, ekonomik özgürlüklerin yanı sıra, gelir ve harcamalar yönünden de ortaya çıkmaktadır. Altyapı harcamaları ve beşeri sermayenin geliştirilmesi için ödenek ayrılması gibi bazı kamusal harcamalar yatırım olarak düşünülmekte ve piyasa sistemi içinde fiyatlandırılmamaktadır. Bu nedenle, yapılan tüm kamusal harcamalar genellikle yüksek oranlı vergiler ile finanse edilmekte ve bu durum kaynak dağılımının bozulması ile ortaya çıkan etkinlik kaybıyla sonuçlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, artan kamusal harcamalar özel kesim ekonomik faaliyetleri için büyük bir dışlama riski yaratmaktadır. Ekonomi, yüksek kamusal harcamalar yoluyla hızlı bir iktisadi büyüme şansı yakalasa bile, böylesi bir genişleme kaynak dağılımındaki bozulmadan dolayı sadece kısa

³⁷⁰ Fabienne Fortanier, "Foreign Direct Investment and Host Country Economic Growth: Does the Investor's Country of Origin Play a Role?", *Transnational Corporations*, Vol: 16, No: 2, 2007, p. 43.

³⁷¹ Sumei Tang, E. A. Selvanathan and S. Selvanathan, "Foreign Direct Investment, Domestic Investment and Economic Growth in China: A Time Series Analysis", *WIDER Research Paper*, No: 19, 2008, p. 1.

dönemli olmaktadır. Daha vahim olanı, serbest piyasa disiplininin ayrılmış olan kamu kesimi faaliyetleri genellikle bürokrasi, düşük verimlilik, etkinsizlik ve gelecek nesiller için ağır bir yük oluşturan artan borçlanma ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, ekonomik özgürlüklerin güvence altına alındığı ülkelerde hem yerli ve hem de yabancı yatırımların daha etkin olduğu ve dolayısıyla da iktisadi büyüme sürecinin hızlandığı söylenebilir.

2.7.5. Teknoloji Üzerindeki Etkileri

1980’li yıllardan itibaren sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve küreselleşme akımlarının hızlanması ile birlikte ülkeler gerek uluslararası alanda söz sahibi olabilmek ve gerekse de ekonomik büyüme süreçlerine sürdürülebilir bir ivme kazandırabilmek için yeni üretim tekniklerini bulmaya ve bunları geliştirmeye çabalamışlardır. Gelişmişlik düzeyleri, ülkelerin sahip oldukları teknolojilerini geliştirebilme ve bunları kullanabilme kapasiteleri ile doğru orantılı olarak düşünülmüş ve bu kapsamda teknik yeniliklerin ya araştırma – geliştirme faaliyetleri ya da teknoloji yoğunluğu fazla olan sermaye mallarının ithali yoluyla elde edilebileceği savunulmuştur.

Aynı kalitede daha ucuza üretim yapılmasına olanak tanıyan veya aynı girdi miktarı ile daha fazla çıktı ortaya çıkaran süreçlere teknik yenilik ya da teknoloji denir. Özellikle serbest piyasa mekanizmasının hakim olduğu bir ekonomide teknik yenilikler temel olarak kâr güdüsü, üretim maliyetleri ve pazar payı gibi unsurlar tarafından belirlenmektedir. Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması bakımından önem taşıyan bu faktörler, toplumsal kazanç ve kayıpların ortaya çıkarılmasında da büyük bir rol oynamaktadırlar. Söz konusu bu iki faktör, piyasa şartlarının teknik gelişim sürecine ne ölçüde kaynak ayırıp ayırmayacağını belirlemektedir. Optimal üretim ölçeklerinin elde edilmesi ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması bakımından teknolojik yenilikler sosyal fayda düzeyini artırmakta³⁷² ve bu sistemin etkin işleyişinin devamlılığını sürdüren unsur ise liberal bir ekonomik yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksine, etkinliğini kaybeden bir kamusal sistemin, sahip olunan kıt kaynakları başarı şansı kesin olmayan teknik yeniliklere yönlendirmesi sonucunda sosyal fayda düzeyini aşan ölçüde toplumsal maliyetler ön plana çıkmakta ve bu durum sürdürülebilir hızlı büyüme trendini sekteye uğratmaktadır.

³⁷² Nancy L. Stokey, “R&D and Economic Growth”, *Review of Economic Studies*, Vol: 62, No: 3, 1995, p. 469.

Teknolojik gelişimlerin ekonomik büyüme süreci üzerinde yarattığı etkileri sistematik bir biçimde ilk kez inceleyen Schumpeter (1911), teknik yeniliklerin işgücü başına düşen çıktı miktarını artırarak, hızlı iktisadi büyümeye yol açtığını belirtmiştir.³⁷³ Diğer taraftan neo-klasik büyüme teorileri, her ne kadar teknolojik gelişim düzeyini dışsal olarak kabul etseler de, bir ekonomi için büyük bir önem taşıyan sermayenin marjinal getirisini artıracak faktör olarak yeni makine – teçhizat ile üretim tekniklerinin geliştirilmesini ön plana çıkarmışlardır. Özellikle Jones (1998); her sektörün, teknik gelişim sürecine yapmış olduğu harcamalar sonucunda ortaya çıkacak olan dışsallıkların ve yayılma etkilerinin azalan getiri şartlarını ortadan kaldırarak artan getirilere neden olacağını ve bu sürecin de ekonomik büyüme hızını yükselteceğini ifade etmiştir.³⁷⁴ Klasik ve neoklasik büyüme modellerini bir adım daha ileriye taşıyarak teknik gelişimi içselleştiren ve teknolojik yatırımlara dayalı büyüme modellerini ortaya atan içsel büyüme teorileri ise, teknik yenilikleri destekleyen faaliyetler sonucunda sermayenin marjinal verimliliğinin düşmesini ve sermaye/hasıla oranının yükselmesini önleyen pozitif dışsallıkların meydana geleceğini kabul etmiştir. Ayrıca, kamusal otoritenin dahil olmadığı ve böylece optimum düzeyde işleyen serbest rekabet şartlarının gelişmesine paralel olarak piyasalarda faaliyette bulunan firmaların sahip oldukları kâr düzeylerini korumak için gelişim süreçlerini hızlandıracakları ve bu durumun da iktisadi büyümeye ivme kazandıracağı öne sürülmüştür.

Ekonomik özgürlüklerin sağlandığı toplumlarda ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin büyüme süreci üzerinde yarattığı pozitif katkılara karşın, kamusal otoritenin kendisini önemli ölçüde hissettirdiği yapılanmalarda ise planlamanın öngördüğü ve elverdiği alanlar haricinde teknik gelişim söz konusu olmamakta ve planlarda öngörülmediği sürece bireyler yeni üretim tekniklerini kullanma ve geliştirme konusunda çaba göstermemektedirler.³⁷⁵ Büyüme sürecinin sınırlanması anlamına gelen bu durum, toplumsal refahın ve gelişim düzeyinin de belli bir eşik düzeyinde kalmasına yol açmaktadır.

³⁷³ Joseph A. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, USA 1911.

³⁷⁴ Charles Jones, *Introduction to Economic Growth*, W. W. Norton & Company Inc., New York 1998.

³⁷⁵ Dursun, 2002: s. 96.

2.7.6. Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

1980’li yıllardan itibaren hız kazanmaya başlayan küreselleşme hareketleri ile birlikte üzerinde en fazla durulan konu, dış dünyaya açıklık ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı olmuştur. Diğer ülkelerle gerçekleştirilecek serbest dış ticaret; ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerini daha iyi kavramasına, uluslararası rekabet şartlarına hazırlanmasına, teknoloji yoğunluğu yüksek olan malların ithal edilmesi yoluyla bilginin yakalanmasına, yabancı sermayenin ülkeye girmesine ve dış sermaye piyasalarına ulaşılmasına imkan sağlayarak arzulanan büyüme hızına erişilmesine olanak tanıyacaktır.³⁷⁶

Bir ülkenin benimseyeceği serbest dış ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi iki görüş etrafında toplanmıştır. Bunlardan birincisi, dış ticarete sağlanan liberalizasyon ile birlikte ülkeye yönelecek olan yeni teknolojilerin üretim sürecinde artan getirelere yol açarak iktisadi büyümeyi hızlandıracağı olmuştur. İkinci görüş ise, yakınsama hipotezi üzerine kurulmuştur. Bu görüş, gerçekleştirilecek olan serbest dış ticaret sonucunda bütün ülkelerin aynı teknolojiye, aynı tercihlere, emek ile sermayenin benzer büyüme hızına sahip olacaklarını ve böylece aynı durağan durum dengesinde birbirlerine yaklaşarak iktisadi büyüme sürecinin yakalanacağını ifade etmektedir.³⁷⁷ Belirtilen görüşlerin yanı sıra, iktisadi özgürlüklerin tesis edildiği dışa açık bir ekonomide karşılaştırmalı üstünlüklerin elde edilmesine bağlı olarak enflasyon oranları düşmekte, pozitif reel faiz oranları ortaya çıkmakta, tasarruf oranları artmakta, yapılacak olan yatırımların riski düşmekte, ölçek ekonomilerinin yakalanması ile birlikte sürdürülebilir hızlı talep artışı söz konusu olmakta ve artan emek verimliliğine bağlı olarak iktisadi büyüme sürecine yükselen bir ivme kazandırılmaktadır.³⁷⁸

Temel olarak ticari özgürlükler, bir ekonominin dünyanın çeşitli bölgelerinden mal ve hizmetleri ithal etmeye yönelik serbesti düzeyi ile vatandaşların uluslararası pazarlarda alıcı ya da satıcı olarak özgürce faaliyette bulunabilme yeteneklerini

³⁷⁶ Dora Borbely and Christopher Shumann, “Human Capital and Growth: A Panel Analysis for the EU-15, Selected Accession Countries and Russia”, Harry G. Broadman, Tiiu Paas and Paul J. J. Wolfens (Ed.), *Economic Liberalization and Integration Policy: Options for Eastern Europe and Russia*, (pp. 277-298), Springer, Germany 2006, p. 280.

³⁷⁷ T. N. Srinivasan, “Trade Orientation, Trade Liberalization and Economic Growth”, Gary Saxonhouse and T. N. Srinivasan (Ed.), *Development Duality and the International Economic Regime: Essays in Honor of Gustav Ranis*, (pp. 155-196), The University of Michigan Press, USA 1999, p. 167.

³⁷⁸ Yılmaz ve Akıncı, s. 126.

belirtmektedir. Söz konusu serbesti önündeki tarifeler, vergiler, kotalar ve yasaklar gibi engelleyici unsurlar ülke refahı için büyük bir tehdit olmakta ve bireysel gücünü sınırlayarak verimlilik artışlarının minimum seviyede kalmasına yol açmaktadır. Adı geçen yasaklayıcı faktörler, yabancı malların yurtiçi fiyatını doğrudan yükseltmekte, yerel piyasada kaynak dağılımını bozmakta, serbest piyasada oluşan görünmez el mekanizmasının işleyişini engellemekte ve karşılaştırmalı üstünlük yapısını etkinliği fazla olan iktisadi malların üretiminden korumalı malların üretimine yöneltmektedir. Genel itibariyle, ekonomik etkinlik ve büyüme sürecini sekteye uğratan bu sınırlandırıcı unsurlar, teknoloji yoğunluğu fazla olan mal ve hizmetlere erişimi güçleştirmekte, girişimcilerin yeteneğini kısıtlamakta, istihdam alanlarını daraltmakta, bütçe ve cari işlemler dengesine yönelik problemlere yol açmakta ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde kalkınma hamlelerini başarısızlığa uğratmaktadır. Bu bağlamda, dış ticaret önündeki engellerin kaldırıldığı veya minimum düzeye indirildiği bir ekonomik yapılanmada sadece ilgili ülke için değil, aynı zamanda tüm dünya ülkeleri için de refah artışlarının sağlanacağını söylemek mümkündür.

2.7.7. Makroekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri

Hızlı iktisadi büyüme süreci üzerinde ekonomik özgürlüklerin yarattığı diğer bir unsur olarak makroekonomik istikrar göze çarpmaktadır. Başarılı yapısal düzenlemeler, düşük ve öngörülebilir enflasyon oranları, ülke ihtiyacına uygun reel faiz düzeyleri ve rekabetçi yapıdaki reel döviz kurları makroekonomik istikrar kapsamında değerlendirilmektedir.

Makroekonomik yapının önemli bir unsuru olan enflasyon oranları, kamusal kesim tarafından ekonominin kontrol altında tutulma gücünün bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Ani ve öngörülemeyen enflasyon oranları; arz – talep mekanizmasının etkinliğinin yani liberal iktisadi yapının bozulduğunu, devletin ekonomi üzerindeki payının genişlediğini, mali dengenin istikrarını kaybettiğini ve bütçe açıklarının arttığını göstermektedir.³⁷⁹ Yüksek ve değişken oranlı enflasyon, ekonomide belirsizliğin artmasına ve etkinliğin azalmasına neden olmaktadır. Enflasyonist ortamda bireyler ellerinde mümkün olduğu kadar daha az likit değerler bulundurmakta, parasal varlıklarını enflasyona karşı korumak için büyük birikimler yapmayarak reel varlıklara

³⁷⁹ Ramesh Durbarry, Norman Gemmel and David Greenaway, “New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth”, *Credit Research Paper*, No: 8, 1998, p. 5.

çevirmekte ve böylece ekonomide üretken yatırımlar yapılamamaktadır. Bu durum, etkinlik kaybına neden olmakta ve büyüme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.³⁸⁰ Aksine, serbest piyasa mekanizmasının öncülüğünde oluşturulan fiyatlar; tasarruf hacminin artmasına, uzun dönemli sermaye birikiminin yükselmesine, ulusal refah düzeyinin korunmasına, geleceğe ilişkin öngörülerde bulunarak yapılacak olan yatırımların artmasına ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. İfade edilen faktörlerin bir araya gelmesine bağlı olarak büyüme süreci hızlanmakta ve sürdürülebilir bir ivme kazanmaktadır.

Makroekonomik istikrar kapsamında değerlendirilen bir diğer unsur, faiz oranlarıdır. Faiz oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin temelini, ülkede tavan seviyesinde bulunan nominal faiz oranlarının enflasyon oranına kıyasla düşük seviyede kalmasına bağlı olarak finansal sistemde ortaya çıkan baskı oluşturmaktadır. Düşük faiz oranları tasarrufları caydırmakta ve böylece finansal piyasalara yönelmeyen birikimler yatırımları hem niceliksel ve hem de niteliksel olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, arzulanan hızlı ekonomik büyüme sürecine ulaşamamaktadır.³⁸¹ Her ne kadar ekonomide uygulanan yüksek faiz politikasına bağlı olarak ülkeye giriş yapan yabancı sermaye, üretim hacminin yanı sıra finansal derinliği de artırarak iktisadi büyümeyi hızlandırırsa da, bu şekilde ulaşılmak istenen hızlı büyüme süreci bir yandan ekonominin dışa bağımlılığını ve kırılganlığını artırmakta, diğer yandan da sermaye maliyetinin yükselmesi nedeniyle yurtiçi yatırımları caydırmaktadır. Ayrıca ülkeye gelen yabancı sermaye, döviz kurunun düşük seviyede kalmasına, talep esnekliğine bağlı olarak ithalat hacminin yükselmesine ve ödemeler bilançosu denkleğinin bozulmasına da neden olmaktadır. İfade edilen durumlar, reel sektör üzerinde bir baskı oluşturmakta ve üretim kapasitesini daraltmaktadır. Daralan üretim kapasitesi ise büyüme hızını yavaşlatmakta ve ekonominin durgunluğa sürüklenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, kamusal otoritenin ve parasal kurulların faiz oranlarına yönelik politikalar belirlemekten ziyade bu süreci serbest piyasa mekanizmasının işleyişine bırakmaları büyüme ve kalkınma hedefleri bakımından optimum sonuç vermektedir.

³⁸⁰ Thorvaldur Gylfason, *Principles of Economic Growth*, Oxford University Press, New York 1999, p. 90.

³⁸¹ T. M. Obamuyi, "An Investigation of the Relationship Between Interest Rates and Economic Growth in Nigeria: 1970-2006", *Journal of Economics and International Finance*, Vol: 1, No: 4, 2009, p. 93.

Reel döviz kurları, makroekonomik istikrarın bir diğer belirleyici ögesi konumunda olup, kurda meydana gelen değişimler makroekonomik dengeleri ciddi bir biçimde etkileyebilmektedir. Ulusal paranın reel olarak değerlendirilmesi veya değer kaybetmesi ile sonuçlanan reel kurdaki değişimler ülkenin rekabet gücünün, dış ticaret hareketlerinin ve iktisadi büyümenin temel faktörü durumundadır.³⁸² Özellikle kamusal otoritenin müdahalesiyle uygulanan bir devalüasyondan sonra ticaret dengesinde meydana gelen değişimler J harfine benzetilmektedir. Devalüasyonu takip eden dönemde ticaret dengesi önce daha da bozulmakta, daha sonra ise düzelme süreci ortaya çıkmaktadır. Devalüasyonun hemen ardından dış ticaret dengesinde görülen bozulmanın sebebi; ulusal para cinsinden ithalat harcamalarındaki artışın, ihracat gelirlerindeki artıştan daha fazla olmasıdır. Ancak, zamanla artan ithalat fiyatları ithalat hacmini düşürmekte ve yurtdışı talep esnekliğindeki artışla birlikte ihracat hacmi de artmaktadır. Böylece, kısa dönemde daha da bozulan dış ticaret dengesi, esnekliklerdeki uyarlanma ile birlikte düzelmeye başlamaktadır.³⁸³ İhracat hacminde meydana gelen artış ile birlikte ülke ihtiyaç duyduğu dövizlere ulaşmakta, gerçekleştirilecek üretken yatırımlar için finansman kaynağı sağlamakta ve dolayısıyla da hızlı iktisadi büyüme hedefine ulaşmaktadır. Ancak, adı geçen mekanizmanın etkin olarak işleyebilmesi ihracatçı ve ithalatçı ülkelerdeki arz ve talep esnekliklerinin tam olarak tahmin edilebilmesine bağlı olarak gerçekleşebilecektir. Aksi halde devalüasyondan beklenen faydalar elde edilemeyecek, ulusal para değer kaybedecek, konvertibilitesini kaybedecek ve ticaret dengesinin daha da bozulmasına bağlı olarak artan ödemeler bilançosu dengesizliği ile karşılaşılacaktır. Bu durum, büyüme sürecini kesintiye uğratacak ve kıt kaynakların etkin şekilde kullanılmasını engelleyecektir. Dolayısıyla, serbest piyasa tarafından belirlenen döviz kurlarının; ulusal paranın gerçek değerini yansıtmaması, ödemeler bilançosu dengesini otomatik olarak sağlaması ve bunun bir uzantısı olarak iç ekonomi politika uygulamalarında bağımsızlığa olanak tanınması, dış rezervlere olan ihtiyacı azaltması, ekonomiyi dış şoklardan koruması, basit ve sade bir yöntem olması ve büyük kur değişimlerine karşı ekonomiyi güvence altına alması nedeniyle makro bazda ekonomik sistemi optimuma ulaştıracağı söylenebilir.

³⁸² G. Uğur ve T. Vehbi, "Reel Kur ve Uzun Dönem Denge Seviyesi", *Hazine Dergisi*, Sayı: 14, 2002, s. 105.

³⁸³ Ömer Yılmaz ve Vedat Kaya, "İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Bir VAR Modeli", *İktisat, İşletme ve Finans*, Cilt: 22, Sayı: 250, 2007, s. 69-70.

2.7.8. Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri

Finansal kalkınma ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki iktisatçılar tarafından uzun süredir tartışılan önemli bir konudur. Yapılan çalışmalar temel olarak, ekonomik liberalizmin altyapısını oluşturduğu finansal gelişmişliğin iktisadi büyümenin hızlanmasında önemini vurgulamıştır. Gerek yerli ve gerekse de yabancı tasarruf sahiplerinin serbestçe faaliyette bulunabildikleri gelişmiş finansal piyasaların tasarrufları harekete geçirmek ve yatırımları kolaylaştırmak suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görüşü hakim olmuştur. Özellikle liberal bir finansal sistemin tasarruf hacmindeki artışı hızlandırdığı ve fiziki sermayenin hem hacmini ve hem de verimliliğini artırarak daha etkin kullanımını teşvik ettiği ve dolayısıyla ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu görüşü savunulmuştur.³⁸⁴ Bunun yanı sıra Schumpeter (1911), fonksiyonlarını tam olarak yerine getiren liberal bir finansal sistemin, girişimcilere ihtiyaç duyduğu fonları sağlamak suretiyle teknolojik yenilikleri teşvik edeceğini ve böylece daha hızlı iktisadi büyüme sürecine girileceğini belirtmiştir.

Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında temel olarak iki ilişki söz konusudur. Bunlardan ilki olan “arz önderliği görüşü”, finansal kalkınmanın iktisadi büyüme üzerinde pozitif yönlü etkiler yaratacağını ve finansal kalkınma ile birlikte kaynakların daha verimli sektörlere yönlendirilerek iktisadi büyüme hızının artacağını belirtmektedir. Diğer bir deyişle, finansal kalkınma iktisadi büyümenin nedenidir. Salt teorik altyapının yanı sıra tarihsel olarak da görülebileceği gibi yetersiz ve liberalize edilmemiş finansal sistemler ekonomik büyüme için temel engellerdir. Dolayısıyla, iyi işleyen finansal sistemlerin yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme oranı yaratabileceğini söylemek mümkündür.³⁸⁵ Şöyle ki, öncelikle serbest işleyişi tesis edilmiş finansal piyasalar ve kurumlar gelişerek reel sektöre hizmet arzını gerçekleştirir, daha sonra da reel sektör gelişir ve ekonomik büyüme gerçekleşir. Ayrıca, liberal işleyen bir finansal sektör, ekonomik birimler arasındaki ticareti kolaylaştırarak ekonomideki uzmanlaşmayı artırır. İlaveten, tasarrufların yatırıma dönüşebilmesi için

³⁸⁴ Kul B. Luintel and Mosahid Khan, “A Quantative Reassessment of the Finance-Growth Nexus: Evidence from a Multivariate VAR”, *Journal of Development Economics*, Vol: 60, No: 2, 1999, p. 382.

³⁸⁵ Ömer Yılmaz ve Vedat Kaya, “Finansal Kalkınma ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Cilt: 21, Sayı: 244, 2006, s. 123.

yatırımcı davranışlarını takip eder ve kaynakları, çeşitli yatırım projelerine yönelterek riski azaltır.³⁸⁶

Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ikinci ilişkiyi yansıtan “talep takibi görüşü”, finansal piyasaların ancak reel sektörde meydana gelen değişimlere cevap vereceği üzerine kurulmuştur. Yani iktisadi büyüme finansal kalkınmanın nedenidir. Diğer bir deyişle, reel anlamda ekonomiler büyüdükçe onların finansal kurumları da büyümektedir. Bu görüşe göre finansal kalkınmanın sağlanamaması sadece finansal hizmetlere olan talep eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Reel anlamda ekonomik büyüme, finansal hizmetlere ve aracı kurumlara olan talebi artıracak ve söz konusu talep artışı finansal kurumların bu talebe cevap vermesini sağlayacak şekilde genişlemesi ve gelişmesi yönünde baskı yapacaktır. Bu bağlamda iktisadi büyümenin, gelişmiş finansal kurum ve hizmetler için bir talep yaratacağı vurgulanan temel konu olmuştur.³⁸⁷

2.7.9. Yoksulluk, Eşitsizlik ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Dünyadaki yoksulluk, eşitsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliğinin ortadan kaldırılması ya da mevcut seviyesinin hafifletilmesi; ekonomistlerin, politika yapıcılarının veya bu olgu ile yüzleşen bireylerin karşılaştıkları en önemli konulardan birisidir. Bu konuya odaklanılmasında dikkati çeken ilk faktör, dünya ülkelerinin büyük bir kısmının yoksulluk kısır döngüsü içinde olmalarından kaynaklanmakta ve bu durum ekonomistleri yoksulluğu azaltıcı politika arayışlarına yönlendirmektedir. İkincisi, son yıllarda hacmi artan ticaret ve sermaye akımları, yani küreselleşme süreci, ülkeler arasındaki gelir, yaşam standartları ve özellikle de yoksulların mevcut durumları ile ilgili farklılıkları gözler önüne sermiştir. Üçüncü olarak, modern iletişim ve ulaşım imkanları global yoksulluğun en dikkat çekici yanlarını net bir şekilde göstermiştir. Adı geçen tüm bu unsurlar, dünya gündeminde kendisini gittikçe daha fazla hissettiren yoksulluk, eşitsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliğini önleyebilmek amacıyla ihtiyaç duyulan tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya koymuştur.

³⁸⁶ Suat H. Şentürk, “Ekonomik Büyümenin Sağlanmasında Finansal Sistemin Rolü”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Cilt: 20, Sayı: 237, 2005, s. 122.

³⁸⁷ Burcu Kıran, Nilgün Ç. Yavuz and Burak Güriş, “Financial Development and Economic Growth: A Panel Data Analysis of Emerging Countries”, *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue: 30, 2009, p. 88.

Ekonomik liberalizasyonu sağlamış olan toplumların, bunu başaramayanlara kıyasla daha hızlı büyüyecekleri ve kişi başına daha yüksek gelir elde edebilecekleri pek çok yazar tarafından savunulmuş ve özgürlüklerin tesis edildiği bir ekonomik yapılanmada yoksulluk düzeylerinin azalacağı belirtilmiştir. Dünyada, günde bir ya da iki dolardan daha az kazanan çok sayıda insanın; ticari kazançlar, uzmanlaşma, işbölümü ve ölçek ekonomileri gibi faktörlerden yararlanamayacakları üzerinde durulmuş, liberal bir sistemin söz konusu olmadığı ekonomilerde ifade edilen kazançların politik faktörler, fiziki engeller ve ulaşım ile iletişim ağlarının yetersizliği gibi nedenlerle elde edilemeyeceği öne sürülmüştür. Özellikle, kendilerine yetecek kadar toprağı olan bireylerin çok sınırlı imkanlarla tarımla uğraştıkları ve geçimlerini sürdürebilmeleri için çevreleriyle ticari faaliyetlerde bulundukları ortaya konmuştur. Yoksulluk düzeyinin kırılmasını sağlayacak kadar yeterli olmadığı belirtilen bu sürecin, ancak güçlü bir değişim ekonomisi ile birlikte tersine çevrilebileceği ve böylece de iktisadi refah düzeyinin yükselebileceği savunulmuştur. Ekonomik özgürlüklerin bu sürece büyük bir katkı sağlayacağı vurgulanarak, liberal ekonomilerdeki yoksulluk, eşitsizlik ve gelir adaletsizliğinin boyutlarının daralacağı üzerinde durulmuştur.³⁸⁸

İktisadi liberalizmin, ekonomik büyüme sürecinin temel dinamiklerinden bir tanesi olduğu göz önüne alındığında, özgürlüklerin tetiklediği iktisadi büyümenin toplumsal yapıdaki sorunları çözebileceği söylenebilir. Özellikle kurumsal ve politik sistemler yardımıyla toplumsal yapının başarısızlığı engellenebilir ve yoksulluk, eşitsizlik ve gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yaratabilecek olan mülkiyet hakları güvenliğinin sağlanması, girişimcilik gücünün artırılması, rekabet düzeyinin uyarılması, ticari engellerin kaldırılması, yönetsel maliyetlerin azaltılması ve serbest piyasa sistemine işlerlik kazandırılması gibi faktörler faaliyete geçirilebilir. Söz konusu tüm bu unsurlar ile birlikte sağlanan özgürlükçü mekanizmanın ön plana çıkaracağı sürdürülebilir büyüme süreci reel ve finansal piyasaları harekete geçirerek eşitsiz toplum düzeninin değişimine ve yoksulluk kısır döngüsünün kırılmasına yardımcı olacaktır.

³⁸⁸ Seth W. Norton and James D. Gwartney, "Economic Freedom and World Poverty", James D. Gwartney, Robert Lawson and Seth W. Norton (Ed.), *Economic Freedom of the World: 2008 Annual Report*, (pp. 23-40), Fraser Institute, Vancouver 2008, p. 27-29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TAHMİNİNE YÖNELİK METODOLOJİK ALTYAPI

Sürekli olarak geliştirilmeye ihtiyaç duyan bir bilim dalı olan iktisat, çok sayıda faktör tarafından etkilenen ve bu faktörlerin çoğunun kontrol altında tutulamadığı ekonomik olayları incelemektedir. Bu olaylar incelenirken konu ile ilgili hipotezler ve teoriler ortaya konulmaktadır. Ayrıca, incelenen iktisadi faaliyetin altyapısına ilişkin bilgiler elde edilirken öne sürülen hipotezlerin doğruluğunu sınamak için araştırmalar da yapılmaktadır. Yapılan araştırmalara uygun olarak ulaşılabilecek sayısal bilgiler sonucunda analiz yöntemlerine ihtiyaç duyulmakta ve bu ihtiyacı ekonometri bilimi karşılamaktadır. Bu bağlamda, iktisat teorisinin ve iktisadi olayların analiz edilerek sayısal sonuçlar elde edilmesinin ekonometri ile mümkün olduğunu söylemek olasıdır. Ekonometride iktisadi olaylar ilk önce teorik olarak incelenmekte, sonra ilgili değişkenler arasındaki ilişkiler matematiksel bir model halinde formüle edilmekte ve bu değişkenlere ait verilerden yararlanmak suretiyle modelin katsayıları bulunmaktadır. Ekonometrik model içerisinde ele alınan değişkenler arasındaki ilişki analiz edilirken, ulaşılan katsayıların iktisadi, istatistiksel ve ekonometrik açıdan da tutarlı olmaları gerekmektedir. Ekonometrik modeller, iktisat teorisi tarafından öngörülen denge ilişkileri üzerine kurulduklarından dolayı, hipotezlerin oluşturulması ile başlayan ve çeşitli kriterlere göre yapılan değerlendirme aşamaları ile son bulan analizlerin de bir bütün olarak tutarlı bir yapı sergilemeleri beklenmektedir.

Bu bölümde ilk olarak, çalışmanın uygulama kısmına konu olan zaman serisi ve panel veri analizleri ile ilgili ekonometrik yöntemler hakkında metodolojik bilgiler verilecek ve daha sonra ise gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlükler bakımından gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadığını test edebilmek amacıyla yeni bir analiz tekniği olarak literatüre kazandırılan Haldane – Hall Analizi tanıtılacaktır.

3.1. ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Belli bir t döneminde, X_t değişkenine ait her bir gözlemin kaydedilmesi ile oluşan gözlem grubuna zaman serisi adı verilir. Bu gözlemlerin sürekli olarak devam eden bir biçimde gerçekleşmesi zorunlu değildir, ancak oluşturulan gözlem setinin söz konusu zaman periyodundaki gelişimini görme açısından gereklidir.³⁸⁹

“Zaman serisi analizi” deyiimi zaman serilerini modellemede öngörü bağlamında Box ve Jenkins (1970) tarafından geliştirilen bir yöntem olan Box – Jenkins yaklaşımı olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşım öngörü yapmak üzere iktisat teorisinin öne sürdüğü bağımsız değişkenleri kullanarak ekonometrik modelleme yaklaşımını terk ederek, yerine öngöründe bulunulacak değişkenin geçmiş dönemlerdeki davranışlarına dayalı bir yaklaşım getirmiştir. Bu nedenle bu yaklaşım belirli bir tahmin yürütme yöntemidir.³⁹⁰ Gözlenen veri seti, tesadüfi değişkenlerden oluşan stokastik bir süreçle tahmin edilebilmektedir. Bu stokastik süreç ise, t döneminde $y_1, y_2, \dots, y_t$ değerlerinden oluşmaktadır. Böyle bir süreci modelleyerek, ilgili serinin gelecekteki davranışları hakkında ihtimallere de ulaşılabilir.³⁹¹

Zaman serisi verilerine dayalı ekonometrik modellerde serilerin zaman serisi özelliklerinin bilinmesi ve bu özelliklerin dikkate alınması gerekir. İktisadi zaman serileri, trend, mevsim, konjonktür ve düzensiz hareketlerin etkisi altındadır. Yani zaman serileri bu bileşenlere sahiptir. Verilerin zaman serisi özellikleri ise genel olarak iki başlık altında incelenir. Bunlar, deterministik ve stokastik özelliklerdir. Serilerin deterministik özellikleri, serilerde sabit, trend ve mevsimsellik bileşenlerin bulunup bulunmamasıdır. Serilerin stokastik özellikleri ise daha çok değişkenlerin durağan olup olmadıkları ile ilgilidir. Bununla birlikte, zaman serisi analizlerinde dikkate alınması gereken en önemli nokta bu serilerin durağan ya da durağan olmamalarıdır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir.³⁹² Zaman serisi analizlerinde

³⁸⁹ Peter J. Brockwell and Richard A. Davis, *Time Series: Theory and Methods*, Second Edition, Springer, New York 2006, p. 8.

³⁹⁰ Peter Kennedy, *Ekonometri Kılavuzu*, (Çev.: Muzaffer Sarımeşeli ve Şenay Açıkgöz), 5. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 350.

³⁹¹ Jonathan D. Cryer and Kung-Sik Chan, *Time Series Analysis: With Applications in R*, Second Edition, Springer, New York 2008, p. 11.

³⁹² Recep Tarı, *Ekonometri*, 3. Baskı, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, No: 172, İstanbul 2005, s. 380.

değişkenlere ait verilerde trend bulunuyorsa, bir serinin diğer bir seriye göre regresyonu hesaplanırken, ikisi arasında anlamlı bir ilişki olmasa bile çoğunlukla yüksek bir R^2 bulunur. Bu durum ise sahte regresyon sorununu işaret etmektedir. Dolayısıyla, regresyonun gerçek bir ilişkiyi mi yoksa sahte bir ilişkiyi mi yansıttığı, zaman serisi verilerinin durağan olup olmadığı ile yakından ilgilidir. Eğer zaman serisi verileri durağan değilse elde edilen regresyon modellerine dayanılarak yapılan öngörüler gerçeklikten uzak olacaktır.³⁹³

Genel olarak belirtmek gerekirse, ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir. Y_t gibi bir serinin durağan olma şartları şunlardır.³⁹⁴

$$\text{Ortalama} : E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans} : \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak Varyans} : \gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

Literatürde zamandan etkilenmeyen, ortalaması, varyansı ve kovaryansı (ortak varyansı) sabit olan serilere “zayıf durağan seriler” adı verilir ve geniş anlamda “durağanlık” olarak bilinir. Güçlü durağanlıkta sonlu ortalama ve varyansa gerek yoktur ve zayıf durağanlık güçlü durağanlığa göre daha kısıtlı şartlar taşımaktadır. Tek denklemlili zaman serilerinde ise zayıf durağanlık ve durağanlık arasında bir fark bulunmamaktadır.³⁹⁵

Ekonometrik analizlere konu olan değişkenlerin durağan olup olmadıklarının tespit edilebilmesi amacıyla birim kök testlerinden yararlanılacaktır. Birim kök testleri, değişkenlerin durağanlıklarının ve böylece analizlerden elde edilecek sonuçların güvenilir olmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, çalışmada dikkate alınan değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerinin belirlenebilmesi amacıyla eşbütünleşme testleri kullanılacaktır. Daha genel bir ifadeyle eşbütünleşme analizi, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığının saptanmasına olanak sağlayan

³⁹³ Damodar N. Gujarati, *Temel Ekonometri*, (Çev.: Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen), 4. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 709.

³⁹⁴ Gujarati, s. 713.

³⁹⁵ Nevin Uzgören ve Ergin Uzgören, “Zaman Serilerinde Sahte Regresyon Sorunu ve Reel Kamu Harcamalarına Yönelik Bir Ekonometrik Model Uygulaması”, *Akademik Bakış*, Sayı: 5, 2005, s. 3.

uygulamalardır. Eşbütünleşik ilişkiler belirlendikten sonra, ilgili değişkenler arasında sebep – sonuç ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla nedensellik testleri uygulanacaktır. Bu analizlerin yapılmasının temel amacı ise değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve hangi değişkenin bir diğerinin nedeni olduğunu belirleyebilmektir.

3.1.1. Birim Kök Testleri

Box – Jenkins yaklaşımı, modellenecek olan değişkenin durağan olması durumunda geçerlidir. Hangi verilerin durağan olmadıklarını göstermenin çeşitli yolları olmakla birlikte, Box – Jenkins yaklaşımında iktisadi zaman serisi verilerinde durağanlığın fark alma ile sağlanabileceği varsayılmıştır. Genel olarak ekonometristler ve iktisatçılar, iktisadi zaman serisi verilerinin genellikle trend nedeniyle durağan olmadıklarını, bunun da dışsal faktörler ile açıklanabildiğini ve trendin temizlenmesi durumunda serilerin durağan olacaklarını belirtmişlerdir.³⁹⁶

Zaman serisi verileri ile çalışırken serilerin durağan olmaması olasıdır. Yapılacak olan analizlerde durağan olmayan seriler kullanılarak oluşturulan modellerde, Granger ve Newbold (1974)'un ifade ettiği gibi, sahte regresyon sorunu ile karşılaşılması muhtemeldir. Sahte regresyon sorununun ortaya çıkması ise tahmin sonuçlarının değişkenler arasında sahte bir ilişkiyi yansıtmaya yol açar.³⁹⁷ Bu bağlamda, birim kök testleri yapılmadan gerçekleştirilecek regresyon analizlerinin geçerliliği ortadan kalkacak ve bir serinin diğer bir seri ile eşbütünleşik olup olmadığının test edilmesi imkansız hale gelecektir.³⁹⁸

Çalışmanın bu kısmında, zaman serisi analizleri doğrultusunda kullanılacak olan serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenebilmesi amacıyla uygulanacak olan çeşitli birim kök testleri incelenecektir. Bu kapsamda Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF) Birim Kök Testi, Phillips – Perron (PP) Birim Kök Testi, Kwiatkowski – Phillips – Schmidt – Shin (KPSS) Birim Kök Testi ve Ng – Perron Birim Kök Testi tanıtılacaktır.

³⁹⁶ Kennedy, s. 355.

³⁹⁷ James MacKinnon, “Critical Values for Cointegration Tests”, R. F. Engle and C. W. J. Granger (Ed.), *Long-Run Economic Relationships: Readings in Cointegration*, (pp. 267-276), Oxford University Press, New York 1991, p. 266-267.

³⁹⁸ Sandra G. Feltham and David E. A. Giles, “Testing for Unit Roots in Semiannual Data”, David E. A. Giles (Ed.), *Computer-Aided Econometrics*, (pp. 153-177), Routledge, New York 2003, p. 153.

3.1.1.1. Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF) Birim Kök Testi

ADF testi yapılırken ilk olarak serilerin seviye düzeylerinde birim köke sahip olup olmadıkları sınanır. Serilerin seviye düzeylerinde durağan olmadıklarının anlaşılması durumunda, fark alma işlemi uygulanarak durağanlıkları sağlanabilir. Durağanlaştırma işlemi ile birlikte hem sahte regresyon sorunu ortadan kalkacak hem de analiz sonuçları daha güvenilir olacaktır. Durağanlığı sağlamak için d kez fark alınması durumunda, değişkenin d sırasında bütünleşik olduğu söylenir ve $I(d)$ şeklinde gösterilir. Dolayısıyla, seviye değerinde bütünleşmiş bir değişken durağandır ve bu değişken $I(0)$ ile ifade edilir. Benzer şekilde, bir değişkeni durağan yapmak için bir kez fark alınması gerekliyse, o değişken için birinci dereceden bütünleşik denir ve $I(1)$ olarak gösterilir.³⁹⁹

ADF birim kök testinde kullanılan süreç, aşağıda (16) numaralı denklemde gösterilmiştir:

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma Trend + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (16)$$

ADF testi, tahmin edilen (16) numaralı regresyon denkleminde ρ ’nun sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir. H_0 hipotezi, yani $\rho = 0$ reddedilebiliyorsa, Y değişkeninin orijinal seviyesinde durağan olduğuna, aksi durumda durağan olmadığına karar verilir.⁴⁰⁰ Yukarıdaki süreç, seriler durağan bulununcaya kadar tekrar edilir. (16) numaralı regresyon denklemindeki $\rho = 0$ için hesaplanan t istatistiği, MacKinnon (1991) tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılarak değişkenin durağan olup olmadığına karar verilir. Hesaplanan t istatistiğinin mutlak değeri, çeşitli anlamlılık düzeylerine göre bulunan MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçükse serinin durağan olmadığı, büyükse serinin durağan olduğu sonucuna varılır.⁴⁰¹

3.1.1.2. Phillips – Perron (PP) Birim Kök Testi

Phillips ve Perron (1988) tarafından önerilen ve ADF birim kök testinin genişletilmiş bir şekli olan PP birim kök testi, zayıf otokorelasyon ve değişen varyans

³⁹⁹ Kennedy, s. 356.

⁴⁰⁰ Nebiye Yamak ve Yakup Küçükkale, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl: 12, Sayı: 131, 1997, s. 6.

⁴⁰¹ Tarı, s. 395.

problemlerine karşı daha fazla dayanıklı olması ile dikkat çekmektedir.⁴⁰² Parametrik olmayan düzeltmelerin söz konusu olduğu bu birim kök testinde temel denklem,

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + x_t' \delta + \varepsilon_t \quad (17)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Burada $\alpha = \rho - 1$, x_t terimi “sabit” veya “sabit ve trend” değerini vurgulayan deterministik bileşendir.

PP birim kök testinde ilgili test istatistiğinin hesaplanmasında parametrik olmayan düzeltmeler yapıldığından dolayı; otokorelasyonun, test istatistiğinin asimptotik dağılımını etkilemesi söz konusu olmamaktadır. PP test istatistiği;

$$\hat{t}_\alpha = t_\alpha \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{\frac{1}{2}} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(se(\hat{\alpha}))}{2f_0^{\frac{1}{2}}s} \quad (18)$$

eşitliği yardımıyla hesaplanmaktadır. (18) numaralı eşitlikte $\hat{\alpha}$, tahminci; t_α , α 'nın t istatistiği; $se(\hat{\alpha})$, katsayı standart hatası; s , regresyon denkleminin standart hatası; γ_0 , hata varyansının tutarlı tahmini⁴⁰³; f_0 , sıfır frekansta kalıntı spektrumunun tahmincisi ve T ise gözlem sayısını temsil etmektedir.

Sıfır hipotezinin birim kökün varlığını gösterdiği PP testinde, test istatistiğinin asimptotik dağılımı ADF birim kök testi ile aynıdır. Bu nedenle test istatistiği, MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılarak birim kökün varlığının söz konusu olup olmadığı hakkında bulgulara ulaşılmaktadır.

3.1.1.3. Kwiatkowski – Phillips – Schmidt – Shin (KPSS) Birim Kök Testi

KPSS testinde birim kökün varlığını ortaya koyabilmek amacıyla kullanılan sıfır hipotezi, ADF testinden farklı olarak serinin durağan olduğunu; buna karşın alternatif hipotez ise seride birim kök olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁴ Söz konusu hipotezlerin test

⁴⁰² Nilgün Ç. Yavuz, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisinin Testi (1980-2003)”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, 2005, s. 274.

⁴⁰³ Hata varyansının tutarlı tahminini ifade eden γ_0 temel olarak $(T-k)s^2/T$ formülü ile hesaplanmaktadır. Bu formüldeki k , tahminci sayısını göstermektedir.

⁴⁰⁴ Denis Kwiatkowski, Peter C. B. Phillips, Peter Schmidt and Yongcheol Shin, “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?”, *Journal of Econometrics*, Vol: 54, No: 1-3, 1992, p. 159.

edilebilmesi için yazarlar Lagrange Multiplier (LM) istatistiğini kullanmışlardır.⁴⁰⁵ KPSS istatistiği temel olarak bir y_t serisinin, dışsal değişken olarak ifade edilen x_t serisi ile kurulacak en küçük kareler (EKK) regresyonu sonucunda elde edilecek hata kalıntılarına dayanmaktadır. Bu model, aşağıdaki (19) numaralı eşitlik yardımıyla gösterilebilir:

$$y_t = x_t' \delta + u_t \quad (19)$$

(19) numaralı regresyon eşitliğinden hareketle LM istatistiği şu şekilde ifade edilebilir:

$$LM = \sum_t S(t)^2 / (T^2 f_0) \quad (20)$$

(20) numaralı denklemdeki f_0 , sıfır frekanslı kalıntı spektrum tahmincisini; T , dönem sayısını; $S(t)$ ise kümülatif hata kalıntı fonksiyonunu göstermekte ve aşağıdaki (21) numaralı denklem yardımıyla elde edilmektedir:

$$S(t) = \sum_{r=1}^t \hat{u}_r \quad (21)$$

(21) numaralı denklemdeki hata kalıntıları, $\hat{u}_t = y_t - x_t' \hat{\delta}(0)$ eşitliği kullanılarak oluşturulmaktadır. Tüm bu işlemlerden sonra LM test istatistiği, Kwiatkowski vd. (1992: 166) tarafından hesaplanan kritik değerler ile karşılaştırılarak modelde dikkate alınan serilerin durağanlığı ile ilgili bilgiler elde edilir.

3.1.1.4. Ng – Perron Birim Kök Testi

Ng ve Perron (2001) tarafından geliştirilen birim kök testi, özellikle PP testinde ortaya çıkan hata teriminin hacmindeki boyut dağılımı çarpıklığını düzeltmek için “M testleri” olarak geliştirilen yeni bir birim kök testidir. PP testinde serilerde negatif hareketli ortalama yapısı olduğunda, yani hareketli ortalama kökleri -1’e yaklaştığında büyük oranda hata teriminde boyut dağılımı çarpıklığı gerçekleşmektedir. Dickey – Fuller testlerinde bu problem çok büyük sorun yaratmasa da göz ardı

⁴⁰⁵ Nilgün Ç. Yavuz, “Durağanlığın Belirlenmesinde KPSS ve ADF Testleri: İMKB Ulusal-100 Endeksi ile Bir Uygulama”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 54, Sayı: 1, 2004, s. 241.

edilememektedir.⁴⁰⁶ Bu nedenle Ng – Perron birim kök testi, PP testi ile ilgili bilgi kriterlerini yeniden düzenlemektedir. Söz konusu düzeltilmiş testler “M testi” olarak adlandırılırken, modifiye edilmiş bilgi kriterleri ise *modified information criteria (MIC)* olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰⁷

Modifiye edilmiş dört farklı testi kapsayan Ng – Perron birim kök testi, PP testleri olarak bilinen Z_α ve Z_t testlerinin yeniden düzeltilmiş hali olan MZ_α ve MZ_t testleri, Bhargava (1986) tarafından geliştirilen durağanlık testinin⁴⁰⁸ modifiye edilmiş hali olan MSB testi ve ADF – GLS testinin modifiye edilmesiyle oluşturulan MPT testinden oluşmaktadır. Adı geçen bu testlere ilişkin test istatistikleri aşağıda gösterilen denklemler yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$MZ_\alpha = Z_\alpha + \left(\frac{T}{2}\right)(\hat{\phi}_1 - 1)^2 \quad (22)$$

$$MSB = \left(T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 / s^2\right)^{\frac{1}{2}} \quad (23)$$

$$MZ_t = MSB \times MZ_\alpha \quad (24)$$

$$MPT = \left[\bar{c}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{Y}_{t-1}^2 + (1 - \bar{c})T^{-1}\tilde{Y}_T^2 \right] / s_{AR}^2 \quad (25)$$

Ng – Perron MZ_α ve MZ_t olarak adlandırılan birim kök testlerinde sıfır hipotezi birim kökün varlığını gösterirken, MSB ve MPT birim kök testlerinde ise sıfır hipotezi birim kökün yokluğunu vurgulamaktadır. Buna göre, hesaplanan MZ_α ve MZ_t test istatistiklerinin Ng – Perron (2001) tarafından tablolaştırılan kritik değerlerinden küçük olması durumunda birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmezken;

⁴⁰⁶ Mustafa Sevüktekin ve Mehmet Nargeleçekenler, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı*, 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 367.

⁴⁰⁷ Serena Ng and Pierre Perron, “Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power”, *Econometrica*, Vol: 69, No: 6, 2001, p. 1519.

⁴⁰⁸ Bu birim kök testi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Alok Bhargava, “On the Theory of Testing for Unit Roots in Observed Time Series”, *The Review of Economic Studies*, Vol: 53, No: 3, 1986, 369-384.

hesaplanan *MSB* ve *MPT* test istatistiklerinin söz konusu kritik değerlerinden küçük olması durumunda ise birim kökün yokluğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilemez.⁴⁰⁹

3.1.2. Johansen – Juselius Eşbütünleşme Testi

Durağan olmayan serilerde durağanlığı sağlamak için serilerin birinci, ikinci vs. farkları alınmaktadır. Ancak farkların alınması, değişkenin geçmiş dönemlerde maruz kaldığı şokların etkisini yok etmekle birlikte değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin de ortadan kalkmasına neden olmaktadır. İşte eşbütünleşme analizi, iktisadi değişkenlere ait seriler durağan olmasalar bile, bu serilerin durağan bir doğrusal kombinasyonunun var olabileceğini ve bunun ekonometrik olarak belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı eşbütünleşme analizi ile belirlenebilir. Durağan olmayan iki zaman serisi aynı dereceden entegre iseler, bu durumda iki seri arasında bir eşbütünleşme olabilir ve aralarındaki regresyon yanıltıcı olmaz. Başka bir ifade ile durağan olmayan iki seri bütünleşik iseler, bu durumda iki seri arasında bir eşbütünleşme olabilir ve bu iki serinin orijinal değerleri arasında bulunacak regresyon sahte olmayıp, anlamlı olabilecektir.⁴¹⁰ Değişkenler arasındaki eşbütünleşme analizinin test edilebilmesi için analize tabi tutulan her değişkenin en az birinci dereceden bütünleşik olmaları ve aynı zamanda değişkenlerin bütünleşme derecelerinin de eşit olması gerekmektedir. Bununla birlikte Johansen – Juselius eşbütünleşme metodu, farklı dereceden bütünleşmiş olan değişkenlere de uygulanabilmektedir.⁴¹¹

Johansen eşbütünleşme testi, aşağıdaki regresyon dikkate alınarak yapılmaktadır:⁴¹²

$$\Delta x_t = \alpha (\beta' x_{t-1} - \beta_0 - \beta_{1t}) - \gamma_0 - \gamma_{1t} + \sum_{j=1}^k \Gamma_j \Delta x_{t-j} + \varepsilon_t \quad (26)$$

(26) numaralı denklemde x_t , t döneminde gözlenen değişkenlerin $px1$ vektörünü; α , pxr katsayılar matrisini; β , r eşbütünleşik vektörlerini tanımlayan pxr katsayılar

⁴⁰⁹ Özlem Göktaş, “Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi”, *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı: 8, 2008, s. 54.

⁴¹⁰ Tarı, s. 405-406.

⁴¹¹ Walter Enders, *Applied Econometric Time Series*, John Wiley & Sons Inc., New York 1995, p. 396.

⁴¹² Paul Turner, “Testing for Cointegration Using the Johansen Approach: Are We Using the Correct Critical Values?”, *Journal of Applied Econometrics*, Vol: 24, No: 5, 2009, p. 825.

matrisini; β_0 , eşbütünleşik vektörler için kesikli $rx1$ vektörünü; β_{1t} , eşbütünleşik vektörlerde lineer deterministik trendlerine olanak tanıyan $rx1$ katsayılar vektörünü; γ_0 , denklemdaki $px1$ kesikli vektörünü; γ_{1t} , $px1$ lineer trend katsayılar vektörünü ve Γ_j , $j=1...k$ 'ya kadar olan ve gecikme uzunluğunu tanımlayan pxp matrislerini ifade etmektedir.

Johansen yöntemi kullanıldığında eşbütünleşme vektörlerinin sayısı (r), olasılık testi yapılmak suretiyle tespit edilmektedir. Olasılık testinde eşbütünleşik vektörlerin sayısının toplam değişken sayısına eşit veya küçük olduğu sıfır hipotezi test edilmektedir. Her bir durum için boş hipotezlerin reddedilmesi durumunda olasılık değerinin kritik değerlerden yüksek çıkması söz konusu olmaktadır. Örneğin, “ $r = 0$ ” biçiminde gösterilen sıfır hipotezinin reddedilmesi 1 eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu; “ $r \leq 1$ ” sıfır hipotezinin reddedilmesi ise 2 eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu göstermektedir. Sıfır hipotezinin reddedilememesi, değişkenler arasında eşbütünleşme vektörlerinin olmadığı anlamına gelmektedir.⁴¹³ Bu bağlamda, olasılık değerinin, ilgili kritik değerlerden yüksek çıkması durumunda, dikkate alınan değişkenlerin eşbütünleşik ve dolayısıyla aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Johansen eşbütünleşme testi sonucunda ortaya çıkabilecek beş durum söz konusudur:⁴¹⁴

- x_t 'de deterministik trend ve eşbütünleşme vektörlerinde kesikli bir ilişki yoktur.
- x_t 'de deterministik trend yoktur ancak eşbütünleşme vektörlerinde kesikli bir ilişki vardır.
- x_t 'de deterministik trend ve eşbütünleşme vektörlerinde kesikli bir ilişki vardır.
- x_t 'de ve eşbütünleşme vektörlerinde deterministik trend vardır.
- x_t 'de quadratik trend ve eşbütünleşme vektörlerinde deterministik trend vardır.

⁴¹³ Oğuzhan Aydemir, “Hisse Senedi Getirileri ve Reel Sektör Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Çalışma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2008, s. 45.

⁴¹⁴ Peijie Wang, *Financial Econometrics*, Second Edition, Routledge, UK 2009, p. 50.

Bu özellikler, yapılacak eşbütünleşme analizlerinin temel yapısını oluşturmakta, değişkenlerin stokastik ve deterministik unsurları bünyesinde bulundurup bulundurmadığını ortaya koymakta ve dikkate alınan hedef doğrultusunda çalışmanın güvenilirliğini artırmaktadırlar.

3.1.3. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

1980'lerin sonunda ortaya çıkan eşbütünleşme literatürü, nedensellik testi ile ilgili teorik çalışmaların yeniden gözden geçirilmesine katkıda bulunmuştur. Ortaya atılan yaklaşımlardan bir tanesinde Engle ve Granger (1987), iki değişken arasında eşbütünleşme olduğunun belirlenmesi durumunda kısa dönem dengesizliklerini gideren bir vektör hata düzeltme mekanizmasının (VECM) olduğunu göstermişlerdir.⁴¹⁵ Böyle bir durumda nedensellik analizinin VECM'e göre yapılması daha uygun olmaktadır. Bu modelde sahte regresyon ilişkisi ortaya çıkmaksızın ilgili değişkenler arasında uzun ve kısa dönem dengesi arasında ayırım yapılabilmekte ve kısa dönem dinamikleri belirlenebilmektedir. Bu amaçla, durağan olmayan değişkenlerin birinci farklarının alınması suretiyle açıklayıcı değişkenler arasına uzun dönemli dengeye yakınsamayı yansıtan bir *hata düzeltme terimi* eklenmektedir. VECM, bünyesinde eşbütünleşme ilişkilerini barındırdığından dolayı; kısa dönemli düzenleme dinamikleri tespit edilirken, içsel değişkenlerin uzun dönemli davranışlarının kendi eşbütünleşik ilişkilerine yakınsayabilmeleri için bir sınırlama katsayısı getirmektedir. Uzun dönem denge düzeyinden sapmalar kısmi kısa dönem düzenleme serisi ile doğrulanabildiğinden dolayı, eşbütünleşme terimi *hata düzeltme mekanizması* olarak da adlandırılmaktadır.

VEC modelinin işleyişi aşağıdaki (27) numaralı denklem yardımıyla gösterilebilir:

$$\Delta X_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_i \Delta Z_{t-i} + \lambda EC_{t-1} + e_t \quad (27)$$

(27) numaralı eşitlikte, ΔX 'de meydana gelen sapmaların etkisi; kendisi, ΔY ve ΔZ tarafından açıklanmaktadır. β_i , γ_i ve ψ_i katsayıları ise kısa dönem parametreleri olup, bu parametrelerin bir bütün halinde ilişkisini gösteren F ya da hata düzeltme katsayısının t değerinin anlamlı olması nedenselliği göstermektedir. λ katsayısı, EC_{t-1} şeklindeki gecikmeli hata terimlerinin hız ayarlama parametreleri olarak da ifade edilen

⁴¹⁵ Robert F. Engle and C. W. J. Granger, "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, Vol: 55, No: 2, 1987, p. 251-276.

hata düzeltme katsayısıdır. VECM sisteminde hız ayarlayan parametrenin istatistiki olarak sıfırdan farklı olması gerekmektedir. Eğer denklemdeki hız ayarlama parametresi sıfır ise, uzun dönem denge ilişkisi ortaya çıkmamakta ve model, hata düzeltme niteliği taşımamaktadır.⁴¹⁶ Bu bağlamda, ilgili değişkenlerin uzun dönemli denge değerine yaklaşabilmesi için hata düzeltme parametresine ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması gerekmektedir.

VEC modelinin en önemli özelliği, modelde dikkate alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisini göstermesi ve kısa dönemde ortaya çıkabilecek olan dengesizlikleri gidermeye yardımcı olmasıdır.⁴¹⁷ Bu modeller, hem değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri yansıtmakta ve hem de kısa dönem uyumlama davranışını (dengesizliği) bütünleştirme olanağı vermektedir.

VEC modellerinde değişkenlerin doğrudan yorumu çok anlamlı olmamaktadır. Bu nedenle; VECM'e dayalı Granger nedensellik testi, varyans ayrıştırma analizleri ve değişkenler arasındaki etkileşimi gösteren etki – teki analizleri sonuç almada kullanılan yöntemlerdir.

3.1.3.1. Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi

Bu test ilk kez Granger (1964, 1969) tarafından literatüre kazandırılmış ve daha sonra da Hamilton (1994) tarafından geliştirilmiştir. İstatistiki olarak nedensellik, bir zaman serisi değişkenin gelecekteki tahmini değerlerinin, kendisinin veya ilişkili başka bir zaman serisi değişkenin geçmiş dönem değerlerinden etkilenecek elde edilmesidir.⁴¹⁸

Granger nedenselliğinde X ve Y gibi iki değişken arasındaki ilişkinin yönü araştırılır. Eğer mevcut Y değeri, X değişkeninin şimdiki değerinden çok, geçmiş dönem değerleri ile daha iyi tahmin edilebiliyorsa, X değişkeninden Y değişkenine doğru

⁴¹⁶ Sevda Yapraklı, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı: 5, 2007, s. 75-76.

⁴¹⁷ Muhsin Kar ve Hüseyin Ağır, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi, 1926-1994”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2006, s. 57.

⁴¹⁸ Abdullah Takım, “Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı:2, 2010, s. 12.

Granger nedenselliğinden söz edilebilir.⁴¹⁹ İki değişken arasında “sebeup olma ilişkisi” araştırılırken aşağıdaki kalıplar uygulanır:⁴²⁰

$$Y_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{t-i} + u_{1t} \quad (28)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i Y_{t-i} + u_{2t} \quad (29)$$

Burada, u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerinin ilişkisiz oldukları varsayılmaktadır. Böylece, (28) ve (29) numaralı denklemler değişkenlerin geçmiş değerlerine bağlı olduğu kadar, kendi geçmiş değerlerinin de bir fonksiyonudur. Granger nedenselliğinde; Y_t ile X_t arasında tek ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olabileceği gibi, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı durum da söz konusu olabilir. Granger nedenselliğinde F istatistiğine ait olan olasılık (probability) değerleri, belirlenen anlamlılık düzeyinde dikkate alınarak nedenselliğin yönü hakkında bilgi edinilir. Eğer F istatistiğine ait olasılık değeri, belirlenen anlamlılık düzeyinden küçükse, ilgili değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu, aksi halde ise böyle bir ilişkinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılır. Nedensellik testinde söz konusu olabilecek sonuçlar şunlardır:⁴²¹

- **Y_t ile X_t Arasındaki Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi:** Böyle bir durumda (28) numaralı denklemde X_t gecikme değerlerinin katsayıları sıfırdan farklıdır. Buna karşın (29) numaralı denklemde Y_t 'nin gecikmeli değerlerinin katsayıları sıfırdır. X_t ile Y_t arasındaki tek yönlü nedensellik ilişkisinde ise bunun tersi geçerlidir.

- **Çift Yönlü Nedensellik İlişkisi:** Her iki regresyondaki değişkenlerin katsayıları sıfırdan farklıdır. Bu durum karşılıklı nedensellik ilişkisini gösterir.

- **Değişkenler Arasında Nedenselliğin Olmadığı Durum:** Her iki regresyondaki değişkenlerin katsayıları istatistik bakımından anlamlı değilse, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığından söz edilir.

3.1.3.2. Varyans Ayırıştırma Analizi

⁴¹⁹ Wojciech W. Charemza and Derek F. Deadman, *New Directions in Econometric Practice*, Edward Elgar Publishing, UK 1993, p. 190.

⁴²⁰ Aziz Kutlar, *Ekonometriye Giriş*, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s. 267.

⁴²¹ Kutlar, s. 267.

Varyans ayrıştırması, bir içsel değişkendeki değişimi bileşen şoklarına ayırmaya olanak sağlayan bir tekniktir. Daha genel bir ifadeyle varyans ayrıştırması, şokların bir değişkenin üzerindeki etkilerine karşın, diğer değişkenler üzerindeki tepkilerini yansıtmaktadır.⁴²² Bu bağlamda, varyans ayrıştırma analizi yardımıyla bir değişkenin VECM içinde yer alan diğer değişkenleri etkileme gücünün nispi önemi araştırılabilmektedir. VECM’de incelenen değişkenlerin her birinin varyansında meydana gelen değişimin yüzde kaçının kendi gecikmeleriyle ve geri kalanının yüzde kaçının ise diğer değişkenlerce açıklandığını gösteren bu analizde; bir değişken, varyansındaki değişiminin %100’e yakın bir değerini kendi başına açıklaması durumunda dışsal değişken olarak nitelendirilmektedir. Makro değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan bu yaklaşımda değişkenler dışsaldan içsele doğru sıralanmaktadır. u_{x_t} şokunun Y_t ’nin öngörü hata varyansına hiçbir dönemde açıklayıcı katkısı yoksa Y_t ’nin dışsal olduğu, u_{x_t} ’nin Y_t ’nin öngörü hata varyansını tüm dönemlerde açıklama etkisi varsa Y_t ’nin içsel olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca, varyans ayrıştırması ile şok süresince serinin varyansındaki değişmeye her bir değişkenin katkısı ölçülmektedir.⁴²³

3.1.3.3. Etki – Tepki Analizi

Etki – tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart hatalık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtmaktadır. Bir makroekonomik büyüklüğün üzerindeki en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile saptanırken, etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise etki – tepki fonksiyonları ile belirlenmektedir.⁴²⁴ Etki – tepki analizi, bir değişkende meydana gelecek rastgele bir şokun sistemdeki diğer değişkenler üzerinde etkisini analiz ettiğinden dolayı ekonomi politikalarına yön vermede önemli bir işlev görmektedir.

⁴²² Ivohasina F. Razafimahefa and Shigeyuki Hamori, *International Competitiveness in Africa: Policy Implications in the Sub-Saharan Region*, Springer, New York 2007, p. 22.

⁴²³ Recep Tarı, *Ekonometri*, 6. Baskı, Umuttepe Kitabevi, Kocaeli 2010, s. 469.

⁴²⁴ Ferhat B. Özgen ve Bülent Güloğlu, “Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 1, 2004, s. 97; Salih Barışık ve Ferdi Kesikoğlu, “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 4, 2006, s. 69.

Zaman serisi analizlerinde, değişkenlerde meydana gelebilecek şokların hem kendileri üzerindeki ve hem de diğer değişkenler üzerindeki etkileri etki – tepki analizleri ile belirlenmektedir. Şokların uzun dönemli etkileri belirlenmek istendiğinde, etki – tepki analizleri belli bir zaman dilimindeki etki düzeylerini göstereceklerdir. Bu bağlamda, etki tepki analizleri çok değişkenli dinamik sistemlerde meydana gelebilecek şokların olası etkilerini yansıtmaktadır. Etki – tepki analizi, aşağıdaki gibi bir süreç ile ifade edilmektedir:⁴²⁵

$$Y_t = A_0 + A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \dots + A_k Y_{t-k} + \mu_t \quad (30)$$

(30) numaralı denklemde Y_t , $nx1$ boyutundaki değişken vektörünü; A_0 , $nx1$ boyutlu kesikli vektörünü; A_τ ($\tau=1, \dots, k$), nxn boyutlu katsayılar matrisini ve μ_t ise $E(\mu_t)=0$ ile gösterilebilecek olan n boyutlu beyaz gürültü vektörünü temsil etmektedir. Modelde, n adet değişkenin her biri için uygulanacak bir şok, sistemde nxn boyutlu etki – tepki fonksiyonu oluşturmaktadır.

3.2. PANEL VERİ ANALİZİ

Ekonomik bir ilişkinin belirlenmesinde model kapsamındaki diğer değişkenlerle ilişkili olabilen ve gözlenemeyen bireysel özel etkileri kontrol etme isteğini yansıtan panel veri analizleri, 1980’li yıllardan itibaren artan bir ilgi görmektedir.⁴²⁶ Panel veri analizleri hem zaman serisi ve hem de yatay kesit veri analizlerine özgü özellikleri taşımakla birlikte, bu analizlere ait dezavantajları da ortadan kaldırılabilmektedir. Bu bağlamda, panel veri analizlerinin avantajlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:⁴²⁷

- Gözlem sayısı fazla olduğu için panel verilerle tahmin edilen modellerde serbestlik derecesi daha yüksek olmaktadır. Panel veri ile yapılan çalışmalarda zaman serisi ve yatay kesit analizlerinde ortaya çıkan gözlem sayısı yetersizliği görülmez.

⁴²⁵ Wang, p. 95-96.

⁴²⁶ Jerry A. Hausman and William E. Taylor, “Panel Data and Unobservable Individual Effects”, *Econometrica*, Vol: 49, No: 6, 1981, p. 1377.

⁴²⁷ Haishun Sun and Ashok Parikh, “Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China”, *Regional Studies*, Vol: 35, No: 3, 2001, p. 190; Recep Tarı, *Ekonometri*, 7. Baskı, Umutepe Yayınları, Kocaeli 2011, s. 476; Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons, USA 2005, p. 4-6.

Panel veriler hem zaman ve hem de kesit boyutunu içerdği için gözlem sayısı artmaktadır.

- Panel veriler, kısa zaman serisi ya da yetersiz kesit gözleminin var olduğu durumlarda da analiz yapılmasına izin vermektedir.
- Panel veriler, ekonomik tahmin edicilerin etkinliğini artırmaktadır.
- Daha fazla değişkenliğe ve bilgiye katkıda bulunur.
- Mevcut veriler için yeterli bir zaman dönemi sağlayarak, iki farklı kapsam içinde işlem görecekt verilerin oluşmasına izin verir.
- Sabit ve tesadüfi etkili modeller ile ekonometrik belirlenmeyi zenginleştirir.
- Kesit birimlere özgü farklılığı dikkate alarak, bu farklılığın model içinde kontrolüne ve ölçülebilmesine izin vermektedir.
- Değişkenler arasında daha aydınlatıcı bilgi, daha az doğrusal bağlantı ve daha fazla etkinlik sağlar.
- Tekrarlanan yatay kesit gözlemlerini incelemekle panel veri, değişme dinamiklerini araştırmak için de uygundur.
- Panel veri analizi, daha karmaşık davranış modelleri ile çalışabilme imkanı sunması açısından, zaman serisi ve yatay kesit verisi modellerine göre üstünlük sağlamaktadır.
- Panel veri analizi, zamana göre değişmeyen ve kesit boyunca farklı olan gözlenemeyen etkilerle birlikte zaman ve kesit boyunca değişen etkilerin bağımlı değişken üzerindeki olası etkilerini de hesaba katabilmektedir.
- Panel veri setleri, kapsadığı kesitlerin heterojen olduğu bilgisini içinde barındırmakta ve böylece veri seti hetorejenliğe karşı kontrol edilmektedir.

Panel veri analizinde birden fazla yatay kesit objesinin analiz dönemindeki gözlemleri kullanılarak regresyon yapılmakta ve bu nedenle de zaman serisi ile yatay kesit dalgalanmasına izin verilmektedir. Tipik bir panel veri analizinde bağımlı değişken için N sayıda bireyin T dönemlik zaman serisi verileri kullanılarak analiz

yapılmaktadır. Genel anlamda panel veri denklemi aşağıdaki (31) numaralı eşitlik ile ifade edilmektedir:⁴²⁸

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \beta_{3it} X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad t=1,...,T \text{ ve } i=1,...,N \quad (31)$$

Panel veri analizinin en basit şekli, modelde yer alan katsayıların tüm yatay kesit bireyler için sabit tutulması durumudur ki, bu varsayım aşağıdaki gibi bir denklemle gösterilmektedir:

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad (32)$$

(32) numaralı denklem; tüm bağımsız değişkenlerin, yatay kesit bireylerinin hepsini aynı derecede etkilediğini öngörmektedir. Ancak bağımsız değişkenlerin, farklı bireyleri farklı şekilde etkilediğine inanılıyorsa bu denklem yetersiz kalmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan temel konu, başlangıç noktasının (β_1) nasıl tanımlanacağıdır. Başlangıç noktası, tüm bireyler için sabit tutulabilir veya böyle bir kısıt konulmayarak, farklı yatay kesit bireyler için farklı başlangıç noktalarının olmasına izin verilebilir. Bu doğrultuda, başlangıç noktası tanımlaması için “sabit etkiler modeli” ve “tesadüfi etkiler modeli” olmak üzere iki alternatif yöntem bulunmaktadır ki, bu modellerin ayrıntılarına ilerleyen kısımlarda değinilecektir.

3.2.1. Birim Kök Testleri

Zaman serisi analizlerinde olduğu gibi panel veri analizleri de değişkenlerin durağan olup olmadıklarının araştırıldığı birim kök testleri ile başlamaktadır. Bu kısımda, modelde dikkate alınan değişkenlerin durağanlıklarının belirlenebilmesi amacıyla Levin – Lin – Chu t istatistiği, Breitung t istatistiği, Im – Pesaran – Shin W istatistiği, ADF – Fisher χ^2 istatistiği, PP – Fisher χ^2 istatistiği ve Hadri Z istatistiği tanıtılacaktır.

3.2.1.1. Levin – Lin – Chu (LLC) Birim Kök Testi

Levin vd. (2002) tarafından geliştirilen ve modelde dikkate alınan seride birim kökün olup olmadığını sınınamaya olanak veren t istatistiği, her bir yatay kesit birimi için bireysel birim kök testlerine kıyasla daha güçlü bir panel birim kök testini içermektedir.

⁴²⁸ Vedat Kaya ve Ömer Yılmaz, “Bölgesel Enflasyon Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi ve Panel Veri Analizleri”, *İktisat İşletme ve Finans*, Cilt: 21, Sayı: 247, 2006, s. 69.

Sıfır hipotezinin, her bir bireysel zaman serisinin birim kök içerdiğini; alternatif hipotezin ise her bir zaman serisinin durağan olduğunu belirten LLC birim kök testinde kullanılan temel model aşağıdaki (33) numaralı eşitlik yardımıyla gösterilmektedir:⁴²⁹

$$\Delta y_{it} = \rho y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{i,t-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \quad m=1,2,3 \quad (33)$$

(33) numaralı eşitlikte d_{mt} , deterministik değişkenler vektörünü ve α_{mi} ise modelin katsayılar vektörünü göstermektedir. LLC birim kök testi, üç aşamalı bir prosedürle uygulanmaktadır. Birinci aşamada, her bir yatay kesit birimi için (33) numaralı regresyon denklemi tahmin edilmektedir. T dönemi için belirlenen maksimum gecikme uzunluğu ($p_{\max}$) üzerinden optimum ρ_i tespit edilmektedir. Daha sonra $\Delta y_{i,t-L}$ ve d_{mt} üzerine Δy_{it} ve $y_{i,t-1}$ regresyonları uygulanarak kalıntılar ($\tilde{e}_{it}$ ve $\tilde{v}_{i,t-1}$) elde edilmektedir. İkinci adımda uzun dönem standart hatanın kısa dönem standart hataya oranı tahmin edilmektedir. $\rho = 0$ 'ın testi için geleneksel t istatistiği, $t_\rho = \frac{\hat{\rho}}{\hat{\sigma}(\hat{\rho})}$ olarak bulunmaktadır. Burada $\hat{\rho}$ ve $\hat{\sigma}(\hat{\rho})$ aşağıdaki eşitlikler yardımıyla hesaplanmaktadır:⁴³⁰

$$\hat{\rho} = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2+\rho_i}^T \tilde{v}_{i,t-1} \tilde{e}_{it}}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2+\rho_i}^T \tilde{v}_{i,t-1}^2} \quad (34)$$

$$\hat{\sigma}(\hat{\rho}) = \frac{\hat{\sigma}_{\tilde{e}}}{\left[\sum_{i=1}^N \sum_{t=2+\rho_i}^T \tilde{v}_{i,t-1}^2 \right]^{1/2}} \quad (35)$$

Üçüncü adımda ise panel test istatistikleri hesaplanmaktadır. $N\tilde{T}$ gözlem sayısına sahip $\tilde{e}_{it} = \rho \tilde{v}_{i,t-1} + \tilde{\varepsilon}_{it}$ havuzlanmış regresyon modeli tahmin edilmektedir. $\tilde{T}$, paneldeki

⁴²⁹ Murat Çetin ve Eyyup Ecevit, "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2010, s. 174.

⁴³⁰ Ebru Çağlayan ve Nazan Şak, "OECD Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesi: Panel Eşbütünleme Yaklaşımı", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, 2009, s. 490.

her bir yatay kesit birim başına ortalama gözlem sayısını ifade etmekte ve $\tilde{T} = T - \bar{\rho} - 1$ eşitliği yardımıyla hesaplanmaktadır. $\bar{\rho}$ ise bireysel ADF regresyonlarının ortalama gecikme uzunluğunu göstermekte ve $\bar{\rho} = \sum_{i=1}^N \rho_i / N$ formülü dikkate alınarak bulunmaktadır.⁴³¹ Bu durumda, $N \square (0, \sigma^2)$ biçimindeki normal dağılıma sahip düzeltilmiş t istatistiği (t_{ρ}^*) ,

$$t_{\rho}^* = \frac{t_{\rho} - N\tilde{T}\hat{S}_N\hat{\sigma}_{\tilde{\varepsilon}}^{-2}\hat{\sigma}(\hat{\rho})\mu_{m\tilde{T}}^*}{\sigma_{m\tilde{T}}^*} \quad (36)$$

eşitliği yardımıyla hesaplanmaktadır. (36) numaralı denklemde yer alan $\hat{S}_N$, ortalama standart hatayı temsil etmekte olup, $\hat{S}_N = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \hat{s}_i$ formülü ile bulunmaktadır.

3.2.1.2. Breitung Birim Kök Testi

Breitung (2000) tarafından geliştirilen birim kök testi, LLC testinden iki yönden ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, standartlaşmış vekil değişkenler belirlenirken sadece otoregresif kısmın kaldırılmasıdır. Bu kapsamda, standartlaştırılmış katsayılar;

$$\Delta\tilde{y}_{it} = \left(\Delta y_{it} - \sum_{j=1}^{p_i} \hat{\beta}_{ij} \Delta y_{i,t-j} \right) / s_i \quad \text{ve} \quad \tilde{y}_{i,t-1} = \left(y_{i,t-1} - \sum_{j=1}^{p_i} \dot{\beta}_{ij} \Delta y_{i,t-j} \right) / s_i \quad (37)$$

eşitlikleri yardımıyla hesaplanmaktadır. (37) numaralı denklemlerde $\Delta\tilde{y}_{it}$ ve $\tilde{y}_{it}$, standartlaştırılmış ve otokorelasyondan arındırılmış deterministik bileşenleri ifade eden vekil değişkenleri; $\hat{\beta}$ ve $\dot{\beta}$, belirtilen regresyonlar yardımıyla hesaplanan katsayıları ve s_i ise standart hatayı temsil etmektedir.

İkinci olarak, vekil değişkenler trendden ayrıştırılarak dönüşüme tabi tutulmakta ve bu işlemler aşağıdaki eşitlikler yardımıyla yapılmaktadır:

$$\Delta y_{it} = \sqrt{\frac{(T-t)}{(T-t+1)}} \left(\Delta\tilde{y}_{it} - \frac{\Delta\tilde{y}_{i,t+1} + \dots + \Delta\tilde{y}_{iT}}{T-t} \right) \quad (38)$$

⁴³¹ Çetin ve Ecevit, s. 175.

$$y_{it}^* = \tilde{y}_{it} - \tilde{y}_{i1} - \frac{t-1}{T-1}(\tilde{y}_{iT} - \tilde{y}_{i1}) \quad (39)$$

Bu işlemlerden sonra havuzlanmış vekil denklemleri yardımıyla α parametresi hesaplanmakta ve aşağıdaki (40) numaralı regresyon denkleminde yararlanılmaktadır:

$$\Delta y_{it}^* = \alpha y_{i,t-1}^* + v_{it} \quad (40)$$

Breitung (2000) tarafından ifade edilen bu eşitlik, sıfır hipotezi altında α^* tahmincisinin asimptotik olarak standart normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Bu durağanlık testinde sıfır hipotezi seride birim kökün varlığını, alternatif hipotez ise serinin birim kök içermediğini belirtmektedir.⁴³²

3.2.1.3. Im – Pesaran – Shin (IPS) Birim Kök Testi

Im vd. (2003) tarafından geliştirilen birim kök testi, her bir yatay kesit birimi için aşağıdaki gibi bir ADF regresyonuna dayanmaktadır:

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \beta_{ij} \Delta y_{i,t-j} + X'_{it} \delta + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (41)$$

Bu testte sıfır hipotezi, “bütün yatay kesit birimleri için $\alpha_i = 0$ ” şeklinde kurulurken; alternatif hipotez ise, “en az bir yatay kesit birimi için $\alpha_i < 0$ ” olarak ifade edilmektedir. (41) numaralı ADF regresyonunun tahmin edilmesinden sonra, her bir bireysel ADF regresyonundan elde edilecek α_i için hesaplanacak olan t istatistiklerinin ortalaması;

$$\bar{t}_{NT} = \left(\sum_{i=1}^N t_{iT_i}(p_i) \right) / N \quad (42)$$

şeklindeki eşitlik yardımıyla hesaplanmakta ve istatistiki bakımdan anlamlı olan test istatistikleri düzenlenmektedir.⁴³³

⁴³² Jörg Breitung, “The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data”, Badi H. Baltagi (Ed.), *Advances in Econometrics: Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels*, (pp. 161-178), JAI Press, Amsterdam 2000.

⁴³³ G. S. Maddala and Shaowen Wu, “A Comparative Study of Unit Root Test with Panel Data and a New Simple Test”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol: 61, No: S1, 1999, p. 635.

Her bir yatay kesit birimi için t istatistikleri hesaplandıktan sonra, elde edilen t istatistiklerinin ortalama değerlerinden yararlanmak suretiyle bir $\bar{Z}$ istatistiği aşağıdaki (43) numaralı eşitlik kullanılarak tahmin edilmektedir.

$$\bar{Z}_{NT} = \frac{\sqrt{N} [\bar{t}_{NT} - E(\bar{t}_{NT})]}{\sqrt{Var(\bar{t}_{NT})}} \sim N(0, \sigma^2) \quad (43)$$

(43) numaralı eşitlikte $E(\bar{t}_{NT})$, ortalama t istatistik değerini ve $Var(\bar{t}_{NT})$ ise t istatistiğine ilişkin varyans değerini göstermektedir.

(41) numaralı denklemde bazı yatay kesit birimleri için gecikme uzunluklarının sıfırdan farklı olması durumunda Im vd. (2003), asimptotik normal dağılıma sahip olan standartlaştırılmış $\bar{t}_{NT}$ değerlerinden hareketle aşağıdaki gibi bir $W_{\bar{t}_{NT}}$ istatistiğini hesaplamışlardır:

$$W_{\bar{t}_{NT}} = \frac{\sqrt{N} \left[\bar{t}_{NT} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(\bar{t}_{iT}(p_i)) \right]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(\bar{t}_{iT}(p_i))}} \sim N(0, \sigma^2) \quad (44)$$

(44) numaralı denklemde $E(\bar{t}_{iT}(p_i))$ ve $Var(\bar{t}_{iT}(p_i))$ sırasıyla ADF regresyonundan elde edilen t istatistiklerinin beklenen ortalama ve varyans değerlerini ifade etmektedir. Tahmin edilen $W_{\bar{t}_{NT}}$ istatistiği, Im vd. (2003) tarafından hesaplanan kritik değerler ile karşılaştırılmak suretiyle birim kökün varlığı hakkında bilgi edinilmektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda serilerden en az bir ya da bir kaçının durağan olduğu sonucuna varılmaktadır.⁴³⁴

3.2.1.4. ADF – Fisher ve PP – Fisher Birim Kök Testleri

Panel birim kök testleri için geliştirilen alternatif yaklaşımlardan bir tanesi, bireysel birim kök testlerinden elde edilen olasılık (p) değerlerinin kombine edilmesine olanak sağlayan ve Fisher (1932)'in yapmış olduğu çalışmanın bulgularını kullanan analizlerdir. Bu panel birim kök testleri ilk kez Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) tarafından geliştirilmiştir. Adı geçen yazarlar tarafından yapılan bu testlerin

⁴³⁴ Kyung S. Im, M. Hashem Pesaran and Yongcheol Shin, "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, Vol: 115, No: 1, 2003, p. 53-57.

ortak özelliği, her ikisinin de Fisher istatistiklerini kullanarak serilerde birim kökün olup olmadığını kanıtlamaya çalışması ve LLC ile IPS testlerinin eksikliklerini gidermeye odaklanmasıdır.⁴³⁵

ADF – Fisher ve PP – Fisher birim kök testlerinde, i yatay kesit birimi için herhangi bir bireysel birim kök testinden elde edilen p değeri π_i olarak tanımlandığında, N sayıdaki bütün yatay kesitler için birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotezi dikkate alınarak oluşturulacak olan asimptotik χ^2 değeri;

$$-2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \rightarrow \chi_{2N}^2 \quad (45)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Söz konusu bu istatistik, $2N$ serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına sahiptir.

(45) numaralı istatistiğe ilaveten, Choi (2001) tarafından ifade edilen dağılım ise;⁴³⁶

$$Z = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_{i=1}^N \Phi^{-1}(\pi_i) \rightarrow N \square (0, \sigma^2) \quad (46)$$

şeklinde özetlenmiştir. (46) numaralı eşitlikte yer alan Φ^{-1} , standart normal kümülatif dağılım fonksiyonunun tersini belirtmektedir.

Her iki Fisher testi için kurulacak olan sıfır ve alternatif hipotezler IPS testi ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, ADF test istatistiklerine dayanan Fisher testi uygulandığında, her bir yatay kesit ADF regresyonunda kullanılan gecikme uzunluklarının belirlenmesi zorunlu iken; testin PP formuna dayanan kısmında ise sıfır frekanslı spektrum tahmincisi olan f_0 'ın tahmin edilebilmesi için Kernel temelli kovaryanslar toplamı göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴³⁵ Muhittin Kaplan and Hüseyin Kalyoncu, “Measuring the Level of International Capital Mobility for MENA Countries”, *Journal of Economic and Social Studies*, Vol: 1, No: 1, 2011, p. 28.

⁴³⁶ In Choi, “Unit Root Tests for Panel Data”, *Journal of International Money and Finance*, Vol: 20, No: 2, 2001, p. 249-272.

3.2.1.5. Hadri Birim Kök Testi

Hadri (2000) tarafından geliştirilen birim kök testi, KPSS birim kök testi ile benzerlik göstermektedir. KPSS testinde olduğu gibi Hadri birim kök testi de sabit ya da sabit ve trendli bir y_{it} serisinin bireysel EKK regresyonlarından elde edilecek kalıntı değerleri üzerine inşa edilmiştir. Bu testin uygulanabilmesi için gerekli olan en önemli varsayım, panel içerisinde bulunan bireysel zaman serileri arasında yatay kesit bağımsızlığının olmasıdır. Hadri birim kök test prosedürü altında bir panel veri modeli aşağıdaki gibi ifade edilen bir regresyon kalıbıyla başlamaktadır:⁴³⁷

$$y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \varepsilon_{it} \quad (47)$$

(47) numaralı regresyon denkleminde y_{it} , t döneminde i yatay kesit birimi için gerekli olan gözlemleri; α_i ve δ_i ise sırasıyla i yatay kesiti için sabit ve trend unsurunu belirtmektedir. Bireysel regresyonlardan elde edilen kalıntı değerleri $\hat{\varepsilon}$ olmak üzere, LM istatistiği aşağıdaki (48) numaralı eşitliği yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$LM_1 = \frac{1}{N} \left(\frac{\sum_{i=1}^N \left(\frac{S_i(t)^2}{T^2} \right)}{\dot{f}_0} \right) \quad (48)$$

(48) numaralı eşitlikte $S_i(t)$, kümülatif kalıntı toplamalarını, yani $S_i(t) = \sum \hat{\varepsilon}_{it}$ 'ni ifade etmektedir. $\dot{f}_0$ ise sıfır frekansta kalıntı spektrumunun bireysel tahmincilerinin ortalamasını belirtmekte ve aşağıdaki eşitlik dikkate alınarak bulunmaktadır:

$$\dot{f}_0 = \frac{\sum_{i=1}^N f_{i0}}{N} \quad (49)$$

LM istatistiğinin bir diğer alternatif formu ise i 'lerden i 'lere değişen varyansı dikkate almakta ve (50) numaralı eşitlik yardımıyla gösterilmektedir:

⁴³⁷ Ram U. Das, Piyadasa Edirisuriya and Anoop Swarup, *Regional Economic Engagements and the Free Trade Agreements: Analytical Insights and Policy Options*, World Scientific Publishing, USA 2010, p. 49.

$$LM_2 = \frac{1}{N} \left(\frac{\sum_{i=1}^N \left(\frac{S_i(t)^2}{T^2} \right)}{f_{i0}} \right) \quad (50)$$

Birim kökün söz konusu olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla Hadri tarafından geliştirilen Z istatistiği,⁴³⁸

$$Z = \frac{\sqrt{N}(LM - \dot{\xi})}{\dot{\zeta}} \rightarrow N(0, \sigma^2) \quad (51)$$

eşitliği ile gösterilmektedir. Modelin sadece sabit terimi içermesi durumunda $\dot{\xi} = 1/6$ ve $\dot{\zeta} = 1/45$; aksi halde ise $\dot{\xi} = 1/15$ ve $\dot{\zeta} = 11/6300$ olmaktadır.

3.2.2. Eşbütünleşme Testleri

Zaman serisi analizlerinde olduğu gibi panel veri analizlerinde de modelde dikkate alınan değişkenler arasında eşbütünleşik, yani uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı sınanabilmektedir. Söz konusu ilişkileri tespit edebilmek amacıyla bu kısımda, Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri tanıtılacaktır.

3.2.2.1. Pedroni Eşbütünleşme Testi

Pedroni (1999) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi, aşağıdaki (52) numaralı panel regresyonundan hareketle ifade edilmektedir:

$$y_{it} = \alpha_{it} + \delta_{it}t + X_{it}\beta_i + e_{it} \quad (52)$$

(52) numaralı eşitlikte yer alan y_{it} ve X_{it} sırasıyla $(N^*T) \times 1$ ve $(N^*T) \times m$ boyutundaki gözlemlenebilen değişkenleri vurgulamaktadır. Bu test, panel serilerinde eşbütünleşik bir ilişkinin olmadığını sınanan sıfır hipotezinin asimptotik ve sonlu gözlem özellikleri üzerine inşa edilmiştir. Hem uzun dönem eşbütünleşik vektörlerinde ve hem de dinamik modellerde panel seriyi oluşturan bireysel kesitler arasındaki heterojenliği ölçmeye olanak tanıyan bu eşbütünleşme analizi, iki test grubundan oluşmaktadır. İlk grubu oluşturan testler, boyutlar-içi yaklaşım üzerine temellendirilmiş

⁴³⁸ Kaddour Hadri, "Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data", *Econometrics Journal*, Vol: 3, No: 2, 2000, p. 148-161.

olup; panel v -istatistiği, panel ρ -istatistiği, panel PP-istatistiği ve panel ADF-istatistiği olmak üzere dört testten oluşmaktadır. Bu istatistikler, tahmin edilen kalıntı serileri üzerindeki birim kök testleri için farklı yatay kesit birimleri arasında otoregresif katsayıları birleştirmektedir. İkinci grubu oluşturan testler ise boyutlar-arası yaklaşım üzerine inşa edilmiştir ki, toplamda üç testten meydana gelmektedirler. Bunlar; grup ρ -istatistiği, grup PP-istatistiği ve grup ADF-istatistiğidir. Bu istatistikler de her bir yatay kesit birimi için bireysel olarak tahmin edilen ortalama katsayı tahmincilerine dayanmaktadırlar.⁴³⁹

Pedroni (1999) tarafından iki grup halinde ifade edilen test istatistikleri, aşağıdaki eşitlikler yardımıyla hesaplanmaktadırlar:⁴⁴⁰

- **Panel v -istatistiği:**

$$Z_v = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \quad (53)$$

- **Panel ρ -istatistiği:**

$$Z_\rho = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i \right) \quad (54)$$

- **Panel PP-istatistiği:**

$$Z_t = \left(\hat{\sigma}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i \right) \quad (55)$$

- **Panel ADF-istatistiği:**

$$Z_t^* = \left(\hat{s}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{it}^* \quad (56)$$

⁴³⁹ Chien C. Lee, “Energy Consumption and GDP in Developing Countries: A Cointegrated Panel Analysis”, *Energy Economics*, Vol: 27, No: 3, 2005, p. 419.

⁴⁴⁰ Peter Pedroni, “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol: 61, No: S1, 1999, p. 660.

- **Grup ρ -istatistiği:**

$$\tilde{Z}_\rho = \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{t=1}^T \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i \right) \quad (57)$$

- **Grup PP-istatistiği:**

$$\tilde{Z}_t = \sum_{i=1}^N \left(\hat{\sigma}^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{it} - \hat{\lambda}_i \right) \quad (58)$$

- **Grup ADF-istatistiği:**

$$\tilde{Z}_t^* = \sum_{i=1}^N \left(\hat{s}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \left(\hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{it}^* \right) \quad (59)$$

Bu eşitliklerde yer alan $\hat{e}_{it}$, (52) numaralı denklemden elde edilen kalıntı değerlerini ve $\hat{L}_{11i}^2$ ise $\Delta \hat{e}_{it}$ için tahmin edilen uzun dönem kovaryans matrislerini ifade etmektedir. Benzer şekilde $\hat{\sigma}_i^2$ ve $\hat{s}_i^2$ ($\hat{s}_i^{*2}$) ise sırasıyla bireysel i için uzun dönem ve zamansal varyansları göstermektedir. Söz konusu bu yedi test asimptotik standart normal dağılım özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Panel v-istatistiğinde elde edilen büyük pozitif değerler sonucunda eşbütünleşik ilişkinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilirken; geri kalan diğer istatistiklerde ise yakalanan büyük negatif değerler sonucunda sıfır hipotezi reddedilebilmektedir.

3.2.2.2. Kao Eşbütünleşme Testi

Kao (1999) tarafından geliştirilen panel eşbütünleşme testi, sıfır hipotezinin seriler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olmadığını gösteren hata kalıntıları (ε_{it}) için DF ve ADF testlerine dayanmaktadır. Pedroni (1999) testinin aksine, kesikli ve homojen katsayılar özelinde bir sınamanın söz konusu olduğu bu test, aşağıdaki gibi bir panel regresyon modeline dayanmaktadır:⁴⁴¹

$$y_{it} = x'_{it}\beta + z'_{it}\gamma + \varepsilon_{it} \quad (60)$$

⁴⁴¹ Evan Lau, Xiao H. Chye and Chee K. Choong, "Energy-Growth Causality: Asian Countries Revisited", *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol: 1, No: 4, 2011, p. 148.

(60) numaralı eşitlikte y_{it} ve x_{it} 'nin I(1) seviyesinde durağan oldukları ve eşbütünleşik bir ilişkinin gerçekleşmediği varsayılmaktadır. $z_{it} = \{\mu_i\}$ gibi bir eşitliği savunan Kao (1999), ε_{it} serisi için yapılacak DF ve ADF birim kök testlerinden hareketle seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini araştırmıştır. DF serisinin, $\hat{\varepsilon}_{it} = \rho \hat{\varepsilon}_{i,t-1} + v_{it}$ ve ADF serisinin ise $\hat{\varepsilon}_{it} = \rho \hat{\varepsilon}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_j \Delta \hat{\varepsilon}_{i,t-j} + v_{itp}$ eşitlikleri yardımıyla hesaplandığı kalıplarda, $\hat{\varepsilon}_{it} = \tilde{y}_{it} - \tilde{x}_{it} \hat{\beta}$ ve $\tilde{y} = y_{it} - \bar{y}_i$ olmaktadır. Bu kalıplardan hareketle ρ ve t istatistiklerinin EKK tahminleri,

$$\hat{\rho} = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{it} \hat{\varepsilon}_{i,t-1}}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{it}^2} \quad \text{ve} \quad t_{\rho} = \frac{(\hat{\rho} - 1) \sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \hat{\varepsilon}_{i,t-1}^2}}{S_e} \quad (61)$$

denklemleri yardımıyla hesaplanmaktadır. Seriler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olmadığına varsayıldığı sıfır hipotezi altında, Kao (1999) tarafından hesaplanan DF ve ADF istatistikleri aşağıdaki eşitlikler yardımıyla hesaplanmaktadır:⁴⁴²

$$DF_{\rho} = \frac{\sqrt{NT}(\hat{\rho} - 1) + 3\sqrt{N}}{\sqrt{51/5}} \quad (62)$$

$$DF_t = \sqrt{\frac{5t_{\rho}}{4}} + \sqrt{\frac{15N}{8}} \quad (63)$$

$$DF_{\rho}^* = \frac{\sqrt{NT}(\hat{\rho} - 1) + \frac{3\sqrt{N}\hat{\sigma}_v^2}{\hat{\sigma}_{0v}^2}}{\sqrt{3 + \frac{36\hat{\sigma}_v^4}{5\hat{\sigma}_{0v}^4}}} \quad (64)$$

$$DF_t^* = \frac{t_{\rho} + \frac{\sqrt{6N}\hat{\sigma}_v}{2\hat{\sigma}_{0v}}}{\sqrt{\frac{\hat{\sigma}_{0v}^2}{2\hat{\sigma}_v^2} + \frac{3\hat{\sigma}_v^2}{10\hat{\sigma}_{0v}^2}}} \quad (65)$$

⁴⁴² Chihwa Kao, "Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data", *Journal of Econometrics*, Vol: 90, No: 1, 1999, p. 8, 16.

$$ADF = \frac{t_{ADF} + \frac{\sqrt{6N}\hat{\sigma}_v}{2\hat{\sigma}_{0v}}}{\sqrt{\frac{\hat{\sigma}_{0v}^2}{2\hat{\sigma}_v^2} + \frac{3\hat{\sigma}_v^2}{10\hat{\sigma}_{0v}^2}}} \quad (66)$$

Bu denklemlerde $\hat{\sigma}_v^2 = \hat{\Sigma}_{yy} - \hat{\Sigma}_{yx}\hat{\Sigma}^{-1}_{xx}$ ve $\hat{\sigma}_{0v}^2 = \hat{\Omega}_{yy} - \hat{\Omega}_{yx}\hat{\Omega}^{-1}_{xx}$ 'dir. t_{ADF} değeri ise $\hat{\varepsilon}_{it} = \rho\hat{\varepsilon}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^T \varphi_j \Delta \hat{\varepsilon}_{i,t-j} + v_{itp}$ eşitliğindeki ρ 'nun t istatistiğini vurgulamaktadır.

3.2.3. Model Tahminleri

Model içerisinde dikkate alınan panel serilerde birim kökün söz konusu olup olmadığının belirlenmesi ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin saptanmasından sonra, modelde dikkate alınan seriler için model tahminleri yapılmaktadır. Dolayısıyla bu kısımda, panel veri analizleri dahilinde kullanılan “sabit etkiler modeli” ve “tesadüfi etkiler modeli” tanıtılacaktır.

3.2.3.1. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri analizlerinde, zaman serileri ile yatay kesit verileri bir araya getirilerek hem zaman ve hem de mekan boyutuna sahip veri seti oluşturulmaktadır. Söz konusu bu panel veriler kullanılarak yapılan çalışmalarda birimler arasındaki farklılıklardan kaynaklanan değişmeyi modele dahil etmenin temel yolu; mevcut değişmenin, regresyon modelinin katsayılarının bazılarında veya tümünde değişmeye yol açtığını varsaymaktır. Katsayıların birimlere ya da birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere “sabit etkiler modeli” denmektedir. Modelin genel formülasyonu; birimler arasındaki farklılıkların, sabit terimde meydana gelen farklılıklarla yakalanabileceği üzerine temellendirilmektedir. Dolayısıyla, bu modellerde sadece sabit terim değişmekte ve sabit terim zamana göre değil, kesit bazında farklılıklar göstermektedir. Yani zaman boyutu sabit değişken tarafından muhafaza edilmesine rağmen, bireyler arasındaki davranışlarında farklılık göstermektedir.⁴⁴³ Genel olarak sabit etkiler modeli, aşağıdaki (67) numaralı eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir:⁴⁴⁴

⁴⁴³ M. Vedat Pazarlıoğlu ve Özlem K. Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 44, Sayı: 508, 2007, s. 37-38.

⁴⁴⁴ George G. Judge, *The Theory and Practice of Econometrics*, Second Edition, Wiley, USA 1985, p. 519.

$$y_{it} = \bar{\beta} + \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, G \text{ ve } t = 1, 2, \dots, N \quad (67)$$

(67) numaralı eşitlikte y_{it} , bağımlı değişkeni; $\bar{\beta}$, ortalama sabit terimi; α_i , i kesiti için ortalama sabit terimden farklılığı; X_{it} , bağımsız değişkenleri; i yatay kesit birimini; t , zamanı ve ε_{it} ise hata terimini göstermektedir. Bu eşitlikte yer alan hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişkinin söz konusu olması durumunda sabit etkiler modelinin kullanılması daha doğru olmaktadır. Çünkü bu durumda sabit etkiler modelinin tahmincileri sapmasız olmaktadır. Benzer şekilde, kesit sayısının az ve gözlem sayısının büyük olduğu durumlarda da sabit etkiler modelinin kullanılması uygundur.

3.2.3.2. Tesadüfi Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeline alternatif bir yaklaşım olarak geliştirilen tesadüfi etkiler modeli, “hata bileşenleri yaklaşımı” şeklinde de ifade edilmektedir. Tesadüfi etkiler modelinde her bir kesit birimi için farklı trend değerlerinin söz konusu olduğu, bu trend değerlerinin zaman periyodu boyunca sabit kaldığı ve açıklanan ile açıklayıcı değişkenler arasında geçici bir yatay kesit ilişkisinin varlığı öne sürülmektedir. Bu bağlamda, tesadüfi etkiler modelinin temel farklılığı; bireysel yatay kesit birimi için geçerli olan trend değerlerinin, α gibi ortak bir trend değerinden kaynaklanıyor olması ve rassal değişimi yaratan ε_i ’nin yatay kesitler boyunca değişip, belli bir dönem aralığında sabit kalmasıdır. Dolayısıyla ε_i , ortak trend terimi olan α ’dan hareketle hesaplanabilen her bir yatay kesit biriminin rassal sapmasını ölçmektedir.⁴⁴⁵ Temel olarak tesadüfi etkiler modeli, aşağıdaki gibi bir eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir:⁴⁴⁶

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1ij} + \dots + \beta_k X_{kij} + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad (68)$$

Sabit etkiler modelinde, bir veya birden fazla X_{ij} ile ilişkili olduğu düşünüldüğünden dolayı α_i , elemine edilmeye çalışılmaktadır. (68) numaralı tesadüfi etkiler modelinde ise, tüm zaman periyodu boyunca her bir açıklayıcı değişken ile ilişkisiz olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla (68) numaralı denklem, gözlenemeyen

⁴⁴⁵ Chris Brooks, *Introductory Econometrics for Finance*, Second Edition, Cambridge University Press, UK 2008, p. 498.

⁴⁴⁶ Jeffrey M. Wooldridge, *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, Fourth Edition, Cengage Learning, USA 2009, p. 489.

etkiyi belirten α_i ile açıklayıcı değişkenler arasında herhangi bir ilişki olmadığını vurgulayan aşağıdaki gibi bir varsayım ile tesadüfi etkiler kalıbına dönüşecektir:

$$\text{Cov}(X_{ij}, \alpha_i) = 0 \quad t = 1, 2, \dots, J \text{ ve } j = 1, 2, \dots, k \quad (69)$$

Genel olarak belirtmek gerekirse, ideal bir tesadüfi etkiler modeli, hem sabit etkiler modelinin varsayımlarını bünyesinde barındıran ve hem de α_i 'nin tüm zaman dönemi boyunca modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerden bağımsız olduğunu kabul eden bir yöntemdir. Eğer α_i ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilinti olduğu düşünülüyorsa, sabit etkiler modelinin kullanılması daha doğru olacaktır.

3.2.4. Panel Granger Nedensellik Testi

Panel Granger nedensellik testi, zaman serilerinde uygulanan Granger nedenselliğinin panel verilere uyarlanmış şekli olduğundan dolayı, bu kısımda tekrar detaylı olarak ele alınmayacaktır. Panel Granger nedenselliği de temel olarak (70) ve (71) numaralı eşitliklere dayanmaktadır:

$$Y_{it} = \sum_{j=1}^{p_1} \alpha_{ij} Y_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{p_2} \beta_{ij} X_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (70)$$

$$X_{it} = \sum_{j=1}^{p_3} \lambda_{ij} X_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{p_4} \delta_{ij} Y_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (71)$$

İfade edilen modellerde, hata terimlerinden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı tespit edilmektedir.

3.3. HALDANE – HALL YAKINSAMA ANALİZİ

Çalışmanın bu aşamasında, modelde dikkate alınan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik özgürlükler bakımından gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadığı yeni bir analiz tekniği olan Haldane – Hall metodu yardımıyla araştırılacaktır.

Yakınsama sürecinin ölçülebilmesi amacıyla son dönemlerde geliştirilen analizlerden bir tanesi Haldane ve Hall (1991) tarafından ortaya atılmıştır. Temelde EKK regresyonlarına dayanan Haldane – Hall yakınsama metodu, modelde dikkate alınan parametrelerin belli bir zaman dilimi içerisinde rassal süreç izleyeceklerini

öngörmektedir.⁴⁴⁷ Stokastik olarak değişen katsayıların, model içerisinde gözlenemeyen deterministik ya da stokastik parametre değişmelerine neden olup olmayacağının belirlenebilmesi amacıyla geliştirilen bu model, tahmin edilen ilişkiler arasındaki yakınsama sürecini ortaya koymaktadır.⁴⁴⁸ Haldane – Hall metodu, zamana bağlı olarak değişen parametre modeli ile Kalman filtresi tekniğine bağlı olarak oluşturulmuştur. Zamana bağlı olarak değişen parametre modeli, aşağıdaki (72) numaralı eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir.⁴⁴⁹

$$y_t = \delta'_{z_t} + \varepsilon_t \quad (72)$$

(72) numaralı denklemde y_t , ölçümü yapılacak olan değişkeni; z_t , gözlenemeyen değişkenlere ilişkin vektörleri; δ , parametre vektörünü ve ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. Gözlenemeyen değişkenlere ilişkin regresyon denklemi;

$$z_t = \Psi_{z_{t-1}} + \psi_t \quad (73)$$

eşitliği ile gösterilmektedir. (72) ve (73) numaralı regresyon denklemleri kullanılarak zamana bağlı olarak değişen parametre modeli tahmin edilmektedir. Bu işlemlerden sonra $\hat{z}_t$ ile sembolize edilen Kalman filtresi, $\hat{z}_t$ tahmincisinin kovaryans matrisi olarak t ve P_t 'ye dayanan z_t 'nin en iyi tahmincisi olması nedeniyle aşağıdaki (74) ve (75) numaralı denklemler yardımıyla gösterilmektedir:

$$\hat{z}_t = \hat{z}_{t|t-1} + P_{t|t-1} \delta' (y_t - \delta' \hat{z}_{t|t-1}) / (\delta' P_{t|t-1} \delta + \Gamma_t) \quad (74)$$

$$P_t = P_{t|t-1} - P_{t|t-1} \delta \delta' P_{t|t-1} / (\delta' P_{t|t-1} \delta + \Gamma_t) \quad (75)$$

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere ekonomik özgürlükler bakımından yakınsadığını ölçebilmek amacıyla kullanılan Haldane – Hall metodu, gelişmiş bir grup ülke içinde bulunmayan başka bir gelişmiş ülkeye doğru yakınsama sürecinin hızına bağlı olarak gelişmiş grup ülkelere yönelik bir yakınsamanın da

⁴⁴⁷ Apostolos Serletis and Martin King, “Common Stochastic Trends and Convergence of European Union Stock Markets”, *The Manchester School of Economic & Social Studies*, Vol: 65, No: 1, 1977, p. 49.

⁴⁴⁸ Anusua Datta, “Time-Series Tests of Convergence and Transitional Dynamics”, *Economics Letters*, Vol: 81, No: 2, 2003, p. 366.

⁴⁴⁹ Leigh Drake, “Testing for Convergence Between UK Regional House Prices”, *Regional Studies*, Vol: 29, No: 4, 1995, p. 366.

olabileceğini öngörmektedir. Temel Haldane – Hall denklemi aşağıdaki gibi bir eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir:

$$(\log X_{GÜ} - \log X_{GOÜ,AGÜ})(t) = \alpha(t) + \beta(t)(\log X_{GÜ} - \log X_{GÜD}) + \varepsilon_t \quad (76)$$

(76) numaralı regresyon denkleminde $X_{GÜ}$, gelişmiş ülkelerin ortalama ekonomik özgürlük düzeyini; $X_{GOÜ,AGÜ}$, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ortalama ekonomik özgürlük düzeylerini; $X_{GÜD}$, gelişmiş ülke grubunun dışında yer alan başka bir gelişmiş ülkenin ekonomik özgürlük düzeyini; $\alpha(t)$, stokastik sabit terimi ve $\beta(t)$ ise azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülke grubunun dışında yer alan başka bir gelişmiş ülke ile yakınsama ilişkisini temsil etmektedir. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında bir yakınsama süreci söz konusu olduğunda, $\beta(t)$ katsayısının pozitif yönlü olarak sıfıra yakınsaması beklenmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞMİŞ, GELİŞMEKTE OLAN VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Günümüzde tüm ülkelerin ortak çabalarından bir tanesi, iktisadi büyüme sürecini hızlandırmaktır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren üretim, finans ve ticaret alanlarında kendisini hissettirmeye başlayan küreselleşme akımlarının dünya gündemine yeniden kazandırdığı liberalleşme akımları, ifade edilen ortak çabanın önemini daha da artırmaktadır. Söz konusu bu amacı gerçekleştirebilmek için sürece katkı yapabileceği düşünülen makroekonomik faktörler araştırılmakta ve liberal bir iktisadi düzen içerisinde uygun politikalar benimsenmektedir. Dünya ölçeğinin yükselen bir ivme gücü olarak kabul edilen liberalizm doğrultusunda ülke şartlarına uygun olarak hazırlanan makroekonomik politikalar istikrarlı bir iktisadi yapının oluşmasında ve böylece büyüme sürecinin hızlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Liberal ekonomik yapının tetiklediği düşük ve öngörülebilir bir enflasyon, uygun faiz oranları, sürdürülebilir mali politikalar, dünya rekabet sistemini bozmayan döviz kurları, dengede olan ödemeler bilançosu, kısıtlı kamusal harcamalar, faaliyet alanı genişletilmiş özel sektör, finansal piyasalardaki gelişme ve sermaye hareketlerinin serbest olması gibi kriterler, hem istikrarlı bir makroekonomik yapının temel unsurlarını oluşturmakta ve hem de özgürlükçü sistemin altyapısını güçlendirmektedir. Bu unsurların sağlanmış olduğu bir ekonomide, büyüme sürecinin kesintisiz olarak sürdürülebileceği de açıktır.

Bu bölümde, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerinde yarattığı etkilere ilişkin literatür özeti sunulduktan sonra; araştırmanın amacı, kapsamı ve veri seti tanıtılacaktır. Bu noktadan itibaren, yapılacak ekonometrik uygulamalar ise zaman serisi ve panel veri analizleri başlıkları altında iki alt kategoriye ayrılacak ve her bir analiz kapsamında üç grup ülkeye ilişkin uygulama bulguları ayrı ayrı verilecektir. Bölüm, ülkeler arasında ekonomik özgürlükler bazında yakınsama sürecinin tespit edilmesine olanak tanıyan Haldane – Hall Yakınsama Analizi ile sonlandırılacaktır.

4.1. LİTERATÜR ÖZETİ

İktisadi liberalizmin ilk temelleri her ne kadar Fizyokratlar, Adam Smith ve onun öncülüğünde dinamizm kazanan klasik okul ile atılsa da, ülkelerin ekonomik bakımdan sergiledikleri özgürlükçü sürecin ölçülmesi ve bunun iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ile ilgili uygulamalı çalışmaların başlangıcı oldukça yeni sayılabilir. Genelde zaman serisi ve panel veri analizleri dikkate alınarak yapılan çalışmalar, bazı istisnalar olmak üzere, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeyi hızlandırıcı bir etki yarattığını ortaya koymuştur.

100 ülkenin ekonomik özgürlük endeks değerlerini kullanarak iktisadi büyüme üzerinde ortaya çıkabilecek olan etkileri 1985 – 1988 dönemi için panel veri analiziyle inceleyen De Vanssay ve Spindler (1994), ekonomik gelişimin temel hedef olarak dikkate alınması durumunda iktisadi kaynakların daha rasyonel kullanılarak, bu kaynakların ilk etapta kapsamlı kurumsal yapılanmaların inşası için değerlendirilmesinden ziyade ekonomik bakımdan özgürlükçü sistemin tesisi için kullanılması gerekliliği üzerinde durmuşlar ve böylesi bir sürecin de hızlı iktisadi büyümeye kaynaklık ettiği görüşünü savunmuşlardır.⁴⁵⁰

Çalışmasında ekonomik özgürlükler, kişi başına düşen gelir ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 28’i düşük, 43’ü orta ve 23’ü de yüksek gelirli olmak üzere toplam 94 ülke için panel veri analizleri yardımıyla inceleyen İslam (1996), düşük gelirli ülkelerde ekonomik özgürlükler ile kişi başına düşen gelir arasında ve yüksek gelirli ülkelerde ise ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasında doğrudan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁴⁵¹

Ayal ve Karras (1998), ekonomik özgürlükleri oluşturan toplam 13 kriter ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi 58 ülke için 1975 – 1990 dönemini dikkate alarak inceledikleri çalışmalarında, ilgili kriterler ile kişi başına düşen GSYİH arasında pozitif yönlü güçlü bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşmışlar ve iktisadi büyümenin özellikle para arzındaki artış, enflasyon değişkenliği, kamusal girişimler, negatif faiz oranları, ticaret vergileri, karaborsa döviz kurları, ticaret hacminin büyüklüğü ve

⁴⁵⁰ Xavier De Vanssay and Z. A. Spindler, “Freedom and Growth: Do Constitutions Matter?”, *Public Choice*, Vol: 78, No: 3-4, 1994, p. 359-372.

⁴⁵¹ Sadequl Islam, “Economic Freedom, Per Capita Income and Economic Growth”, *Applied Economics Letters*, Vol: 3, No: 9, 1996, p. 595-597.

yabancı sermaye işlemleri gibi faktörlerle istatistiki olarak anlamlı bir korelasyona sahip olduğunu öne sürmüşlerdir.⁴⁵²

Panel nedensellik analizi yardımıyla 1975 – 1995 döneminde ekonomik ve politik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 78 ülke için inceleyen Farr vd. (1998), gecikmeli GSYİH düzeyinin cari dönem GSYİH değeri üzerinde ortaya çıkardığı pozitif etkilerin yanı sıra, ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini yansıtan bulgulara ulaşmışlardır. Bununla birlikte yazarlar, politik özgürlüklerin iktisadi büyüme ve ekonomik özgürlükler üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını da ortaya koymuşlardır.⁴⁵³

Nelson ve Singh (1998) yaptıkları çalışmalarında, iktisadi büyüme ve politik özgürlükler arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla ekonomik özgürlük düzeyini kontrol değişkeni olarak kurdukları modele dahil etmişlerdir. 1970 – 1989 periyodu için 67 gelişmekte olan ülkeyi dikkate alan yazarlar, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki bakımdan anlamlı bir etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.⁴⁵⁴

Yıllık kişi başına düşen geliri 17 bin doların üzerinde olan 17 ülkenin 1980 – 1993 dönemindeki ekonomik özgürlük düzeyleri ile iktisadi büyüme süreçleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Grubel (1998), artan gelir eşitsizliğinin ekonomik özgürlük düzeyi ile pozitif yönlü bir ilişki içinde olduğunu ve ekonomik özgürlüklerin artmasına bağlı olarak da hızlı iktisadi büyümenin sağlandığını vurgulamıştır.⁴⁵⁵

Haan ve Sturm (1999), 80 ülkeyi 1975 – 1990 dönemi için uç sınır testi modeliyle inceledikleri çalışmalarında, artan ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme sürecini hızlandırdığını ve özgürlüklerin kapsamının genişlemesine bağlı olarak ülkelerin iktisadi büyüme yönünden daha çabuk durağan durum dengesine ulaşacaklarını belirtmişlerdir.⁴⁵⁶ Benzer bir çalışmayı, açıklayıcı değişkenlerin sayısını artırarak aynı

⁴⁵² Eliezer B. Ayal and Georgios Karras, “Components of Economic Freedom and Growth: An Empirical Study”, *Journal of Developing Areas*, Vol: 32, No: 3, 1998, p. 327-338.

⁴⁵³ Farr, Lord and Wolfenbarger, p. 247-262.

⁴⁵⁴ Nelson and Singh, p. 677-696.

⁴⁵⁵ Herbert G. Grubel, “Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings”, *Cato Journal*, Vol: 18, No: 2, 1998, p. 287-304.

⁴⁵⁶ Haan and Sturm, p. 215-241.

gözlem dönemi için tekrarlayan Haan ve Sturm (2007), yine benzer sonuçlara ulaşmışlardır.⁴⁵⁷

Berggren (1999), 1975 – 1985 döneminde özgürlük endeks değerleri mevcut olan ülkeler için ekonomik özgürlüklerin gelir dağılımı ve iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini panel veri analizleri kapsamında incelediği çalışmasında, ekonomik özgürlük düzeyini artırmayı başaran ülkelerde gelir dağılımındaki adaletin ve dolayısıyla da iktisadi büyümenin daha hızlı sağlanacağını belirtmiştir.⁴⁵⁸ Berggren (1999) tarafından yapılan çalışmanın bir benzeri Scully (2002)’nin analiziyle ortaya konmuştur. Scully (2002), gelişmiş ülkeler ile yeni sanayileşen bazı Asya ülkelerini dikkate aldığı çalışmasında, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini iki ve üç aşamalı EKK yöntemini kullanarak araştırmıştır. Yazar tarafından elde edilen bulgular; ekonomik özgürlüklerin iktisadi gelişim sürecine artan bir katkı sağladığını ve piyasada yaratılan gelir için dağılım sürecinin etkinliğini artırarak, gelir eşitsizliği baskısını azalttığını ortaya koymuştur.⁴⁵⁹ Bu çalışmalara paralel olarak Ashby ve Sobel (2008), Amerikan eyaletlerindeki ekonomik özgürlük, gelir eşitsizliği ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 1980 – 2003 dönemi için incelemişlerdir. Panel veri analizlerine ilişkin bulgular; ekonomik özgürlük düzeyinin, yüksek gelir ve gelir düzeyindeki hızlı artış oranı ile pozitif yönlü bir ilişki sergilediğini ve buna bağlı olarak da gelir adaletsizliğinin azaldığını göstermiştir.⁴⁶⁰

Heckelman (2000), ekonomik özgürlüklerin büyüme süreci üzerinde yarattığı etkileri 96 ülke için 1991 – 1997 periyodu boyunca incelediği çalışmasında, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme için bir öncül niteliğinde olduğunu ifade etmiş, ancak büyüme sürecinin ekonomik özgürlükler üzerinde net bir etkisinin olmadığını öne sürmüştür.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Jakob Haan and Jan E. Sturm, “Handling Economic Freedom in Growth Regressions”, *Econ Journal Watch*, Vol: 4, No: 1, 2007, p. 79-82.

⁴⁵⁸ Niclas Berggren, “Economic Freedom and Equality: Friends or Foes?”, *Public Choice*, Vol: 100, No: 3-4, 1999, p. 203-223.

⁴⁵⁹ Gerald W. Scully, “Economic Freedom, Government Policy and the Trade-Off Between Equity and Economic Growth”, *Public Choice*, Vol: 113, No: 1-2, 2002, p. 77-96.

⁴⁶⁰ Nathan J. Ashby and Russell S. Sobel, “Income Inequality and Economic Freedom in the U.S. States”, *Public Choice*, Vol: 134, No: 3-4, 2008, p. 329-346.

⁴⁶¹ Jac C. Heckelman, “Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation”, *Journal of Applied Economics*, Vol: 3, No: 1, 2000, p. 71-91.

Sturm ve Haan (2001), En Küçük Ortanca Kareler yaklaşımını kullandıkları çalışmalarında, 80 ülkedeki ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 1975 – 1990 dönemini dikkate alarak incelemişlerdir. Ekonomik özgürlüklere ilişkin çeşitli faktörleri dikkate alan yazarlar, bu faktörlerin cari dönem değerleri ile iktisadi büyüme arasında bir ilişki elde edememelerine karşın, ilgili faktörlerin fark değerlerinin iktisadi büyüme sürecine pozitif yönlü etkide bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.⁴⁶²

Ali ve Crain (2002), uç sınır ve panel veri analizleri yardımıyla 1975 – 1989 dönemi için 119 ülkeyi inceledikleri çalışmalarında, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerinde pozitif ve istatistiki bakımdan anlamlı etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.⁴⁶³

Fiji ekonomisinde yaşanan demokratikleşme hareketleri ile iktisadi özgürlük sürecinin büyüme üzerindeki etkilerini 1968 – 1996 dönemi için zaman serisi analizleri yardımıyla inceleyen Gounder (2002), demokratik yapılanmanın ve ekonomik özgürlüğün iktisadi büyüme için hayati değer taşıyan iki faktör olduğunu belirtmiş ve bu faktörlerin etkinliğine bağlı olarak hızlı ekonomik büyümenin sağlandığını savunmuştur.⁴⁶⁴

Yüksek, orta ve düşük gelirli olmak üzere toplam 152 ülkede yaşanan iktisadi büyüme süreci üzerinde ekonomik özgürlüklerin, beşeri sermaye birikiminin, yaşam beklentisinin ve eğitim seviyesinin yarattığı etkileri 1999 yılı için yatay kesit analizleri yardımıyla inceleyen Madan (2002), özellikle ekonomik özgürlük düzeyinin iktisadi büyümeyi belirleyen ve bu faktörü pozitif yönlü etkileyen bir değişken olduğu sonucuna varmıştır.⁴⁶⁵

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003); ekonomik özgürlükler, doğrudan yabancı yatırımlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 1970 – 1999 dönemi için 18 Latin Amerika ülkesini dikkate alarak panel veri analizleri yardımıyla incelemişlerdir.

⁴⁶² Jan E. Sturm and Jakob Haan, “How Robust Is the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth?”, *Applied Economics*, Vol: 33, No: 7, 2001, p. 839-844.

⁴⁶³ Abdiweli M. Ali and W. Mark Crain, “Institutional Distortions, Economic Freedom and Growth”, *Cato Journal*, Vol: 21, No: 3, 2002, p. 415-426.

⁴⁶⁴ Rukmani Gounder, “Political and Economic Freedom, Fiscal Policy and Growth Nexus: Some Empirical Results for Fiji”, *Contemporary Economic Policy*, Vol: 20, No: 3, 2002, p. 234-245.

⁴⁶⁵ Anisha Madan, “The Relationship Between Economic Freedom and Socio-Economic Development”, *Honors Projects Working Paper*, No: 37, 2002, p. 1-47.

Yazarlar tarafından ulaşılan sonuçlar, artan ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımların hacmini genişlettiğini ve buna bağlı olarak da hızlı iktisadi büyüme sürecini tetiklediğini göstermiştir.⁴⁶⁶ Benzer bir analiz 85 ülke için panel Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) yardımıyla Azman-Saini vd. (2010) tarafından da yapılmış ve yazarlar, tek başına doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olmadığını, ancak yüksek oranlı ekonomik özgürlüklere bağlı olarak ülkeye çekilebilecek yabancı sermaye neticesinde büyüme sürecinin hızlandırılabilceğini vurgulamışlardır.⁴⁶⁷

Vega-Gordillo ve Alvarez-Arce (2003), panel nedensellik analizi yardımıyla 100 ülke üzerinde 1975 – 1995 dönemi için yaptıkları çalışmalarında, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeyi tetikleyici bir unsur olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁶⁸

Dawson (2003), 1970 – 2000 dönemi için ekonomik özgürlük düzeyinin belirlendiği bütün ülkeleri dikkate alarak yapmış olduğu panel nedensellik analizinde, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme sürecini hızlandıran en önemli faktör olduğunu ve özgürlüklerdeki değişmeye bağlı olarak büyümenin de değiştiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁹

Amerika ve Kanada eyaletlerinde ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerinde yarattığı etkileri 1973 – 1993 dönemini dikkate alarak panel veri analizleri yardımıyla inceleyen Karabegovic vd. (2003), alt bölgeler ve milli ekonomi düzeyinde iktisadi özgürlüklerin kişi başına GSYİH ve GSYİH düzeyi ile güçlü bir pozitif yönlü ilişki içinde olduğunu göstermişlerdir.⁴⁷⁰

Ülkeler arasındaki iktisadi büyüme farklılıklarını ekonomik özgürlükler, kıyı şeridinde olan yakınlık, tropikal iklimin etkisi, uzaklık ile fiziki ve beşeri sermayeye bağlayan Gwartney vd. (2004), 1980 – 2000 dönemi için 99 ülkeyi dikkate aldıkları

⁴⁶⁶ Marta Bengoa and Blanca Sanchez-Robles, “Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin America”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, p. 529-545.

⁴⁶⁷ W. N. W. Azman-Saini, Ahmad Z. Baharumshah and Siong H. Law, “Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: International Evidence”, *Economic Modelling*, Vol: 27, No: 5, 2010, p. 1079-1089.

⁴⁶⁸ Manuel Vega-Gordillo and Jose L. Alvarez-Arce, “Economic Growth and Freedom: A Causality Study”, *Cato Journal*, Vol: 23, No: 2, 2003, p. 199-215.

⁴⁶⁹ John W. Dawson, “Causality in the Freedom – Growth Relationship”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, p. 479-495.

⁴⁷⁰ Amela Karabegovic, Dexter Samida, Chris M. Schlegel and Fred McMahon, “North American Economic Freedom: An Index of 10 Canadian Provinces and 50 US States”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, p. 431-452.

çalışmalarında, ekonomik özgürlüklerin bu farklılıkları ortaya çıkaran en önemli faktör olduğunu ve iktisadi büyüme süreci üzerinde pozitif yönlü etkiler ortaya çıkardığını öne sürmüşlerdir.⁴⁷¹

ABD’de bulunan 50 eyalette yaşanan ekonomik özgürlük sürecinin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini 1996 – 2000 dönemi için panel regresyon ve nedensellik analizleri kapsamında araştıran Kreft ve Sobel (2005), eyaletlerde hızlı bir ivme kazanan özgürlükçü yapılanmaların girişimcilik faaliyetlerini ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümeyi tetiklediğini saptamışlardır.⁴⁷²

Çalışmalarında 20 Doğu Avrupa ülkesindeki ekonomik özgürlük düzeyi ile doğrudan yabancı yatırımlar, GSYİH ve insani gelişim endeksi arasındaki korelasyon ilişkilerini 1998 – 2004 dönemini baz alarak inceleyen Vukotic ve Bacovic (2006); Belarus, Sırbistan – Karadağ, Romanya ve Çek Cumhuriyeti hariç olmak üzere ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasında yüksek bir korelasyon ilişkisi elde etmişlerdir. Ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için önemli bir unsur olduğunu da vurgulayan yazarlar, özgürlük düzeyi ile insani gelişim arasında ise sadece 10 ülkede beklentiler yönünde korelasyon ilişkilerine ulaşabilmişlerdir.⁴⁷³

1980 – 2000 döneminde 102 ülkedeki ekonomik özgürlükler sürecini ve bu sürecin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen Weede (2006), iktisadi büyümenin en önemli belirleyicisi olarak gördüğü ekonomik özgürlüklerin, kurduğu panel veri modelinde dikkate aldığı bölgesel konum, kıyı kesimi nüfusu ve beşeri sermaye birikimine kıyasla daha baskın bir etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷⁴

82 ülkeyi dikkate alarak ekonomik özgürlük yapısının iktisadi büyüme süreci üzerindeki etkilerini 1970 – 1999 dönemi için meta – analitik teknikleri yardımıyla inceleyen Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2006), ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir pozitif ilişki elde etmişlerdir. Bu

⁴⁷¹ James D. Gwartney, Randall G. Holcombe and Robert A. Lawson, “Economic Freedom, Institutional Quality and Cross-Country Differences in Income and Growth”, *Cato Journal*, Vol: 24, No: 3, 2004, p. 205-233.

⁴⁷² Steven F. Kreft and Russell S. Sobel, “Public Policy, Entrepreneurship and Economic Freedom”, *Cato Journal*, Vol: 25, No: 3, 2005, p. 595-616.

⁴⁷³ Veselin Vukotic and Maja Bacovic, “Economic Freedom and Economic Growth in South East Europe”, *Transition Studies Review*, Vol: 13, No: 1, 2006, p. 81-91.

⁴⁷⁴ Erich Weede, “Economic Freedom and Development: New Calculations and Interpretations”, *Cato Journal*, Vol: 26, No: 3, 2006, p. 511-524.

bulgulara ilaveten yazarlar, fiziki sermaye bileşiminin yarattığı pozitif yönlü katkılara bağlı olarak da özgürlükçü sistemin büyüme sürecini hızlandığını da tespit etmişlerdir.⁴⁷⁵

Stroup (2007), 20 ülkede ekonomik ve demokratik özgürlüklerin refah düzeyi üzerinde yarattığı etkileri 1975 – 2000 dönemi için panel veri analizleri yardımıyla incelediği çalışmasında; ekonomik özgürlüklerin, demokratik özgürlüklere kıyasla toplumsal refah ve iktisadi büyüme üzerinde daha yüksek bir pozitif etkiye neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁴⁷⁶

Panel nedensellik analizini kullanarak 72 ülkede ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 1970 – 1999 dönemi için inceleyen Justesen (2008), ekonomik özgürlük bileşenlerini oluşturan bazı faktörlerin iktisadi büyüme üzerinde pozitif yönlü etkiler yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte yazar, büyüme sürecinin ekonomik özgürlükler üzerinde ise zayıf bir etki ortaya çıkardığını da ifade etmiştir.⁴⁷⁷

Dikkate aldığı 133 ülkedeki ekonomik özgürlük düzeyinin 1990 – 2004 döneminde iktisadi büyüme sürecine olan etkilerini panel veri analizleri kapsamında inceleyen Altman (2008), ekonomik özgürlükleri oluşturan faktörler ile iktisadi büyüme arasında beklentiler dahili içerisinde yüksek oranlı korelasyon ilişkileri elde etmiştir.⁴⁷⁸

Dış yardımlar, ekonomik özgürlükler ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 1990 – 2000 dönemi için 68 ülkeyi dikkate alarak panel veri analizleri yardımıyla inceleyen Heckelman ve Knack (2009), dış yardımların farklı ekonomik özgürlük bileşenlerini pozitif yönlü etkilemesine bağlı olarak iktisadi büyüme sürecinin hızlanacağını öne sürmüşler, ancak söz konusu bu etkinin her özgürlük bileşeni için geçerli olmadığını da vurgulamışlardır.⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ Chris Doucouliagos and Mehmet A. Ulubaşoğlu, “Economic Freedom and Economic Growth: Does Specification Make a Difference?”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 22, No: 1, 2006, p. 60-81.

⁴⁷⁶ Stroup, p. 52-66.

⁴⁷⁷ Mogens K. Justesen, “The Effect of Economic Freedom on Growth Revisited: New Evidence on Causality from a Panel of Countries 1970-1999”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 24, No: 3, 2008, p. 642-660.

⁴⁷⁸ Morris Altman, “How Much Economic Freedom Is Necessary for Economic Growth”, *Economics Bulletin*, Vol: 15, No: 2, 2008, p. 1-20.

⁴⁷⁹ Jac C. Heckelman and Stephen Knack, “Aid, Economic Freedom and Growth”, *Contemporary Economic Policy*, Vol: 27, No: 1, 2009, p. 46-53.

İki Aşamalı EKK yöntemini dikkate alarak 1980 – 2000 döneminde 96 ülkedeki ekonomik özgürlük düzeyi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen Faria ve Montesinos (2009), ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme sürecini açıklayan en önemli faktör olduğunu ve ilgili değişkenler arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişkinin varlığını belirtmişlerdir.⁴⁸⁰

141 ülkeye ilişkin panel verileri kullanarak 1980 – 2005 döneminde ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen Gwartney (2009), ilgili değişkenler arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit etmiş ve ekonomik özgürlüklerin büyüme sürecini hızlandığını savunmuştur.⁴⁸¹

Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC) üyesi beş ülkedeki iktisadi büyüme sürecini ekonomik özgürlükler kapsamında 1995 – 2007 dönemi için panel Gecikmesi Dağıtılmış Otokoregresif Model (ARDL) yardımıyla inceleyen Mahmood vd. (2010), ekonomik özgürlükler düzeyinin dikkate alınan ülkelerdeki GSYİH düzeylerini pozitif ve istatistiki bakımdan anlamlı etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Kontrol değişkeni olarak modele kattıkları dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımların da GSYİH düzeyini pozitif yönlü etkilediğini belirten yazarlar, bireylerin kendi kararlarını verebildikleri serbest piyasa ekonomilerinde büyüme sürecinin hızlandığını da vurgulamışlardır.⁴⁸²

Mahmood ve Azid (2011); 29’u yüksek gelir, 18’i üst – orta gelir, 26’sı alt – orta gelir ve 23’ü de düşük gelir grubunda yer alan toplam 96 ülkede ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerinde yarattığı etkileri 2000 – 2006 dönemini dikkate alarak araştırmışlardır. Analizlerinde panel ARDL ve nedensellik testlerini kullanan yazarlar; yüksek ve alt – orta gelir grubu içinde yer alan ülkelerde çift yönlü; üst – orta ve düşük gelir grubu içinde yer alan ülkelerde ise ekonomik özgürlüklerden iktisadi büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde etmişlerdir.⁴⁸³

⁴⁸⁰ Hugo J. Faria and Hugo M. Montesinos, “Does Economic Freedom Cause Prosperity? An IV Approach”, *Public Choice*, Vol: 141, No: 1-2, 2009, p. 103-127.

⁴⁸¹ James D. Gwartney, “Institutions, Economic Freedom and Cross-Country Differences in Performance”, *Southern Economic Journal*, Vol: 75, No: 4, 2009, p. 937-956.

⁴⁸² Khalid Mahmood, Taseef Azid, Imran S. Chaudhry and Muhammad Z. Faridi, “Impact of Economic Freedom on Economic Growth: The Case of Some Selected SAARC Member Countries”, *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue: 52, 2010, p. 7-16.

⁴⁸³ Khalid Mahmood and Taseef Azid, “Economic Freedom Verses Economic Growth: Cross Countries Analysis in the form of ARDL Approach”, *Asian Economic and Financial Review*, Vol: 1, No: 1, 2011, p. 14-25.

Compton vd. (2011), 50 ABD eyaletinde yaşanan büyüme sürecini ekonomik özgürlükler bazında 1981 – 2004 dönemi için panel regresyon ve GMM analizini kullanarak araştırmışlardır. Yazarlar tarafından elde edilen sonuçlar, ilgili değişkenler arasında anlamlı bir pozitif ilişkinin varlığını kanıtlamış, ancak ekonomik özgürlükleri oluşturan bileşenlerin iktisadi büyüme sürecini farklı düzeylerde etkilediğini de göstermiştir.⁴⁸⁴

Williamson ve Mathers (2011); ekonomik özgürlükler, kültür ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 141 ülkeyi dikkate alarak 1970 – 2004 dönemi için panel veri analizleri yardımıyla inceledikleri çalışmalarında, ülkelerin sahip oldukları kültür ve ekonomik özgürlük düzeyleri ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki elde etmişler, ancak bu ilişkinin ortaya çıkabilmesinin ön koşulunu da her iki değişkenin aynı büyüme regresyonu içerisinde kullanılmasına bağlamışlardır. Ayrıca yazarlar, böyle bir regresyon ilişkisinde ekonomik özgürlüklerin büyüme düzeyi üzerinde yarattığı etkinin, kültür değişkenine kıyasla daha baskın olduğunu da ifade etmişlerdir.⁴⁸⁵

Ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler, çok sınırlı olmakla birlikte Türkiye ekonomisi dikkate alınarak da incelenmiştir. Demokrasi ile ekonomik özgürlüklerin iktisadi performans üzerindeki etkilerini Türkiye ekonomisi için 1970 – 2005 dönemi itibariyle zaman serileri analizi kapsamında araştıran Beşkaya ve Manan (2009), ekonomik özgürlükler ile ekonomik performans arasında pozitif yönlü bir ilişki elde etmelerine karşın, benzer bir sonuca demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ulaşamamışlardır.⁴⁸⁶

Türkiye ekonomisinde 1970 – 2006 dönemi için ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri ARDL testi ve Johansen eşbütünleşme metodu yardımıyla

⁴⁸⁴ Ryan A. Compton, Daniel C. Giedeman and Gary A. Hoover, “Panel Evidence on Economic Freedom and Growth in the United States”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 27, No: 3, 2011, p. 423-435.

⁴⁸⁵ Claudia R. Williamson and Rachel L. Mathers, “Economic Freedom, Culture and Growth”, *Public Choice*, Vol: 148, No: 3-4, 2011, p. 313-335.

⁴⁸⁶ Ahmet Beşkaya ve Ömer Manan, “Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, 2009, s. 47-76.

inceleyen Yenipazarlı (2009), özgürlükçü bir iktisadi yapılanmanın ekonomik büyüme sürecini hızlandırdığı sonucuna ulaşmıştır.⁴⁸⁷

Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerinde pozitif yönlü etkiler yarattığını ortaya koyan çalışmaların yanı sıra, ilgili değişkenler arasında anlamsız ve negatif yönlü ilişkilerin varlığını gösteren az sayıda çalışma da mevcuttur. Carlsson ve Lundström (2001), 1975 – 1995 dönemi için 74 ülkeyi dikkate alarak ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini toplam sekiz ekonomik özgürlük kriteri bazında inceledikleri çalışmalarında, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci için gerekli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte yazarlar, dikkate aldıkları endeks kategorilerinin bir kısmının anlamsız ve diğer bir kısmının ise negatif etkiler yarattığından dolayı ekonomik özgürlüklerin büyüme süreci için doğrudan pozitif bir etki ortaya çıkardığını söylemenin zor olduğunu da belirtmişlerdir.⁴⁸⁸

Geliştirdikleri ekonomik özgürlük endeksi yardımıyla 40 ülkede 1980 – 1990 dönemi için iktisadi özgürlükler ile büyüme arasındaki ilişkileri panel veri analizleri yardımıyla inceleyen Sturm vd. (2002), ilgili değişkenler arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.⁴⁸⁹

Santhirasegaram (2007), politik ve ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini 2000 – 2004 dönemi için 70 gelişmekte olan ülke kapsamında incelediği çalışmasında, politik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki elde etmiştir. Benzer şekilde ekonomik özgürlüklerin de iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü etkiler yarattığını vurgulayan yazar, söz konusu bu etkinin istatistiki bakımdan anlamsız olduğunu da ifade etmiştir.⁴⁹⁰

Sarıbaş (2009), 49 ülkenin 1995 – 2004 dönemindeki ekonomik özgürlük düzeyi ile iktisadi büyüme süreci arasındaki ilişkileri panel veri analizleri yardımıyla incelediği

⁴⁸⁷ Aslı Yenipazarlı, *Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2009.

⁴⁸⁸ Carlsson and Lundström, p. 335-344.

⁴⁸⁹ Jan E. Sturm, Erik Leertouwer and Jakob Haan, “Which Economic Freedoms Contribute to Growth? A Comment”, *Kyklos*, Vol: 55, No: 3, 2002, p. 403-416.

⁴⁹⁰ Selvarathinam Santhirasegaram, “The Impact of Democratic and Economic Freedom on Economic Growth in Developing Countries: Pooled Cross Country Data Evidence”, *Journal of Applied Sciences*, Vol: 7, No: 11, 2007, p. 1484-1489.

çalışmasında, ilgili değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu gösteren sonuçlara ulaşmıştır.⁴⁹¹

Ismail (2010), gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerdeki gelir eşitsizliği ve ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerindeki etkilerini 2000 – 2007 dönemini baz alarak incelediği çalışmasında, ilgili değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin söz konusu olmadığı sonucuna ulaşmıştır.⁴⁹²

Pourshahabi vd. (2011), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinde 1997 – 2007 dönemi için ekonomik özgürlükler, doğrudan yabancı yatırımlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri panel veri analizleri yardımıyla araştırdıkları çalışmalarında, ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde pozitif, ancak istatistiki bakımdan anlamsız bir etki ortaya çıkardığını vurgulamışlardır. Kurdukları modele, ifade edilen değişkenlerin yanı sıra kamusal tüketim harcamaları, kamusal yatırımlar ve beşeri sermaye düzeyini de ekleyen yazarlar, büyüme sürecinin ekonomik özgürlüklerden bağımsız olarak hızlandığı sonucuna ulaşmışlardır.⁴⁹³

4.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE VERİ SETİ

Gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini tespit edebilmek amacıyla zaman serisi ve panel veri analizlerinden yararlanılacaktır. Ayrıca, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyleri bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadıklarının belirlenebilmesi için yeni bir yakınsama metodu olan Haldane – Hall Analizi de uygulanacaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada kullanılan değişkenler, 1995 – 2012 dönemine ait yıllık zaman serileri dikkate alınarak oluşturulacaktır. Zaman serilerini oluşturan veriler Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Heritage Foundation’un resmi internet sitelerinden yararlanılarak derlenecektir.

⁴⁹¹ Hakan Sarıbaş, “Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 46, Sayı: 538, 2009, s. 7-16.

⁴⁹² Norhazlin Ismail, “Income Inequality, Economic Freedom and Economic Growth”, *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, Issue: 25, 2010, p. 144-157.

⁴⁹³ Farshid Pourshahabi, Davoud Mahmoudinia and Ehsan S. Soderjani, “FDI, Human Capital, Economic Freedom and Growth in OECD Countries”, *Research Journal of International Studies*, Issue: 19, 2011, p. 71-81.

Ülkelerin gelişmişlik kategorileri belirlenirken Dünya Bankası tarafından hazırlanan *Atlas Metodu*⁴⁹⁴ kriteri dikkate alınmıştır. Bu kritere göre, 2011 yılındaki kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'sı 1.025 \$ ve daha az olan ülkeler azgelişmiş, 1.026 \$ - 12.475 \$ olan ülkeler gelişmekte olan ve 12.476 \$ ve daha fazla olanlar ise gelişmiş ülkeler şeklinde kategorize edilmiştir. Bu sınıflandırma dikkate alınmak suretiyle 50'si gelişmiş, 71'i gelişmekte olan ve 23'ü de azgelişmiş olmak üzere toplam 144 ülke çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Tablo 4.1, çalışmaya dahil edilen değişkenler ile ilgili kısaltmalar ve bu değişkenlerin birim değerlerini göstermektedir.

Tablo 4.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Kısaltmalar ve Birimler

Değişken Adı	Kısaltma	Birim	Değişken Adı	Kısaltma	Birim
Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	KBGSYİH	\$	Parasal Özgürlükler	PÖ	Endeks
Ekonomik Özgürlükler	EÖ	Endeks	Yatırım Özgürlükleri	YÖ	Endeks
Ticari Özgürlükler	TÖ	Endeks	Finansal Özgürlükler	FÖ	Endeks
Mali Özgürlükler	MÖ	Endeks	Mülkiyet Hakları	MH	Endeks
Kamu Harcamaları	KH	Endeks	İş Yapma Özgürlükleri	İYÖ	Endeks
Yolsuzluktan Korunma	YK	Endeks			

Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBGSYİH) değişkeni çalışmanın bağımlı ve diğer değişkenler ise bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Genel liberalizm endeksini ifade eden Ekonomik Özgürlükler (EÖ)'in yanı sıra, dış ticarete serbestiyi vurgulayan Ticari Özgürlükler (TÖ), finansal sektördeki liberalizmi ifade eden Finansal Özgürlükler (FÖ), kamusal sektörün reel piyasa üzerinde vergileme yoluyla sağladığı hükümlerlik gücünün kırılıp kırılmadığını gösteren Mali Özgürlükler (MÖ), devletin ekonomi üzerindeki rolünü vurgulayan Kamu Harcamaları (KH), güçlü

⁴⁹⁴ Belli bir t dönemi için Atlas Değişim Faktörü aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$e_t^* = \frac{1}{3} \left[e_{t-2} \left(\frac{P_t}{P_{t-2}^{S\$}} \right) + e_{t-1} \left(\frac{P_t}{P_{t-1}^{S\$}} \right) + e_t \right]$$

t dönemi için Amerikan doları bazında kişi başına düşen GSMH ise, $Y_t^{\$} = (Y_t / N_t) / e_t^*$ formülü yardımıyla hesaplanmaktadır. Bu eşitliklerde yer alan e_t^* , t dönemi için Atlas Değişim Faktörü'nü; e_t , t dönemi için yıllık ortalama dolar kurunu; P_t , t dönemi için GSYİH deflatörünü; $P_t^{S\$}$, t dönemi için Amerikan doları cinsinden SDR deflatörünü; $Y_t^{\$}$, t dönemi için Amerikan doları bazında kişi başına düşen Atlas GSMH düzeyini; Y_t , t dönemi için yerel para birimi bazında cari GSMH düzeyini ve N_t ise t döneminde yıl ortasındaki nüfusu göstermektedir.

(<http://data.worldbank.org/about/country-classifications/world-bank-atlas-method>, Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2012).

paraya ulaşabilme özelliğini belirten Parasal Özgürlükler (PÖ), yerli ve yabancı yatırımcıların iç piyasada serbestçe yatırım yapabilmelerini gösteren Yatırım Özgürlükleri (YÖ) ile İş Yapma Özgürlükleri (İYÖ), sahip olunan özel mülkiyetin ne derece korunduğunu gösteren Mülkiyet Hakları (MH) ve ülke içinde yolsuzlukların önlenip önlenemediğini gösteren Yolsuzluktan Korunma (YK) bağımsız değişkenleri, ekonomik özgürlükler kapsamında iktisadi büyüme hızını etkileyebileceğini düşündüğümüz değişkenleri temsil etmektedir.

4.3. UYGULAMA BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında; gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerdeki ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler ilk olarak zaman serileri ve daha sonra ise panel veri analizleri kapsamında incelenecektir. Söz konusu analizleri takiben çalışma, ekonomik özgürlükler bazında ilgili ülkeler için bir yakınsama sürecinin olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla yapılacak olan Haldane – Hall Yakınsama Analizi ile sonlandırılacaktır.

4.3.1. Zaman Serisi Analizlerine İlişkin Uygulama Bulguları

Çalışmanın bu kısmında, sırası ile gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik özgürlük süreçlerinin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırılabilmesi için zaman serisi analizlerinden yararlanılacaktır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, kurulacak olan ekonometrik modelde kullanılacak değişkenlerin durağanlıkları çeşitli birim kök testleri yardımıyla incelenecektir. Seriler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin varlığını sınavabilmek amacıyla yapılacak olan Johansen – Juselius eşbütünleşme analizlerini takiben VEC modeli kurulacak ve ilgili testler, değişkenler arasında sebep – sonuç ilişkilerinin belirlenmesine olanak tanıyan Granger Nedensellik Analizleri ile sonlandırılacaktır.

4.3.1.1. Gelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Zaman serisi verileriyle çalışılırken serilerin durağan olmaması kuvvetle muhtemeldir. Durağan olmayan verilerle oluşturulan modellerde ise sahte regresyon ile karşılaşma olasılığı büyüktür. Dolayısıyla, tahmin sonuçlarının da sahte bir ilişkiyi yansıtması söz konusu olabilmektedir. Serilerin seviye değerlerinde durağan olmadığının belirlenmesi durumunda, farkları alınarak durağan hale getirilebilir.

Böylece, sahte regresyon problemi giderilerek, daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir.⁴⁹⁵

Çalışmada kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadıklarının test edilmesinde ADF, PP, KPSS ve Ng – Perron birim kök testleri kullanılmıştır. Birim kök testinde süreç işletilirken öncelikle sabitli trendlide sınama yapılır; burada durağanlık elde edilmiş ise sabitli ve sabitsiz sınama sürecine geçilmeksizin bu değerler esas alınır.⁴⁹⁶

Tablo 4.2, durağanlık test sonuçlarını göstermektedir. ADF testinde, sadece KBGSYİH değişkeni seviye değerinde ve diğer değişkenler ise birinci fark değerlerinde durağan çıkmışlardır. PP testine göre birinci fark değerlerinde durağan oldukları tespit edilen bütün değişkenlerin, KPSS ve Ng – Perron testlerinde seviye değerlerinde durağan oldukları gözlenmiştir.

Tablo 4.2. Gelişmiş Ülkelere Ait Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken Adı	ADF Testi		PP Testi		KPSS Testi	Ng – Perron Testi	
	Seviye	Birinci Fark	Seviye	Birinci Fark	Seviye	Seviye	
		MZ_{α}		MZ_t			
KBGSYİH	-3.751(3)***	-	-1.275(10)	-3.592(3)*	0.184(1)*	-629.422(3)*	-17.721(3)*
EÖ	-0.574(0)	-2.424(0)**	-0.272(2)	-2.424(0)**	0.176(2)*	-15.987(0)***	-2.637(0)***
İYÖ	-2.345(0)	-5.332(0)*	-2.396(2)	-5.265(1)*	0.177(2)*	-14.269(0)***	-2.729(0)***
TÖ	-2.489(2)	-2.387(0)**	-1.837(1)	-2.376(2)**	0.101(2)***	-314.448(2)*	-12.534(2)*
MÖ	-2.923(3)	-1.741(1)***	-2.170(2)	-3.168(2)*	0.082(2)***	-61.331(2)*	-5.536(2)*
KH	-1.033(1)	-1.656(0)***	-0.215(0)	-1.692(1)***	0.136(1)**	-1871.59(1)*	-30.535(1)*
PÖ	-1.720(0)	-2.815(0)*	-1.740(3)	-2.815(0)*	0.174(2)*	-15.693(0)***	-2.840(0)***
YÖ	-1.153(0)	-3.170(0)*	-1.173(1)	-3.170(0)*	0.149(2)*	-14.645(0)***	-2.811(0)***
FÖ	-1.969(0)	-4.189(1)*	-1.892(4)	-4.073(8)*	0.147(2)*	-15.925(0)***	-2.662(0)***
MH	-2.717(0)	-5.395(0)*	-2.717(0)	-5.366(1)*	0.102(2)***	-15.859(0)***	-2.707(0)***
YK	-2.795(0)	-5.686(0)*	-2.812(1)	-6.690(7)*	0.147(1)*	-17.944(0)**	-2.949(0)**
Kritik Değerler	*: -4.800	*: -2.717	*: -4.800	*: -2.717	*: 0.216	*: -23.800	*: -3.420
	** : -3.791	** : -1.964	** : -3.791	** : -1.964	** : 0.146	** : -17.300	** : -2.910
	***: -3.342	***: -1.605	***: -3.342	***: -1.605	***: 0.119	***: -14.200	***: -2.620

Not: ADF ve Ng – Perron testlerinde parantez içindeki değerler SIC kriterine göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testlerinde ise parantez içindeki değerler Bandwith değerlerini göstermekte olup, bu değerler Newey-West'e göre belirlenen uygun gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Durağanlık bilgilerinin elde edilmesini takiben, değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin söz konusu olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla hazırlanan çoklu Johansen – Juselius eşbütünleşme analiz sonuçları Tablo 4.3'de gösterilmiş ve altı adet eşbütünleşme vektörü bulunmuştur. Bu bağlamda, çalışmaya dahil edilen değişkenlerin

⁴⁹⁵ MacKinnon, p. 266-276.

⁴⁹⁶ Enders, p. 256-259.

ilgili vektörleri açısından uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğu kanıtlanmıştır. Dolayısıyla, değişkenler arasında en azından tek yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Tablo 4.3. Gelişmiş Ülkeler İçin Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Johansen – Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Alternatif Hipotez	İz İstatistiği	%1 Kritik Değer	%5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	378.875*	326.735	311.123
$r \leq 1$	$r = 2$	293.560*	278.801	264.231
$r \leq 2$	$r = 3$	242.874*	234.654	221.567
$r \leq 3$	$r = 4$	198.560*	194.127	182.453
$r \leq 4$	$r = 5$	154.471**	157.538	146.751
$r \leq 5$	$r = 6$	118.552**	124.610	114.969
$r \leq 6$	$r = 7$	71.363	95.372	86.960
$r \leq 7$	$r = 8$	36.008	70.221	62.615
$r \leq 8$	$r = 9$	16.173	48.458	42.205
$r \leq 9$	$r = 10$	5.640	30.655	25.473
$r \leq 10$	$r = 11$	0.147	16.397	12.390

Not: * ve ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 önem düzeylerinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Değişkenlerin ilgili vektörleri arasında eşbütünleşik ilişkilerin elde edilmesi, bu değişkenler kullanılarak kurulacak modelde hata düzeltme parametresinin olmasını zorunlu bir hale getirmekte ve buna bağlı olarak da VEC modelinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Tablo 4.4, VEC modeli tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.4. Gelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
	C	105.255*	12.908	$\Delta PÖ(-1)$	127.465*	12.873
	$\Delta KBGSYİH(-1)$	64.441*	12.960	$\Delta YÖ(-1)$	307.683*	13.000
	$\Delta EÖ(-1)$	425.396*	13.033	$\Delta FÖ(-1)$	51.950*	13.337
$\Delta KBGSYİH$	$\Delta İYÖ(-1)$	22.134**	12.316	$\Delta MH(-1)$	167.911*	12.895
	$\Delta TÖ(-1)$	93.334**	12.691	$\Delta YK(-3)$	178.178*	12.805
	$\Delta MÖ(-1)$	62.661**	11.994	EC(-1)	-104.106*	-12.837
	$\Delta KH(-1)$	-58.723*	-12.846			

Modele Ait Temel İstatistikler

R²: 0.998

F-İst: 56.894**

Prob(F): 0.073

DW: 1.923

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. * ve ** işaretleri ise sırasıyla %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

VEC modeli tahmin sonuçları incelendiğinde, modelde yer alan değişkenlere ait katsayıların istatistiki bakımdan anlamlı ve işaretlerinin ise beklentiler dahilinde çıktığı

görülmektedir. Analiz bulguları, başta ekonomik özgürlükler olmak üzere sırasıyla yatırım özgürlükleri, yolsuzluklardan korunma, mülkiyet haklarının tesis edilmesi ve parasal özgürlüklerin sağlanmasının iktisadi büyümeyi hızlandıran en güçlü faktörler olduğunu göstermektedir. Bu faktörleri takiben iktisadi büyüme sürecine ivme kazandıran temel unsurlar olarak sırasıyla ticari özgürlükler, kişi başına düşen ulusal gelirin bir dönem gecikmeli değeri, mali özgürlükler, finansal özgürlükler ve iş yapma özgürlükleri sayılabilmektedir. Kamusal sektörün piyasadaki rolünün büyüklüğünü gösteren kamu harcamalarında meydana gelen bir azalma sonucunda iktisadi büyümenin artması, gelişmiş ülkelerde özel sektörün ve buna bağlı olarak da piyasa mekanizmasının öncülüğünde bir büyüme dinamizminin söz konusu olduğunu kanıtlar niteliktedir. Hata düzeltme parametresinin ise teoride öngörüldüğü şekilde negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı çıkması, kısa dönemde ortaya çıkabilecek olan özgürlük bazlı makroekonomik dengesizliklerin tamamının uzun dönemde düzeltileceğini ve kararlı dengeye ulaşılacağını göstermektedir. Modelin açıklayıcılık gücünün %99 gibi oldukça yüksek olmasının yanı sıra; analiz bulgularının, otokorelasyon problemine yer vermeyecek şekilde bir bütün halinde anlamlı olması, vurgulanması gereken başka bir hususu oluşturmaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, gelişmiş ülkelerde her bakımdan tesis edilen özgürlükçü sistemler iktisadi büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etki yaratmaktadır.

Değişkenler arasındaki sebep – sonuç ilişkilerini tespit edebilmek amacıyla VEC modeline dayalı Granger nedensellik testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 4.5’de gösterilmiştir.

Tablo 4.5. Gelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	χ^2 İstatistiği	Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	χ^2 İstatistiği
KBGSYİH – EÖ(1)	-	1.940	KBGSYİH – PÖ(1)	-	1.909
EÖ – KBGSYİH(1)	→	8.737*	PÖ – KBGSYİH(1)	→	8.573*
KBGSYİH – İYO(1)	-	2.653	KBGSYİH – YÖ(1)	-	0.741
İYO – KBGSYİH(1)	-	0.881	YÖ – KBGSYİH(1)	→	8.712*
KBGSYİH – TÖ(1)	-	0.074	KBGSYİH – FÖ(1)	-	0.225
TÖ – KBGSYİH(1)	→	5.179***	FÖ – KBGSYİH(1)	→	7.482**
KBGSYİH – MÖ(1)	-	0.057	KBGSYİH – MH(1)	-	2.105
MÖ – KBGSYİH(1)	→	4.137***	MH – KBGSYİH(1)	→	8.141*
KBGSYİH – KH(1)	-	2.881	KBGSYİH – YK(3)	→	3.203***
KH – KBGSYİH(1)	→	5.199***	YK – KBGSYİH(1)	→	6.262**

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlara göre; KBGSYİH ile EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ ve MH arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. VEC modelini teyit eder nitelikte bulguları ortaya koyan bu sonuç, gelişmiş ülkelerdeki yüksek oranlı iktisadi özgürlük düzeylerinin, finansal piyasalar üzerindeki sınırların kaldırılmasının, iç ve dış ticarette yüksek oranlı liberalizasyonun, piyasa mekanizmasının etkin işlerliğini sağlayan düşük vergi oranlarının, özel sektörün nispeten daha fazla egemenliği altında bulunan serbest pazar sisteminin, güçlü paraya ulaşabilme ve bununla ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğinin, yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanan yatırım yapabilme özgürlüklerinin ve mülkiyet haklarının etkin bir şekilde güvence altına alınmasının iktisadi büyüme süreci üzerinde yarattığı pozitif etkileri göstermektedir. İfade edilen unsurlar yardımıyla sağlanan üretim ve talep artışları, ticaret hacminin yükselmesi, reel piyasaların yükselen bir ivme kazanması, yerli ve yabancı yatırımcılar eliyle finansal derinliğin sağlanması, devletin piyasalar üzerindeki hükümlerlik gücünün azalarak özel sektör yatırımlarının ve buna bağlı olarak da istihdam düzeyinin artması, güçlü paraya ulaşılabilmesi ile sağlanan tasarruf kapasitesinin ve yatırım düzeyinin yükselmesi ve elde edilen birikimlerin mülki haklar kapsamında korunması sonucunda görünmez el mekanizmasının optimum şekilde işlemesi sağlanmakta ve büyüme dinamizmine büyük bir ivme kazandırılmaktadır. Bunun yanı sıra, KBGSYİH ile YK değişkenleri arasında ortaya çıkan çift yönlü nedensellik ilişkisi, büyüme süreci ile yolsuzlukların önlenmesi arasında karşılıklı bir sebep – sonuç döngüsünün olduğunu ifade etmektedir. Gelişmiş ülkelerde, yolsuzlukların büyük oranda engellenmesine bağlı olarak iktisadi büyümenin

hızlanması ile birlikte gelir dağılımı nispeten daha adil olmakta, kişi başına düşen gelir miktarı yükselmekte, bu durum yolsuzluk oranlarındaki azalmayı güçlendirici bir etki yaratmakta ve sonuç olarak da pozitif bir döngü ortaya çıkmaktadır. Bu etkilere ilaveten, KBGSYİH ile İYÖ arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır. Bu durum; piyasa mekanizmasının görünmez el yardımıyla optimum işleyişini sağlamış olan gelişmiş ülkeler için üzerinde daha fazla durulan konunun farklı alandaki iktisadi özgürlükler olduğunu yansıtmaktadır. VEC analizinde de nispeten en zayıf etkinin İYÖ değişkenine ait olması, ifade edilen sonucu destekler niteliktedir.

VEC modeli içinde yer alan değişkenlerin KBGSYİH üzerinde yarattığı etkileri tespit edebilmek amacıyla hazırlanan varyans ayrıştırma analizi, Tablo 4.6'da sunulmuştur.

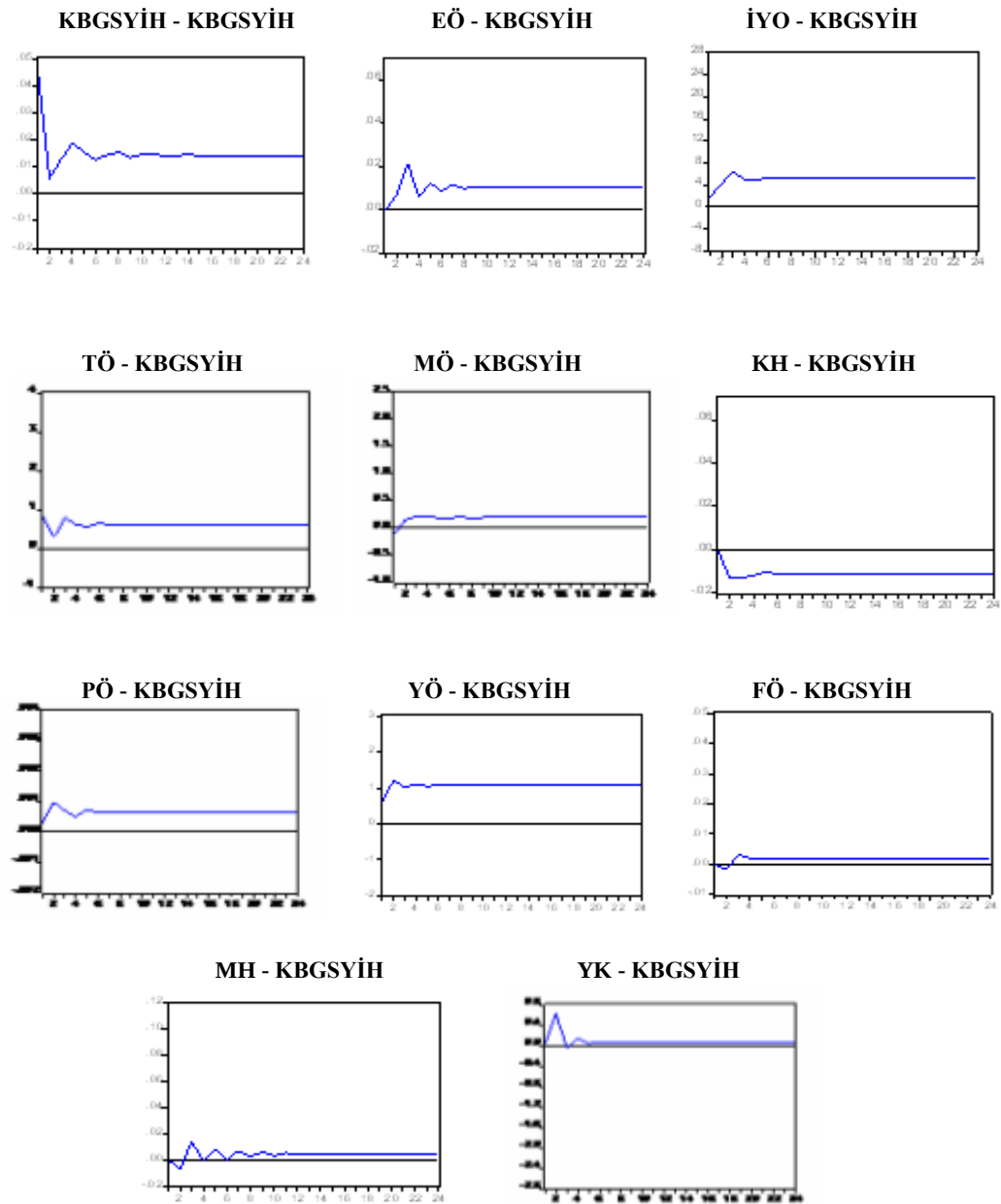
Tablo 4.6. Gelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	KBGSYİH	EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK
1	100.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
4	59.119	11.751	0.156	3.872	3.341	2.212	4.094	6.488	0.508	4.108	4.351
8	56.754	11.972	0.184	3.988	3.713	2.424	4.440	6.821	0.700	4.341	4.663
12	55.128	12.135	0.336	4.004	3.898	2.677	4.687	6.954	0.818	4.553	4.810
16	53.445	12.364	0.599	4.286	3.900	2.813	4.888	7.111	0.894	4.707	4.993
20	52.161	12.561	0.773	4.412	3.952	2.932	4.978	7.290	0.995	4.826	5.120
24	51.498	12.815	0.842	4.542	3.984	3.078	4.984	7.333	1.011	4.989	5.224

Varyans ayrıştırma analizi, toplam değişimin yüzde kaçının modelde dikkate alınan değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu analiz tekniği, her bir değişkenin öngörü hata varyansını değişkenlerin her birine paylaştırarak, şokların değişkenler üzerindeki etkilerini oransal olarak ölçmek için kullanılır. Bu bağlamda, KBGSYİH değişkeni en fazla kendi şoklarından, daha sonra ise sırasıyla EÖ, YÖ, YK, MH, PÖ, TÖ, MÖ, KH, FÖ ve İYÖ tarafından etkilenmiştir. KBGSYİH değişkeni dönem başı itibariyle tamamen kendi şokları tarafından belirlenmiş, 24. ayın sonunda bu oran %51.498'e gerilemiştir. EÖ değişkeni dördüncü aydan itibaren etkisini göstermiş ve dönem sonunda %12.815 oranında bağımlı değişkeni açıklayabilmiştir. YÖ değişkeni, dördüncü ayda KBGSYİH'yi %6.488 oranında etkilemiş ve bu oran dönem sonunda %7.333'e yükselmiştir. Benzer bir şekilde YK değişkeni de giderek artan bir yüzdeyle bağımlı değişken üzerindeki etkisini hissettirmiş ve 24. aya gelindiğinde etki oranını %5.224'e çıkarmıştır. Dönem sonu itibariyle yaklaşık %4.98 oranında KBGSYİH değişkeni üzerinde bir etkiye neden olan MH ve PÖ değişkenlerini takiben,

TÖ değişkeni %4.542, MÖ değişkeni %3.984 ve KH değişkeni %3.078 oranında bir etki göstermiştir. Bağımlı değişken üzerinde açıklayıcılık düzeyi en az olan değişkenler ise sırasıyla FÖ ve İYÖ'dür.

Rassal hata terimlerinden birindeki bir standart hatalık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini bulabilmek amacıyla hazırlanan etki – tepki fonksiyonları, Şekil 4.1’de sunulmuştur.

Şekil 4.1. Gelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Etki – Tepki Fonksiyonları

Bağımsız değişkenlerdeki bir etkiye KBGSYİH değişkeninin verdiği tepkiyi ortaya koyan Şekil 4.1, YÖ ve FÖ değişkenlerinde söz konusu olan bir etkiye KBGSYİH'nin tepkisinin ilk dört ay içinde ortaya çıktığını ve daha sonra ise etkinin dönem sonuna kadar sabit kaldığını göstermiştir. Ayrıca KBGSYİH değişkeninin; İYÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ ve YK değişkenlerinde ortaya çıkan bir etkiye karşı göstermiş olduğu tepkinin ilk altı ayda söz konusu olduğu ve bu dönemden itibaren görülen etkinin değişmediği de gözlenmiştir. İlaveten, KBGSYİH değişkeninin kendi bünyesinde göstermiş olduğu içsel etki şoklarına ve EÖ değişkeninin yarattığı etkilere bağlı olarak KBGSYİH'de meydana gelen tepkilerin ilk sekiz ay boyunca kendisini hissettirdiği, ancak bu dönemden sonra görülen etki düzeyinde ise herhangi bir değişimin gerçekleşmediği de görülmüştür.

4.3.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Gelişmekte olan ülkeler grubu için yapılacak olan analizlere geçilmeden önce, bu ülkeler için kullanılan değişkenlerin birim kök içerip içermediğini belirleyebilmek amacıyla çeşitli durağanlık testlerinden yararlanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan Tablo 4.7, durağanlık test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.7. Gelişmekte Olan Ülkelere Ait Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken Adı	ADF Testi		PP Testi		KPSS Testi	Ng – Perron Testi	
	Seviye	Birinci Fark	Seviye	Birinci Fark		Seviye	
						MZ_{α}	MZ_t
KBGSYİH	-1.214(0)	-2.355(0)**	-1.076(3)	-2.264(1)**	0.177(2)*	-14.270(0)***	-2.684(0)***
EÖ	-3.934(0)**	-	-5.754(6)*	-	0.151(2)*	-15.122(0)***	-2.719(0)***
İYÖ	-1.764(0)	-4.032(0)*	-1.721(2)	-4.041(2)*	0.167(2)*	-17.123(0)***	-2.851(0)***
TÖ	-5.294(3)*	-	-3.900(2)**	-	0.061(2)***	-18.300(3)**	-3.136(3)**
MÖ	-3.477(0)***	-	-3.453(2)***	-	0.134(0)**	-17.797(0)**	-2.981(0)**
KH	-0.011(0)	-1.995(0)**	-0.018(1)	-1.970(1)**	0.168(2)*	-21.647(1)**	-3.067(1)**
PÖ	-4.441(3)**	-	-1.114(0)	-2.766(2)*	0.150(3)*	-15.223(3)***	-2.883(3)**
YÖ	-1.739(0)	-3.603(0)*	-1.819(1)	-3.600(1)*	0.095(2)***	-14.636(0)***	-2.712(0)***
FÖ	-4.075(1)**	-	-4.963(1)*	-	0.208(3)*	-17.240(0)**	-2.897(0)**
MH	-1.478(0)	-2.486(0)**	-1.478(0)	-2.429(1)**	0.138(2)**	-14.632(0)***	-2.667(0)***
YK	-4.250(0)**	-	-4.084(2)**	-	0.097(1)***	-15.806(0)***	-2.891(0)***
Kritik Değerler	*: -4.800	*: -2.717	*: -4.800	*: -2.717	*: 0.216	*: -23.800	*: -3.420
	** : -3.791	** : -1.964	** : -3.791	** : -1.964	** : 0.146	** : -17.300	** : -2.910
	***: -3.342	***: -1.605	***: -3.342	***: -1.605	***: 0.119	***: -14.200	***: -2.620

Not: ADF ve Ng – Perron testlerinde parantez içindeki değerler SIC kriterine göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testlerinde ise parantez içindeki değerler Bandwith değerlerini göstermekte olup, bu değerler Newey-West'e göre belirlenen uygun gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Tablo 4.7'ye göre, ADF testinde EÖ, TÖ, MÖ, PÖ, FÖ ve YK değişkenleri seviye değerlerinde ve KBGSYİH, İYO, KH, YÖ ve MH değişkenleri ise birinci fark değerlerinde durağan çıkmışlardır. ADF testinden elde edilen benzer sonuçlara PP testi ile de ulaşılmış, ancak tek farklılık PÖ değişkeni itibariyle ortaya çıkmıştır. ADF testinde seviye düzeyinde durağan olduğu tespit edilen PÖ değişkeni, PP testine göre birinci fark düzeyinde birim kök sorunundan arındırılmıştır. Benzer durağanlık bilgilerinin elde edildiği KPSS ve Ng – Perron testlerinde ise bütün değişkenlerin seviye değerlerinde durağan oldukları gözlenmiştir.

Durağanlık bilgilerinin elde edilmesini takiben, değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin söz konusu olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla hazırlanan çoklu Johansen – Juselius eşbütünleşme analiz sonuçları Tablo 4.8'de gösterilmiş ve beş adet eşbütünleşme vektörü bulunmuştur. Bu bağlamda, çalışmaya dahil edilen değişkenlerin ilgili vektörleri açısından uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğu kanıtlanmıştır. Dolayısıyla, değişkenler arasında en azından tek yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Tablo 4.8. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Johansen – Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Alternatif Hipotez	İz İstatistiği	%1 Kritik Değer	%5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	354.812*	326.735	311.123
$r \leq 1$	$r = 2$	289.056*	278.801	264.231
$r \leq 2$	$r = 3$	248.455*	234.654	221.567
$r \leq 3$	$r = 4$	191.439**	194.127	182.453
$r \leq 4$	$r = 5$	152.218**	157.538	146.751
$r \leq 5$	$r = 6$	110.650	124.610	114.969
$r \leq 6$	$r = 7$	75.545	95.372	86.960
$r \leq 7$	$r = 8$	42.162	70.221	62.615
$r \leq 8$	$r = 9$	21.941	48.458	42.205
$r \leq 9$	$r = 10$	8.994	30.655	25.473
$r \leq 10$	$r = 11$	0.894	16.397	12.390

Not: * ve ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 önem düzeylerinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Değişkenlerin ilgili vektörleri arasında eşbütünleşik ilişkilerin elde edilmesi, bu değişkenler kullanılarak kurulacak modelde hata düzeltme parametresinin olmasını zorunlu bir hale getirmekte ve buna bağlı olarak da VEC modelinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Tablo 4.9, VEC modeli tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.9. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin VEC Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
ΔKBGSYİH	C	0.440	0.821	ΔPÖ(-1)	-0.100	-0.750
	ΔKBGSYİH(-1)	-0.507	-0.317	ΔYÖ(-1)	0.161**	1.883
	ΔEÖ(-3)	0.417*	3.799	ΔFÖ(-3)	0.048***	1.746
	ΔİYÖ(-1)	-0.464	-1.171	ΔMH(-1)	0.401	0.843
	ΔTÖ(-3)	0.384**	1.812	ΔYK(-3)	0.183	0.729
	ΔMÖ(-3)	-0.121**	-1.842	EC(-1)	-0.860**	-1.788
	ΔKH(-1)	0.190**	1.780			
Modele Ait Temel İstatistikler						
R²: 0.882		F-İst: 43.471***		Prob(F): 0.097		DW: 2.032

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

VEC modelinden elde edilen tahmin sonuçları incelendiğinde, bazı değişkenlere ait olan katsayıların işaretleri ile anlamlılık düzeylerinin beklentiler dahilinde olduğu, bazılarının ise katsayı işaretleri ile anlamlılık düzeylerinin teorik düşünceye uygun olmadığı görülmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde başta ekonomik özgürlükler olmak üzere sırasıyla ticari özgürlükler, kamu kesimi harcamaları, yatırım özgürlükleri, mali özgürlükler ve finansal özgürlüklerin ulusal hasılayı etkiledikleri göze çarpmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler özellikle 1980'li yıllardan itibaren etkisini hissettirmeye başlayan üçüncü dalga küreselleşme hareketleri ile birlikte uluslararası alandaki ticaret, üretim ve finansal piyasalar ile olan sınırlarını kaldırmaya başlamışlar ve dünya piyasalarının yeniden yakalamaya çalıştığı liberalizasyon çabalarının bir başka aktörü olmaya gayret etmişlerdir. Uluslararası pazarlarda sahip olunan gücü koruyabilmek ve bu pazarlarda etkin bir rol oynayabilmek, rekabet gücünü artırmak yoluyla ticaretten elde edilen kazancı yükseltebilmek, yabancı sermayeyi daha fazla ülkeye çekebilmek, yerli ve yabancı sermayedarların gerek doğrudan ve gerekse de portföy yatırımlarının hızlanmasını sağlayabilmek ve tüm bu unsurlara bağlı olarak da iktisadi büyüme ve kalkınma dinamiklerini harekete geçirebilmek amacıyla girişilen liberal ekonomik yapılanma neticesinde sahip olunan iktisadi sistemlerde köklü değişimler yaşanmıştır. İçsel dinamiklere bağlı olarak gerçekleşen dönüşümlerin yanı sıra; IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşların bu ülkeler üzerinde yarattığı baskı ile kabul ettirilen neo-liberal politika içerikli Washington Konsensüsü ve gelişmekte olan ülkelere ihtiyaç duydukları kaynakların temin edilmesinde dayatılan şartlılık ilkelerinin de etkisi olduğu göz ardı edilememektedir.

Hangi nedenle olursa olsun, temelde gelişmekte olan ülkeler için dünya piyasalarına entegre olabilmek ve yeni trende uyum sağlayabilmek amacıyla gündeme getirilen ekonomik bazlı liberalizasyon hareketleri sonucunda ticari, finansal ve yatırım bazlı özgürlükçü sistemlere geçiş süreci başlamış ve iktisadi büyüme süreci üzerinde ekonomik özgürlükler, analiz sonuçlarını teyit eder biçimde pozitif yönlü katkılar sağlamıştır. İfade edilen bulguların yanı sıra, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki temel farklılık ise kamusal harcamalar ve devletin piyasa sistemi üzerinde vergileme yoluyla etkisini hissettirebildiği mali özgürlükler temelinde ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerden ayrı olarak, gelişmekte olan ülkelerde piyasa mekanizmasının işleyişi üzerinde etkin bir rol oynayan kamu sektörü, yapmış olduğu harcamalar vasıtasıyla makro iktisadi yapılanma üzerinde kendisini gösterebilmektedir. Bu ülkelerde yapılan kamusal harcamalar istihdam, üretim ve yatırım seviyesini artırmak suretiyle sermaye birikimini pozitif yönlü etkilemekte ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümeye artan bir ivme kazandırmaktadır. Bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla kamu sektörü tarafından toplanan vergi miktarının yükselmesi bir taraftan yeni yatırım harcamalarının yapılmasına olanak tanıyarak büyümeyi artırabilmekte, diğer taraftan da piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozabilmektedir. Dolayısıyla, bu ülke grubu için etkin vergileme politikalarının oluşturulmasına büyük bir önem verilmesi gerekliliği vurgulanabilir. Analiz sonucunda elde edilen hata düzeltme parametresinin teoride öngörüldüğü şekilde negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı çıkması, kısa dönemde ortaya çıkabilecek olan özgürlük bazlı makroekonomik dengesizliklerin tamamının uzun dönemde düzeltileceğini ve kararlı dengeye ulaşılacağını göstermektedir. Modelin açıklayıcılık gücünün %88 gibi oldukça yüksek olmasının yanı sıra; analiz bulgularının, otokorelasyon problemine yer vermeyecek şekilde bir bütün halinde anlamlı olması, vurgulanması gereken başka bir hususu oluşturmaktadır. Genel olarak, gelişmekte olan ülkelerde tesis edilen ekonomik, ticari, yatırımsal ve finansal özgürlükler ile kamusal harcama düzeyinde ve optimum vergi oranında sağlanan gelişmelerin iktisadi büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etki yarattığı söylenebilmektedir.

İstatistiki bakımdan anlamlı bulunan değişkenler arasındaki sebep – sonuç ilişkilerini tespit edebilmek amacıyla VEC modeline dayalı Granger nedensellik testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 4.10’da gösterilmiştir.

Tablo 4.10. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin VEC Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	χ^2 İstatistiği	Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	χ^2 İstatistiği
KBGSYİH – EÖ(3)	-	0.414	KBGSYİH – YÖ(1)	-	0.136
EÖ – KBGSYİH(1)	→	2.864***	YÖ – KBGSYİH(1)	→	5.678**
KBGSYİH – TÖ(3)	→	11.424*	KBGSYİH – MÖ(3)	-	1.369
TÖ – KBGSYİH(1)	→	3.061***	MÖ – KBGSYİH(1)	→	3.194***
KBGSYİH – KH(1)	-	0.053	KBGSYİH – FÖ(3)	-	0.343
KH – KBGSYİH(1)	→	9.334*	FÖ – KBGSYİH(1)	→	7.558**

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, KBGSYİH ile EÖ, KH, YÖ, MÖ ve FÖ değişkenleri ile tek yönlü; KBGSYİH ile TÖ değişkenleri arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. VEC analizini teyit eder nitelikte sonuçlara ulaşıldığı nedensellik testinde, özellikle ticari özgürlükler ile kişi başına düşen gelirin karşılıklı güçlendirici olduğu tespit edilmiştir. Analiz bulguları, iktisadi büyüme üzerinde etki yaratan temel unsurların ekonomik, ticari, yatırımsal, mali ve finansal özgürlükler ile kamusal harcamalar olduğunu göstermiştir.

VEC modeli içinde yer alan ve istatistiki bakımdan anlamlı oldukları tespit edilen değişkenlerin KBGSYİH üzerinde yarattığı etkileri belirleyebilmek amacıyla hazırlanan varyans ayrıştırma analizi, Tablo 4.11’de sunulmuştur.

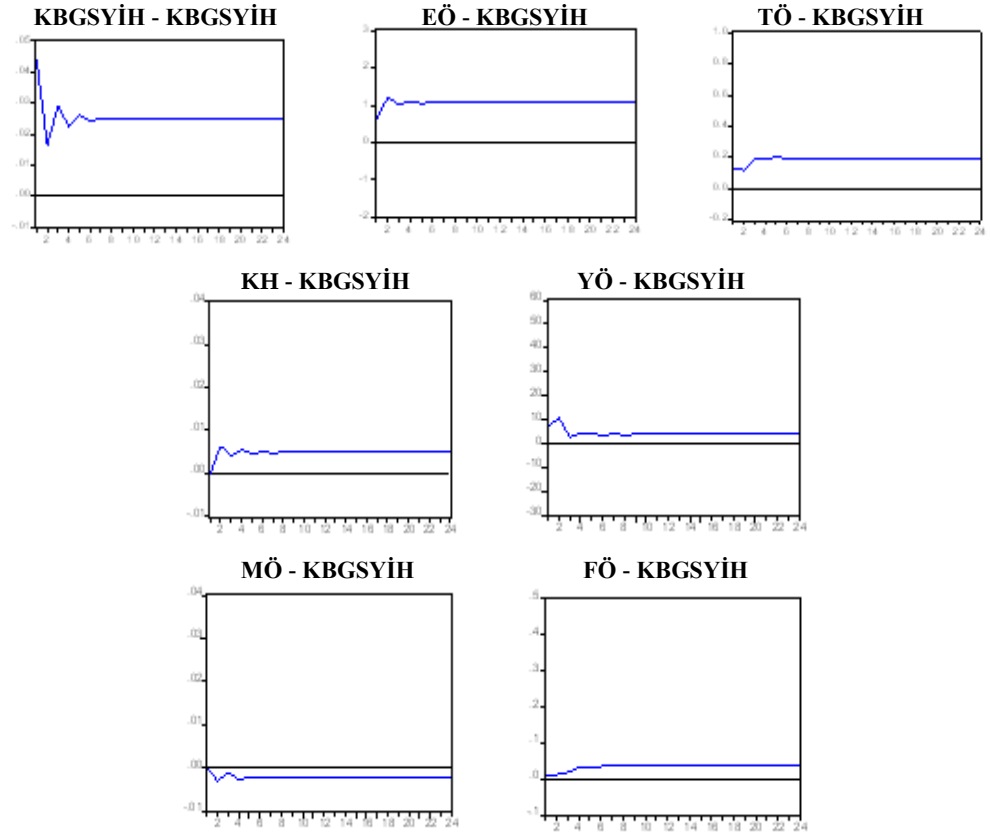
Tablo 4.11. Gelişmekte Olan Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	KBGSYİH	EÖ	TÖ	MÖ	KH	YÖ	FÖ
1	100.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
4	80.864	8.312	5.994	0.958	2.005	1.733	0.134
8	79.559	8.550	6.112	1.226	2.357	1.802	0.394
12	78.329	8.823	6.473	1.367	2.519	1.941	0.548
16	77.829	8.884	6.512	1.400	2.701	1.975	0.699
20	77.105	9.056	6.784	1.479	2.786	2.042	0.748
24	76.077	9.361	6.847	1.738	2.855	2.243	0.879

Varyans ayrıştırma analizine göre, KBGSYİH değişkeni en fazla kendi şoklarından, daha sonra ise sırasıyla EÖ, TÖ, KH, YÖ, MÖ ve FÖ şoklarından etkilenmiştir. KBGSYİH değişkeni dönem başı itibarıyla tamamen kendi şokları tarafından belirlenmiş, 24. ayın sonunda bu oran %76.077’ye gerilemiştir. EÖ değişkeni dördüncü aydan itibaren etkisini göstermiş ve dönem sonunda %9.361 oranında bağımlı

değişkeni açıklayabilmiştir. TÖ değişkeni, dördüncü ayda KBGSYİH'yi %5.994 oranında etkilemiş ve bu oran dönem sonunda %6.847'ye yükselmiştir. Benzer bir şekilde KH değişkeni de giderek artan bir yüzdeyle bağımlı değişken üzerindeki etkisini hissettirmiş ve 24. aya gelindiğinde etki oranını %2.855'e çıkarmıştır. Dönem sonu itibariyle sırasıyla %2.243 ve %1.738 oranında KBGSYİH değişkeni üzerinde bir etkiye neden olan YÖ ve MÖ değişkenlerini takiben, bağımlı değişken üzerinde açıklayıcılık düzeyi en az olan değişken olarak %0.879 ile FÖ gelmiştir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde finansal liberalizasyonun tam olarak sağlanamadığını, yabancı sermayenin ülkeye yeteri kadar çekilemediğini, yerli ve yabancı tasarrufların iç piyasaya yeteri kadar kanalize edilemediğini ve buna bağlı olarak da iktisadi büyüme sürecinin düşük bir trend ile yükselebildiğini işaret etmektedir.

Rassal hata terimlerinden birindeki bir standart hatalık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini bulabilmek amacıyla hazırlanan etki – tepki fonksiyonları, Şekil 4.2'de sunulmuştur. İstatistiki bakımdan anlamlı olduğu belirlenen bağımsız değişkenlerdeki bir etkiye KBGSYİH değişkeninin verdiği tepkiyi ortaya koyan Şekil 4.2, MÖ değişkeninde söz konusu olan bir etkiye KBGSYİH'nin tepkisinin ilk dört ay içinde ortaya çıktığını ve daha sonra ise etkinin dönem sonuna kadar sabit kaldığını göstermiştir. Ayrıca KBGSYİH değişkeninin; EÖ, TÖ ve FÖ değişkenlerinde ortaya çıkan bir etkiye karşı göstermiş olduğu tepkinin ilk altı ayda söz konusu olduğu ve bu dönemden itibaren görülen etkinin değişmediği de gözlenmiştir. İlaveten, KBGSYİH değişkeninin kendi bünyesinde göstermiş olduğu içsel etki şoklarına verdiği tepkilerin ilk yedi ay boyunca kendisini hissettirdiği; KH ve YÖ değişkenlerinin gösterdiği etkilere karşı ise ilk sekiz ay süresinde tepki verdiği belirlenmiş, bu dönemlerden sonra görülen etki düzeyinin herhangi bir değişimi yansıtmadığı da kanıtlanmıştır.

Şekil 4.2. Gelişmekte Olan Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Etki – Tepki Fonksiyonları

4.3.1.3. Azgelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Azgelişmiş ülkeler grubu için yapılacak olan analizlere geçilmeden önce, bu ülkeler için kullanılan değişkenlerin birim kök içerip içermediğini belirleyebilmek amacıyla çeşitli durağanlık testlerinden yararlanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan Tablo 4.12, durağanlık test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.12. Azgelişmiş Ülkelere Ait Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken Adı	ADF Testi		PP Testi		KPSS Testi	Ng – Perron Testi	
	Seviye	Birinci Fark	Seviye	Birinci Fark	Seviye	Seviye	
						MZ_{α}	MZ_t
KBGSYİH	-0.681(0)	-1.625(0)***	-0.707(2)	-1.662(3)***	0.154(3)*	-104.046(3)*	-7.179(3)*
EÖ	-4.579(0)**	-	-4.448(1)**	-	0.159(2)*	-15.720(0)***	-2.654(0)***
İYÖ	-2.712(0)	-5.471(0)*	-2.712(0)	-5.499(1)*	0.093(2)***	-16.279(0)***	-2.856(0)***
TÖ	-3.422(0)***	-	-3.410(1)***	-	0.149(0)*	-18.258(0)**	-2.921(0)**
MÖ	-2.323(0)	-4.486(0)*	-2.418(1)	-4.235(2)*	0.152(2)*	-15.053(0)***	-2.646(0)***
KH	-3.867(0)**	-	-6.148(4)*	-	0.158(2)*	-15.885(0)***	-2.655(0)***
PÖ	-3.569(3)***	-	-1.206(2)	-2.135(2)**	0.147(3)*	-171.051(3)*	-9.241(3)*
YÖ	-1.232(0)	-3.286(0)*	-1.417(1)	-3.281(1)*	0.080(2)***	-15.163(0)***	-2.672(0)***
FÖ	-1.854(0)	-3.670(0)*	-1.877(2)	-4.324(4)*	0.137(2)**	-14.831(0)***	-2.842(0)***
MH	-2.169(0)	-2.973(0)*	-2.420(2)	-3.008(2)*	0.106(2)***	-16.924(0)***	-2.745(0)***
YK	-3.056(1)	-2.513(0)**	-1.855(1)	-2.603(1)**	0.120(2)**	-15.330(1)***	-2.763(1)***
Kritik Değerler	*: -4.800	*: -2.717	*: -4.800	*: -2.717	*: 0.216	*: -23.800	*: -3.420
	** : -3.791	** : -1.964	** : -3.791	** : -1.964	** : 0.146	** : -17.300	** : -2.910
	***: -3.342	***: -1.605	***: -3.342	***: -1.605	***: 0.119	***: -14.200	***: -2.620

Not: ADF ve Ng – Perron testlerinde parantez içindeki değerler SIC kriterine göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluklarıdır. PP ve KPSS testlerinde ise parantez içindeki değerler Bandwith değerlerini göstermekte olup, bu değerler Newey-West'e göre belirlenen uygun gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Tablo 4.12'ye göre, ADF testinde EÖ, TÖ, KH ve PÖ değişkenleri seviye değerlerinde ve KBGSYİH, İYÖ, MÖ, YÖ, FÖ, MH ve YK değişkenleri ise birinci fark değerlerinde durağan çıkmışlardır. ADF testinden elde edilen benzer sonuçlara PP testi ile de ulaşılmış, ancak tek farklılık PÖ değişkeni itibarıyla ortaya çıkmıştır. ADF testinde seviye düzeyinde durağan olduğu tespit edilen PÖ değişkeni, PP testine göre birinci fark düzeyinde birim kök sorunundan arındırılmıştır. Benzer durağanlık bilgilerinin elde edildiği KPSS ve Ng – Perron testlerinde ise bütün değişkenlerin seviye değerlerinde durağan oldukları gözlenmiştir.

Durağanlık bilgilerinin elde edilmesini takiben, değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin söz konusu olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla hazırlanan çoklu Johansen – Juselius eşbütünleşme analiz sonuçları Tablo 4.13'de gösterilmiş ve dört adet eşbütünleşme vektörü bulunmuştur. Bu bağlamda, çalışmaya dahil edilen değişkenlerin ilgili vektörleri açısından uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğu kanıtlanmıştır. Dolayısıyla, değişkenler arasında en azından tek yönlü bir ilişki beklenmektedir.

Tablo 4.13. Azgelişmiş Ülkeler İçin Çoklu İlişkileri Dikkate Alan Johansen – Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Alternatif Hipotez	İz İstatistiği	%1 Kritik Değer	%5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	331.815*	326.735	311.123
$r \leq 1$	$r = 2$	267.321**	278.801	264.231
$r \leq 2$	$r = 3$	222.549**	234.654	221.567
$r \leq 3$	$r = 4$	184.103**	194.127	182.453
$r \leq 4$	$r = 5$	139.627	157.538	146.751
$r \leq 5$	$r = 6$	110.298	124.610	114.969
$r \leq 6$	$r = 7$	81.638	95.372	86.960
$r \leq 7$	$r = 8$	55.453	70.221	62.615
$r \leq 8$	$r = 9$	35.112	48.458	42.205
$r \leq 9$	$r = 10$	20.331	30.655	25.473
$r \leq 10$	$r = 11$	6.004	16.397	12.390

Not: * ve ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 önem düzeylerinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Değişkenlerin ilgili vektörleri arasında eşbütünleşik ilişkilerin elde edilmesi, bu değişkenler kullanılarak kurulacak modelde hata düzeltme parametresinin olmasını zorunlu bir hale getirmekte ve buna bağlı olarak da VEC modelinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Tablo 4.14, VEC modeli tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.14. Azgelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği	Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
ΔKBGSYİH	C	15.991	1.234	ΔPÖ(-1)	-2.359	-0.374
	ΔKBGSYİH(-1)	-0.118	-0.240	ΔYÖ(-1)	2.584	0.258
	ΔEÖ(-1)	-51.921	-0.910	ΔFÖ(-1)	4.441	0.617
	ΔİYÖ(-1)	3.552	0.530	ΔMH(-1)	10.310	1.121
	ΔTÖ(-1)	12.897	0.987	ΔYK(-1)	1.926	0.136
	ΔMÖ(-1)	-12.150*	-1.922	EC(-1)	-0.732*	-1.843
	ΔKH(-1)	5.289**	1.698			

Modele Ait Temel İstatistikler

R²: 0.892 **F-İst:** 2.071** **Prob(F):** 0.088 **DW:** 2.084

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. * ve ** işaretleri ise sırasıyla %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

VEC modelinden elde edilen tahmin sonuçları incelendiğinde, azgelişmiş ülkeler için ekonomik büyüme süreci üzerinde önem arz eden temel unsurların mali özgürlükler ve kamu harcamaları olduğu görülmektedir. Ekonomik özgürlüklere ilişkin diğer değişkenlere ait katsayılar istatistiki bakımdan anlamsız olduklarından dolayı, azgelişmiş ülkelerin küreselleşme ve bunun bir uzantısı olan liberalizasyon

hareketlerine adapte olmadıkları söylenebilmektedir. Bu ülkelerdeki katı ekonomik yapılanmanın yanı sıra, iktisadi ve sosyal düzendeki istikrasızlıklar, kırılgan ekonomik süreç, popülist uygulamalara ağırlık veren siyasi düzensizlik, yatırım ve iş ortamının aksaklığı, piyasa mekanizmasına geçilememesi, yolsuzluk temelinde işleyen ekonomik altyapı, kamusal faaliyetlerin fazlalığı, serbestleşme süreçleri önündeki bürokratik ve yasal engeller, yabancı sermayenin çekilememesi, tasarruf ve sermaye yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan zayıf finansal sistemler, ülke parasının işlevselliğini kaybetmesi nedeniyle kendisini hissettiren dolarizasyon olgusu, dış dünyaya kapalı olan bir yapılanma, otarşik iktisadi düzen ve mülki hakların, yeni yatırım ortamını yaratabilecek seviyede korunamaması böyle bir sonucun ortaya çıkmasının temel nedeni olarak değerlendirilebilmektedir. İfade edilen bulguların yanı sıra, kamusal harcamalar ve devletin piyasa sistemi üzerinde vergileme yoluyla etkisini hissettirebildiği mali özgürlükler, bu ülke grubunda iktisadi büyümeyi tetikleyen unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde piyasa mekanizmasının işleyişi üzerinde etkin bir rol oynayan kamu sektörü, yapmış olduğu harcamalar vasıtasıyla makro iktisadi yapılanma üzerinde kendisini gösterebilmektedir. Bu ülkelerde yapılan kamusal harcamalar istihdam, üretim ve yatırım seviyesini artırmak suretiyle sermaye birikimini pozitif yönlü etkilemekte ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümeye artan bir ivme kazandırmaktadır. Bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla kamu sektörü tarafından toplanan vergi miktarının yükselmesi bir taraftan yeni yatırım harcamalarının yapılmasına olanak tanıyarak büyümeyi artırabilmekte, ancak diğer taraftan da piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozabilmektedir. Dolayısıyla, bu ülke grubu için etkin vergileme politikalarının oluşturulmasına büyük bir önem verilmesi gerekliliği vurgulanabilir. Analiz sonucunda elde edilen hata düzeltme parametresinin teoride öngörüldüğü şekilde negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı çıkması, kısa dönemde ortaya çıkabilecek olan özgürlük bazlı makroekonomik dengesizliklerin tamamının uzun dönemde düzeltileceğini ve kararlı dengeye ulaşılacağını göstermektedir. Modelin açıklayıcılık gücünün %89 gibi oldukça yüksek olmasının yanı sıra; analiz bulgularının, otokorelasyon problemine yer vermeyecek şekilde bir bütün halinde anlamlı olması, vurgulanması gereken başka bir hususu oluşturmaktadır. Genel olarak, azgelişmiş ülkelerde küreselleşme sürecine adapte olunamamasından kaynaklanan otarşik iktisadi yapılanmaya bağlı olarak özgürlükçü sistemin tesis edilemediği ve dolayısıyla da

iktisadi büyüme ile ekonomik liberalizasyon arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığı, buna karşın kamusal harcama düzeyi ile optimum vergi oranında sağlanan gelişmelerin iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığı söylenebilmektedir.

İstatistiki bakımdan anlamlı bulunan değişkenler arasındaki sebep – sonuç ilişkilerini tespit edebilmek amacıyla VEC modeline dayalı Granger nedensellik testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 4.15’de gösterilmiştir.

Tablo 4.15. Azgelişmiş Ülkeler İçin VEC Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	χ^2 İstatistiği	Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	χ^2 İstatistiği
KBGSYİH – KH(1)	-	1.516	KBGSYİH – MÖ(1)	-	0.003
KH – KBGSYİH(1)	→	11.369*	MÖ – KBGSYİH(1)	→	7.869**

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. * ve ** işaretleri ise sırasıyla %1 ve %5 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, KBGSYİH ile KH ve MÖ değişkenleri arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. VEC analizini teyit eder nitelikte sonuçlara ulaşıldığı nedensellik testinde, iktisadi büyüme üzerinde etki yaratan temel unsurların artan kamusal harcamalar ile devletin vergileme gücünün olduğu gözlenmiştir.

VEC modeli içinde yer alan ve istatistiki bakımdan anlamlı oldukları tespit edilen değişkenlerin KBGSYİH üzerinde yarattığı etkileri belirleyebilmek amacıyla hazırlanan varyans ayrıştırma analizi, Tablo 4.16’da sunulmuştur.

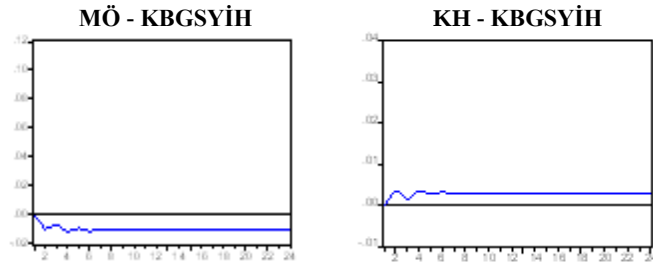
Tablo 4.16. Azgelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	KBGSYİH	MÖ	KH
1	100.000	0.000	0.000
4	93.080	4.814	2.106
8	93.040	4.838	2.122
12	92.645	4.901	2.454
16	92.465	4.925	2.610
20	92.261	4.951	2.788
24	92.124	4.983	2.893

Varyans ayrıştırma analizine göre, KBGSYİH değişkeni en fazla kendi şoklarından, daha sonra ise sırasıyla MÖ ve KH tarafından etkilenmiştir. KBGSYİH değişkeni dönem başı itibariyle tamamen kendi şokları tarafından belirlenmiş, 24. ayın

sonunda bu oran %92.124'e gerilemiştir. MÖ değişkeni dördüncü aydan itibaren etkisini göstermiş ve dönem sonunda %4.983 oranında bağımlı değişkeni açıklayabilmiştir. Benzer bir şekilde KH değişkeni de giderek artan bir yüzdeyle bağımlı değişken üzerindeki etkisini hissettirmiş ve 24. aya gelindiğinde etki oranını %2.893'e çıkarmıştır. Bu durum, az gelişmiş ülkelerde kamusal sektörün iktisadi gelişimin sağlanabilmesi ve bunun sürdürülebilir bir nitelik kazanabilmesi için olmazsa olmaz bir unsur olduğuna işaret etmektedir.

Rassal hata terimlerinden birindeki bir standart hatalık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini bulabilmek amacıyla hazırlanan etki – tepki fonksiyonları, Şekil 4.3'de sunulmuştur.

Şekil 4.3. Az gelişmiş Ülkelere Ait KBGSYİH Değişkeninin Etki – Tepki Fonksiyonları

İstatistiki bakımdan anlamlı olduğu belirlenen bağımsız değişkenlerdeki bir etkiye KBGSYİH değişkeninin verdiği tepkiyi ortaya koyan Şekil 4.3, MÖ ve KH değişkenlerinde söz konusu olan bir etkiye KBGSYİH'nin tepkisinin sırasıyla ilk altı ve yedi ay içinde ortaya çıktığını ve daha sonra ise etkinin dönem sonuna kadar sabit kaldığını göstermiştir. Etki – tepki fonksiyonlarından elde edilen bulguların, diğer analiz sonuçlarını teyit eder nitelikteki gelişmeleri yansıttığı söylenebilir.

4.3.1.4. Bireysel Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Çalışmanın bu kısmında, toplam 144 ülkede yaşanan ekonomik özgürlük süreçlerinin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri bireysel olarak zaman serileri analizi kapsamında incelenecektir. Bu doğrultuda ilk olarak, modele dahil edilen değişkenlerin durağan olup olmadıklarını belirleyebilmek amacıyla ADF birim kök testinden yararlanılmış ve test sonuçları Tablo 4.17'de gösterilmiştir. Analiz sonuçları, bireysel ülkeler bazında kullanılan değişkenlerin farklı seviyelerde durağan olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 4.17. Bireysel Ülkeler Bazında ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	GELİŞMİŞ ÜLKELER										
	KBGSYİH	EO	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK
Ülkeler											
Avustralya	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)
Avusturya	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
Bahamalar	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Bahreyn	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Barbados	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Belçika	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
Brezilya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Kanada	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Şili	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Hırvatistan	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Kıbrıs	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Çek Cumhuriyeti	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Danimarka	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Estonya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Finlandiya	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Fransa	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Almanya	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Yunanistan	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Hong – Kong	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Macaristan	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
İzlanda	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
İrlanda	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
İsrail	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
İtalya	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Japonya	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
Kuveyt	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Letonya	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)
Litvanya	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Lüksemburg	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Malta	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Hollanda	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Yeni Zelanda	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Norveç	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Umman	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)
Polonya	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Portekiz	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Rusya	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Suudi Arabistan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Singapur	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Slovakya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Slovenya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)
İspanya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
İsveç	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
İsviçre	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Tayvan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Trinidad ve Tobago	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Birleşik Arap Emirlikleri	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
İngiltere	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Amerika Birleşik Devletleri	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Uruguay	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER											
Arnavutluk	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)
Cezayir	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Angola	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)
Arjantin	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Ermenistan	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Azerbaycan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)

Tablo 4.17. Bireysel Ülkeler Bazında ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Devam)

Değişkenler	KBGSYİH	EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK
Ülkeler											
Belarus	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Belize	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Bolivya	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)
Botsvana	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Bulgaristan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Kamerun	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
Cape Verde	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Çin	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Kolombiya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Kongo Cumhuriyeti	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Kosta Rika	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Fildişi Sahilleri	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Cibuti	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Dominik Cumhuriyeti	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Ekvador	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Mısır	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)
El Salvador	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Fiji	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Gabon	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Gürcistan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)
Gana	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Guatemala	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Guyana	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Honduras	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Hindistan	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Endonezya	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
İran	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Irak	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Jameika	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)
Ürdün	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Laos	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Lübnan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Lesotho	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Libya	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Malezya	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Mauritanya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Meksika	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Moldova	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)
Moğolistan	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Fas	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Namibya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Nikaragua	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Nijerya	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Pakistan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)
Panama	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Papua Yeni Gine	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Paraguay	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Peru	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Filipinler	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
Romanya	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Samoa	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Senegal	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Güney Afrika	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Sri Lanka	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Sudan	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Surinam	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Svaziland	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Tayland	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Tunus	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Türkiye	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Ukrayna	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Venezuela	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)
Vietnam	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Yemen	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Zambiya	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)

Tablo 4.17. Bireysel Ülkeler Bazında ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Devam)

AZGELİŞMİŞ ÜLKELER												
Ülkeler	Değişkenler	KBGSYİH	EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK
Bangladeş		I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Benin		I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Burkina Faso		I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Burundi		I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
Kamboçya		I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Çad		I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Demokratik Kongo Cmh.		I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Etiyopya		I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Gambiya		I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Gine		I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Haiti		I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Kenya		I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
Madagaskar		I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
Malavi		I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Mali		I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)
Mozambik		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Nepal		I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Nijer		I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Ruanda		I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Sierra Leone		I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
Tanzanya		I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
Uganda		I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)
Zimbabve		I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)

Not: Tabloda yer alan I(0) ve I(1) sembolleri sırasıyla ilgili değişkenlerin seviye ve birinci fark değerlerinde durağan olduklarını yansıtmaktadırlar.

Modellerde kullanılacak olan değişkenlerin durağanlıklarının tespit edilmesini takiben, iktisadi büyüme süreci üzerinde ekonomik özgürlüklerin yarattığı etkileri belirleyebilmek amacıyla regresyon analizlerinden yararlanılmış ve tahmin sonuçları Tablo 4.18’de gösterilmiştir. Analiz bulguları incelendiğinde, gelişmiş ülkelerde gittikçe ivme kazanan iktisadi liberalleşme hareketlerinin ekonomik büyüme sürecini artırdığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında, iktisadi büyüme üzerinde önemli rol oynayan unsurların ekonomik, ticari, yatırımsal ve finansal özgürlüklerin yanı sıra kamu sektörünün piyasalar üzerinde etkisini gösterdiği nispi güç sayılabilmektedir. Özellikle vergileme ve kamusal harcamalar yardımıyla büyüme sürecinin tetiklendiği bu ülkelerde göreceli olarak kazanılmaya başlanan özgürlükçü piyasa sisteminin etkisi de göz ardı edilememektedir. Azgelişmiş ülkelerde ise ekonomik büyüme süreci üzerinde önem arz eden temel faktörlerin mali özgürlükler ve kamu harcamaları olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde etkin bir rol oynayan kamu sektörü, yapmış olduğu harcamalar vasıtasıyla makro iktisadi yapılanma üzerinde kendisini gösterebilmekte, bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla vergilemeye başvurmakta ve toplanılan vergileri yeniden yatırım kanallarında kullanarak büyüme üzerinde pozitif yönlü bir katkı sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla özgürlükçü sistem, bu ülke grubunda önemli bir etken olarak değerlendirilememektedir.

Tablo 4.18. Bireysel Ülkelere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

GELİŞMİŞ ÜLKELER															
Ülkeler	C	EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK	R ²	DW	F	Prob(F)
Avustralya	33.878*	0.733**	0.292***	0.391**	1.068*	-0.076***	0.977**	0.373**	0.742**	0.516*	0.311***	0.790	2.012	2.640***	0.056
Avusturya	0.904	0.428***	0.570	0.024***	0.784*	-0.015***	0.310**	0.576**	0.237**	0.015***	0.263**	0.896	1.917	1.510***	0.087
Bahamalar	-93.582*	0.102***	0.062	0.017**	1.015	-0.010***	0.056	0.060***	0.042	-0.024	0.045	0.654	2.040	1.474***	0.097
Bahreyn	8.543*	0.111**	0.051	0.392***	10.769*	-0.130***	0.155	0.291	0.646**	0.114	0.278	0.709	1.966	1.465***	0.084
Barbados	2.754	-0.451	0.139***	0.174	0.627**	-0.067	0.260**	0.166	-0.553	-0.073	0.054***	0.642	1.975	2.078***	0.059
Belçika	-26.858*	0.681**	0.199	2.478**	1.093***	-0.215**	0.802**	-0.030	0.356	0.875**	0.017***	0.688	1.993	1.327***	0.067
Brezilya	2.314	1.042***	0.018***	0.010***	0.231***	0.066	0.107	0.101***	-0.021	0.016	-0.021	0.814	1.995	1.753***	0.071
Kanada	43.853*	12.350**	1.710*	0.146**	1.334**	-1.004*	-0.521	0.149	2.860*	1.974*	1.783*	0.891	1.854	3.705**	0.043
Şili	-22.459*	0.674**	0.131***	0.200**	0.138	-0.328***	0.062	-0.142	0.133**	0.556**	-0.036	0.877	1.912	2.605**	0.038
Hırvatistan	-4.858**	0.440	0.338	0.081***	-0.028	-0.031***	0.151	0.229**	0.070	0.179***	-0.053	0.549	2.080	2.333**	0.041
Kıbrıs	1.185	-0.421	0.272	0.229**	0.163	0.200***	0.099**	0.037***	0.011	0.042**	0.147	0.629	2.066	2.231**	0.039
Çek Cum.	8.427*	1.123***	-0.085	0.020***	0.375***	-0.095**	0.057***	0.016	0.018	-0.136	0.153***	0.561	2.077	1.994***	0.075
Danimarka	-3.668**	2.066**	0.636***	1.264**	1.580***	-0.775**	2.504***	0.297	0.320**	0.554***	0.251	0.997	2.160	42.271*	0.000
Estonya	3.257***	0.191***	0.240***	0.392***	0.194	-0.031	0.007	0.379***	0.036	0.249*	0.168***	0.771	1.945	2.619**	0.044
Finlandiya	-21.860*	0.404**	-0.227	0.304**	-0.033	-0.024**	0.881***	0.058**	0.369***	1.171***	-0.306	0.554	2.106	2.748**	0.036
Fransa	-22.134*	3.424**	-0.048	0.341**	0.607***	-0.334**	0.030**	-0.074	0.095***	0.487***	0.074	0.877	1.887	4.307**	0.043
Almanya	-96.982*	1.414**	0.443**	0.430***	-0.319	-0.003*	0.444**	-0.135	0.194**	0.812**	0.428***	0.741	2.062	2.226***	0.081
Yunanistan	0.351	6.277***	-1.081	0.249***	-0.674	-0.500	1.736	-0.722	0.661***	-0.632	0.688	0.576	2.113	2.089***	0.090
Hong-Kong	-10.583**	1.211**	-0.109	0.076**	1.077***	0.073***	0.107	0.026	-0.110	0.004	-0.141	0.558	1.861	1.847**	0.097
Macaristan	20.520*	-0.075	-0.222	0.035***	0.130***	-0.030***	0.149***	0.135***	-0.112	0.226***	-0.058	0.628	2.112	2.015***	0.088
İzlanda	-0.511	9.245**	1.482	0.542***	0.022***	-1.485**	1.380**	1.457***	1.628***	0.462	1.264***	0.780	1.919	2.420***	0.074
İrlanda	-10.057**	11.700***	1.759***	0.024***	0.320	-1.417***	1.059***	1.236	1.237***	0.872	1.340***	0.787	1.943	2.852**	0.039
İsrail	37.297*	-1.273	0.562	0.499***	-1.164	0.342***	-0.421	-0.190	0.088***	0.012	-0.017	0.680	2.128	2.851**	0.046
İtalya	16.016***	0.073***	0.610**	0.290**	0.409**	0.063**	0.309**	0.104**	0.119**	-0.399	0.172***	0.798	2.210	2.081***	0.073
Japonya	29.856**	1.020***	-0.440	0.523**	-0.352	0.238***	0.936***	-0.032	0.041**	0.129***	-0.049	0.696	1.966	2.592**	0.035
Kuveyt	1.399	2.805***	-0.141	2.718	0.883***	-1.529**	0.870***	0.011	-0.174	-0.083	0.272	0.844	2.127	2.412***	0.052
Letonya	3.717**	0.188***	0.079	0.080***	0.278***	0.074	0.073	0.052**	0.086	-0.692	0.095***	0.550	2.181	2.734**	0.047
Litvanya	12.184*	8.294***	0.496	0.948***	2.499***	-2.157***	1.867***	-1.596	1.655***	1.421***	5.158**	0.992	2.131	11.698*	0.000
Lüksemburg	-1.187	8.848***	-2.762	7.793***	5.366**	-1.947**	0.293	4.546**	8.034**	0.176	-0.010	0.815	2.049	2.209***	0.087
Malta	-11.023**	1.963***	0.251**	0.155**	-0.451**	0.187	0.097	0.098	0.241***	0.258	0.299***	0.763	1.957	1.940***	0.095
Hollanda	20.908*	0.273**	-0.064	1.681*	0.266**	-0.022**	0.158**	-0.004	0.386	0.712**	-0.232	0.625	1.922	2.375***	0.061
Yeni Zelanda	3.688*	1.427***	0.302**	0.782**	0.240***	0.132	-0.196	-0.022	0.120	1.932	0.589***	0.997	2.014	90.297*	0.000
Norveç	22.200**	0.228**	0.047	0.260**	-0.011***	-0.005***	0.229	0.234**	2.764*	1.816*	0.124***	0.937	1.928	6.001**	0.049
Umman	-23.904**	1.188	0.601**	0.044	-0.359	0.001***	-0.217	0.080	0.464	0.526***	0.361***	0.691	1.965	2.344***	0.082
Polonya	-8.891**	0.153***	-0.049	0.007***	0.012***	0.007	0.137	0.072***	-0.049	0.009***	0.006	0.572	2.110	2.124***	0.075
Portekiz	7.082**	0.150***	-0.033	0.063***	0.447	0.055**	-0.519	0.004	0.270**	0.081	0.043	0.513	2.085	2.819**	0.036
Rusya	26.626*	0.997***	0.089	0.071***	-0.155***	0.449**	-0.105	0.094	-0.165**	0.307**	0.699**	0.878	2.123	1.972***	0.094
S. Arabistan	-14.614*	-0.485	-0.535**	-0.399**	44.795*	0.311**	0.231**	0.127	-0.217***	0.583**	0.033	0.949	2.060	5.075*	0.002
Singapur	3.005**	3.145**	1.643***	2.895**	1.136	0.096	0.046	1.982***	-0.031	0.216	0.361***	0.859	2.073	2.300***	0.064
Slovakya	-2.605	0.125	0.084	-0.019	0.057***	-0.018***	0.046	0.002***	0.008	-0.073	0.141	0.470	2.010	1.222	0.381
Slovenya	1.325	0.156**	0.098	0.006***	0.008	-0.042***	0.175	-0.039	0.143	-0.016	-0.033	0.517	1.096	2.278**	0.042

Tablo 4.18. Bireysel Ülkelere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (Devam)

Ülkeler	C	EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK	R ²	DW	F	Prob(F)
İspanya	66.365*	2.940***	-0.620	0.357**	-0.421	-0.307**	0.667**	0.708***	0.515***	0.442	0.569	0.862	2.176	2.880**	0.048
İsveç	4.566***	8.022***	1.121***	-1.256	-0.433	-0.180***	1.322***	0.684	1.106***	1.549***	1.723	0.633	2.135	2.036***	0.072
İsviçre	23.795*	2.489**	0.367**	1.061**	0.760**	0.075	0.742**	1.090**	0.470**	2.097**	1.578**	0.704	2.152	2.432**	0.042
Tayvan	-0.172	0.229***	0.199	0.054***	0.314	0.168**	0.048	0.075	0.003	-0.127	0.019	0.500	2.126	2.600***	0.077
Tri & Tob	-2.364**	2.753**	0.165	0.380***	0.029	-0.122***	-0.124	0.413***	0.015	-0.373	0.916**	0.881	1.988	3.702***	0.080
BAE	19.913**	3.605**	0.036	2.453**	9.938**	-0.106	-0.022	0.033	0.552**	0.360**	0.888**	0.958	2.140	6.289***	0.078
İngiltere	-24.104**	5.142***	1.806**	-1.041	0.939	-1.499**	1.883***	-0.640	3.737**	5.943**	-0.047	0.912	1.913	6.286**	0.017
ABD	38.462*	0.363**	0.101	0.427*	0.212***	-0.261***	0.727**	0.299**	0.168**	1.550*	-0.145	0.994	2.049	33.535**	0.029
Uruguay	17.559**	0.478**	-0.064	0.089***	0.249**	-0.048***	-0.727	-0.035	0.018***	-0.084	0.100***	0.876	2.069	11.442**	0.034
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER															
Arnavutluk	4.305**	0.131	0.048**	0.021	0.028	-0.002	0.027***	-0.060	0.009	-0.019	0.001	0.637	1.883	1.688	0.269
Cezayir	0.150	1.738	-0.158	0.174***	-0.145**	0.170***	-0.210	-0.226***	-0.192	0.165	-0.159	0.711	1.879	1.877***	0.084
Angola	0.006	0.016***	-0.024	0.015***	0.001	0.040**	-0.037	-0.018	0.077***	-0.018	0.055*	0.972	2.042	9.817**	0.042
Arjantin	-1.514***	0.478*	0.323*	0.151*	-0.040***	0.077*	0.114*	0.069**	0.086**	0.132*	0.099	0.998	2.121	188.560*	0.000
Ermenistan	6.568**	0.002	-0.006	-0.034	-0.111***	0.007***	0.006	0.025***	-0.021	0.035	-0.145	0.528	2.078	2.178***	0.091
Azerbaycan	-4.362*	0.308**	0.038	0.013	-0.065*	-0.028*	0.055*	0.174**	0.732*	0.862*	0.098*	0.947	1.859	10.912*	0.004
Belarus	3.666**	0.158	0.020	-0.048	-0.051**	0.029***	-0.026	0.071***	0.009	-0.024	-0.026	0.518	2.122	1.832***	0.096
Belize	0.850*	0.035**	0.027**	-0.001	-0.004***	0.004***	0.002	0.008	0.057	0.007**	0.020**	0.906	2.144	4.858**	0.047
Bolivya	8.411*	0.041***	-0.067	0.007***	-0.043	0.029**	0.008	-0.007	0.015	0.019***	0.045***	0.840	2.131	4.340**	0.049
Botsvana	5.897**	0.092	0.021	0.001	-0.078***	0.004***	-0.032	0.049	-0.044	0.318**	0.004	0.743	2.204	1.836***	0.088
Bulgaristan	1.592	0.120***	0.002	0.003***	-0.008	0.005***	-0.013	0.024	0.124	-0.125	0.079	0.520	2.127	1.852***	0.097
Kamerun	-0.257**	0.048***	-0.001	0.005***	-0.001	0.002***	0.003	0.029*	0.004	0.004	0.006	0.808	1.819	2.528***	0.056
Cape Verde	-0.752	0.052	0.003	0.003	0.012	0.006	0.003	-0.008	0.001	0.001	0.026	0.202	2.022	0.092	0.999
Çin	-8.645**	0.765**	-0.344	0.446***	-0.100***	0.370***	0.037	0.010***	0.086	0.025	-0.060	0.790	2.036	2.030***	0.073
Kolombiya	6.967**	-0.548	0.045	0.062	-0.011***	0.066***	0.106	0.021	-0.100	0.065	0.053	0.512	1.503	1.949***	0.086
Kongo Cum.	0.464	0.123	-0.147***	0.005	-0.015***	0.027	-0.032	-0.051	0.032	-0.003	-0.004	0.703	1.818	2.315***	0.078
Kosta Rika	-2.141***	0.039	0.009	0.032**	-0.524**	0.018***	-0.007	0.015	-0.061	0.047	0.037	0.728	2.076	2.389**	0.032
Fildişi Sahil.	0.133	0.028	0.001	0.011**	-0.010**	0.011**	-0.004	-0.004	0.006	0.004	0.002	0.863	1.971	16.039**	0.021
Cibuti	-0.205	0.018	0.007	0.001	-0.008***	0.002	0.008	0.008	0.004***	0.002	-0.012	0.552	2.182	2.094	0.248
Dominik Cm	26.093***	0.321***	-0.086	0.008	0.032	-0.224***	-0.021	0.032	0.053	0.036	-0.042	0.711	2.162	3.076**	0.040
Ekvador	4.186***	0.073***	0.099	0.009***	0.030	0.005***	-0.002	0.010***	0.001	-0.009	-0.045	0.737	2.066	2.019***	0.085
Mısır	2.224***	0.021	0.002	0.016*	-0.001***	-0.014**	0.017	-0.010	0.006	-0.019	-0.001	0.785	2.205	2.197***	0.089
El Salvador	6.098*	0.015***	0.007*	0.008	-0.058*	0.039**	-0.006	0.001	0.005	0.001	0.003	0.841	1.854	6.438**	0.043
Fiji	20.176***	0.800***	0.017	-0.025	0.187	0.025	0.215***	0.063	0.063	-0.099	0.113***	0.767	1.872	2.297**	0.036
Gabon	-8.001**	0.027	0.105	0.093	-0.373**	0.086***	-0.070	0.025	-0.056	0.125	-0.079	0.751	2.214	2.554***	0.099
Gürcistan	0.097	0.076***	0.037	0.054**	0.050	0.005	-0.006	0.015	0.046**	0.012	0.023	0.736	1.957	2.675**	0.053
Gana	-1.081*	0.039	-0.005	0.035*	0.006	0.023***	0.018*	0.012	-0.004	0.001	0.035**	0.856	2.200	8.811**	0.025
Guatemala	4.652**	0.487***	0.003	0.012	-0.040***	0.023***	-0.034	0.054***	0.061**	0.069***	0.053***	0.922	2.149	3.263*	0.003
Guyana	0.276	0.005	0.006	0.003	-0.005***	0.001***	0.006	-0.001	0.002	-0.016	-0.025	0.794	1.858	2.324	0.156
Honduras	0.815	0.023***	-0.009	0.013	-0.009***	0.010**	0.001	0.001***	0.001	0.001	0.005	0.775	2.301	2.074***	0.091
Hindistan	-0.274	0.009***	0.005	0.004***	-0.007***	0.004***	0.007	-0.001	-0.017	0.005	0.001	0.599	1.892	2.164***	0.086
Endonezya	-1.018	0.197***	0.085**	0.018	0.001	-0.078**	0.100**	0.053**	0.006	0.081**	-0.007	0.821	2.065	2.765**	0.043
İran	0.944	-0.128	-0.002	0.007	0.042	0.007	-0.002	-0.002	0.004	0.001	0.012	0.588	1.823	0.972	0.556

Tablo 4.18. Bireysel Ülkelere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (Devam)

Ülkeler	C	EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK	R ²	DW	F	Prob(F)
İrak	0.218	0.004	-0.124	0.006***	-0.166***	0.177***	0.001	0.008	0.016	-0.017	0.003	0.741	1.886	1.997***	0.097
Jameika	-3.682*	0.006***	-0.011	0.093	0.182	0.025***	-0.039	0.030***	0.014	0.025	0.013	0.789	2.046	2.282***	0.071
Ürdün	1.517**	0.054	0.030	0.006***	0.043	-0.009	0.026	0.020***	0.027	-0.010	-0.039***	0.884	2.217	2.079**	0.042
Laos	-3.018***	-0.047	-0.004	0.005	0.003	0.035	0.001	0.006	0.008	0.003	0.003	0.476	1.791	1.433	0.202
Lübnan	0.368**	0.087***	-0.022	0.014***	0.034	0.005***	-0.033	0.002	-0.101	-0.009	-0.003	0.500	1.805	1.962***	0.096
Lesotho	-0.020	-0.036	-0.002	0.014**	-0.026*	0.009*	0.019**	0.001	0.008**	0.025**	0.074*	0.941	1.825	9.710*	0.005
Libya	10.607**	0.169***	0.023	0.042	-0.018***	0.032***	-0.069	0.139	-0.251	0.012	0.306***	0.867	1.800	3.278**	0.038
Malezya	-8.647**	0.527	-0.078	0.010***	0.219	0.124**	0.339	0.072***	0.010	-0.157	-0.179	0.636	2.126	2.051***	0.084
Mauritanya	-0.196	0.032***	-0.008	0.005***	0.002***	-0.005***	0.008	0.006***	0.004	0.033	0.018	0.960	1.927	4.473**	0.025
Meksika	-8.420**	1.327**	-0.119	0.172**	-0.130***	0.106***	-0.298	0.195***	0.145	-0.034	-0.188	0.711	1.970	2.418**	0.034
Moldova	-1.996	0.024	-0.010	0.013***	0.002	0.001***	-0.006	0.015**	0.003	0.043**	0.019***	0.849	2.125	3.387***	0.074
Moğolistan	0.599	-0.023	0.008	0.003	-0.029***	0.008**	-0.001	0.018***	-0.008	0.009	-0.034	0.665	2.222	2.191***	0.069
Fas	0.152	0.073***	0.033	0.015***	-0.038***	0.008***	-0.025	-0.017	-0.003	0.004	0.007	0.635	1.927	2.210***	0.092
Namibya	16.906***	0.104	-0.090	0.071	-0.021***	0.017***	-0.240	0.006	0.026	0.055	0.009	0.695	1.801	1.879**	0.097
Nikaragua	0.259	0.008	0.003	0.003	0.006	0.002	0.003	0.001	0.004***	0.008	0.005	0.572	2.049	1.644	0.208
Pakistan	0.371	-0.010	0.016	0.004***	0.010	0.006***	-0.006	0.001***	-0.003	0.008	-0.010	0.815	1.908	2.402***	0.071
Panama	-6.957**	0.098***	-0.127	0.001	-0.090***	0.019***	-0.010	0.007	-0.005	0.007	0.006	0.578	2.184	1.824***	0.069
Papua Y.G.	1.071***	0.110***	0.168***	0.007**	-0.016	-0.019**	0.036**	0.039***	0.004	-0.013	-0.001	0.996	2.065	47.574**	0.020
Paraguay	1.599***	0.026	0.014	0.001***	0.002	-0.018***	0.014	0.004***	0.016	0.024	0.009	0.623	2.164	2.440**	0.027
Peru	-1.654***	0.059	-0.003	0.005***	-0.119**	0.024***	0.021	0.008	-0.054	-0.013	-0.009	0.665	1.952	2.522***	0.081
Filipinler	2.828**	0.091	-0.007	0.091***	-0.069***	0.004***	0.083	0.012***	-0.019	0.007	-0.006	0.849	2.063	5.171*	0.004
Romanya	4.616**	0.030***	-0.055	0.001***	0.018	0.073***	0.019	0.068***	0.027***	0.493*	0.001	0.986	2.100	13.695**	0.048
Samoa	-0.387	-0.018	0.005	-0.001	-0.001	0.002	-0.001	0.007	-0.007	0.001	-0.035	0.503	1.865	1.420	0.346
Senegal	-4.302**	0.103**	0.004	0.016**	0.015	0.035*	-0.008**	0.003	-0.009	-0.005***	-0.001	0.962	1.884	7.085***	0.066
G. Afrika	-2.038**	0.026	-0.001	0.017	-0.042***	0.008***	-0.001	0.048***	0.069	0.003	-0.010	0.648	2.056	2.436***	0.084
Sri Lanka	0.954	0.101	-0.002	-0.011	-0.021***	0.001***	-0.013	-0.002	-0.003	-0.012	-0.010	0.685	2.177	1.309	0.385
Sudan	0.888	0.004	-0.011	0.015	-0.765***	0.465***	-0.121	0.041	0.062	-0.105	-0.416	0.512	1.675	1.447	0.472
Surinam	-1.073	0.006***	-1.016	0.006	0.022***	0.014***	0.009	0.011	0.045	-0.002	-0.002	0.500	1.979	2.501***	0.090
Svaziland	4.047***	-0.138***	0.316***	0.021**	-0.001***	0.001***	-0.073	0.001	-0.018	0.025***	0.055**	0.939	2.133	4.252*	0.002
Tayland	3.373*	0.898	-0.031	0.246**	-1.625*	0.492**	-0.085	0.003***	0.018	-0.008	-0.060	0.727	1.847	1.848***	0.087
Tunus	23.914*	0.174*	0.043*	0.007	0.143*	-0.036**	-0.027	0.035*	0.005	0.077*	0.013	0.961	1.923	9.192*	0.002
Türkiye	8.924**	0.009***	0.375**	0.129**	0.170**	-0.002***	0.145***	0.126***	0.109**	0.096	0.222	0.899	2.175	17.732*	0.004
Ukrayna	0.391	0.025	0.022	0.011	0.017	-0.026	-0.003	-0.003	0.008	0.001	-0.034	0.456	1.622	0.207	0.985
Venezuela	7.583***	-0.678***	-0.385	-1.145***	-0.780	0.228**	-0.193	0.134	-0.069	0.439**	0.714***	0.827	2.162	4.971*	0.003
Vietnam	-0.301	0.023	-0.002	0.006	0.005***	0.002	0.003	0.012	0.042	0.034	0.004	0.626	2.153	1.909	0.279
Yemen	-1.008	0.008	-0.012	0.001	-0.003***	0.001***	0.009**	-0.003	0.061	0.001	0.001	0.586	2.000	1.921***	0.094
Zambiya	0.753	-0.016	0.009	0.007	-0.016	0.005	0.008	-0.003	0.010	0.020	0.009	0.594	1.969	0.879	0.592
AZGELİŞMİŞ ÜLKELER															
Bangladeş	0.086	-0.005***	0.001	-0.006	-0.001***	0.003***	0.001	0.001	-0.001	-0.003	0.001	0.791	1.815	2.280**	0.036
Benin	1.322**	-0.012	0.003	0.026**	-0.005**	0.030**	-0.031**	0.003	-0.023	0.004	0.004	0.875	2.194	17.654**	0.044
B. Faso	-0.027	-0.005	0.001	0.001	-0.001	0.002	-0.001	0.001	0.001	-0.001	0.001	0.448	2.059	0.487	0.849
Burundi	-0.229**	-0.005**	0.001	-0.001**	-0.002***	0.001***	-0.001	-0.001	-0.001	-0.002	0.003	0.789	1.827	16.933**	0.047
Kamboçya	-0.942	0.001	0.004	-0.002	-0.014***	0.002***	0.003	0.002	-0.001	0.004	-0.005***	0.608	2.183	2.566***	0.084

Tablo 4.18. Bireysel Ülkelere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (Devam)

Ülkeler	C	EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK	R ²	DW	F	Prob(F)
Çad	2.051*	0.127	-0.097**	-0.032**	-0.136**	0.061**	0.022	0.004	-0.030***	-0.274*	-0.192**	0.904	1.867	5.714**	0.022
Dem.Kon.Cum	0.132	0.005	0.002	-0.003	0.007	-0.001	-0.001	-0.001	-0.003	-0.004	0.001	0.615	2.057	0.960	0.545
Etiyopya	-0.473	0.008	-0.013	0.001	-0.016***	0.001***	-0.001	-0.042	-0.006	0.053	-0.081	0.748	2.054	1.922***	0.093
Gambiya	3.676**	0.087	-0.016	-0.057	-0.028	0.020***	0.028	-0.010***	-0.002	-0.016	-0.013	0.606	1.995	1.882***	0.086
Gine	-2.693**	-0.011*	-0.001	0.001	-0.047*	0.004**	0.003	0.003	0.002	0.002	-0.002	0.860	2.197	3.700***	0.061
Haiti	-0.142	-0.012	0.061	0.001	-0.007	-0.001	0.001	0.005	-0.001	0.076	0.007	0.417	1.674	1.253	0.391
Kenya	-0.979	-0.032***	0.001	0.007	-0.030***	0.091***	0.018	-0.006	-0.002	-0.001	-0.038	0.861	1.985	2.532**	0.046
Madagaskar	0.566	0.051	0.004	0.046	-0.061***	0.109**	-0.078	0.042	0.361	0.003	-0.033	0.774	1.818	2.136**	0.031
Malavi	1.412***	-0.077***	0.083	0.062	-0.206**	0.111***	0.001	0.002	0.004	-0.017	0.036	0.712	1.876	1.996***	0.079
Mali	0.771	0.006	-0.026	0.044	0.094	0.001	-0.023	0.041	-0.068	-0.049	-0.037	0.510	1.714	0.875	0.361
Mozambik	0.313	0.001	-0.056	0.002	-0.049	0.006	-0.012	0.014	-0.007	0.019	-0.046	0.499	1.601	0.712	0.298
Nepal	2.004***	-0.106***	0.004	-0.078	-0.016***	0.003***	0.001	-0.071***	-0.003	-0.012	0.006	0.801	1.878	2.116***	0.099
Nijer	-0.912	0.070	0.212	-0.004	-0.012	-0.069	0.007	-0.081	0.001	0.016	0.001	0.570	1.702	1.176	0.763
Ruanda	1.011	-0.047	-0.001	-0.045	-0.216***	0.079***	-0.001	0.032	0.036	-0.002	0.060	0.771	1.898	2.042***	0.076
Sierra Leone	0.048	-0.776	0.004	-0.038	-0.097	0.056***	-0.001	-0.041	-0.086	-0.001	-0.040	0.591	1.870	1.616	0.210
Tanzanya	-0.976	-0.868	0.038	0.042	0.101	0.061	0.002	-0.006	0.042	0.004	0.023	0.416	1.774	1.740	0.396
Uganda	-0.668	-1.079***	0.093	-0.110***	-0.076***	0.170**	0.003	0.077	-0.021	-0.007	-0.001	0.799	1.992	3.072*	0.003
Zimbabve	0.791	0.039	-0.037	0.176	0.012	0.001	-0.007	0.001	0.089	0.004	0.009	0.573	1.800	1.646	0.274

Not: *, ** ve *** işaretleri sırasıyla ilgili değişkenin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Otokorelasyon problemini ortadan kaldırabilmek amacıyla modellere AR(1) süreci dahil edilmiştir.

Bireysel ülkelere ilişkin regresyon analizlerinin yanı sıra, iktisadi özgürlük kriterlerinin hangi ülkeler bakımından anlamlı sonuçlar verdiğinin net olarak anlaşılabilmesi amacıyla Tablo 4.19 hazırlanmıştır.

Tablo 4.19. Ekonomik Özgürlük Değişkenleri Bazında Katsayısı Anlamlı Bulunan Ülkeler

GELİŞMİŞ ÜLKELER									
EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK
Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya
Avusturya	Barbados	Avusturya	Avusturya	Avusturya	Avusturya	Avusturya	Avusturya	Avusturya	Avusturya
Bahamalar	Brezilya	Bahamalar	Bahreyn	Bahamalar	Barbados	Bahamalar	Bahreyn	Belçika	Barbados
Bahreyn	Kanada	Bahreyn	Barbados	Bahreyn	Belçika	Brezilya	Kanada	Kanada	Belçika
Belçika	Şili	Belçika	Belçika	Belçika	Kıbrıs	Hırvatistan	Şili	Şili	Kanada
Brezilya	Danimarka	Brezilya	Brezilya	Kanada	Çek Cum.	Kıbrıs	Danimarka	Hırvatistan	Çek Cum.
Kanada	Estonya	Kanada	Kanada	Şili	Danimarka	Estonya	Finlandiya	Kıbrıs	Estonya
Şili	Almanya	Şili	Çek Cum.	Hırvatistan	Finlandiya	Finlandiya	Fransa	Danimarka	Almanya
Çek Cum.	İrlanda	Hırvatistan	Danimarka	Kıbrıs	Fransa	Macaristan	Almanya	Estonya	İzlanda
Danimarka	İtalya	Kıbrıs	Fransa	Çek Cum.	Almanya	İzlanda	Yunanistan	Finlandiya	İrlanda
Estonya	Malta	Çek Cum.	Hong-Kong	Danimarka	Macaristan	İtalya	İzlanda	Fransa	İtalya
Finlandiya	Y. Zelanda	Danimarka	Macaristan	Finlandiya	İzlanda	Letonya	İrlanda	Almanya	Letonya
Fransa	Umman	Estonya	İzlanda	Fransa	İrlanda	Lüksemburg	İsrail	Macaristan	Litvanya
Almanya	S.Arabistan*	Finlandiya	İtalya	Almanya	İtalya	Norveç	İtalya	Japonya	Malta
Yunanistan	Singapur	Fransa	Kuveyt*	Hong-Kong*	Japonya	Polonya	Japonya	Litvanya	Y. Zelanda
Hong-Kong	İsveç	Almanya	Letonya	Macaristan	Kuveyt	Singapur	Litvanya	Hollanda	Norveç
İzlanda*	İsviçre	Yunanistan	Litvanya	İzlanda	Litvanya	Slovakya	Lüksemburg	Y. Zelanda	Umman
İrlanda	İngiltere	Hong-Kong	Lüksemburg	İrlanda	Hollanda	İspanya	Malta	Norveç	Rusya
İtalya		Macaristan	Malta*	İsrail*	S.Arabistan	İsviçre	Norveç	Umman	Singapur
Japonya		İzlanda	Hollanda	İtalya*	İspanya	Tri & Tob	Portekiz	Polonya	İsviçre
Kuveyt		İrlanda	Y. Zelanda	Japonya*	İsveç	ABD	Rusya*	Rusya	Tri & Tob
Letonya		İsrail	Norveç*	Kuveyt*	İsviçre		S.Arabistan*	S.Arabistan	BAE
Litvanya		İtalya	Polonya	Litvanya	İngiltere		İspanya	İsveç	Uruguay
Lüksemburg		Japonya	Rusya	Lüksemburg	ABD		İsveç	İsviçre	
Malta		Letonya	S.Arabistan	Hollanda			İsviçre	BAE	
Hollanda		Litvanya	Slovakya	Norveç			BAE	İngiltere	
Y. Zelanda		Lüksemburg	İsviçre	Umman*			İngiltere	ABD	
Norveç		Malta	BAE	Portekiz*			ABD		
Polonya		Hollanda	ABD	Rusya			Uruguay		
Portekiz		Y. Zelanda	Uruguay	S.Arabistan*					
Rusya		Norveç		Slovakya					
Singapur		Polonya		Slovenya					
Slovenya		Portekiz		İspanya					
İspanya		Rusya		İsveç					
İsveç		S.Arabistan*		İsviçre					
İsviçre		Singapur		Tayvan*					
Tayvan		Slovenya		Tri & Tob					
Tri & Tob		İspanya		İngiltere					
BAE		İsviçre		ABD					
İngiltere		Tayvan		Uruguay					
ABD		Tri & Tob							
Uruguay		BAE							
		ABD							
		Uruguay							
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER									
Angola	Arnavutluk	Cezayir	Cezayir*	Cezayir*	Arnavutluk	Cezayir*	Angola	Arjantin	Angola
Azerbaycan	Arjantin	Angola	Arjantin*	Angola*	Arjantin	Arjantin	Arjantin	Azerbaycan	Azerbaycan
Belize	Belize	Arjantin	Ermenistan*	Arjantin*	Azerbaycan	Ermenistan	Azerbaycan	Belize	Belize
Bolivya	Kongo Cm.*	Bolivya	Azerbaycan*	Ermenistan*	Fiji	Azerbaycan	Cibuti	Bolivya	Bolivya
Bulgaristan	El Salvador	Bulgaristan	Belarus*	Azerbaycan	Gana	Belarus	Gürcistan	Botsvana	Fiji
Kamerun	Endonezya	Kamerun	Belize*	Belarus*	Endonezya	Kamerun	Guatemala	Guatemala	Gana
Çin	P.Yeni Gine	Çin	Botsvana*	Belize*	Lesotho	Çin	Lesotho	Endonezya	Guatemala
Domin.Cum.	Svaziland	Kosta Rika	Çin*	Bolivya*	P.Yeni Gine	Ekvador	Nikaragua	Lesotho	Ürdün*
Ekvador	Tunus	Fildişi Sah.	Kolombiya*	Botsvana*	Senegal	Guatemala	Nijerya	Moldova	Lesotho
El Salvador	Türkiye	Ekvador	Kongo Cm.*	Bulgaristan*	Türkiye	Honduras	Romanya	Romanya	Libya
Fiji		Mısır	Kosta Rika*	Kamerun*	Yemen	Endonezya	Türkiye	Senegal*	Moldova
Gürcistan		Gürcistan	Fildişi Sah.*	Çin*		Jameika		Svaziland	Svaziland
Guatemala		Gana	Cibuti*	Kolombiya*		Ürdün		Tunus	Venezuela
Honduras		Hindistan	Mısır*	Kosta Rika*		Malezya		Venezuela	
Hindistan		Irak	El Salvador*	Fildişi Sah.*		Mauritanya			
Endonezya		Ürdün	Gabon*	Domin.Cum.		Meksika			
Jameika		Lübnan	Guatemala*	Ekvador*		Moldova			
Lübnan		Lesotho	Guyana*	Mısır		Mogolistan			
Libya		Malezya	Honduras*	El Salvador*		Pakistan			
Mauritanya		Mauritanya	Hindistan*	Gabon*		P.Yeni Gine			
Meksika		Meksika	Irak*	Gana*		Paraguay			
Fas		Moldova	Lesotho*	Guatemala*		Filipinler			
Nijerya		Fas	Libya*	Guyana*		Romanya			
Panama		Nijerya	Mauritanya	Honduras*		G. Afrika			

Tablo 4.19. Ekonomik Özgürlük Değişkenleri Bazında Katsayısı Anlamlı Bulunan Ülkeler (Devam)

EÖ	İYÖ	TÖ	MÖ	KH	PÖ	YÖ	FÖ	MH	YK
P.Yeni Gine		Pakistan	Meksika*	Hindistan*		Tayland			
Romanya		P.Yeni Gine	Moğolistan*	Endonezya		Tunus			
Senegal		Paraguay	Fas*	Irak*		Türkiye			
Surinam		Peru	Namibya*	Jameika*					
Svaziland*		Filipinler	Nijerya*	Lübnan*					
Tunus		Romanya	Panama*	Lesotho*					
Türkiye		Senegal	Peru*	Libya*					
Venezuela*		Svaziland	Filipinler*	Malezya*					
		Tayland	G. Afrika*	Mauritanya					
		Türkiye	Sri Lanka*	Meksika*					
		Venezuela*	Sudan*	Moldova*					
			Surinam*	Moğolistan*					
			Svaziland*	Fas*					
			Tayland*	Namibya*					
			Tunus	Nijerya*					
			Türkiye	Pakistan*					
			Vietnam	Panama*					
			Yemen*	P.Yeni Gine					
				Paraguay					
				Peru*					
				Filipinler*					
				Romanya*					
				Senegal*					
				G. Afrika*					
				Sri Lanka*					
				Sudan*					
				Surinam*					
				Svaziland*					
				Tayland*					
				Tunus					
				Türkiye					
				Venezuela*					
				Yemen*					
AZGELİŞMİŞ ÜLKELER									
Bangladeş*	Çad*	Benin	Bangladeş*	Bangladeş*	Benin*	Gambiya*	Çad*	Çad*	Kamboçya*
Burundi*		Burundi*	Benin*	Benin*		Nepal*			Çad*
Gine*		Çad*	Burundi*	Burundi*					
Kenya*		Uganda*	Kamboçya*	Kamboçya*					
Malavi*			Çad*	Çad*					
Nepal*			Etiyopya*	Etiyopya*					
Uganda*			Gine*	Gine*					
			Kenya*	Kenya*					
			Madagaskar*	Madagaskar*					
			Malavi*	Malavi*					
			Nepal*	Nepal*					
			Ruanda*	Ruanda*					
			Uganda*	Uganda*					
				Sierra Leone*					
				Uganda*					

Not: Tabloda yer alan * işareti, ilgili ülkenin değişkenine ait katsayısının işaretinin beklentiler dahilinde olmadığını yansıtmaktadır.

Tablo 4.19'dan da görüleceği üzere, gelişmiş ülkeler iktisadi özgürlük kriterlerinin çoğunu bünyelerinde barındırmakta, gelişmekte olan ülkeler ekonomik, ticari, yatırımsal, finansal ve mali özgürlüklerin yanı sıra kamusal harcamalar düzeyindeki kriterler bazında daha baskın bir etki sergilemekte, azgelişmiş ülkeler ise mali özgürlükler ile kamusal harcamalar düzeyinde bir yoğunluk göstermektedirler.

İktisadi özgürlük kriterleri bazında katsayısı anlamlı bulunan ülkelerin tespit edilmesinin yanı sıra, bireysel ülkelerin sahip oldukları ve istatistiki bakımdan anlamlı bulunan iktisadi özgürlük değişkenleri de belirlenmiş ve Tablo 4.20'de sunulmuştur.

Tablo 4.20. Ülkeler Bazında Çeşitli Ekonomik Özgürlük Katsayısı Anlamlı Bulunan Değişkenler

GELİŞMİŞ ÜLKELER			
Ülkeler	Değişkenler	Ülkeler	Değişkenler
Avustralya	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ, MH, YK	Kuveyt	EÖ, MÖ*, KH*, PÖ
Avusturya	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ, MH, YK	Letonya	EÖ, TÖ, MÖ, YÖ, YK
Bahamalar	EÖ, TÖ, KH, YÖ	Litvanya	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, FÖ, MH, YK
Bahreyn	EÖ, TÖ, MÖ, KH, FÖ	Lüksemburg	EÖ, TÖ, MÖ, KH, YÖ, FÖ
Barbados	İYÖ, MÖ, PÖ, YK	Malta	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ*, FÖ, YK
Belçika	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, MH, YK	Hollanda	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, MH
Brezilya	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, YÖ	Y. Zelanda	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, MH, YK
Kanada	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, KH, FÖ, MH, YK	Norveç	EÖ, TÖ, MÖ*, KH, YÖ, FÖ, MH, YK
Şili	EÖ, İYÖ, TÖ, KH, FÖ, MH	Umman	İYÖ, KH*, MH, YK
Hırvatistan	TÖ, KH, YÖ, MH	Polonya	EÖ, TÖ, MÖ, YÖ, MH
Kıbrıs	TÖ, KH*, PÖ, YÖ, MH	Portekiz	EÖ, TÖ, KH*, FÖ
Çek Cum.	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YK	Rusya	EÖ, TÖ, MÖ, KH, FÖ*, MH, YK
Danimarka	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, FÖ, MH	S. Arabistan	İYÖ*, TÖ*, MÖ, KH*, PÖ, FÖ*, MH
Estonya	EÖ, İYÖ, TÖ, YÖ, MH, YK	Singapur	EÖ, İYÖ, TÖ, YÖ, YK
Finlandiya	EÖ, TÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ, MH	Slovakya	MÖ, KH, YÖ
Fransa	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, FÖ, MH	Slovenya	EÖ, TÖ, KH
Almanya	EÖ, İYÖ, TÖ, KH, PÖ, FÖ, MH, YK	İspanya	EÖ, TÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ
Yunanistan	EÖ, TÖ, FÖ	İsveç	EÖ, İYÖ, KH, PÖ, FÖ, MH
Hong-Kong	EÖ, TÖ, MÖ, KH*	İsviçre	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, PÖ, YÖ, FÖ, MH, YK
Macaristan	TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, MH	Tayvan	EÖ, TÖ, KH*
İzlanda	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ, YK	Tri & Tob	EÖ, TÖ, KH, YÖ, YK
İrlanda	EÖ, İYÖ, TÖ, KH, PÖ, FÖ, YK	BAE	EÖ, TÖ, MÖ, FÖ, MH, YK
İsrail	TÖ, KH*, FÖ	İngiltere	EÖ, İYÖ, KH, PÖ, FÖ, MH
İtalya	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, KH*, PÖ, YÖ, FÖ, YK	ABD	EÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ, MH
Japonya	EÖ, TÖ, KH*, PÖ, FÖ, MH	Uruguay	EÖ, TÖ, MÖ, KH, FÖ, YK
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER			
Arnavutluk	İYÖ, PÖ	Ürdün	TÖ, YÖ, YK*
Cezayir	TÖ, MÖ*, KH*, YÖ*	Lübnan	EÖ, TÖ, KH*
Angola	EÖ, TÖ, KH*, FÖ, YK	Lesotho	TÖ, MÖ*, KH*, PÖ, FÖ, MH, YK
Arjantin	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ*, KH*, PÖ, YÖ, FÖ, MH	Libya	EÖ, MÖ*, KH*, YÖ
Ermenistan	MÖ*, KH*, YÖ	Malezya	TÖ, KH*, YÖ
Azerbaycan	EÖ, MÖ*, KH, PÖ, YÖ, FÖ, MH, YK	Mauritanya	EÖ, TÖ, MÖ, KH, YÖ
Belarus	MÖ*, KH*, YÖ	Meksika	EÖ, TÖ, MÖ*, KH*, YÖ
Belize	EÖ, İYÖ, MÖ*, KH*, MH, YK	Moldova	TÖ, KH*, YÖ, MH, YK
Bolivya	EÖ, TÖ, KH*, MH, YK	Mogolistan	MÖ*, KH*, YÖ
Botsvana	MÖ*, KH*, MH	Fas	EÖ, TÖ, MÖ*, KH*
Bulgaristan	EÖ, TÖ, KH*	Namibya	MÖ*, KH*
Kamerun	EÖ, TÖ, KH*, YÖ	Nikaragua	FÖ
Çin	EÖ, TÖ, MÖ*, KH*, YÖ	Nijerya	EÖ, TÖ, MÖ*, KH*, FÖ
Kolombiya	MÖ*, KH*	Pakistan	TÖ, KH*, YÖ
Kongo Cum.	İYÖ*, MÖ*	Panama	EÖ, MÖ*, KH*
Kosta Rika	TÖ, MÖ*, KH*	P.Yeni Gine	EÖ, İYÖ, TÖ, KH, PÖ, YÖ
Fildişi Sah.	TÖ, MÖ*, KH*	Paraguay	TÖ, KH, YÖ
Cibuti	MÖ*, FÖ	Peru	TÖ, MÖ*, KH*
Dominik Cm.	EÖ, KH	Filipinler	TÖ, MÖ*, KH*, YÖ
Ekvador	EÖ, TÖ, KH*, YÖ	Romanya	EÖ, TÖ, KH*, YÖ, FÖ, MH
Mısır	TÖ, MÖ*, KH	Senegal	EÖ, TÖ, KH*, PÖ, MH*
El Salvador	EÖ, İYÖ, MÖ*, KH*	G. Afrika	MÖ*, KH*, YÖ
Fiji	EÖ, PÖ, YK	Sri Lanka	MÖ*, KH*
Gabon	MÖ*, KH*	Sudan	MÖ*, KH*
Gürcistan	EÖ, TÖ, FÖ	Surinam	EÖ, MÖ*, KH*
Gana	TÖ, KH*, PÖ, YK	Svaziland	EÖ*, İYÖ, TÖ, MÖ*, KH*, MH, YK
Guatemala	EÖ, MÖ*, KH*, YÖ, FÖ, MH, YK	Tayland	TÖ, MÖ*, KH*, YÖ
Guyana	MÖ*, KH*	Tunus	EÖ, İYÖ, MÖ, KH, YÖ, MH
Honduras	EÖ, MÖ*, KH*, YÖ	Türkiye	EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ
Hindistan	EÖ, TÖ, MÖ*, KH*	Venezuela	EÖ*, TÖ*, KH*, MH, YK
Endonezya	EÖ, İYÖ, KH, PÖ, YÖ, MH	Vietnam	MÖ
Irak	TÖ, MÖ*, KH*	Yemen	MÖ*, KH*, PÖ
Jameika	EÖ, KH*, YÖ		
AZGELİŞMİŞ ÜLKELER			
Bangladeş	EÖ*, MÖ*, KH*	Kenya	EÖ*, MÖ*, KH*
Benin	TÖ, MÖ*, KH*, PÖ*	Madagaskar	MÖ*, KH*
Burundi	EÖ*, TÖ*, MÖ*, KH*	Malavi	EÖ*, MÖ*, KH*
Kamboçya	MÖ*, KH*, YK*	Nepal	EÖ*, MÖ*, KH*, YÖ*
Çad	İYÖ*, TÖ*, MÖ*, KH*, FÖ*, MH*, YK*	Ruanda	MÖ*, KH*
Etiyopya	MÖ*, KH*	Sierra Leone	KH*
Gambiya	KH*, YÖ*	Uganda	EÖ*, TÖ*, MÖ*, KH*
Gine	EÖ*, MÖ*, KH*		

Not: Tabloda yer alan * işareti, ilgili ülkenin değişkenine ait katsayının işaretinin beklentiler dahilinde olmadığını yansıtmaktadır.

Tablodan da görülebileceği üzere, gelişmiş ülkelerin birçoğu iktisadi özgürlük kriterlerinin büyük bir kısmını sağlamış, gelişmekte olan ülkeler genellikle ekonomik, ticari, yatırımsal ve finansal özgürlüklerin yanı sıra kamusal harcamalara ilişkin göstergeleri bünyesinde barındırmış ve azgelişmiş ülkeler ise mali özgürlükler ile kamusal harcamaları kullanarak iktisadi büyüme süreçlerine ivme kazandırmaya çalışmışlardır.

4.3.2. Panel Veri Analizlerine İlişkin Uygulama Bulguları

Çalışmanın bu kısmında; gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin yanı sıra herhangi bir ülke grubu ayırımına gidilmeksizin modellere dahil edilen tüm ülkelere ilişkin panel veri analizlerine yer verilecektir.

4.3.2.1. Gelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Zaman serisi analizlerinde olduğu gibi panel veri analizleri de değişkenlerin durağan olup olmadıklarının araştırıldığı birim kök testleri ile başlamaktadır. Bu kapsamda Tablo 4.21, panel veri değişkenlerine ilişkin çeşitli birim kök test sonuçlarını yansıtmaktadır. Analiz bulguları, dikkate alınan birim kök testleri için ilgili değişkenlerin bir kısmının seviye değerinde ve diğer bir kısmının ise birinci fark değerinde durağan olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hadri Z İstatistiği'ne göre, model kapsamında değerlendirilen tüm değişkenler birinci fark değerlerinde durağan çıkmışlardır.

Tablo 4.21. Gelişmiş Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	LLC t İstatistiği				Breitung t İstatistiği				IPS W İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	-2.894*	-	50	769	5.410	-3.647*	50	703	-1.369***	-	50	769
EÖ	-3.383*	-	50	816	1.117	-9.841*	50	730	-2.374*	-	50	816
İYÖ	-4.862*	-	50	835	-1.410***	-	50	785	-2.104**	-	50	835
TÖ	-7.854*	-	50	820	-4.766*	-	50	770	-4.527*	-	50	820
MÖ	-57.582*	-	49	807	-0.996	-5.950*	49	726	-10.834*	-	49	807
KH	0.062	-12.910*	50	772	7.338	-6.106*	50	722	0.726	-11.898*	50	772
PÖ	-16.037*	-	50	820	0.979	-10.814*	50	729	-4.124*	-	50	820
YÖ	-2.317**	-	40	659	-0.530	-12.585*	41	608	-1.086	-12.631*	41	649
FÖ	-4.954*	-	40	662	-1.514***	-	40	622	-2.162**	-	40	662
MH	0.036	-15.616*	25	394	0.669	-9.328*	27	395	0.862	-13.040*	27	422
YK	-4.783*	-	49	787	-0.937	-9.003*	50	722	-4.948*	-	49	787
Değişkenler	ADF – Fisher χ^2 İstatistiği				PP – Fisher χ^2 İstatistiği				Hadri Z İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	110.613	212.003*	50	753	46.616	339.955*	50	800	11.192	-0.130	50	850
EÖ	137.522*	-	50	816	145.520*	-	50	850	12.517	-0.140	50	850
İYÖ	133.528**	-	50	835	162.504*	-	50	850	10.184	-3.224	50	900
TÖ	160.697*	-	50	820	160.396*	-	50	850	9.842	-2.602	50	850
MÖ	172.016*	-	49	807	134.371*	-	49	833	9.847	-4.144	49	833
KH	115.906	324.254*	50	772	91.493	459.136*	50	800	13.241	-8.818	50	850
PÖ	131.222**	-	50	820	102.425	473.971*	50	800	15.965	-9.711	50	850
YÖ	99.183***	-	40	659	76.574	368.670*	46	736	10.966	-4.104	47	799
FÖ	114.610*	-	40	662	101.047	400.506*	44	704	11.585	-9.358	45	765
MH	38.188	232.178*	27	422	106.898*	-	35	595	12.600	-7.696	35	595
YK	191.231*	-	49	787	160.096*	-	50	850	10.732	-12.454	50	850

Not: Fisher testleri için istatistik değerleri asimptotik χ^2 dağılımı, diğer dört test içinse asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilişi sırasında LLC, PP – Fisher ve Hadri testleri için Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Zaman serisi analizlerinde uzun dönemli ilişkileri araştırmak için kullanılan eşbütünleşme testleri, panel veri analizlerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.22, gelişmiş ülkeler için yapılan Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Analiz bulguları, Pedroni eşbütünleşme testi için ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğunu, Kao eşbütünleşme testi içinse herhangi bir eşbütünleşik ilişkinin geçerli olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo 4.22. Gelişmiş Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları

PEDRONİ EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Panel ν İstatistiği	-2.205	0.986	Grup ρ İstatistiği	11.691	0.997
Panel ρ İstatistiği	10.059	0.998	Grup PP İstatistiği	-14.865*	0.000
Panel PP İstatistiği	-4.368*	0.000	Grup ADF İstatistiği	-5.755*	0.000
Panel ADF İstatistiği	-5.162*	0.000			
KAO EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık			
Kao – ADF	-0.930	0.176			

Not: Tabloda yer alan * işareti, ilgili test istatistiğinin %1 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilmesi sırasında Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Panel veri değişkenleri arasında Pedroni eşbütünleşme testine göre uzun dönemli ilişkilerin bulunması, modele dahil edilen değişkenler arasında en azından tek yönlü de olsa bir nedensellik ilişkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.23, gelişmiş ülkelerin panel veri değişkenleri için yapılan Granger nedensellik test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.23. Gelişmiş Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık	Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık
KBGSYİH – EÖ(1)	-	0.059	0.807	KBGSYİH – PÖ(1)	-	0.474	0.491
EÖ – KBGSYİH(1)	→	2.197***	0.083	PÖ – KBGSYİH(1)	→	2.505**	0.033
KBGSYİH – İYÖ(1)	→	21.766*	0.000	KBGSYİH – YÖ(1)	-	0.065	0.798
İYÖ – KBGSYİH(1)	-	0.217	0.640	YÖ – KBGSYİH(1)	→	6.201**	0.013
KBGSYİH – TÖ(1)	-	0.0905	0.341	KBGSYİH – FÖ(1)	-	0.382	0.536
TÖ – KBGSYİH(1)	→	2.299***	0.098	FÖ – KBGSYİH(1)	→	2.791**	0.028
KBGSYİH – MÖ(1)	-	0.553	0.456	KBGSYİH – MH(3)	-	0.563	0.639
MÖ – KBGSYİH(1)	→	2.031***	0.095	MH – KBGSYİH(1)	→	3.806*	0.004
KBGSYİH – KH(1)	-	0.087	0.767	KBGSYİH – YK(1)	→	2.694***	0.074
KH – KBGSYİH(1)	→	2.643**	0.041	YK – KBGSYİH(1)	→	6.681*	0.009

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlara göre; KBGSYİH ile EÖ, İYÖ, TÖ, MÖ, KH, PÖ, YÖ, FÖ ve MH arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Bu sonuç, gelişmiş ülkelerdeki yüksek oranlı iktisadi özgürlük düzeylerinin,

finansal piyasalar üzerindeki sınırların kaldırılmasının, iç ve dış ticarete yüksek oranlı liberalizasyonun, piyasa mekanizmasının etkin işlerliğini sağlayan düşük vergi oranlarının, özel sektörün nispeten daha fazla egemenliği altında bulunan serbest pazar sisteminin, güçlü paraya ulaşabilme ve bununla ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğinin, yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanan yatırım yapabilme özgürlüklerinin ve mülkiyet haklarının etkin bir şekilde güvence altına alınmasının iktisadi büyüme süreci üzerinde yarattığı etkileri göstermektedir. İfade edilen unsurlar yardımıyla sağlanan üretim ve talep artışları, ticaret hacminin yükselmesi, reel piyasaların yükselen bir ivme kazanması, yerli ve yabancı yatırımcılar eliyle finansal derinliğin sağlanması, devletin piyasalar üzerindeki hükümrancılık gücünün azalarak özel sektör yatırımlarının ve buna bağlı olarak da istihdam düzeyinin artması, güçlü paraya ulaşılabilmesi ile sağlanan tasarruf kapasitesinin ve yatırım düzeyinin yükselmesi ve elde edilen birikimlerin mülki haklar kapsamında korunması sonucunda görünmez el mekanizmasının optimum şekilde işlemesi sağlanmakta ve büyüme dinamizmine büyük bir ivme kazandırılmaktadır. Bunun yanı sıra, KBGSYİH ile YK değişkenleri arasında ortaya çıkan çift yönlü nedensellik ilişkisi, büyüme süreci ile yolsuzlukların önlenmesi arasında karşılıklı bir sebep – sonuç döngüsünün olduğunu ifade etmektedir. Gelişmiş ülkelerde, yolsuzlukların büyük oranda engellenmesine bağlı olarak iktisadi büyümenin hızlanması ile birlikte gelir dağılımı nispeten daha adil olmakta, kişi başına düşen gelir miktarı yükselmekte, bu durum yolsuzluk oranlarındaki azalmayı güçlendirici bir etki yaratmakta ve sonuç olarak da pozitif bir döngü ortaya çıkmaktadır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesini takiben, KBGSYİH üzerinde etkili olan çeşitli özgürlük kriterlerinin büyüklüğünü saptayabilmek amacıyla sabit ve tesadüfi etkili modellerden yararlanılmış ve analiz bulguları Tablo 4.24’de sunulmuştur. Değişkenler arasında, Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarına göre uzun dönemli ilişkilerin edilmesi nedeniyle model çözümlemelerinde hata düzeltme mekanizmasına da yer verilmiştir.

Tablo 4.24. Gelişmiş Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları

SABİT ETKİLİ MODEL			TESADÜFİ ETKİLİ MODEL		
Değişken	Katsayı	t - İstatistiği	Değişken	Katsayı	t - İstatistiği
C	-24.587*	-4.293	C	-61.725*	-31.199
EÖ	0.088***	2.043	EÖ	0.049***	2.096
İYÖ	0.051**	2.890	İYÖ	0.017*	8.880
TÖ	0.383*	8.532	TÖ	0.596*	38.958
MÖ	0.081***	1.797	MÖ	0.208*	12.483
ΔKH	-0.036***	-2.089	ΔKH	-0.046**	-2.240
PÖ	0.056***	2.175	PÖ	0.063*	3.090
ΔYÖ	0.064***	2.439	ΔYÖ	0.160*	9.688
FÖ	0.062***	1.686	FÖ	0.112*	8.233
ΔMH	0.007***	1.692	ΔMH	0.017***	1.971
YK	0.438*	11.019	YK	0.055*	3.495
EC(-1)	-0.907**	-2.166	EC(-1)	-0.973*	-3.590
Modele Ait Temel İstatistikler			Modele Ait Temel İstatistikler		
R^2 : 0.763 F : 92.500* $P(F)$: 0.000 DW : 2.044			R^2 : 0.944 F : 1229.747* $P(F)$: 0.000 DW : 2.024		
			Hausman Testi: 69.565 (0.000)		

Not: Değişkenler arasında eşbütünlük bir ilişki elde edildiğinden modellere hata düzeltme parametresi eklenmiş ve EC(-1) olarak adlandırılmıştır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır. Hausman testinde parantez içindeki değer, ilgili istatistiğe ait olasılık değerini yansıtmaktadır.

Model tahmin sonuçları incelendiğinde, Hausman testi doğrultusunda gelişmiş ülke grubu için sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Analiz sonuçlarının Granger nedensellik testi ile paralel bulguları yansıttığı model tahmininde, çeşitli ekonomik özgürlük düzeyleri ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü ve istatistiki bakımdan anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. KH değişkenine ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, gelişmiş ülkelerde kamusal harcama düzeyinin azalmasına bağlı olarak iktisadi büyümenin hızlanacağını yansıtmaktadır ki, bu sonuç iktisadi beklentileri karşılamaktadır. Genel olarak belirtmek gerekirse, gelişmiş ülkelerde yaşanan geniş çaplı iktisadi liberalizasyon olgusunun ekonomik büyüme sürecine büyük bir dinamizm kazandırdığı söylenebilmektedir. Modelin açıklayıcılık gücünün oldukça yüksek olması, bir bütün halinde anlamlılığı yansıtmaması ve otokorelasyon problemine yer vermemesi ise ifade edilmesi gereken bir başka hususu yansıtmaktadır. İlaveten, modelde yer alan hata düzeltme mekanizmasına ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, kısa dönemde ekonomik özgürlük bazında ortaya çıkabilecek olan makro iktisadi dengesizliklerin uzun dönemde düzeltilebileceğini ifade etmektedir.

4.3.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Tablo 4.25, gelişmekte olan ülkelere ilişkin çeşitli panel birim kök test bulgularını yansıtmaktadır.

Tablo 4.25. Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	LLC t İstatistiği				Breitung t İstatistiği				IPS W İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	-2.088**	-	71	1149	13.171	-7.274*	71	1030	5.123	-16.209*	71	1101
EÖ	-4.396*	-	71	1154	-1.017	-12.529*	71	1048	-3.570*	-	71	1154
İYÖ	-0.473	-28.186*	68	1070	4.279	-10.436*	71	1035	-0.069	-17.733*	71	1106
TÖ	-27.692*	-	71	1164	-1.925**	-	71	1093	-12.043*	-	71	1164
MÖ	-6.559*	-	70	1147	-2.997*	-	70	1077	-5.030*	-	70	1147
KH	-6.912*	-	71	1158	2.184	-7.364*	71	1034	-6.071*	-	71	1158
PÖ	-16.705*	-	70	1144	0.258	-9.252*	70	1017	-7.697*	-	70	1144
YÖ	-1.861**	-	60	986	-3.595*	-	60	926	-1.466***	-	60	986
FÖ	-4.882*	-	58	964	-5.069*	-	58	906	-3.364*	-	58	964
MH	-3.871*	-	48	801	-0.980	-16.605*	55	810	-1.157	-17.564*	55	865
YK	-10.908*	-	68	1105	-3.436*	-	68	1037	-11.329*	-	68	1105
Değişkenler	ADF – Fisher χ^2 İstatistiği				PP – Fisher χ^2 İstatistiği				Hadri Z İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	80.698	478.996*	71	1096	64.191	583.363*	71	1136	16.943	-0.365	71	1207
EÖ	205.028*	-	71	1154	170.228***	-	71	1207	13.935	-0.817	71	1207
İYÖ	163.269	999.676*	71	1118	121.114	1043.09*	71	1136	14.326	-0.161	71	1207
TÖ	316.223*	-	71	1164	239.668*	-	70	1190	12.420	-0.346	71	1207
MÖ	237.325*	-	70	1147	239.668*	-	70	1190	11.694	-0.672	70	1190
KH	273.501*	-	71	1158	241.287*	-	71	1207	13.112	-1.735	71	1207
PÖ	264.054*	-	70	1144	181.160**	-	70	1190	15.749	-1.258	70	1190
YÖ	137.456	905.165*	60	946	113.030	1080.31*	68	1088	12.220	-0.205	68	1156
FÖ	171.717*	-	58	964	197.782*	-	64	1088	12.888	-0.974	64	1088
MH	119.859***	-	48	801	120.794	867.996*	57	912	12.655	-0.883	62	1054
YK	354.062*	-	68	1105	312.434*	-	69	1173	13.203	-0.858	69	1173

Not: Fisher testleri için istatistik değerleri asimptotik χ^2 dağılımı, diğer dört test içinse asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilişi sırasında LLC, PP – Fisher ve Hadri testleri için Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Panel birim kök testleri sonuçları, ilgili değişkenlerin bir kısmının seviye değerinde ve diğer bir kısmının ise birinci fark değerinde durağan olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hadri Z İstatistiği'ne göre, model kapsamında değerlendirilen tüm değişkenler birinci fark değerlerinde durağan çıkmışlardır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri araştırmak için kullanılan eşbütünleşme testlerinden panel veri analizlerinde de yararlanılmaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.26, gelişmekte olan ülkeler için yapılan Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Analiz bulguları, her iki panel eşbütünleşme testi için ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 4.26. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları

PEDRONİ EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Panel ν İstatistiği	-10.904	0.982	Grup ρ İstatistiği	12.130	0.914
Panel ρ İstatistiği	6.209	0.974	Grup PP İstatistiği	-56.130*	0.000
Panel PP İstatistiği	-64.627*	0.000	Grup ADF İstatistiği	-19.637*	0.000
Panel ADF İstatistiği	-31.882*	0.000			
KAO EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık			
Kao – ADF	-5.037*	0.000			

Not: Tabloda yer alan * işareti, ilgili test istatistiğinin %1 önem düzeyinde istatistikî bakımdan anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edildiği sırada Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Panel veri değişkenleri arasında Pedroni ve Kao eşbütünleşme testlerine göre uzun dönemli ilişkilerin bulunması, modele dahil edilen değişkenler arasında en azından tek yönlü de olsa bir nedensellik ilişkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.27, gelişmekte olan ülkelerin panel veri değişkenleri için yapılan Granger nedensellik test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.27. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık	Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık
KBGSYİH – EÖ(1)	-	0.015	0.901	KBGSYİH – PÖ(1)	-	0.485	0.485
EÖ – KBGSYİH(1)	→	5.353**	0.021	PÖ – KBGSYİH(1)	-	0.046	0.830
KBGSYİH – İYÖ(2)	→	3.324**	0.036	KBGSYİH – YÖ(1)	-	1.629	0.202
İYÖ – KBGSYİH(1)	-	0.555	0.573	YÖ – KBGSYİH(1)	→	9.264*	0.002
KBGSYİH – TÖ(1)	→	6.152**	0.013	KBGSYİH – FÖ(1)	-	1.749	0.186
TÖ – KBGSYİH(1)	→	22.109*	0.000	FÖ – KBGSYİH(1)	→	2.064**	0.041
KBGSYİH – MÖ(1)	-	1.517	0.218	KBGSYİH – MH(4)	-	1.778	0.105
MÖ – KBGSYİH(1)	→	4.430**	0.035	MH – KBGSYİH(1)	-	0.907	0.458
KBGSYİH – KH(1)	-	0.168	0.681	KBGSYİH – YK(1)	-	0.016	0.898
KH – KBGSYİH(1)	→	1.817***	0.079	YK – KBGSYİH(1)	-	0.749	0.386

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, KBGSYİH ile EÖ, İYÖ, KH, YÖ, MÖ ve FÖ değişkenleri ile tek yönlü; KBGSYİH ile TÖ değişkenleri arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiş ve özellikle de ticari özgürlükler ile kişi başına düşen gelirin karşılıklı güçlendirici olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde başta ekonomik özgürlükler olmak üzere sırasıyla ticari özgürlükler, iş yapma özgürlükleri, kamu kesimi harcamaları, yatırım özgürlükleri, mali özgürlükler ve finansal özgürlüklerin ulusal hasılayı etkiledikleri göze çarpmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler özellikle 1980'li yıllardan itibaren etkisini hissettirmeye başlayan üçüncü dalga küreselleşme hareketleri ile birlikte uluslararası alandaki ticaret, üretim ve finansal piyasalar ile olan sınırlarını kaldırmaya başlamışlar ve dünya piyasalarının yeniden yakalamaya çalıştığı liberalizasyon çabalarının bir başka aktörü olmaya gayret etmişlerdir. Uluslararası pazarlarda sahip olunan gücü koruyabilmek ve bu pazarlarda etkin bir rol oynayabilmek, rekabet gücünü artırmak yoluyla ticaretten elde edilen kazancı yükseltebilmek, yabancı sermayeyi daha fazla ülkeye çekebilmek, yerli ve yabancı sermayedarların gerek doğrudan ve gerekse de portföy yatırımlarının hızlanmasını sağlayabilmek ve tüm bu unsurlara bağlı olarak da iktisadi büyüme ve kalkınma dinamiklerini harekete geçirebilmek amacıyla girişilen liberal ekonomik yapılanma neticesinde sahip olunan iktisadi sistemlerde köklü değişimler yaşanmıştır. İçsel dinamiklere bağlı olarak gerçekleşen dönüşümlerin yanı sıra; IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların bu ülkeler üzerinde yarattığı baskı ile kabul ettirilen neo-liberal politika içerikli Washington Konsensüsü ve gelişmekte olan ülkelere ihtiyaç duydukları kaynakların temin edilmesinde dayatılan şartlılık ilkelerinin de etkisi olduğu göz ardı edilememektedir. Hangi nedenle olursa olsun, temelde gelişmekte olan ülkeler için dünya piyasalarına entegre olabilmek ve yeni trende uyum sağlayabilmek amacıyla gündeme getirilen ekonomik bazlı liberalizasyon hareketleri sonucunda ticari, finansal ve yatırım bazlı özgürlükçü sistemlere geçiş süreci başlamış ve iktisadi büyüme süreci üzerinde ekonomik özgürlükler, analiz sonuçlarını teyit eder biçimde pozitif yönlü katkılar sağlamıştır. İfade edilen bulguların yanı sıra, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki temel farklılık ise kamusal harcamalar ve devletin piyasa sistemi üzerinde vergileme yoluyla etkisini hissettirebildiği mali özgürlükler temelinde ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerden ayrı olarak, gelişmekte olan ülkelere piyasa mekanizmasının

işleyişi üzerinde etkin bir rol oynayan kamu sektörü, yapmış olduğu harcamalar vasıtasıyla makro iktisadi yapılanma üzerinde kendisini gösterebilmektedir. Bu ülkelerde yapılan kamusal harcamalar istihdam, üretim ve yatırım seviyesini artırmak suretiyle sermaye birikimini pozitif yönlü etkilemekte ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümeye artan bir ivme kazandırmaktadır. Bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla kamu sektörü tarafından toplanan vergi miktarının yükselmesi bir taraftan yeni yatırım harcamalarının yapılmasına olanak tanıyarak büyümeyi artırabilmekte, ancak diğer taraftan da piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozabilmektedir. Dolayısıyla, bu ülke grubu için etkin vergileme politikalarının oluşturulmasına büyük bir önem verilmesi gerekliliği vurgulanabilir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesini takiben, KBGSYİH üzerinde etkili olan çeşitli özgürlük kriterlerinin büyüklüğünü saptayabilmek amacıyla sabit ve tesadüfi etkili modellerden yararlanılmış ve analiz bulguları Tablo 4.28’de sunulmuştur. Değişkenler arasında, Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarına göre uzun dönemli ilişkilerin elde edilmesi nedeniyle model çözümlemelerinde hata düzeltme mekanizmasına da yer verilmiştir.

Tablo 4.28. Gelişmekte Olan Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları

SABİT ETKİLİ MODEL			TESADÜFİ ETKİLİ MODEL		
Değişken	Katsayı	t - İstatistiği	Değişken	Katsayı	t - İstatistiği
C	0.270	1.047	C	0.032	0.279
EÖ	0.040*	3.380	EÖ	0.018**	2.378
ΔİYÖ	0.005	1.457	ΔİYÖ	0.004	1.271
TÖ	0.006*	3.130	TÖ	0.005*	3.603
MÖ	-0.010*	-3.919	MÖ	-0.006*	-3.333
KH	0.002***	1.851	KH	0.001***	1.840
PÖ	0.006	1.053	PÖ	0.001	1.298
YÖ	0.005*	3.053	YÖ	0.001***	1.863
FÖ	0.002**	2.817	FÖ	0.003**	2.639
ΔMH	0.001	0.513	ΔMH	0.001	0.416
YK	0.005	1.017	YK	0.006	1.013
EC(-1)	-0.235*	-7.410	EC(-1)	-0.159*	-5.202
Modele Ait Temel İstatistikler			Modele Ait Temel İstatistikler		
R²: 0.737 F: 2.079* P(F): 0.000 DW: 2.017			R²: 0.757 F: 6.237* P(F): 0.000 DW: 1.994		
			Hausman Testi: 92.386 (0.000)		

Not: Değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki elde edildiğinden modellere hata düzeltme parametresi eklenmiş ve EC(-1) olarak adlandırılmıştır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır. Hausman testinde parantez içindeki değer, ilgili istatistiğe ait olasılık değerini yansıtmaktadır.

Model tahmin sonuçları incelendiğinde, Hausman testi doğrultusunda gelişmekte olan ülke grubu için sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir.

Analiz sonuçlarının Granger nedensellik testi ile paralel bulguları yansıttığı model tahmininde, çeşitli ekonomik özgürlük düzeyleri ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü ve istatistiki bakımdan anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. MÖ değişkenine ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, gelişmekte olan ülkelerde mali özgürlüklerin azalması ve dolayısıyla da devletin piyasa sistemi üzerindeki vergilendirme gücünün artmasına bağlı olarak iktisadi büyümenin hızlanacağını yansıtmaktadır. İlaveten, KH değişkenine ait katsayının pozitif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, gelişmekte olan ülkelerde kamusal harcama düzeyinin yükselmesi paralelinde iktisadi büyüme sürecinin ivme kazanacağını göstermektedir. Genel olarak belirtmek gerekirse, gelişmekte olan ülkelerde hem kamusal sektörün ve hem de nispeten liberalize edilmiş piyasa sisteminin işleyişi doğrultusunda iktisadi büyüme artırılmaya çalışılmaktadır. Modelin açıklayıcılık gücünün iyi bir ilişkiyi yansıtmaması, bir bütün halinde anlamlı olması ve otokorelasyon problemine yer vermemesi ise ifade edilmesi gereken bir başka hususu yansıtmaktadır. Ayrıca, modelde yer alan hata düzeltme mekanizmasına ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, kısa dönemde ekonomik özgürlük bazında ortaya çıkabilecek olan makro iktisadi dengesizliklerin uzun dönemde düzeltilebileceğini ifade etmektedir.

4.3.2.3. Azgelişmiş Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Tablo 4.29, azgelişmiş ülkelere ilişkin çeşitli panel birim kök test bulgularını yansıtmaktadır. Panel birim kök test sonuçları, ilgili değişkenlerin bir kısmının seviye değerinde ve diğer bir kısmının ise birinci fark değerinde durağan olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hadri Z İstatistiği'ne göre, model kapsamında değerlendirilen tüm değişkenler birinci fark değerlerinde durağan çıkmışlardır.

Tablo 4.29. Azgelişmiş Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	LLC t İstatistiği				Breitung t İstatistiği				IPS W İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	-0.957	-7.879*	23	359	5.612	-2.642*	23	335	2.520	-7.092*	23	358
EÖ	-4.193*	-	23	355	-1.803**	-	23	332	-4.833*	-	23	355
İYÖ	-2.334*	-	23	372	0.418	-7.827*	23	340	-2.133**	-	23	372
TÖ	-5.124*	-	23	371	-4.385*	-	23	348	-5.189*	-	23	371
MÖ	-6.412*	-	23	384	-0.108	-5.832*	23	339	-3.377*	-	23	384
KH	-2.283**	-	23	373	2.159	-3.695*	23	336	-2.207**	-	23	373
PÖ	-1.054	-15.888*	23	361	0.049	-6.376*	23	334	0.444	-10.159*	23	357
YÖ	0.792	-14.542*	13	208	-1.320***	-	18	280	0.337	-8.931*	19	302
FÖ	-0.998	-13.096*	12	185	-3.509*	-	21	325	-1.533***	-	21	346
MH	-2.711*	-	17	277	-2.031**	-	17	260	-2.362*	-	17	277
YK	-19.185*	-	23	386	-1.041	-9.253*	23	340	-5.285*	-	23	386
Değişkenler	ADF – Fisher χ^2 İstatistiği				PP – Fisher χ^2 İstatistiği				Hadri Z İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	25.384	161.631*	23	359	11.101	179.446*	23	368	10.000	-1.076	23	391
EÖ	100.604*	-	23	355	76.632*	-	23	391	6.967	-1.195	23	391
İYÖ	63.188**	-	23	372	56.790	381.103*	23	368	6.351	-0.805	23	391
TÖ	102.902*	-	23	371	129.524*	-	23	391	5.399	-0.293	23	391
MÖ	85.937*	-	23	384	76.580*	-	23	391	8.044	-1.379	23	391
KH	66.143**	-	23	373	54.068	375.142*	23	368	6.757	-0.875	23	391
PÖ	40.821	291.562*	23	361	51.346	306.418*	23	368	8.623	-0.270	23	391
YÖ	27.761	272.575*	18	288	50.775	313.303*	21	336	6.031	-0.690	22	374
FÖ	55.145***	-	21	346	32.487	316.518*	21	336	6.317	-1.241	21	357
MH	53.241**	-	17	277	68.134*	-	19	323	7.852	-0.307	19	323
YK	68.580**	-	23	386	47.246	366.891*	23	368	6.739	-0.659	23	391

Not: Fisher testleri için istatistik değerleri asimptotik χ^2 dağılımı, diğer dört test içinse asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilişi sırasında LLC, PP – Fisher ve Hadri testleri için Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri araştırmak için kullanılan eşbütünleşme testlerinden panel veri analizlerinde de yararlanılmaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.30, az gelişmiş ülkeler için yapılan Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Analiz bulguları, her iki panel eşbütünleşme testi için ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 4.30. Az gelişmiş Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları

PEDRONİ EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Panel v İstatistiği	-4.804	1.000	Grup ρ İstatistiği	6.908	1.000
Panel ρ İstatistiği	4.923	1.000	Grup PP İstatistiği	-21.500*	0.000
Panel PP İstatistiği	-14.641*	0.000	Grup ADF İstatistiği	-8.949*	0.000
Panel ADF İstatistiği	-9.541*	0.000			
KAO EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık			
Kao – ADF	-10.217*	0.000			

Not: Tabloda yer alan * işareti, ilgili test istatistiğinin %1 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilişi sırasında Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Panel veri değişkenleri arasında Pedroni ve Kao eşbütünleşme testlerine göre uzun dönemli ilişkilerin bulunması, modele dahil edilen değişkenler arasında en azından tek yönlü de olsa bir nedensellik ilişkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.31, az gelişmiş ülkelerin panel veri değişkenleri için yapılan Granger nedensellik test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.31. Az gelişmiş Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık	Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık
KBGSYİH – EÖ(1)	-	0.407	0.523	KBGSYİH – PÖ(4)	-	0.158	0.958
EÖ – KBGSYİH(1)	-	0.737	0.391	PÖ – KBGSYİH(1)	-	1.871	0.115
KBGSYİH – İYÖ(1)	-	0.472	0.492	KBGSYİH – YÖ(1)	-	0.083	0.773
İYÖ – KBGSYİH(1)	-	1.954	0.162	YÖ – KBGSYİH(1)	-	1.194	0.275
KBGSYİH – TÖ(1)	-	1.256	0.328	KBGSYİH – FÖ(1)	-	1.820	0.178
TÖ – KBGSYİH(1)	-	1.012	0.374	FÖ – KBGSYİH(1)	-	1.686	0.194
KBGSYİH – MÖ(1)	-	0.027	0.867	KBGSYİH – MH(1)	-	0.208	0.648
MÖ – KBGSYİH(1)	→	4.346**	0.037	MH – KBGSYİH(1)	-	1.641	0.199
KBGSYİH – KH(1)	-	0.545	0.460	KBGSYİH – YK(1)	-	0.001	0.966
KH – KBGSYİH(1)	→	3.643***	0.057	YK – KBGSYİH(1)	-	0.404	0.524

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, KBGSYİH ile KH ve MÖ değişkenleri arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, az gelişmiş ülkeler için ekonomik büyüme süreci üzerinde önem arz eden temel unsurların mali özgürlükler ve kamu harcamaları olduğu görülmektedir.

Ekonomik özgürlüklere ilişkin diğer değişkenler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi elde edilmemesi, az gelişmiş ülkelerin küreselleşme ve bunun bir uzantısı olan liberalizasyon hareketlerine adapte olamadıklarını göstermektedir. Bu ülkelerdeki katı ekonomik yapılanmanın yanı sıra, iktisadi ve sosyal düzendeki istikrarsızlıklar, kırılgan ekonomik süreç, popülist uygulamalara ağırlık veren siyasal düzensizlik, yatırım ve iş ortamının aksaklığı, piyasa mekanizmasına geçilememesi, yolsuzluk temelinde işleyen ekonomik altyapı, kamusal faaliyetlerin fazlalığı, serbestleşme süreçleri önündeki bürokratik ve yasal engeller, yabancı sermayenin çekilememesi, tasarruf ve sermaye yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan zayıf finansal sistemler, ülke parasının işlevselliğini kaybetmesi nedeniyle kendisini hissettiren dolarizasyon olgusu, dış dünyaya kapalı olan bir yapılanma, otarşik iktisadi düzen ve mülki hakların yeni yatırım ortamını yaratabilecek seviyede korunamaması böyle bir sonucun ortaya çıkmasının temel nedeni olarak değerlendirilebilmektedir. İfade edilen bulguların yanı sıra, kamusal harcamalar ve devletin piyasa sistemi üzerinde vergileme yoluyla etkisini hissettirebildiği mali özgürlükler, bu ülke grubunda iktisadi büyümeyi tetikleyen unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde piyasa mekanizmasının işleyişi üzerinde etkin bir rol oynayan kamu sektörü, yapmış olduğu harcamalar vasıtasıyla makro iktisadi yapılanma üzerinde kendisini gösterebilmektedir. Bu ülkelerde yapılan kamusal harcamalar istihdam, üretim ve yatırım seviyesini artırmak suretiyle sermaye birikimini pozitif yönlü etkilemekte ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümeye artan bir ivme kazandırmaktadır. Bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla kamu sektörü tarafından toplanan vergi miktarının yükselmesi bir taraftan yeni yatırım harcamalarının yapılmasına olanak tanıyarak büyümeyi artırabilmekte, ancak diğer taraftan da piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozabilmektedir. Dolayısıyla, bu ülke grubu için etkin vergileme politikalarının oluşturulmasına büyük bir önem verilmesi gerekliliği vurgulanabilir. Genel olarak, az gelişmiş ülkelerde küreselleşme sürecine adapte olunamamasından kaynaklanan otarşik iktisadi yapılanmaya bağlı olarak özgürlükçü sistemin tesis edilemediği ve dolayısıyla da iktisadi büyüme ile ekonomik liberalizasyon arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığı, buna karşın kamusal harcama düzeyi ile optimum vergi oranında sağlanan gelişmelerin iktisadi büyüme üzerinde önemli bir etki yarattığı söylenebilir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesini takiben, KBGSYİH üzerinde etkili olan çeşitli özgürlük kriterlerinin büyüklüğünü saptayabilmek amacıyla sabit ve tesadüfi etkili modellerden yararlanılmış ve analiz bulguları Tablo 4.32’de sunulmuştur. Değişkenler arasında, Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarına göre uzun dönemli ilişkilerin elde edilmesi nedeniyle model çözümlemelerinde hata düzeltme mekanizmasına da yer verilmiştir.

Tablo 4.32. Azgelişmiş Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları

SABİT ETKİLİ MODEL			TESADÜFİ ETKİLİ MODEL		
Değişken	Katsayı	t - İstatistiği	Değişken	Katsayı	t - İstatistiği
C	0.661	1.570	C	0.007	0.363
EÖ	-0.001	-1.114	EÖ	0.001	1.275
İYÖ	0.001	0.744	İYÖ	-0.001	-0.504
TÖ	0.001	1.128	TÖ	0.034	0.292
MÖ	-0.001**	-2.079	MÖ	0.001	1.347
KH	0.001*	2.971	KH	0.001*	2.745
ΔPÖ	-0.001	-0.606	ΔPÖ	-0.001	-0.580
ΔYÖ	-0.001	-0.304	ΔYÖ	-0.001	-0.679
FÖ	0.001	1.644	FÖ	0.001	0.800
MH	-0.001	-1.266	MH	-0.001	-0.322
YK	0.001	0.921	YK	-0.001	-0.743
EC(-1)	-0.079***	-1.844	EC(-1)	-0.179*	-3.355
Modele Ait Temel İstatistikler			Modele Ait Temel İstatistikler		
R^2 : 0.489 F : 2.369* $P(F)$:000 DW : 1.968			R^2 : 0.316 F : 4.276* $P(F)$: 0.000 DW : 1.975		
			Hausman Testi: 28.929 (0.002)		

Not: Değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki elde edildiğinden modellere hata düzeltme parametresi eklenmiş ve EC(-1) olarak adlandırılmıştır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır. Hausman testinde parantez içindeki değer, ilgili istatistiğe ait olasılık değerini yansıtmaktadır.

Model tahmin sonuçları incelendiğinde, Hausman testi doğrultusunda azgelişmiş ülke grubu için sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Hausman testine ait olasılık değerinin çeşitli önem düzeylerinden küçük olması, sabit etkiler modelinin kullanılması gerekliliğini ifade eden H_1 hipotezinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir ki, bu durum sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Analiz sonuçlarının Granger nedensellik testi ile paralel bulguları yansıttığı model tahmininde, devletin vergi bazında piyasalar üzerindeki serbestisi ve harcamaları ile iktisadi büyüme arasında sırasıyla negatif ve pozitif yönlü istatistiki bakımdan anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. MÖ değişkenine ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, azgelişmiş ülkelerde mali özgürlüklerin azalması ve dolayısıyla da devletin piyasa sistemi üzerindeki vergilendirme gücünün artmasına bağlı olarak iktisadi büyümenin hızlanacağını yansıtmaktadır. İlaveten, KH değişkenine ait

katsayının pozitif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması ise, azgelişmiş ülkelerde kamusal harcama düzeyinin yükselmesi paralelinde iktisadi büyüme sürecinin ivme kazanacağını göstermektedir. Genel olarak belirtmek gerekirse, azgelişmiş ülkelerde kamusal sektörün piyasalar üzerindeki baskın işleyişi doğrultusunda iktisadi büyüme artırılmaya çalışılmaktadır. Modelin açıklayıcılık gücünün orta derecede bir ilişkiyi yansıtması, bir bütün halinde anlamlı olması ve otokorelasyon problemine yer vermemesi ise ifade edilmesi gereken bir başka hususu yansıtmaktadır. Ayrıca, modelde yer alan hata düzeltme mekanizmasına ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, kısa dönemde ortaya çıkabilecek olan makro iktisadi dengesizliklerin uzun dönemde düzeltilebileceğini ifade etmektedir.

4.3.2.4. Bütün Ülkelere İlişkin Uygulama Bulguları

Çalışmanın bu aşamasında, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri bakımından herhangi bir ayrıma gidilmeksizin model kapsamına dahil edilen bütün ülkelerin panel verilerine ilişkin uygulama bulgularına yer verilmiştir. Panel birim kök testleri ile başlayan bu süreçte Tablo 4.33, bütün ülkelere ilişkin çeşitli durağanlık test bulgularını yansıtmaktadır. Panel birim kök testleri sonuçları, ilgili değişkenlerin bir kısmının seviye değerinde ve diğer bir kısmının ise birinci fark değerinde durağan olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hadri Z İstatistiği'ne göre, model kapsamında değerlendirilen tüm değişkenler birinci fark değerlerinde durağan çıkmışlardır.

Tablo 4.33. Bütün Ülkelere İlişkin Panel Veri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	LLC t İstatistiği				Breitung t İstatistiği				IPS W İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	-3.952*	-	144	2288	15.652	-8.233*	144	2068	3.608	-16.851*	144	2212
EÖ	-6.522*	-	144	2325	-0.654	-18.201*	144	2115	-5.925*	-	144	2325
İYÖ	-4.013*	-	144	2383	2.979	-16.758*	144	2117	-2.156**	-	144	2383
TÖ	-28.531*	-	144	2355	-5.379*	-	144	2211	-13.210*	-	144	2355
MÖ	-55.044*	-	142	2338	-2.553*	-	142	2196	-11.374*	-	142	2338
KH	-6.140*	-	144	2353	7.074	-4.987*	144	2092	-4.728*	-	144	2353
PÖ	-22.490*	-	143	2343	0.832	-15.048*	143	2080	-7.662*	-	143	2343
YÖ	-2.453*	-	118	1943	-3.154*	-	118	1825	-1.550***	-	118	1943
FÖ	-6.733*	-	119	1972	-5.602*	-	119	1853	-4.244*	-	119	1972
MH	-3.985*	-	88	1455	-1.170	-19.811*	100	1470	-1.466***	-	88	1455
YK	-19.475*	-	140	2278	-3.335*	-	140	2138	-12.930*	-	140	2278
Değişkenler	ADF – Fisher χ^2 İstatistiği				PP – Fisher χ^2 İstatistiği				Hadri Z İstatistiği			
	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı	Seviye	Birinci Fark	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
KBGSYİH	216.695	984.405*	144	2215	121.910	1234.55*	144	2304	19.105	-0.985	144	2448
EÖ	443.155*	-	144	2325	392.380*	-	144	2448	19.921	-1.094	144	2448
İYÖ	359.986*	-	144	2383	340.409**	-	144	2448	18.685	-1.269	144	2448
TÖ	579.882*	-	144	2355	595.332*	-	144	2448	16.168	-0.840	144	2448
MÖ	495.278*	-	142	2338	450.620*	-	142	2414	17.159	-1.385	142	2414
KH	455.550*	-	144	2353	386.849*	-	144	2448	19.580	-0.986	144	2448
PÖ	436.098*	-	143	2343	334.932**	-	143	2431	23.727	-1.339	143	2431
YÖ	264.401***	-	118	1943	240.379	2046.41*	134	2144	17.299	-0.888	137	2329
FÖ	341.472*	-	119	1972	331.317*	-	130	2210	18.292	-0.365	130	2210
MH	211.289**	-	88	1455	295.826*	-	115	1955	19.516	-0.831	116	1972
YK	613.874*	-	140	2278	519.776*	-	142	2414	18.319	-0.934	142	2414

Not: Fisher testleri için istatistik değerleri asimptotik χ^2 dağılımı, diğer dört test içinse asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilişi sırasında LLC, PP – Fisher ve Hadri testleri için Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri araştırmak için kullanılan eşbütünleşme testlerinden panel veri analizlerinde de yararlanılmaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.34, bütün ülkeler için yapılan Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Analiz bulguları, her iki panel eşbütünleşme testi için ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 4.34. Bütün Ülkeler İçin Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları

PEDRONİ EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık	Test	İstatistik	Olasılık
Panel <i>v</i> İstatistiği	-11.181	1.000	Grup <i>rho</i> İstatistiği	17.990	1.000
Panel <i>rho</i> İstatistiği	13.854	1.000	Grup <i>PP</i> İstatistiği	-79.298*	0.000
Panel <i>PP</i> İstatistiği	-51.609*	0.000	Grup <i>ADF</i> İstatistiği	-27.666*	0.000
Panel <i>ADF</i> İstatistiği	-25.156*	0.000			
KAO EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ					
Test	İstatistik	Olasılık			
Kao – ADF	-4.510*	0.000			

Not: Tabloda yer alan * işareti, ilgili test istatistiğinin %1 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilişi sırasında Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey – West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Panel veri değişkenleri arasında Pedroni ve Kao eşbütünleşme testlerine göre uzun dönemli ilişkilerin bulunması, modele dahil edilen değişkenler arasında en azından tek yönlü de olsa bir nedensellik ilişkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tablo 4.35, bütün ülkelerin panel veri değişkenleri için yapılan Granger nedensellik test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.35. Bütün Ülkeler İçin Panel Granger Nedensellik Test Sonuçları

Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık	Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık
KBGSYİH – EÖ(1)	-	1.387	0.238	KBGSYİH – PÖ(1)	-	2.053	0.152
EÖ – KBGSYİH(1)	→	54.298*	0.000	PÖ – KBGSYİH(1)	→	21.630*	0.000
KBGSYİH – İYÖ(1)	→	5.481**	0.019	KBGSYİH – YÖ(1)	-	0.813	0.367
İYÖ – KBGSYİH(1)	→	39.789*	0.000	YÖ – KBGSYİH(1)	→	19.317*	0.000
KBGSYİH – TÖ(1)	-	2.469	0.116	KBGSYİH – FÖ(1)	→	17.066*	0.000
TÖ – KBGSYİH(1)	→	41.705*	0.000	FÖ – KBGSYİH(1)	→	33.183*	0.000
KBGSYİH – MÖ(1)	-	0.006	0.933	KBGSYİH – MH(1)	→	4.722**	0.029
MÖ – KBGSYİH(1)	→	2.611***	0.087	MH – KBGSYİH(1)	→	60.526*	0.000
KBGSYİH – KH(1)	→	11.615*	0.000	KBGSYİH – YK(1)	→	5.170**	0.023
KH – KBGSYİH(1)	→	21.704*	0.000	YK – KBGSYİH(1)	→	89.493*	0.000

Not: Parantez içindeki değerler, maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlara göre; KBGSYİH ile EÖ, TÖ, MÖ, PÖ ve YÖ arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Bu sonuç, dikkate alınan bütün ülkelerdeki yüksek oranlı iktisadi özgürlük düzeylerinin, iç ve dış ticarete yüksek oranlı liberalizasyonun, piyasa mekanizmasının etkin işlerliğini

sağlayan düşük vergi oranlarının, güçlü paraya ulaşabilme ve bununla ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğinin ve yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanan yatırım yapabilme özgürlüklerinin iktisadi büyüme süreci üzerinde yarattığı etkileri göstermektedir. İfade edilen unsurlar yardımıyla sağlanan üretim ve talep artışları, ticaret hacminin yükselmesi, reel piyasaların yükselen bir ivme kazanması, devletin piyasalar üzerindeki hükümlerlik gücünün azalarak özel sektör yatırımlarının ve buna bağlı olarak da istihdam düzeyinin artması, güçlü paraya ulaşılabilmesi ile sağlanan tasarruf kapasitesinin ve yatırım düzeyinin yükselmesi sonucunda görünmez el mekanizmasının optimum şekilde işlemesi sağlanmakta ve büyüme dinamizmine büyük bir ivme kazandırılmaktadır. Bunun yanı sıra, KBGSYİH ile İYÖ, KH, FÖ, MH ve YK değişkenleri arasında ortaya çıkan çift yönlü nedensellik ilişkisi, büyüme süreci ile iş yapma özgürlükleri, kamusal harcama düzeyleri, finansal serbesti, mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve yolsuzlukların önlenmesi arasında karşılıklı bir sebep – sonuç döngüsünün olduğunu ifade etmektedir. Model kapsamına alınan ülkelerde reel piyasalara bireysel olarak giriş serbestisinin söz konusu olması, finansal piyasalar üzerindeki sınırların kaldırılması, piyasa mekanizmasının etkin işleyişini sağlayan düşük vergi oranları, özel sektörün nispeten daha fazla egemenliği altında bulunan serbest pazar sistemi, mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve piyasaların etkin işleyişini bozan yolsuzlukların önlenmesi ulusal hasılayı önemli bir şekilde etkilemekte ve milli gelirin artmasına bağlı olarak da özgürlükçü yapılanmalar dinamizm kazanarak serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini hızlandırmaktadır. Söz konusu bu olgular ülkeye giriş yapan yabancı sermaye düzeyini artırmakta, yetersiz kalabilen yurtiçi tasarruf düzeyi desteklenmekte, portföy yatırımlarının ev sahibi ülkeye yönelmesi ile birlikte finansal sistemin derinliği ve etkinliği artmakta, yerli ve yabancı yatırımların artmasına bağlı olarak sermaye kapasitesi yükselmekte, istihdam hacmi genişlemekte, mülkiyet haklarının korunması ile birlikte reel piyasa faaliyetleri artmakta, yolsuzlukların büyük oranda engellenmesine bağlı olarak iktisadi büyümenin hızlanması sonucunda gelir dağılımı nispeten daha adil olmakta, kişi başına düşen gelir miktarı yükselmekte, bu durum yolsuzluk oranlarındaki azalmayı güçlendirici bir etki yaratmakta ve sonuç olarak da pozitif bir döngü ortaya çıkmaktadır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesini takiben, KBGSYİH üzerinde etkili olan çeşitli özgürlük kriterlerinin büyüklüğünü saptayabilmek amacıyla

sabit ve tesadüfi etkili modellerden yararlanılmış ve analiz bulguları Tablo 4.36’da sunulmuştur. Değişkenler arasında, Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçlarına göre uzun dönemli ilişkilerin elde edilmesi nedeniyle model çözümlemelerinde hata düzeltme mekanizmasına da yer verilmiştir.

Tablo 4.36. Bütün Ülkelerin Panel Veri Değişkenlerine Ait Model Tahmin Sonuçları

SABİT ETKİLİ MODEL			TESADÜFİ ETKİLİ MODEL		
Değişken	Katsayı	t - İstatistiği	Değişken	Katsayı	t - İstatistiği
C	-0.787	-1.077	C	-0.641**	-2.052
EÖ	0.045**	2.371	EÖ	0.010***	1.963
İYÖ	0.007***	1.963	İYÖ	0.004***	2.001
TÖ	0.002**	2.254	TÖ	0.008**	2.116
MÖ	0.002***	1.885	MÖ	0.001***	1.885
KH	-0.009**	-2.113	KH	-0.001***	-1.995
PÖ	0.002***	1.909	PÖ	0.002***	1.842
YÖ	0.003**	2.410	YÖ	0.004**	2.304
FÖ	0.006**	2.369	FÖ	0.001**	2.442
MH	0.016**	2.271	MH	0.001***	2.312
YK	0.002***	2.003	YK	0.020*	3.774
EC(-1)	-0.112*	-5.172	EC(-1)	-0.163*	7.778
Modele Ait Temel İstatistikler			Modele Ait Temel İstatistikler		
R ² : 0.532 F: 2.123* P(F): 0.000 DW: 2.022			R ² : 0.391 F: 20.906* P(F): 0.000 DW: 2.019		
			Hausman Testi: 98.947 (0.000)		

Not: Değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki elde edildiğinden modellere hata düzeltme parametresi eklenmiş ve EC(-1) olarak adlandırılmıştır. *, ** ve *** işaretleri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde ilgili değişkenlerin anlamlı olduklarını vurgulamaktadır. Hausman testinde parantez içindeki değer, ilgili istatistiğe ait olasılık değerini yansıtmaktadır.

Model tahmin sonuçları incelendiğinde, Hausman testi doğrultusunda analizlere dahil edilen bütün ülkeler için sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Analiz sonuçlarının Granger nedensellik testi ile paralel bulguları yansıttığı model tahmininde, çeşitli ekonomik özgürlük düzeyleri ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü ve istatistiki bakımdan anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. KH değişkenine ait katsayının negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, dikkate alınan ülkelerde kamusal harcama düzeyinin azalmasına bağlı olarak iktisadi büyümenin hızlanacağını yansıtmaktadır ki, bu sonuç iktisadi beklentileri karşılamaktadır. Genel olarak belirtmek gerekirse, bütün ülkelerde yaşanan geniş çaplı iktisadi liberalizasyon olgusunun ekonomik büyüme sürecine büyük bir dinamizm kazandırdığı ve dünya ekonomilerinde sahip olduğu ağırlıkları nedeniyle özellikle gelişmiş ülkelerin iktisadi liberalizasyon olgusunun öncüsü olduğu söylenebilmektedir. Modelin açıklayıcılık gücünün orta derecede bir ilişkiyi yansıtması, bir bütün halinde anlamlı olması ve otokorelasyon problemine yer vermemesi ise ifade edilmesi gereken bir başka hususu yansıtmaktadır. İlaveten, modelde yer alan hata düzeltme mekanizmasına ait katsayının

negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, kısa dönemde ekonomik özgürlük bazında ortaya çıkabilecek olan makro iktisadi dengesizliklerin uzun dönemde düzeltilebileceğini ifade etmektedir.

4.3.3. Haldane – Hall Yakınsama Analizi Uygulama Bulguları

Çalışmanın bu aşamasında, bireysel olarak gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlükler bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadığı yeni bir analiz tekniği olan Haldane – Hall Yakınsama Analizi yardımıyla incelenecektir. Bu kapsamda, gelişmiş ülkelere ilişkin genel ekonomik özgürlük endeksinin ortalama değerleri kullanılacak ve gelişmiş ülkeler dahilinde en yüksek endeks değerine sahip olan ülkenin⁴⁹⁷ genel iktisadi özgürlük düzeyi bağımsız değişkenin tahminine imkan verecek şekilde modele dahil edilecektir. Tablo 4.37, Haldane – Hall Analizi test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.37. Haldane – Hall Yakınsama Analizi Test Sonuçları

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER						
Ülke Çifti	Katsayılar		R ²	F	Prob(F)	DW
	$\alpha(t)$	$\beta(t)$				
GÜORT – Arnavutluk	-0.009	0.240	0.451	0.356	0.706	2.219
GÜORT – Cezayir	0.011	-0.821	0.418	1.821	0.200	1.957
GÜORT – Angola	-0.043	-0.439	0.510	2.922***	0.089	2.065
GÜORT – Arjantin	0.034**	0.393**	0.645	2.307***	0.074	1.967
GÜORT – Ermenistan	-0.021	-0.471	0.431	3.217***	0.073	2.200
GÜORT – Azerbaycan	-0.025	0.104	0.576	3.917**	0.046	2.115
GÜORT – Belarus	-0.018	0.118***	0.541	2.374***	0.035	1.993
GÜORT – Belize	0.001	0.569	0.465	1.287	0.309	1.907
GÜORT – Bolivya	-3.310	0.157***	0.881	48.480*	0.000	2.102
GÜORT – Botsvana	-0.007	0.642	0.378	1.300	0.308	1.824
GÜORT – Bulgaristan	-0.014	0.275***	0.531	2.988**	0.031	2.103
GÜORT – Kamerun	-0.004	-0.357	0.381	0.573	0.577	2.144
GÜORT – Cape Verde	-0.012	0.142	0.320	0.135	0.874	2.127
GÜORT – Çin	-3.966*	0.342**	0.629	2.726***	0.064	1.930
GÜORT – Kolombiya	0.002	-0.882	0.437	1.034	0.382	2.137
GÜORT – Kongo Cum.	-0.013	2.731***	0.558	5.493**	0.018	1.813
GÜORT – Kosta Rika	-0.001	0.572	0.359	1.230	0.323	1.972
GÜORT – Fildişi Sah.	0.001	-0.520	0.449	0.338	0.718	2.095
GÜORT – Cibuti	0.004	-0.148	0.412	0.080	0.923	1.978
GÜORT – Dominik Cm.	-0.002	0.537	0.436	0.574	0.460	2.137
GÜORT – Ekvador	-6.855	0.122***	0.908	64.305*	0.000	2.133
GÜORT – Mısır	-4.026*	0.300***	0.721	3.085***	0.080	1.899
GÜORT – El Salvador	-4.261*	0.672**	0.704	4.419**	0.034	1.838
GÜORT – Fiji	0.002	0.814	0.415	0.851	0.449	1.855
GÜORT – Gabon	-4.037*	0.092	0.475	1.379	0.286	1.933
GÜORT – Gürcistan	-0.022**	-0.621	0.441	0.280	0.759	2.036

⁴⁹⁷ Gelişmiş ülkeler içerisinde en yüksek ekonomik özgürlük endeks değeri Hong – Kong’a ait olduğundan dolayı, bağımsız değişkenin tahmin edilmesinde bu ülke dikkate alınmıştır.

Tablo 4.37. Haldane – Hall Yakınsama Analizi Test Sonuçları (Devam)

Ülke Çifti	Katsayılar		R^2	F	Prob(F)	DW
	$\alpha(t)$	$\beta(t)$				
GÜORT – Gana	-0.005	1.444*	0.615	6.916*	0.009	2.027
GÜORT – Guatemala	0.006	-0.078	0.304	0.030	0.969	2.018
GÜORT – Guyana	0.002	-0.003	0.449	0.337	0.719	1.958
GÜORT – Honduras	-4.056*	0.996	0.474	3.887**	0.047	1.886
GÜORT – Hindistan	-3.976*	0.217***	0.640	11.568*	0.001	2.138
GÜORT – Endonezya	0.008	0.197	0.359	0.348	0.712	1.910
GÜORT – İran	-0.011	1.434	0.329	0.962	0.407	1.908
GÜORT – Irak	-2.611*	-4.133*	0.876	3.155**	0.036	1.915
GÜORT – Jameika	0.002	0.615	0.368	0.477	0.630	2.068
GÜORT – Ürdün	-0.005	1.346***	0.533	2.828***	0.074	1.930
GÜORT – Laos	-0.020	1.897	0.393	1.555	0.248	2.077
GÜORT – Lübnan	0.001	1.142	0.334	1.994	0.175	1.988
GÜORT – Lesotho	0.006	-0.659	0.378	2.321	0.140	2.081
GÜORT – Libya	-3.586*	1.962***	0.692	14.631*	0.000	1.952
GÜORT – Malezya	0.001	1.239	0.332	1.967	0.179	1.857
GÜORT – Mauritanya	-0.008	0.919	0.356	2.237	0.146	1.730
GÜORT – Meksika	-0.004	0.884***	0.604	2.840***	0.094	1.894
GÜORT – Moldova	-4.033*	1.783**	0.635	7.507*	0.006	2.276
GÜORT – Moğolistan	-4.096*	-0.194	0.652	12.186*	0.001	1.852
GÜORT – Fas	0.001	1.909**	0.567	5.475**	0.033	2.049
GÜORT – Namibya	0.003	-0.602	0.369	0.481	0.628	1.995
GÜORT – Nikaragua	-0.001	0.034	0.314	0.093	0.911	1.892
GÜORT – Nijerya	-0.007	0.146	0.345	0.307	0.740	1.910
GÜORT – Pakistan	0.003	1.130	0.356	1.202	0.331	2.138
GÜORT – Panama	0.009	-0.174	0.360	0.419	0.665	1.903
GÜORT – P. Y. Gine	0.006***	0.832**	0.614	6.892**	0.019	1.999
GÜORT – Paraguay	0.006	0.618	0.342	1.078	0.368	2.077
GÜORT – Peru	-0.004	0.867	0.324	0.924	0.421	2.262
GÜORT – Filipinler	-4.061*	0.150	0.655	12.357*	0.000	1.980
GÜORT – Romanya	-4.280*	0.513***	0.838	33.859*	0.000	1.861
GÜORT – Samoa	-0.011	-0.104	0.319	0.128	0.880	1.925
GÜORT – Senegal	-4.049*	0.544**	0.727	4.853**	0.026	1.917
GÜORT – G. Afrika	0.001	0.278	0.328	0.439	0.517	2.011
GÜORT – Sri Lanka	0.006	0.215	0.317	0.115	0.892	1.869
GÜORT – Sudan	-0.023**	1.788***	0.611	1.841***	0.092	1.863
GÜORT – Surinam	-0.018	-0.566	0.342	3.120***	0.081	2.119
GÜORT – Svaziland	0.013***	-1.199**	0.640	4.742**	0.045	1.903
GÜORT – Tayland	0.006	0.611***	0.597	2.701***	0.086	1.894
GÜORT – Tunus	0.007	0.432	0.353	0.367	0.699	1.998
GÜORT – Türkiye	0.001	0.925***	0.636	2.275***	0.077	1.902
GÜORT – Ukrayna	-0.006	0.682	0.326	0.415	0.529	1.842
GÜORT – Venezuela	0.026	1.251	0.326	1.611	0.243	1.989
GÜORT – Vietnam	-0.121	-0.038***	0.532	2.218***	0.092	2.177
GÜORT – Yemen	-3.995*	-0.769***	0.772	22.130*	0.000	1.904
GÜORT – Zambiya	0.008	-0.514	0.397	0.704	0.512	2.228
AZGELİŞMİŞ ÜLKELER						
GÜORT – Bangladeş	-3.906*	-0.483***	0.528	1.955***	0.096	1.903
GÜORT – Benin	0.006	-0.574	0.320	1.833	0.198	2.183
GÜORT – B. Faso	-0.007	-0.526**	0.550	0.795	0.386	1.985
GÜORT – Burundi	-3.850*	-0.208	0.648	11.992*	0.001	2.192
GÜORT – Kamboçya	-0.001	-0.479	0.341	0.281	0.759	2.009
GÜORT – Çad	-0.001	-0.628***	0.534	3.010**	0.028	1.970
GÜORT – Dem.Kon.Cm	0.005	-0.463***	0.511	2.177***	0.063	2.039
GÜORT – Etiyopya	0.004	-0.311	0.367	1.511	0.437	1.893

Tablo 4.37. Haldane – Hall Yakınsama Analizi Test Sonuçları (Devam)

Ülke Çifti	Katsayılar		R^2	F	Prob(F)	DW
	$\alpha(t)$	$\beta(t)$				
GÜORT – Gambiya	-0.002	-0.580***	0.414	3.898***	0.052	1.897
GÜORT – Gine	-3.990*	1.091**	0.861	4.299**	0.024	2.184
GÜORT – Haiti	-0.007	-0.380	0.350	2.168	0.153	1.878
GÜORT – Kenya	0.002	-0.152	0.348	0.332	0.722	2.084
GÜORT – Madagaskar	-0.011	1.085***	0.590	1.983***	0.094	1.874
GÜORT – Malavi	-0.002	-0.015	0.365	0.417	0.668	2.130
GÜORT – Mali	-0.003	1.088***	0.585	3.417***	0.084	2.075
GÜORT – Mozambik	-0.016	2.554**	0.691	2.980***	0.087	1.965
GÜORT – Nepal	0.006	-0.824	0.344	1.099	0.361	2.017
GÜORT – Nijer	-0.009	0.486	0.312	0.824	0.460	1.872
GÜORT – Ruanda	-0.033	0.794	0.377	1.702	0.220	1.910
GÜORT – S. Leone	-3.824*	1.273***	0.708	6.719*	0.009	1.982
GÜORT – Tanzania	-4.051*	-0.169	0.309	0.065	0.937	1.957
GÜORT – Uganda	-4.130*	-0.460**	0.524	2.878***	0.071	2.166
GÜORT – Zimbabve	-3.111*	0.994	0.851	37.401*	0.000	1.954

Not: Tabloda yer alan “GÜORT” değişkeni, gelişmiş ülkelerin ortalama ekonomik özgürlük endeksini ifade etmektedir. *, ** ve *** işaretleri sırasıyla ilgili değişkenin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. Kurulan modeller, AR(1) sürecinin denklemlere eklenmesi suretiyle otokorelasyon probleminden arındırılmıştır.

Haldane – Hall Analizi test sonuçları; Arjantin, Belarus, Bolivya, Bulgaristan, Çin, Ekvador, Mısır, El Salvador, Hindistan, Meksika, Papua Yeni Gine, Romanya, Senegal, Tayland ve Türkiye’deki ekonomik özgürlük süreçlerinin gelişmiş ülkelere yakınsadığını; buna karşın Kongo Cumhuriyeti, Gana, Irak, Ürdün, Libya, Moldova, Fas, Sudan, Svaziland, Vietnam, Yemen, Bangladeş, Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gambiya, Gine, Madagaskar, Mali, Mozambik, Sierra Leone ve Uganda’da ise ekonomik özgürlükler bakımından ıraksama olgusunun ortaya çıktığını göstermiştir. Yakınsamanın söz konusu olduğu ülkelerde kamusal sektörün göstermiş olduğu hükümlerlik gücü baskın olmakla birlikte, özellikle serbest piyasa ekonomisi yönünde güçlü yapısal dönüşümlerin yaşanması ilgili sürecin gerçekleşmesinin en önemli nedenini oluşturmuştur. Reel ekonomide serbestçe faaliyette bulunabilme yeteneği, ticari alanda gerçekleştirilen liberalizm ve yerli yatırımcılara tanınan özgürlüklerin yanı sıra yabancı yatırımcılara da sunulan büyük oranlı özgürlük temelli teşvikler adı geçen ülkeleri gelişmiş ekonomilere yaklaştırmıştır. Temelde sermayenin serbest dolaşımı ve ticarete karşılaştırmalı üstünlüklere yönelik politikaların uygulanması ile başlayan bu süreç hem finansal ve hem de reel sektörün verimliliğini artırmış, artan verimlilik iktisadi büyüme dinamiklerini uyarmış ve buna bağlı olarak da serbest piyasa ekonomisinin gerekleri daha fazla yerine getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle neo-liberal politikaların etkinliğinin yeniden hızlanmaya başladığı 1980’li

yıllardan itibaren söz konusu süreç gittikçe etkisini hissettirmiş ve devletin de aktif olarak içinde bulunduğu nispi bir özgürlükçü piyasa ekonomisi yaşanmaya başlamıştır. Refah ekonomisinin toplumsal ve iktisadi yapıda kendisini göstermeye başladığı bu döngü; ulusal hasılanın artması, dış ticaret dengesinin bu ülkeler aleyhine bozulmaması, ticaret hacminin milli gelir üzerinde pozitif yönlü etkiler yaratması, yerli ve yabancı doğrudan ve portföy yatırımlarının sermaye birikimini artırması, emek başına düşen sermaye miktarının genişlemesi, üretim kapasitesinin ve kapasite kullanım oranlarının yükselmesi ve dış rekabet gücünün ivme kazanması ile neticelenmiştir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmının Avrupa Birliği (AB) üyesi olması ve bu ülkelerin hem 2008 Küresel Finansal Kriz'inden ve hem de günümüzde yaşanan borç krizinden ağır bir şekilde etkilenmelerine paralel olarak özgürlükçü piyasa sistemlerinden tavizler vermeleri, ülkeler arasındaki yakınlaşma düzeyini hızlandırmıştır.

Gelişmiş ülkeler ile ıraksama süreci içerisinde bulunan ülkelerde kamusal yapılanmanın hakim olması, devlet eliyle iktisadi döngünün sağlanması, özellikle mali politikalar konusunda baskıcı uygulamaların gerçekleştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımcılar için serbestinin sağlanamaması, yatırımcılar için büyük bir tehdit unsuru olan kamulaştırmanın en üst seviyede olması, iktisadi yapının yanı sıra sosyal yapının katılığı, düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan yetersiz tasarruf ve sermaye oranlarının iktisadi faaliyetleri engellemesi ve dolayısıyla da sıkı ekonomi politikalarının uygulanması, yolsuzluk ve rüşvetin yüksek derecede iktisadi sistemde yer edinmesi, kayıt dışı ekonominin varlığı, mülki hakların korunamaması ve güçlü paraya erişimde söz konusu olan yetersizlikler ilgili sonucun ortaya çıkmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, adı geçen ülkelerin kendi içsel dönüşüm süreçlerini tamamlamalarını takiben korumacı politikalarını tedrici olarak azaltmaları, dış piyasalara açılarak entegrasyon sürecine adapte olmaya çalışmaları, sahip oldukları kaynak düzeylerinin optimum seviyesini belirleyerek karşılaştırmalı üstünlüklerine göre ticari yapılanma içerisine girmeleri, yabancı sermayenin önündeki engelleri kaldırmaları, çeşitli teşvik tedbirleri yoluyla yerli girişimcilere destek sağlamaları, görünmez el mekanizmasının işlerliğine olanak sağlayan politikaları benimsemeleri ve özel girişim için gerekli olan altyapıyı oluşturmaları bu ülkelerin özgürlükçü yapılanmalar yardımıyla büyüme ve kalkınma dinamiklerini harekete geçirecektir.

SONUÇ

Sanayi Devrimi'nin öncülük ettiği 1870'li yıllarda temeli atılan, Büyük Dünya Buhranı ile iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde duraklama evresine giren, 1944 yılında imzalanan Bretton Woods Anlaşması ile birlikte yeniden dünya gündemindeki yerini alan ve 1980'li yıllardan itibaren hızlı bir yükselme trendi içine giren küreselleşme hareketleri ve bu hareketler sonucunda altyapısının hazırlandığı Yeni Dünya Düzeni'nde kapitalizmin yapısal sorunları hukuksal, kurumsal, politik ve ekonomik araçlar yardımıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Kapitalizmin öncü bir rol oynadığı ve dünya üzerindeki çoğu ülkenin dahil olduğu entegrasyon hareketleri günümüzde gittikçe hızlanmakta ve bir dünya devleti oluşturulmasının gayesiyle birlikte ülkeler arasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik sınırlamalar her geçen gün azaltılmaktadır. Adı geçen engellerin kaldırılmasına paralel olarak ortaya çıkan özgür ve dışa açık toplumların, merkezi planlı ve nispeten kapalı ekonomilere kıyasla daha hızlı bir iktisadi büyüme yakaladıkları görülmektedir. Bu bağlamda, 19. ve 20. yüzyıl tecrübeleri bireyi temel alan siyasal ve sosyal özgürlüklere ilaveten ekonomik özgürlükler neticesinde dünya refahının topyekün arttığını ortaya koymuştur.

Ekonomik özgürlükler kavramı özellikle 1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan liberal ekonomi politikalarının ana eksenlerinden bir tanesi haline gelmiş ve doğal hukuk – ekonomi ilişkisinin insan hakları bakımından temel unsuru niteliğine bürünmüştür. İktisadi faaliyetlerin koordineli bir şekilde işleyebilmesi için gerekli olan hukuksal düzenlemelerin yanı sıra, insan hakları konusunda atılacak adımların yaratacağı ekonomik etkiler politika yapıcıları tarafından dikkatle irdelenmiş ve ekonomik özgürlükler kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda, insan hakları çerçevesinde uluslararası platformda geçerliliği olan ekonomik özgürlük yaklaşımları irdelenmiş ve temelini ilahi adaletin sağladığı doğal hukuk kavramından hareket edilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Meclisi tarafından İkinci Dünya Savaşı'nı takiben 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile birlikte insan hakları günümüzdeki anlamıyla modern şekline kavuşmuş ve bireylerin sahip oldukları ekonomik özgürlükler bu bildirgenin 23. ve 24. maddelerinde açıkça dile getirilmiştir. Herkesin çalışma, işe girme, iş şartlarını belirleyebilme ve işsizliğe karşı kendini güvenceye alma hakkına sahip olabileceği, herhangi bir ayrımcılığa yer

verilmeksizin eşit işe eşit ücret alınabileceği, bireylerin insan onuruna yakışacak nitelikteki bir ücreti kendisi ve ailesi için elde edebileceği, ticari birlikler kurabileceği ve halihazırda bulunan ticari birliklere katılabileceği ve kabul edilebilir bir çalışma sınırı sonunda ücretli izinler gibi dinlenme ve boş zaman hakkına ulaşabileceği ifade edilmiştir. Genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse ekonomik özgürlükler, bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunma ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri değerleri dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın serbestçe kullanabilmelerini ve sahiplenmelerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda teşebbüs, mübadele, sözleşme, mülkiyet, tercih ve ticaret özgürlüğü ekonomik özgürlüklerin başlıcalarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik özgürlüklerin temel bileşenleri; kişisel tercih, serbest piyasa mekanizması, piyasalara giriş ve rekabet özgürlüğü ile kişisel haklar ve mülkiyet haklarının korunmasından meydana gelmektedir.

Ekonomik özgürlüklerin bir hak olarak bireylere sunulması fikrinin yanı sıra, bir ülkenin ekonomik bakımdan özgür olabilmesi için taşıması gereken nitelikler de ortaya konmuştur. Bunlar; kamu kesiminin büyüklüğü, ekonomik yapı ve piyasaların kullanımı, para politikası ve fiyat istikrarı, alternatif para birimlerinin kullanılmasındaki özgürlük, yasal düzenin varlığı ve özel mülkiyet güvenliği, dış ticarete serbestlik, sermaye piyasalarında serbest değişim özgürlüğü, teşebbüs özgürlüğü, paranın değerinin korunmasına yönelik politikalar, sermaye akışında özgürlük ve açık bankacılık sistemi olarak sıralanabilir. Genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse ekonomik özgürlükler; serbest piyasa sistemini harekete geçiren, devletin bu alana yönelik müdahalesinin en az olduğu, piyasa mekanizmasının öncülüğünü yaptığı bireysel refahı maksimum kılan, ekonomik büyüme ve kalkınma dinamiklerini uyararak, ekonomiyi doğal dengeye yönelten ve toplumdaki bireylerin tamamen kendi istekleri doğrultusunda iktisadi kararları alabilmelerine ve bunları uygulayabilmelerine olanak tanıyarak herhangi bir dışsal müdahalenin olmadığı yapıyı ifade etmektedir.

Ekonomik özgürlüklerin teorik altyapısı, iktisadi temeller üzerine inşa edilen akımlar yardımıyla da desteklenmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe güçlenen merkantilist öğretisi, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde teknik alandaki gelişmelerin sanayi sektörüne uygulanması, sanayi kapitalizminin doğması, toplumsal yapının sanayici – kapitalist düzenine doğru değişmesi, rekabet şartlarının devlet kurumları lehine bozulması, değerli madenlerin az sayıda ülke elinde toplanması, satın

alma gücünün düşmesi, dış ticarete katılım oranlarının azalması ve tüketiciler ile üreticilerin gittikçe daha fazla özgürlük istemeleri gibi unsurların tetiklediği *laissez – faire* iktisadına geçiş sürecinin başlaması ile birlikte önemini kaybetmiş ve buna bağlı olarak da devletin toplum ile ekonomik hayat üzerindeki rolleri değişmiştir. Değişen ekonomik yapı ile birlikte gelişime açık bir girişimci güç ortaya çıkmış ve 18. yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da gelişen ve “doğal düzen” ya da “doğanın gücü” anlamına gelen fizyokrasi ile birlikte liberalizmin de temelleri atılmıştır. Her ne kadar tarımsal sistemin erdemleri üzerine kurulsa da, ekonomideki diğer faaliyet mekanizmaları olmaksızın sistemin etkin işleyişinin kaybolacağını belirten fizyokratik düşünce, öncülüğünü tarımsal sektörün üstlendiği hızlı bir ekonomik gelişme ve büyümenin ancak gittikçe genişleyen düzeylerdeki ekonomik özgürlükler kanalıyla sürdürülebilir bir ivme kazanabileceğini öne sürmüştür.

Kaynağını fizyokratik düşünce sisteminden alan klasik liberalizm, İngiliz ve İskoç ahlak felsefesinden beslenmiş ve David Hume ile Adam Smith öncülüğünde gelişmiştir. Bireysel ekonomik faaliyetlerin kamusal sınırlamalardan bağımsız olması gerekliliğine işaret edildiği klasik liberalizm “doğal özgürlükler” anlayışı ile açıklanmış ve bu özgürlüklerin de daha etkin kurumsal yapılanmalarla refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunacağı belirtilmiştir. “Oyunun kuralları”nın optimal seviyede işleyebilmesi amacıyla özel girişimlerin herhangi bir otorite tarafından kontrol edilmemesi görüşü benimsenerek *laissez – faire* özgürlüğü öne sürülmüştür. Bu kapsamda, başta görünmez el mekanizmasının işlerlik kazandığı serbest piyasa sisteminin etkin çalışabilmesi amacıyla gerekli kurumların oluşturulmasının önemi vurgulanmış, sistemin devamlılığının sağlanabilmesi için de iç ve dış ticaretin herhangi bir müdahale olmaksızın işleyişinin tesis edilmesinin gerekliliğine değinilmiştir. Sistemin temel kaynağının tarımsal aktiviteler olduğunun belirtildiği klasik liberalizmde, ticari ve sınai faaliyetlerin katalizör görevi üstlenerek iktisadi gelişim sürecini hızlandırdığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda klasik özgürlükçü yapı, iktisadi faaliyetlerin temelinde kamu otoritesini merkezi bir aktör olarak gören merkantilist görüşü şiddetle eleştirerek, piyasalardaki temel karar birimleri olan üretici ve tüketicilerin özgürlüklerinin sağlanması ile birlikte adı geçen birimlerin kendi ekonomik arzularını gerçekleştirebileceklerini ve böylece de verimlilik artışlarına bağlı olarak tüm toplumun kazançlı çıkacağını öne sürmüştür.

Klasik liberalizmi takiben dünya gündemindeki yerini alan Marksist düşünce sistemi “rasyonel devlet” anlayışı üzerine temellendirilmiş ve bütünleştirilmiş bir toplumsal yapının oluşturulması için gerekli olan politik süreç incelenmiştir. Temelde Hegel’in devlet felsefesinin kritiğine dayanan bu yapılanma, toplumun üstünde ve ondan bağımsız olan bir devlet otoritesini vurgulamıştır. Devlet otoritesinin de sosyal bir devrimle gerçekleştirilebileceği, ancak bu devrimin kapitalist sürecin üzerinde olduğu belirtilmiştir. İşçi sınıfının hükümranlılığı ile düşünülen kamusal yapılanmada, hiçbir sınıfın tek başına dominant bir işleyiş içinde olamayacağı ve böylece de devlet otoritesinin izlenimi altında özgürlüklerin devam edeceği öne sürülmüştür. Özel mülkiyet, sözleşme serbestisi ve işbölümüne dayalı kapitalist süreç sonucunda işçi sınıfının özgürlüğünün kaybolacağını belirten sosyalist yapı sadece yönetimin devriyle özgürlüklerin tesis edileceğini savunmuştur.

1929 Büyük Dünya Buhranı’nda klasik sistemin işleyişinin sekteye uğradığı görülmüş ve Keynesyen ekol, kendi özgürlükçü yapı anlayışı ile birlikte liberal sürece katkılarını ortaya koymuştur. Sosyalist akımın gündeme getirdiği iktisadi anarşizmden sosyal adalet ve istikrarın sağlandığı iktisadi güçler tarafından yönlendirilen bir sisteme geçişin hem teknik ve hem de politik anlamda oldukça zor olacağını belirten Keynesyen akım; özel monopollerin ortadan kaldırılması, katı korumacılığa karşı savaşılmaması ve kişisel özgürlüklerin temin edilmesi için yurtiçinde demokratik işleyişe haiz olan etkin devlet anlayışının tesis edilmesi gerekliliğini öne sürmüştür. Sahip olunan ülke servetinin iktisadi bakımdan rasyonel yönetilmesinin ve ekonominin optimum işleyişi adına devlet tarafından gerçekleştirilecek müdahalelerin hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulayan Keynesyen program, kamusal otoritenin sahip olduğu yetki alanı ile bireysel özgürlüklerin ayrımının önem taşıdığı fikri üzerine temellendirilmiştir. Komünist ya da sosyalist bir iktisadi yapılanmayı bünyesinde barındırmayan bu program, kamusal ve özel kesimin sahip olduğu özgürlük alanlarını net bir şekilde belirleyen “yarı sosyalist” ya da “gerçek sosyalist” sistem olarak da ifade edilmiştir.

1950’li yıllarda ortaya çıkan ve Robert Solow’un öncülüğünü yaptığı neo-klasik teori, iktisadi ajanların piyasa ilişkilerini dikkate alarak üretim sürecinde oynadıkları rolü inceleyen klasik liberalizmi farklı bir bakış açısıyla tekrar ele almıştır. Temel olarak üretim sürecinde teknik gelişimin önemini vurgulayan ve dışsal olarak bu sürece dahil edildiğini belirten neo-klasik teoride, etkin işleyiş tesis edilmiş olan piyasa

regülasyonlarının bireyler için ekonomik özgürlükleri sağlayan en temel etken olduğu ifade edilmiştir. Neo-klasik öğretisi tarafından geliştirilen hipotez, yalnızca kısıtlanmamış piyasaların varlığı altında bireysel ve dolayısıyla da toplumsal refahın maksimum olacağı fikri üzerine kurulmuştur. Klasik liberalizmdeki gibi “negatif” olarak değerlendirilen özgürlükler ile bireysel iktisadi aktörlerin dışsal otoriteden bağımsız oldukları yinelenmiş ve ekonomik birimler tarafından alınan kararların diğerlerinin özgürlüklerini sınırlamayacağı ölçüde serbesti içinde olacağı öne sürülmüştür. İktisadi özgürlüklerin altyapısının da rekabetçi piyasa yapılanmalarından kaynaklanan bireysel özgürlüklere bağlı olarak ortaya çıkacağını öne süren neo-klasik yaklaşım, kendinden sonra gelen içsel büyüme teorilerine de öncülük etmiştir.

Neo-klasik büyüme modelinin aksine, teknolojik gelişimin ekonomik sistem içinde belirleneceğinin ve bunun da ancak yeni fikirler yardımıyla gerçekleştirilebileceğinin belirtildiği içsel büyüme teorilerinde, ekonomik özgürlükleri tesis edebilecek olan kurumsal yapılanmaların da bu süreci hızlandıracağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte siyasal, sosyal, inovatif, kültürel, demokratik ve yasal işleyişler bakımından gerekli liberal yapıyı oluşturan ülkelerin ekonomik özgürlükleri ve buna bağlı olarak da sürdürülebilir hızlı iktisadi büyümeyi kolaylıkla sağlayabilecekleri ileri sürülmüştür. Bu mekanizmanın sadece gelişmiş ülkeler için değil, aynı zamanda azgelişmiş ülkeler için de geçerli olduğunun altı çizilmiş ve uzun dönemde gerek sosyo – politik ve gerekse de iktisadi bakımdan gelişmiş bir ülkenin temellerinin atılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, sosyal ve siyasal anlamda gerçekleştirilen dönüşüme yaparak öğrenme, teknolojik gelişim, eğitim, sağlık, beşeri sermaye ve özel sektörün ihtiyaç duyduğu kamusal yatırımların sağlanması gibi faktörlerin ilavesiyle de özgürlükçü bir yapılanmanın tüm unsurlarının yerine getirilebileceği ifade edilmiştir.

İktisadi özgürlüklerin tesis edilmesinin önemini vurgulayan bu teoriler; kaynakların ve gelirin etkin dağılımının sağlanması, tüketici ve üretici refahının artması, teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi, temiz toplum yapısına erişilmesi, serbest dış ticaretin sağlanması, dış dengesizliklerin giderilmesi, piyasa mekanizmasının etkin işleyişinin tesis edilmesi, bireysel saygınlığın gerçekleştirilmesi, kamu otoritesinin gücünün sınırlandırılması, ahlaki erdemlerin sağlamlaştırılması, insanların bir araya getirilmesi ve diğer tüm insan haklarının teşvik edilmesi gibi faktörler nedeniyle özgürlükçü sistemin gerekliliğini vurgulamıştır. Ekonomik özgürlüklerin ifade edilen

etkilerine paralel olarak çok sayıda teori geliştirilmiş ve konuya farklı açılardan yaklaşan teorilerin ortak noktaları ise çalışma arzusunun yükselmesine katkı sağlaması, tasarrufları artırması, sermaye birikimini hızlandırması, yatırım hacmini genişletmesi, teknolojik ilerlemeyi sağlaması, dış ticaret kapasitesini optimuma ulaştırması, makroekonomik istikrarı sağlaması, finansal gelişime destek vermesi ve yoksulluğu azaltarak gelir dağılımında adaleti sağlaması şeklinde sıralanmıştır. Adı geçen tüm bu unsurlara bağlı olarak ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme sürecini hızlandıracağı belirtilmiş ve söz konusu olan bu hızlı iktisadi büyümenin sürdürülebilir bir nitelik kazanacağı da öne sürülmüştür.

Çeşitli teoriler bazında ifade edilen liberal iktisadi altyapının sağlayacağı pozitif katkılar paralelinde, ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri 1995 – 2012 dönemine ait yıllık zaman serilerini dikkate alarak tespit edebilmek amacıyla 50'si gelişmiş, 71'i gelişmekte olan ve 23'ü de azgelişmiş olmak üzere toplam 144 ülke kullanılmış ve zaman serisi ile panel veri analizlerinden yararlanılarak ekonometrik analizler yapılmıştır. Ayrıca, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyleri bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadıklarının belirlenebilmesi için yeni bir yakınsama metodu olan Haldane – Hall Analizi de uygulanmıştır.

Zaman serisi analizleri kapsamında ilk olarak çeşitli birim kök testleri yardımıyla modellere dahil edilecek olan değişkenlerin durağanlıkları incelenmiş ve söz konusu değişkenlerin bir kısmının seviye ve diğer bir kısmının da birinci fark değerlerinde durağan oldukları gözlenmiştir. Birim kök analizlerini takiben, Johansen – Juselius eşbütünleşme testi uygulanmış ve her ülke grubu için modelde dikkate alınan ilgili değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkilerin varlığını ortaya koyan vektörler elde edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmesini takiben, her üç ülke grubu için VEC modelleri oluşturularak değişkenler arasındaki ilişkilerin büyüklüğü saptanmaya çalışılmış, Granger nedensellik testlerinden yararlanılmış, varyans ayrıştırma teknikleri kullanılmış ve etki – tepki fonksiyonları oluşturulmuştur. Analiz bulguları, gelişmiş ülkelerde çeşitli iktisadi özgürlük değişkenlerinin iktisadi büyümeyi pozitif ve istatistiki bakımdan anlamlı olarak etkilediğini göstermiş ve kamusal sektörün piyasalar üzerindeki hükümlerlik gücünün azalmasına paralel olarak ilgili sürecin hızlanacağını da ortaya koymuştur. Bu sonuçlar; nedensellik, varyans

ayrıştırma ve etki – tepki analizleri yardımıyla da teyit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, ticari, yatırımsal ve finansal özgürlüklerin iktisadi büyüme süreci üzerinde yaratacağı pozitif etkilerin yanı sıra, kamusal harcamalar ile devletin vergileme gücünün artmasına bağlı olarak ekonomik büyüme düzeyinin yükseleceği tespit edilmiştir. İlgili bulgular, diğer analiz yöntemleri yardımıyla da kanıtlanmış ve gelişmekte olan ülkelerde karma iktisadi yapılanmanın baskın olduğu görüşü gündeme getirilmiştir. Azgelişmiş ülkelerde ise tamamen kamusal otoritenin iktisadi faaliyetlerine paralel olarak büyüme sürecinin ivme kazanacağı tespit edilmiş, kamusal harcamalar ve vergileme yoluyla büyümenin harekete geçirilmesi üzerinde odaklanılmıştır. VEC analizini destekler nitelikteki bulgulara, diğer analiz yöntemleri ile de ulaşılmıştır. Gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülke gruplarının yanı sıra, bireysel ülkelere ilişkin zaman serisi analizleri yardımıyla ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri de araştırılmış ve VEC analizi ile paralel sonuçlar elde edilmiştir. Gelişmiş olarak ifade edilen ülkelerde ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeyi hızlandırdığı, gelişmekte olan bireysel ülkelerde karma iktisadi yapının geçerli olduğu ve azgelişmiş ülkelerde ise kamu kesimi ağırlığının baskınlığı ortaya konmuş ve hatta bazı az gelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeyi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zaman serisi analizlerini takiben panel veri tekniklerinden de yararlanılmış ve her üç ülke grubu için ayrı ayrı analizler yapılmıştır. Panel veri analizleri kapsamında da ilk olarak çeşitli birim kök testleri yardımıyla değişkenlerin durağanlıkları araştırılmış, bazı değişkenlerin seviye ve bazılarının da birinci fark değerlerinde durağan oldukları tespit edilmiştir. Durağanlık analizlerini takiben değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri belirleyebilmek amacıyla Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri uygulanmış ve her üç ülke grubu için de ilgili değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkilerin varlığına ulaşılmıştır. Eşbütünleşme ilişkilerine bağlı olarak sebep – sonuç ilişkilerinin mevcudiyetinin sorgulanabilmesi için Granger nedensellik testine başvurulmuş ve gelişmiş ülkeler için tüm ekonomik özgürlük kriterlerinden iktisadi büyümeye doğru en azından tek yönlü ilişkilerin söz konusu olduğu saptanmıştır. Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerinde yarattığı etkilerin büyüklüğünü tespit edebilmek amacıyla sabit ve tesadüfi etkili modellerden yararlanılmış ve gelişmiş ülkelerde iktisadi özgürlüklerin büyüme sürecini hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlere ait

katsayıların beklentiler dahilinde ve istatistiki bakımdan anlamlı çıkması, ilgili bulguların desteklenmesi yönünde bir öncül olmuştur. Zaman serisi analizleri bulgularına benzer şekilde panel veri tekniklerinde de gelişmekte olan ülkeler için karma iktisadi yapılanmanın ve azgelişmiş ülkelerde ise tamamen kamusal sektörün hakim olduğu belirlenmiştir. Herhangi bir ülke grubu ayrımına gidilmeksizin tüm ülkelerin dahil edildiği panel veri analizi de yapılmış ve bir bütün olarak ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme sürecini hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Genel olarak elde edilen sonuçlar gelişmiş ülkelerdeki yüksek oranlı iktisadi özgürlük düzeylerinin, finansal piyasalar üzerindeki sınırların kaldırılmasının, iç ve dış ticarete yüksek oranlı liberalizasyonun, piyasa mekanizmasının etkin işlerliğini sağlayan düşük vergi oranlarının, özel sektörün nispeten daha fazla egemenliği altında bulunan serbest pazar sisteminin, güçlü paraya ulaşabilme ve bununla ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğinin, yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanan yatırım yapabilme özgürlüklerinin ve mülkiyet haklarının etkin bir şekilde güvence altına alınmasının iktisadi büyüme süreci üzerinde yarattığı pozitif etkileri göstermektedir. İfade edilen unsurlar yardımıyla sağlanan üretim ve talep artışları, ticaret hacminin yükselmesi, reel piyasaların yükselen bir ivme kazanması, yerli ve yabancı yatırımcılar eliyle finansal derinliğin sağlanması, devletin piyasalar üzerindeki hükümlerlik gücünün azalarak özel sektör yatırımlarının ve buna bağlı olarak da istihdam düzeyinin artması, güçlü paraya ulaşılabilmesi ile sağlanan tasarruf kapasitesinin ve yatırım düzeyinin yükselmesi ve elde edilen birikimlerin mülki haklar kapsamında korunması sonucunda görünmez el mekanizmasının optimum şekilde işlemesi sağlanmakta ve büyüme dinamizmine büyük bir ivme kazandırılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler ise özellikle 1980’li yıllardan itibaren etkisini hissettirmeye başlayan üçüncü dalga küreselleşme hareketleri ile birlikte uluslararası alandaki ticaret, üretim ve finansal piyasalar ile olan sınırlarını kaldırmaya başlamışlar ve dünya piyasalarının yeniden yakalamaya çalıştığı liberalizasyon çabalarının bir başka aktörü olmaya gayret etmişlerdir. Uluslararası pazarlarda sahip olunan gücü koruyabilmek ve bu pazarlarda etkin bir rol oynayabilmek, rekabet gücünü artırmak yoluyla ticaretten elde edilen kazancı yükseltebilmek, yabancı sermayeyi daha fazla ülkeye çekebilmek, yerli ve yabancı sermayedarların gerek doğrudan ve gerekse de portföy yatırımlarının hızlanmasını sağlayabilmek ve tüm bu unsurlara bağlı olarak da

iktisadi büyüme ve kalkınma dinamiklerini harekete geçirebilmek amacıyla girişilen liberal ekonomik yapılanma neticesinde sahip olunan iktisadi sistemlerde köklü değişimler yaşanmıştır. İçsel dinamiklere bağlı olarak gerçekleşen dönüşümlerin yanı sıra; IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların bu ülkeler üzerinde yarattığı baskı ile kabul ettirilen neo-liberal politika içerikli Washington Konsensüsü ve gelişmekte olan ülkelere ihtiyaç duyukları kaynakların temin edilmesinde dayatılan şartlılık ilkelerinin de etkisi olduğu göz ardı edilememektedir. Hangi nedenle olursa olsun, temelde gelişmekte olan ülkeler için dünya piyasalarına entegre olabilmek ve yeni trende uyum sağlayabilmek amacıyla gündeme getirilen ekonomik bazlı liberalizasyon hareketleri sonucunda ticari, finansal ve yatırım bazlı özgürlükçü sistemlere geçiş süreci başlamış ve iktisadi büyüme süreci üzerinde ekonomik özgürlükler pozitif yönlü katkılar sağlamıştır. İfade edilen bulguların yanı sıra, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki temel farklılık ise kamusal harcamalar ve devletin piyasa sistemi üzerinde vergileme yoluyla etkisini hissettirebildiği mali özgürlükler temelinde ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelere ayrı olarak, gelişmekte olan ülkelere piyasa mekanizmasının işleyişi üzerinde etkin bir rol oynayan kamu sektörü, yapmış olduğu harcamalar vasıtasıyla makro iktisadi yapılanma üzerinde kendisini gösterebilmektedir. Bu ülkelere yapılan kamusal harcamalar istihdam, üretim ve yatırım seviyesini artırmak suretiyle sermaye birikimini pozitif yönlü etkilemekte ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümeye artan bir ivme kazandırmaktadır. Bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla kamu sektörü tarafından toplanan vergi miktarının yükselmesi bir taraftan yeni yatırım harcamalarının yapılmasına olanak tanıyarak büyümeyi artırabilmekte, ancak diğer taraftan da piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozabilmektedir. Dolayısıyla, bu ülke grubu için etkin vergileme politikalarının oluşturulmasına büyük bir önem verilmesi gerekliliği vurgulanabilir.

Az gelişmiş ülkeler için ekonomik büyüme süreci üzerinde önem arz eden temel unsurlar mali özgürlükler ve kamu harcamaları olup, ilgili sonuç az gelişmiş ülkelerin küreselleşme ve bunun bir uzantısı olan liberalizasyon hareketlerine adapte olmadıklarını göstermektedir. Bu ülkelerdeki katı ekonomik yapılanmanın yanı sıra, iktisadi ve sosyal düzendeki istikrarsızlıklar, kırılgan ekonomik süreç, popülist uygulamalara ağırlık veren siyasal düzensizlik, yatırım ve iş ortamının aksaklığı, piyasa

mekanizmasına geçilememesi, yolsuzluk temelinde işleyen ekonomik altyapı, kamusal faaliyetlerin fazlalığı, serbestleşme süreçleri önündeki bürokratik ve yasal engeller, yabancı sermayenin çekilememesi, tasarruf ve sermaye yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan zayıf finansal sistemler, ülke parasının işlevselliğini kaybetmesi nedeniyle kendisini hissettiren dolarizasyon olgusu, dış dünyaya kapalı olan bir yapılanma, otarşik iktisadi düzen ve mülki hakların, yeni yatırım ortamını yaratabilecek seviyede korunamaması böyle bir sonucun ortaya çıkmasının temel nedeni olarak değerlendirilebilmektedir. İfade edilen bulguların yanı sıra, kamusal harcamalar ve devletin piyasa sistemi üzerinde vergileme yoluyla etkisini hissettirebiliği mali özgürlükler, bu ülke grubunda iktisadi büyümeyi tetikleyen unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde piyasa mekanizmasının işleyişi üzerinde etkin bir rol oynayan kamu sektörü, yapmış olduğu harcamalar vasıtasıyla makro iktisadi yapılanma üzerinde kendisini gösterebilmektedir. Bu ülkelerde yapılan kamusal harcamalar istihdam, üretim ve yatırım seviyesini artırmak suretiyle sermaye birikimini pozitif yönlü etkilemekte ve buna bağlı olarak da iktisadi büyümeye artan bir ivme kazandırmaktadır. Bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla kamu sektörü tarafından toplanan vergi miktarının yükselmesi bir taraftan yeni yatırım harcamalarının yapılmasına olanak tanıyarak büyümeyi artırabilmekte, ancak diğer taraftan da piyasa mekanizmasının etkin işleyişini bozabilmektedir. Genel olarak, azgelişmiş ülkelerde küreselleşme sürecine adapte olunamamasından kaynaklanan otarşik iktisadi yapılanmaya bağlı olarak özgürlükçü sistemin tesis edilemediği ve dolayısıyla da iktisadi büyüme ile ekonomik liberalizasyon arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığı, buna karşın kamusal harcama düzeyi ile optimum vergi oranında sağlanan gelişmelerin iktisadi büyüme üzerinde önemli bir etki yarattığı söylenebilmektedir.

Zaman serisi ve panel veri analizlerinin yanı sıra, bireysel olarak gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlükler bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadığı yeni bir analiz tekniği olan Haldane – Hall Yakınsama Analizi yardımıyla incelenmiştir. Haldane – Hall Analizi test sonuçları; Arjantin, Belarus, Bolivya, Bulgaristan, Çin, Ekvador, Mısır, El Salvador, Hindistan, Meksika, Papua Yeni Gine, Romanya, Senegal, Tayland ve Türkiye’deki ekonomik özgürlük süreçlerinin gelişmiş ülkelere yakınsadığını; buna karşın Kongo Cumhuriyeti, Gana, Irak, Ürdün, Libya, Moldova, Fas, Sudan, Svaziland, Vietnam, Yemen, Bangladeş,

Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gambiya, Gine, Madagaskar, Mali, Mozambik, Sierra Leone ve Uganda'da ise ekonomik özgürlükler bakımından ıraksama olgusunun gündeme geldiğini göstermiştir. Yakınsamanın söz konusu olduğu ülkelerde kamusal sektörün göstermiş olduğu hükümlerlik gücü baskın olmakla birlikte, özellikle serbest piyasa ekonomisi yönünde güçlü yapısal dönüşümlerin yaşanması ilgili sürecin gerçekleşmesinin en önemli nedenini oluşturmuştur. Reel ekonomide serbestçe faaliyette bulunabilme yeteneği, ticari alanda gerçekleştirilen liberalizm ve yerli yatırımcılara tanınan özgürlüklerin yanı sıra yabancı yatırımcılara da sunulan büyük oranlı özgürlük temelli teşvikler adı geçen ülkeleri gelişmiş ekonomilere yaklaştırmıştır. Temelde sermayenin serbest dolaşımı ve ticarete karşılaştırmalı üstünlüklere yönelik politikaların uygulanması ile başlayan bu süreç hem finansal ve hem de reel sektörün verimliliğini artırmış, artan verimlilik iktisadi büyüme dinamiklerini uyarılmış ve buna bağlı olarak da serbest piyasa ekonomisinin gerekleri daha fazla yerine getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle neo-liberal politikaların etkinliğinin yeniden hızlanmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren söz konusu süreç gittikçe etkisini hissettirmiş ve devletin de aktif olarak içinde bulunduğu nispi bir özgürlükçü piyasa ekonomisi yaşanmaya başlamıştır. Refah ekonomisinin toplumsal ve iktisadi yapıda kendisini göstermeye başladığı bu döngü; ulusal hasılanın artması, dış ticaret dengesinin bu ülkeler aleyhine bozulmaması, ticaret hacminin milli gelir üzerinde pozitif yönlü etkiler yaratması, yerli ve yabancı doğrudan ve portföy yatırımlarının sermaye birikimini artırması, emek başına düşen sermaye miktarının genişlemesi, üretim kapasitesinin ve kapasite kullanım oranlarının yükselmesi ve dış rekabet gücünün ivme kazanması ile neticelenmiştir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmının Avrupa Birliği üyesi olması ve bu ülkelerin hem 2008 Küresel Finansal Kriz'den ve hem de günümüzde yaşanan borç krizinden ağır bir şekilde etkilenmelerine paralel olarak özgürlükçü piyasa sistemlerinden tavizler vermeleri, ülkeler arasındaki yaklaşma düzeyini hızlandırmıştır.

Gelişmiş ülkeler ile ıraksama süreci içerisinde bulunan ülkelerde kamusal yapılanmanın hakim olması, devlet eliyle iktisadi döngünün sağlanması, özellikle mali politikalar konusunda baskıcı uygulamaların gerçekleştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımcılar için serbestinin sağlanamaması, yatırımcılar için büyük bir tehdit unsuru olan kamulaştırmanın en üst seviyede olması, iktisadi yapının yanı sıra sosyal yapının

katılığı, düşük gelire bağı olarak ortaya çıkan yetersiz tasarruf ve sermaye oranlarının iktisadi faaliyetleri engellemesi ve dolayısıyla da sıkı ekonomi politikalarının uygulanması, yolsuzluk ve rüşvetin yüksek derecede iktisadi sistemde yer edinmesi, kayıt dışı ekonominin varlığı, mülki hakların korunamaması ve güçlü paraya erişimde söz konusu olan yetersizlikler ilgili sonucun ortaya çıkmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, adı geçen ülkelerin kendi içsel dönüşüm süreçlerini tamamlamalarını takiben korumacı politikalarını tedrici olarak azaltmaları, dış piyasalara açılarak entegrasyon sürecine adapte olmaya çalışmaları, sahip oldukları kaynak düzeylerinin optimum seviyesini belirleyerek karşılaştırmalı üstünlüklerine göre ticari yapılanma içerisine girmeleri, yabancı sermayenin önündeki engelleri kaldırmaları, çeşitli teşvik tedbirleri yoluyla yerli girişimcilere destek sağlamaları, görünmez el mekanizmasının işlerliğine olanak sağlayan politikaları benimsemeleri ve özel girişim için gerekli olan altyapıyı oluşturmaları bu ülkelerin özgürlükçü yapılanmalar yardımıyla büyüme ve kalkınma dinamiklerini harekete geçirecektir.

KAYNAKLAR

- Acar, Mustafa, “Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah”, *BİLİG*, Sayı: 53, Bahar 2010, 1-28.
- Akalın, Güneri, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Ekonomik Kriz*, TİSK Yayınları, Yayın No: 215, Ocak 2002.
- Ali, Abdiweli M. and W. Mark Crain, “Institutional Distortions, Economic Freedom and Growth”, *Cato Journal*, Vol: 21, No: 3, 2002, 415-426.
- Allen, R. T., *Beyond Liberalism: The Political Thought of F. A. Hayek & Michael Polanyi*, Transaction Publishers, USA 1998.
- Alston, Philip, “U.S. Ratification of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: The Need for an Entirely New Strategy”, *The American Journal of International Law*, Vol: 84, No: 2, 1990, 365-393.
- Altman, Morris, “How Much Economic Freedom is Necessary for Economic Growth”, *Economics Bulletin*, Vol: 15, No: 2, 2008, 1-20.
- Alvey, James E., *A Short History of Ethics and Economics*, Edward Elgar Publishing, UK 2011.
- Arkes, Hadley, *Natural Rights & The Right to Choose*, Cambridge University Press, UK 2002.
- Arrow, Kenneth J., “The Economic Implications of Learning by Doing”, *The Review of Economic Studies*, Vol: 29, No: 3, 1962, 155-173.
- , “Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention”, NBER (Ed.), *The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors*, (pp. 609-626), Arno Press, USA 1975.
- Ashby, Nathan J. and Russell S. Sobel, “Income Inequality and Economic Freedom in the U.S. States”, *Public Choice*, Vol: 134, No: 3-4, 2008, 329-346.
- Atılğan, Emre ve Mehmet Z. Köksal, “Adam Smith ve David Ricardo’nun İktisadi Büyüme Analizleri”, Hakan Kapucu, Murat Aydın, İsmail Şiriner, Ferhang Morady ve Ümit Çetin (Ed.), *Politik İktisat ve Adam Smith*, (ss. 367-382), Yön Yayınları, İstanbul 2010.

- Atik, Hayriye ve Oğuzhan Türker, *Modern Dış Ticaret Kuramları*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2011.
- Axford, Barrie and Gary K. Browning, *Politics: An Introduction*, Second Edition, Routledge Publishing, London 2002.
- Ayal, Eliezer B. and Georgios Karras, “Components of Economic Freedom and Growth: An Empirical Study”, *Journal of Developing Areas*, Vol: 32, No: 3, 1998, 327-338.
- Aydemir, Oğuzhan, “Hisse Senedi Getirileri ve Reel Sektör Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Çalışma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2008, 37-55.
- Ayres, Robert U. and Benjamin Warr, *The Economic Growth Engine: How Energy and Work Drive Material Prosperity*, Edward Elgar Publishing, USA 2009.
- Azman-Saini, W. N. W., Ahmad Z. Baharumshah and Siong H. Law, “Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: International Evidence”, *Economic Modelling*, Vol: 27, No: 5, 2010, 1079-1089.
- Baldwin, Robert E., “The Case Against Infant-Industry Tariff Protection”, *Journal of Political Economy*, Vol: 77, No: 3, 1969, 295-305.
- Baltagi, Badi H., *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons, USA 2005.
- Barışık, Salih ve Ferdi Kesikoğlu, “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 4, 2006, 59-82.
- Barnett, Michael and Martha Finnemore, *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*, Cornell University Press, New York 2004.
- Barro, Robert J., “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”, *The Journal of Political Economy*, Vol: 98, No: 5, 1990, 103-125.
- , “Human Capital and Growth”, *The American Economic Review*, Vol: 91, No: 2, 2001, 12-17.

- Barro, Robert J. and Xavier Sala-i Martin, *Economic Growth*, Second Edition, The MIT Press, USA 2003.
- Barry, Norman, *Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm*, (Çev.: Mustafa Erdoğan), LDT Yayınları, Ankara 1997.
- , *Modern Siyaset Teorisi*, (Çev.: Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin), Liberte Yayınları, Ankara 2004.
- Barzel, Yoram, *A Theory of the State: Economic Rights, Legal Rights and the Scope of the State*, Cambridge University Press, UK 2002.
- Bastiat, Frederic, *Economic Sophisms*, (Trans.: A. Goddard), Fifth Edition, Irvington-on-Hudson Publishing, New York 1996.
- Baum, Matthew A. and David A. Lake, “The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital”, *American Journal of Political Science*, Vol: 47, No: 2, 2003, 333-347.
- Bauman, Zygmunt, *Socialism: The Active Utopia*, George Allen & Unwin Publishing, UK 1976.
- Beaud, Olivier, “Anayasa ve Anayasacılık”, Philippe Raynaud ve Stephane Rials (Ed.), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (ss. 63-74), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Beetham, David, “What Future for Economic and Social Rights?”, *Political Studies*, Vol: 43, No:1, 1995, 41-60.
- Bell, John F., *A History of Economic Thought*, Second Edition, The Ronald Press, New York 1967.
- Bengoa, Marta and Blanca Sanchez-Robles, “Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin America”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, 529-545.
- Berber, Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2006.
- , *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 4. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2011.
- Berggren, Niclas, “Economic Freedom and Equality: Friends or Foes?”, *Public Choice*, Vol: 100, No: 3-4, 1999, 203-223.

- Berggren, Niclas, “The Benefits of Economic Freedom: A Survey”, *The Independent Review*, Vol: 8, No: 2, 2003, 193-211.
- Berlin, Isaiah, *Two Concepts of Liberty*, Clarendon Press, UK 1958.
- Besley, Timothy, “Property Rights and Investment Incentives: Theory and Evidence from Ghana”, *Journal of Political Economy*, Vol: 103, No: 5, 1995, 903-937.
- Beşkaya, Ahmet ve Ömer Manan, “Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, 2009, 47-76.
- Beverly, Sondra and Michael Sherraden, “Institutional Determinants of Saving: Implications for Low-Income Households and Public Policy”, *Journal of Socio-Economics*, Vol: 28, No: 4, 1999, 457-473.
- Bhagwati, Jagdish N., Arvind Panagariya and T. N. Srinivasan, *Lectures on International Trade*, Second Edition, The MIT Press, USA 1998.
- Bhargava, Alok, “On the Theory of Testing for Unit Roots in Observed Time Series”, *The Review of Economic Studies*, Vol: 53, No: 3, 1986, 369-384.
- Blau, Joel and Mimi Abramovitz, *The Dynamics of Social Welfare Policy*, Second Edition, Oxford University Press, New York 2007.
- Blau, Judith and Alberto Moncada, *Human Rights: Beyond the Liberal Vision*, Rowman & Littlefield Publishers, UK 2005.
- Blaug, Mark, *Economic Theory in Retrospect*, Fifth Edition, Cambridge University Press, UK 1996.
- Blokland, Hans T., *Freedom and Culture in Western Society*, Routledge Publishing, London 1997.
- Borbely, Dora and Christopher Shumann, “Human Capital and Growth: A Panel Analysis for the EU-15, Selected Accession Countries and Russia”, Harry G. Broadman, Tiiu Paas and Paul J. J. Wolfens (Ed.), *Economic Liberalization and Integration Policy: Options for Eastern Europe and Russia*, (pp. 277-298), Springer, Germany 2006.

- Boyes, William and Michael Melvin, *Fundamentals of Economics*, Fifth Edition, Cengage Learning, USA 2011.
- Bozkurt, Enver, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- Bravo, Hamdi, “Hegel’in Tarih Tasarımında Özgürlük ve İlerleme”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, 2004, 153-164.
- Breitung, Jörg, “The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data”, Badi H. Baltagi (Ed.), *Advances in Econometrics: Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels*, (pp. 161-178), JAI Press, Amsterdam 2000.
- Brenkert, George G., *Political Freedom*, Routledge Publishing, London 1991.
- Brewer, Anthony, *The Making of the Classical Theory of Economic Growth*, Routledge, UK 2010.
- Brockwell, Peter J. and Richard A. Davis, *Time Series: Theory and Methods*, Second Edition, Springer, New York 2006.
- Brooks, Chris, *Introductory Econometrics for Finance*, Second Edition, Cambridge University Press, UK 2008.
- Buchholz, Todd G., *Ölü İktisatçılardan Yeni Fikirler: Modern Ekonomik Düşünceye Giriş*, (Çev.: İsmail Aktar), Adres Yayınları, Ankara 2005.
- Bulut, Nihat, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 2, 2003, 173-197.
- Bumin, Tülin, *Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- Butler, Eamonn, *Hayek: Çağımızın İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı*, (Çev.: Yusuf Z. Çelikkaya), İkinci Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2001.
- Canterbery, E. Ray, *A Brief History of Economics: Artful Approaches to the Dismal Science*, World Scientific Publishing, USA 2002.
- Carlsson, Fredrik and Susanna Lundström, “Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects”, *Public Choice*, Vol: 112, No: 3-4, 2002, 335-344.

- Cate, Thomas, Geoff Harcourt and David C. Colander, *Ancyclopedia of Keynesian Economics*, Edward Elgar Publishing, UK 1997.
- Charemza, Wojciech W. and Derek F. Deadman, *New Directions in Econometric Practice*, Edward Elgar Publishing, UK 1993.
- Choi, In, “Unit Root Tests for Panel Data”, *Journal of International Money and Finance*, Vol: 20, No: 2, 2001, 249-272.
- Church, William S., *A Treatise of the Writ of Habeas Corpus*, The Lawbook Exchange Press, New Jersey 2003.
- Clapham, Andrew, *Human Rights: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York 2007.
- Clark, Cynthia L., *The American Economy: A Historical Encyclopedia*, ABC-CLIO Publishing, USA 2011.
- Clarke, Simon, *Marx, Marginalism and Modern Sociology: From Adam Smith to Max Weber*, First Edition, Macmillan, USA 1982.
- Cochran, David C., *The Color of Freedom: Race and Contemporary American Liberalism*, State University of New York Press, USA 1999.
- Compton, Ryan A., Daniel C. Giedeman and Gary A. Hoover, “Panel Evidence on Economic Freedom and Growth in the United States”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 27, No: 3, 2011, 423-435.
- Cranston, Maurice, *Freedom: A New Analysis*, Third Edition, Longmans, London 1967.
- Cryer, Jonathan D. and Kung-Sik Chan, *Time Series Analysis: With Applications in R*, Second Edition, Springer, New York 2008.
- Czech, Brian, “Economic Growth As the Limiting Factor for Wildlife Conservation”, *Wildlife Society Bulletin*, Vol: 28, No: 1, 2000, 4-15.
- Çağlayan, Ebru ve Nazan Şak, “OECD Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesi: Panel Eşbütünleme Yaklaşımı”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1, 2009, 483-500.

- Çelik, Fikret ve Sefa Usta, “Klasik Liberalizmde ‘Özgürlük’ ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24, 2010, 121-135.
- Çelik, Kenan, *Uluslararası İktisat: Birinci Kitap*, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2006.
- Çetin, Halis, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2002, 79-96.
- Çetin, Murat ve Eyyup Ecevit, “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2010, 166-182.
- Çukurçayır, Akif, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi: Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- Daintith, Terence, “Constitutional Protection of Economic Rights”, *International Journal of Constitutional Law*, Vol: 2, No: 1, 2004, 56-90.
- Das, Ram U., Piyadasa Edirisuriya and Anoop Swarup, *Regional Economic Engagements and the Free Trade Agreements: Analytical Insights and Policy Options*, World Scientific Publishing, USA 2010.
- Dasgupta, Partha, “Positive Freedom, Markets and the Welfare State”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol: 2, No: 2, 1986, 25-36.
- Datta, Anusua, “Time-Series Tests of Convergence and Transitional Dynamics”, *Economics Letters*, Vol: 81, No: 2, 2003, 233-240.
- Davis, Howard, *Political Freedom: Associations, Political Purposes and the Law*, Continuum Publishing, New York 2000.
- Dawson, John W., “Institutions, Investment and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence”, *Economic Inquiry*, Vol: 36, No: 4, 1998, 603-619.
- , “Causality in the Freedom – Growth Relationship”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, 479-495.
- De Vanssay, Xavier and Z. A. Spindler, “Freedom and Growth: Do Constitutions Matter?”, *Public Choice*, Vol: 78, No: 3-4, 1994, 359-372.

- DeGre, Gerard, "Freedom and Social Structure", *American Sociological Review*, Vol: 11, No: 5, 1946, 529-536.
- DeMarco, Joseph P., *A Coherence Theory in Ethics*, Value Inquiry Book Series, Netherlands 1994.
- Dietze, Gottfried, *America's Political Dilemma: From Limited to Unlimited Democracy*, University Press of America, USA 1985.
- Dixon, Keith, *Freedom and Equality: The Moral Basis of Democratic Socialism*, Routledge Publishing, UK 1986.
- Donnelly, Jack, *Teori ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, (Çev.: Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut), Yetkin Yayınları, Ankara 1995.
- , *Universal Human Rights: In Theory & Practice*, Second Edition, Cornell University Press, New York 2003.
- Dorfman, Robert, "Review Article: Economic Development from the Beginning to Rostow", *Journal of Economic Literature*, Vol: 29, No: 2, 1991, 573-591.
- Dostaler, Gilles, *Keynes and His Battles*, Edward Elgar Publishing, UK 2007.
- Doucouliafos, Chris and Mehmet A. Ulubaşoğlu, "Economic Freedom and Economic Growth: Does Specification Make a Difference?", *European Journal of Political Economy*, Vol: 22, No: 1, 2006, 60-81.
- Drake, Leigh, "Testing for Convergence Between UK Regional House Prices", *Regional Studies*, Vol: 29, No: 4, 1995, 357-366.
- Durbarry, Ramesh, Norman Gemmel and David Greenaway, "New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth", *Credit Research Paper*, No: 8, 1998, 1-33.
- Dursun, İbrahim, *Ekonomik Özgürlükler-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.
- , "Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler", *Akademik İncelemeler*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2009, 1-19.

- Elliott, Kimberly A., "Corruption as an International Policy Problem: Overview and Recommendations", Kimberly A. Elliott (Ed.), *Corruption and the Global Economy*, (pp. 175-236), Institute for International Economics, Washington DC 1997.
- Ellul, Jacques, *The Ethics of Freedom*, Wm. B. Eerdmans Publishing, USA 1976.
- Enders, Walter, *Applied Econometric Time Series*, John Wiley & Sons Inc., New York 1995.
- Engle, Robert F. and C. W. J. Granger, "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, Vol: 55, No: 2, 1987, 251-276.
- Erdoğan, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.
- , *Anayasal Demokrasi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.
- Erim, Neşe, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara 2007.
- Ersoy, Arif, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, 3. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2008.
- Ertürk, Emin, *Uluslararası İktisat*, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.
- Esposto, Alfredo G. and Peter A. Zaleski, "Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis", *Constitutional Political Economy*, Vol: 10, No: 2, 1999, 185-197.
- Falk, Richard, "Cultural Foundations for the International Protection of Human Rights", Abdullah A. An-Na'im (Ed.), *Human Rights in Cross-Cultural Perspectives: A Quest for Consensus*, (pp. 44-64), The University of Pennsylvania Press, USA 1992.
- Faria, Hugo J. and Hugo M. Montesinos, "Does Economic Freedom Cause Prosperity? An IV Approach", *Public Choice*, Vol: 141, No: 1-2, 2009, 103-127.
- Farr, W. Ken, Richard A. Lord and J. Larry Wolfenbarger, "Economic Freedom, Political Freedom and Economic Well-Being: A Causality Analysis", *Cato Journal*, Vol: 18, No: 2, 1998, 247-262.

- Feltham, Sandra G. and David E. A. Giles, "Testing for Unit Roots in Semiannual Data", David E. A. Giles (Ed.), *Computer-Aided Econometrics*, (pp. 153-177), Routledge, New York 2003.
- Fisher, Ronald A., *Statistical Methods for Research Workers*, Fourth Edition, Oliver & Boyd, Edinburgh 1932.
- Flikschuh, Katrin, *Freedom: Contemporary Liberal Perspectives*, Polity Press, UK 2007.
- Formaini, Robert L., "David Ricardo: Theory of Free International Trade", *Economic Insights*, Volume: 9, No: 2, 2004, 1-4.
- Forsythe, David P., *Human Rights in International Relations*, Second Edition, Cambridge University Press, UK 2006.
- Fortanier, Fabienne, "Foreign Direct Investment and Host Country Economic Growth: Does the Investor's Country of Origin Play a Role?", *Transnational Corporations*, Vol: 16, No: 2, 2007, 41-76.
- Fradin, Dennis B., *The Declaration of Independence*, Marshall Cavendish, New York 2007.
- Freedom House 2012, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world-2010/checklist-questions-and-guidelines>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2012
- Friedman, Milton, "Economic Freedom Behind the Scenes", J. Gwartney, R. Lawson, C. Edwards, W. Park, V. Rugy and S. Wagh (Ed.), *Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report*, (pp. xvii-xxi), The Fraser Institute, Vancouver 2002.
- Friedman, Milton and Rose D. Friedman, *Capitalism and Freedom*, 40th Edition, University of Chicago Press, USA 2002.
- Furubotn, Eirik and Svetozar Pejovich, "Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature", *Journal of Economic Literature*, Vol: 10, No: 4, 1972, 1137-1162.
- Gewirth, Alan, "The Basis and Content of Human Rights", *Georgia Law Review*, Vol: 13, No: 4, 1979, 1143-1170.

- Ghatak, Subrata, *Introduction to Development Economics*, Third Edition, Routledge, USA 1998.
- Gleicher, David and Lonnie Stevans, *A Classical Approach to Occupational Wage Rates*, Greenwood Publishing Group, USA 1991.
- Globerman, Steven and Daniel Shapiro, "Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure", *World Development*, Vol: 30, No: 11, 2002, 1899-1919.
- Goel, Rajeev K. and Michael A. Nelson, "Economic Freedom Versus Political Freedom: Cross-Country Influences on Corruption", *Australian Economic Papers*, Vol: 44, No: 2, 2005, 121-133.
- Goodrich, Samuel G., *The Young American: Book of Government and Law*, The University of Michigan Press, USA 2006.
- Gorga, Carmine, "Toward the Definition of Economic Rights", *Journal of Markets & Morality*, Vol: 2, No: 1, 1999, 88-101.
- Gould, Carol C., *Rethinking Democracy: Freedom and Social Cooperation in Politics, Economy and Society*, Cambridge University Press, UK 1990.
- Gounder, Rukmani, "Political and Economic Freedom, Fiscal Policy and Growth Nexus: Some Empirical Results for Fiji", *Contemporary Economic Policy*, Vol: 20, No: 3, 2002, 234-245.
- Gowland, David, *International Economics*, Routledge Publishing, London 1983.
- Göktaş, Özlem, "Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi", *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı: 8, 2008, 45-64.
- Grabowski, Richard, Sharmistha Self and Michael P. Shields, *Economic Development: A Regional, Institutional and Historical Approach*, Sharpe Inc., New York 2007.
- Granger, Clive W. J., *Spectral Analysis of Economic Time Series*, Princeton University Press, New Jersey 1964.
- , "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", *Econometrica*, Vol: 37, No: 3, 1969, 424-438.

- Granger, Clive W. J. and P. Newbold, "Spurious Regressions in Econometrics", *Journal of Econometrics*, Vol: 2, No: 2, 1974, 111-120.
- Greenwood, Daphne T. and Richard P. F. Holt, *Local Economic Development in the 21st Century: Quality of Life and Sustainability*, Sharpe Inc., New York 2010.
- Griffin, James, *On Human Rights*, Oxford University Press, New York 2008.
- Griswold, Daniel T., "Seven Moral Arguments for Free Trade", *Cato Policy Report*, Vol: 23, No: 4, 2001, 11-14.
- Grubel, Herbert G., "Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings", *Cato Journal*, Vol: 18, No: 2, 1998, 287-304.
- Gudeman, Stephen F., "Physiocracy: A Natural Economics", *American Ethnologist*, Vol: 7, No: 2, 1980, 240-258.
- , "Ricardo's Representations", *Representations*, No: 5, 1984, 92-114.
- Gujarati, Damodar N., *Temel Ekonometri*, (Çev.: Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen), 4. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Gupta, K. R., *Economics of Development and Planning: History, Principles, Problems and Policies*, Fourth Edition, Atlantic Publishers, India 2009.
- Gümüş, Musa, "Anayasal Meşruti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi", *Bilig*, Sayı: 47, 2008, 215-240.
- Gwartney, James, "Institutions, Economic Freedom and Cross-Country Differences in Performance", *Southern Economic Journal*, Vol: 75, No: 4, 2009, 937-956.
- Gwartney, James and Robert Lawson, "The Concept and Measurement of Economic Freedom", *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, 405-430.
- Gwartney, James, Robert A. Lawson and Walter E. Block, *Economic Freedom of the World: 1975 – 1995*, The Fraser Institution, Vancouver 1996.
- Gwartney, James, Robert Lawson, Walter Park and Charles Skipton, *Economic Freedom of the World: 2001 Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver 2001.

- Gwartney, James, Randall G. Holcombe and Robert A. Lawson, "Economic Freedom, Institutional Quality and Cross-Country Differences in Income and Growth", *Cato Journal*, Vol: 24, No: 3, 2004, 205-233.
- Gwartney, James, Robert Lawson and Seth Norton, *Economic Freedom of the World: 2008 Annual Report*, The Fraser Institute, Vancouver 2008.
- Gwartney, James , Richard L. Stroup, Russell S. Sobel and David MacPherson, *Economics: Private and Public Choice*, 12th Edition, Cengage Learning Inc., USA 2009.
- Gwartney, James, Joshua Hall and Robert Lawson, *Economic Freedom of the World: 2011 Annual Report*, The Fraser Institution, Vancouver 2011.
- Gylfason, Thorvaldur, *Principles of Economic Growth*, Oxford University Press, New York 1999.
- Haan, Jakob and J. Egbert Sturm, "On the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth", *European Journal of Political Economy*, Vol: 16, No: 2, 2000, 215-241.
- , "Handling Economic Freedom in Growth Regressions", *Econ Journal Watch*, Vol: 4, No: 1, 2007, 79-82.
- Hadri, Kaddour, "Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data", *Econometrics Journal*, Vol: 3, No: 2, 2000, 148-161.
- Haldane, Andrew G. and Stephen G. Hall, "Sterling's Relationship with the Dollar and the Deutschmark: 1976-89", *The Economic Journal*, Vol: 101, No: 406, 1991, 436-443.
- Haley, B. F., "Heckscher, Mercantilism", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 50, No: 2, 1936, 347-354.
- Hamilton, James D., *Time Series Analysis*, Princeton University Press, New Jersey 1994.
- Haney, Lewis H., *History of Economic Thought*, The Macmillan Co., New York 1968.
- Haque, M. Shamsul, *Restructuring Development Theories and Policies: A Critical Study*, State University of New York Press, USA 1999.

- Harrison, Fidelis E., *Economic Development: Theory and Policy Applications*, Praeger Publishing, USA 1996.
- Hausman, Jerry A. and William E. Taylor, "Panel Data and Unobservable Individual Effects", *Econometrica*, Vol: 49, No: 6, 1981, 1377-1398.
- Heckelman, Jac C., "Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation", *Journal of Applied Economics*, Vol: 3, No: 1, 2000, 71-91.
- Heckelman, Jac C. and Stephen Knack, "Aid, Economic Freedom and Growth", *Contemporary Economic Policy*, Vol: 27, No: 1, 2009, 46-53.
- Heckscher, Eli, "Mercantilism", *The Economic History Review*, Vol: 7, No: 1, 1936, 44-54.
- Hegel, Georg W. F., *Phenomenology of Spirit*, (Trans.: A. V. Miller), Motilal Banarsidass Publishing, New Delhi 1998.
- Henry, Peter B., "Capital-Account Liberalization, the Cast of Capital, and Economic Growth", *The American Economic Review*, Vol: 93, No: 2, 2003, 91-96.
- Heritage Foundation 2012, <http://www.heritage.org/index/ranking>, Erişim Tarihi: 25 Mart 2012
- , <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012
- , http://www.heritage.org/index/book/chapter_1, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2012
- Hilgert, Matthias, *International Trade: Friedrich List's Theory of the Infant Industry Argument*, GRIN Verlag, Germany 2005.
- Hodgson, Bernard, *The Invisible Hand and the Common Good*, Springer, Germany 2004.
- Hoffmann, Stanley, "The Social Contract or the Mirage of the General Will", Christie McDonald and Stanley Hoffmann (Ed.), *Rousseau and Freedom*, (pp. 113-141), Cambridge University Press, UK 2010.
- Holtz-Eakin, Douglas, "Solow and the States: Capital Accumulation, Productivity, and Economic Growth", *National Tax Journal*, Vol: 46, No: 4, 1993, 425-439.

- Horwitz, Morton J., *The Transformation of American Law, 1870-1960: The Crisis of Legal Orthodoxy*, Oxford University Press, New York 1992.
- Howard, Rhoda, "The Full-Belly Thesis: Should Economic Rights Take Priority over Civil and Political Rights? Evidence from Sub-Saharan Africa", *Human Rights Quarterly*, Vol: 5, No: 4, 1983, 467-490.
- Huebert, Jacob H., *Libertarianism Today*, Greenwood Publishing Group, USA 2010.
- Im, Kyung S., M. Hashem Pesaran and Yongcheol Shin, "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, Vol: 115, No: 1, 2003, 53-57.
- Islam, Sadequl, "Economic Freedom, Per Capita Income and Economic Growth", *Applied Economics Letters*, Vol: 3, No: 9, 1996, 595-597.
- Ismail, Norhazlin, "Income Inequality, Economic Freedom and Economic Growth", *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, Issue: 25, 2010, 144-157.
- Israel, Jonathan I., *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution and Human Rights 1750-1790*, Oxford University Press, New York 2011.
- Itoh, Motoshige and Takashi Negishi, *Disequilibrium Trade Theories: Harwood Fundamentals of Applied Economics*, Routledge Publishig, London 2002.
- Jackson, Robert and George Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Third Edition, Oxford University Press, New York 2007.
- Jain, T. R. and V. K. Ohri, *Development Economics*, V. K. Publications, India 2006.
- Jain, T. R. and Anil Malhotra, *Development Economics*, V. K. Publications, India 2009.
- Johnson, Bryan T., "Comparing Economic Freedom and Political Freedom", Bryan T. Johnson, Kim R. Homes and Melanie Kirkpatrick (Ed.), *1999 Index of Economic Freedom*, (pp. 29-34), The Heritage Foundation and Dow Jones Company, Washington 1999.
- Jones, Charles, *Introduction to Economic Growth*, W. W. Norton & Company Inc., New York 1998.
- , *İktisadi Büyümeye Giriş*, (Çev.: Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2001.

- Jones, Peris and Kristian Stokke, “Democratising Development: The Politics of Socio-Economic Rights”, Peris Jones and Kristian Stokke (Ed.), *Democratising Development: The Politics of Socio-Economic Rights in South Africa*, (pp. 2-38), Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2005.
- Judge, George G., *The Theory and Practice of Econometrics*, Second Edition, Wiley, USA 1985.
- Justesen, Mogens K., “The Effect of Economic Freedom on Growth Revisited: New Evidence on Causality from a Panel of Countries 1970-1999”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 24, No: 3, 2008, 642-660.
- Kaboğlu, İbrahim Ö., *Özgürlükler Hukuku*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- Kachiga, Jean, *Global Liberalism and Its Casualties*, University Press of America, USA 2008.
- Kahveci, Niyazi, *Demokrasi ve İslam*, TDV Yayınları, Ankara 1999.
- Kainz, Howard P., *Natural Law: An Introduction and Re-examination*, Carus Publishing, USA 2004.
- Kao, Chihwa, “Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data”, *Journal of Econometrics*, Vol: 90, No: 1, 1999, 1-44.
- Kapani, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara 1993.
- Kaplan, Muhittin and Hüseyin Kalyoncu, “Measuring the Level of International Capital Mobility for MENA Countries”, *Journal of Economic and Social Studies*, Vol: 1, No: 1, 2011, 25-32.
- Kar, Muhsin ve Hüseyin Ağır, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi, 1926-1994”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2006, 51-68.
- Karabegovic, Amela, Dexter Samida, Chris M. Schlegel and Fred McMahon, “North American Economic Freedom: An Index of 10 Canadian Provinces and 50 US States”, *European Journal of Political Economy*, Vol: 19, No: 3, 2003, 431-452.

- Karakaya, Talip, “Varoluşçu Felsefede ‘Başkası ve Özgürlüğün Sınırı’ Problemi”, İsmail Serin (Ed.), *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, (ss. 82-91), Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı, Asa Kitabevi Yayınları, Bursa 2010.
- Karluk, S. Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi: Teori-Politika*, 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2009.
- Kasper, Wolfgang, *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme*, (Çev.: Bahadır Akın), Liberte Yayınları, Ankara 2007.
- Kates, Steven, *Free Market Economics: An Introduction for the General Reader*, Edward Elgar Publishing, UK 2011.
- Kaya, Vedat ve Ömer Yılmaz, “Bölgesel Enflasyon Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi ve Panel Veri Analizleri”, *İktisat İşletme ve Finans*, Cilt: 21, Sayı: 247, 2006, 62-78.
- Kaynak, Muhteşem, *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.
- Kazgan, Gülten, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 14. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009.
- Kennedy, Peter, *Ekonometri Kılavuzu*, (Çev.: Muzaffer Sarımeşeli ve Şenay Açıkgöz), 5. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- Kılılıoğlu, İsmail, “İnsan ve Özgürlük Üstüne Bir Deneme”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 4, Sayı: 22, 1998, 691-695.
- Kıran, Burcu, Nilgün Ç. Yavuz and Burak Güriş, “Financial Development and Economic Growth: A Panel Data Analysis of Emerging Countries”, *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue: 30, 2009, 87-94.
- Kibritçioğlu, Aykut, *Uluslararası İktisat-Okumalar*, TDFOB Yayıncılık, Ankara 1996.
- , “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, 1998, 207-230.
- Kocaoğlu, A. Mehmet, “İnsan Hakları Çerçevesinde Ekonomik ve Sosyal Hakların Vazgeçilemez Önemi”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 4, Sayı: 22, 1998, 1065-1074.

- Kodaman, Bayram, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 2007, 1-24.
- Kolm, Serge C., “Liberty and Distribution: Macrojustice from Social Freedom”, *Social Choice and Welfare*, Vol: 22, No: 1, 2004, 113-145.
- Koopmans, Tjalling C., “Efficient Allocation of Resources”, *Econometrica*, Vol: 19, No: 4, 1951, 455-465.
- Kreft, Steven F. and Russell S. Sobel, “Public Policy, Entrepreneurship and Economic Freedom”, *Cato Journal*, Vol: 25, No: 3, 2005, 595-616.
- Krieckhaus, Jonathan, “Reconceptualizing the Developmental State: Public Savings and Economic Growth”, *World Development*, Vol: 30, No: 10, 2002, 1697-1712.
- Kutlar, Aziz, *Ekonometriye Giriş*, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2007.
- Kuznets, Simon, “Modern Economic Growth: Findings and Reflections”, *The American Economic Review*, Vol: 63, No: 3, 1973, 247-258.
- Küçükkalay, Abdullah M., *İktisadi Düşünce Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2008.
- Kwiatkowski, Denis, Peter C. B. Phillips, Peter Schmidt and Yongcheol Shin, “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?”, *Journal of Econometrics*, Vol: 54, No: 1-3, 1992, 159-178.
- Landman, Todd, “The Scope of Human Rights: From Background Concepts to Indicators”, 2005, <http://web.abo.fi/institut/imr/research/seminars/indicators/Background.pdf>, Erişim Tarihi: 08 Mart 2012
- Lau, Evan, Xiao H. Chye and Chee K. Choong, “Energy-Growth Causality: Asian Countries Revisited”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol: 1, No: 4, 2011, 140-149.
- Lee, Chien C., “Energy Consumption and GDP in Developing Countries: A Cointegrated Panel Analysis”, *Energy Economics*, Vol: 27, No: 3, 2005, 415-427.

- Levin, Andrew, Chien F. Lin and Chia S. J. Chu, "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, Vol: 108, No: 1, 2002, 1-24.
- Li, Yuwen, *Transfer of Technology for Deep Sea-Bed Mining: The 1982 Law of the Sea Convention and Beyond*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 1994.
- Lipsey, Richard G. and K. Alec Chrystal, *Economics*, Eleventh Edition, Oxford University Press, New York 2007.
- Lucas, Robert E., "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, Vol: 22, 1988, 3-42.
- Luintel, Kul B. and Mosahid Khan, "A Quantative Reassessment of the Finance-Growth Nexus: Evidence from a Multivariate VAR", *Journal of Development Economics*, Vol: 60, No: 2, 1999, 381-405.
- MacCallum, Gerald C., "Negative and Positive Freedom", *The Philosophical Review*, Vol: 76, No: 3, 1967, 312-334.
- MacKinnon, James, "Critical Values for Cointegration Tests", R. F. Engle and C. W. J. Granger (Ed.), *Long-Run Economic Relationships: Readings in Cointegration*, (pp. 267-276), Oxford University Press, New York 1991.
- Madan, Anisha, "The Relationship Between Economic Freedom and Socio-Economic Development", *Honors Projects Working Paper*, No: 37, 2002, 1-47.
- Maddala, G. S. and Shaowen Wu , "A Comparative Study of Unit Root Test with Panel Data and a New Simple Test", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol: 61, No: S1, 1999, 631-652.
- Mahmood, Khalid, Taseef Azid, Imran S. Chaudhry and Muhammad Z. Faridi, "Impact of Economic Freedom on Economic Growth: The Case of Some Selected SAARC Member Countries", *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue: 52, 2010, 7-16.
- Mahmood, Khalid and Taseef Azid, "Economic Freedom Versus Economic Growth: Cross Countries Analysis in the form of ARDL Approach", *Asian Economic and Financial Review*, Vol: 1, No: 1, 2011, 14-25.

- Malinvaud, Edmond, "Capital Accumulation and Efficient Allocation of Resources", *Econometrica*, Vol: 21, No: 2, 1953, 233-268.
- Manganiello, Stephen C., *The Concise Encyclopedia of the Revolutions and Wars of England, Scotland and Ireland: 1639-1660*, Scarecrow Press, UK 2004.
- Mares, Radu, *Business and Human Rights: A Compilation of Documents*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2004.
- Markoff, John, *Waves of Democracy: Social Movements and Political Change*, Pine Forge Press, USA 1996.
- Marsh, James L., *Critique, Action and Liberation*, State University of New York Press, USA 1995.
- Mason, Andrew, "Saving, Economic Growth, and Demographic Change", *Population and Development Review*, Vol: 14, No: 1, 1988, 113-144.
- Mathias, Peter and Sidney Pollard, *The Cambridge Economic History of Europe: The Industrial Economies, The Development of Economic and Social Policies*, Cambridge University Press, New York 1989.
- McGovern, A. F., "The Young Marx on the State", John C. Wood (Ed.), *Karl Marx's Economics: Critical Assessments*, (pp. 166-193), Routledge, London 1987.
- McGowan, John, *Postmodernism and Its Critics*, Cornell University Press, New York 1991.
- McGrade, Arthur S., *The Political Thought of William Ockham*, Cambridge University Press, UK 2002.
- McKinnon, Catriona, "Rights: Their Basis and Limits", Richard Bellamy and Andrew Mason (Ed.), *Political Concepts*, (pp. 16-27), Manchester University Press, UK 2003.
- McNally, David, *Political Economy and the Rise of Capitalism: A Reinterpretation*, University of California Press, USA 1988.
- Meek, Ronald L., "Physiocracy and Classicism in Britain", *The Economic Journal*, Vol: 61, No: 241, 1951, 26-47.

- Meier, Gerald M. and Robert E. Baldwin, *Economic Development: Theory, History, Policy*, John Wiley, New York 1957.
- Mill, David V., *Liberty, Rationality and Agency in Hobbes's Leviathan*, State University of New York Press, USA 2001.
- Mill, John S., *On Liberty*, Forgotten Books, USA 2008.
- Mises, Ludwig V., *Liberalism*, Ludwig von Mises Institute, USA 2002.
- Montesquieu, Charles-Louis B. B., *The Spirit of Laws*, University of California Press, USA 1977.
- Montiel, Peter J., *Macroeconomics in Emerging Markets*, Second Edition, Cambridge University Press, New York 2011.
- Morsink, Johannes, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent*, University of Pennsylvania Press, USA 1999.
- Muller, A. L., "Quesnay's Theory of Growth: A Comment", *Oxford Economic Papers*, Vol: 30, No: 1, 1978, 150-156.
- Nafziger, E. Wayne, *Economic Development*, Fourth Edition, Cambridge University Press, USA 2006.
- Neill, Thomas P., "Quesnay and Physiocracy", *Journal of the History of Ideas*, Vol: 9, No: 2, 1948, 153-173.
- Nelson, Michael A. and Ram Singh, "Democracy, Economic Freedom, Fiscal Policy and Growth in LDCs: A Fresh Look", *Economic Development and Cultural Change*, Vol: 46, No: 4, 1998, 677-696.
- Nettels, Curtis P., "British Mercantilism and the Economic Development of the Thirteen Colonies", *The Journal of Economic History*, Vol: 12, No: 2, 1952, 105-114.
- Newman, Jay, *On Religious Freedom*, University of Ottawa Press, Canada, 1991.
- Ng, Serena and Pierre Perron, "Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power", *Econometrica*, Vol: 69, No: 6, 2001, 1519-1554.
- Nicholson, Peter P., *The Political Philosophy of the British Idealists: Selected Studies*, Cambridge University Press, UK 1990.

- Nickel, James W., *Making Sense of Human Rights*, Blackwell Publishing, USA 2007.
- Norton, Seth W. and James D. Gwartney, "Economic Freedom and World Poverty", James D. Gwartney, Robert Lawson and Seth W. Norton (Ed.), *Economic Freedom of the World: 2008 Annual Report*, (pp. 23-40), Fraser Institute, Vancouver 2008.
- Oakley, Francis, *Natural Law, Laws of Nature, Natural Rights: Continuity and Discontinuity in the History of Ideas*, The Continuum International Publishing, New York 2005.
- Obamuyi, T. M., "An Investigation of the Relationship Between Interest Rates and Economic Growth in Nigeria: 1970-2006", *Journal of Economics and International Finance*, Vol: 1, No: 4, 2009, 93-98.
- Okun, Arthur M., *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*, The Brookings Institution Press, Washington DC 1975.
- Oreiro, Jose L. and Luiz F. de Paula, "Strategy for Economic Growth in Brazil: A Post Keynesian Approach", Philip Arestis, Michelle Baddeley and John S. L. McCombie (Ed.), *Economic Growth: New Directions in Theory and Policy*, (pp. 279-304), Edward Elgar Publishing, USA 2007.
- Orend, Brian, *Human Rights: Concept and Context*, Broadview Press, USA 2002.
- , "Justifying Socioeconomic Right", Rhoda E. H. Hessman and Claude E. Welch (Ed.), *Economic Rights in Canada and the United States*, (pp. 25-40), University of Pennsylvania Press, USA 2006.
- Oshana, Marina, *Personal Autonomy in Society*, Ashgate Publishing, UK 2006.
- Önen, Ergun, "Geçmişten Günümüze Özgürlük", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Aralık 2002, 114-126.
- Özgen, Ferhat B. ve Bülent Güloğlu, "Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 1, 2004, 93-114.
- Özgüven, Ali, *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988.
- , *İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001.

- Palmerio, Giovanni, *Perspectives on Economic Thought*, Dartmouth Publishing, Hong Kong 1991.
- Pamir, Aybars, “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, Sayı: 2, 2004, 61-82.
- Pamuk, Şevket, “Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme (1820-2005)”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2007, 3-26.
- Parasız, İlker, *Ekonomik Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Geçiş*, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2003.
- Patry, William, *Moral Panics and the Copyright Wars*, Oxford University Press, New York 2009.
- Pazarlıoğlu, M. Vedat ve Özlem K. Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 44, Sayı: 508, 2007, 35-43.
- Peacock, Alan, *The Political Economy of Economic Freedom*, Edward Elgar Publishing, USA 1997.
- Pedroni, Peter, “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol: 61, No: S1, 1999, 653-670.
- Phillips, Peter C. B. and Pierre Perron, “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, *Biometrika*, Vol: 75, No: 2, 1988, 335-346.
- Pourshahabi, Farshid, Davoud Mahmoudinia and Ehsan S. Soderjani, “FDI, Human Capital, Economic Freedom and Growth in OECD Countries”, *Research Journal of International Studies*, Issue: 19, 2011, 71-81.
- Preston, Peter W., *Development Theory: An Introduction*, Blackwell Publishing, UK 2002.
- Rabushka, Alvin, “Philosophical Aspects of Economic Freedom”, Walter Block and James C. W. Ahiakpor (Ed), *Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement*, (pp. 23-56), The Fraser Institute, Vancouver 1991.

- Rand, Ayn, “İnsan(ın) Hakları”, Atilla Yayla (Ed.), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, (ss. 317-324), İkinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999.
- Raz, Joseph, *The Morality of Freedom*, Oxford University Press, New York 1986.
- Razafimahefa, Ivohasina F. and Shigeyuki Hamori, *International Competitiveness in Africa: Policy Implications in the Sub-Saharan Region*, Springer, New York 2007.
- Rodriguez, Junius P., *The Historical Encyclopedia of World Slavery*, ABC-CLIO, USA 1997.
- Roshwald, Mordecai, *Liberty: Its Meaning and Scope*, Greenwood Press, USA 2000.
- Rowley, Charles K., “Economic Freedom and Political Freedom”, Charles K. Rowley and Friedrich Schneider (Ed.), *The Encyclopedia of Public Choice*, (pp. 163-172), Kluwer Academic Publishers, Netherlands 2004.
- Sabine, George, *A History of Political Theory*, Fourth Edition, Dryden Press, USA 1973.
- Sally, Razeen, *Classical Liberalism and International Economic Order: Studies in Theory and Intellectual History*, Routledge, London 2002.
- Salvadori, Neri and Heinz D. Kurz, “Theories of Economic Growth: Old and New”, Neri Salvadori (Ed.), *The Theory of Economic Growth: A Classical Perspective*, (pp. 1-22), Edward Elgar Publishing, USA 2003.
- Samuels, Warren J., “The Physiocratic Theory of Economic Policy”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 76, No: 1, 1962, 145-162.
- Santhirasegaram, Selvarathinam, “The Impact of Democratic and Economic Freedom on Economic Growth in Developing Countries: Pooled Cross Country Data Evidence”, *Journal of Applied Sciences*, Vol: 7, No: 11, 2007, 1484-1489.
- Sarıbaş, Hakan, “Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 46, Sayı: 538, 2009, 7-16.
- Savaş, Vural, *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000.
- Schmookler, Andrew B., *The Illusion of Choice: How the Market Economy Shapes Our Destiny*, State University of New York Press, USA 1993.

- Schoeman, Ferdinand D., *Privacy and Social Freedom*, Cambridge University Press, UK 1992.
- Schumpeter, Joseph A., *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, USA 1911.
- Schwab, Peter and Adamantia Pollis, "Globalization's Impact on Human Rights", Adamantia Pollis and Peter Schwab (Ed.), *Human Rights: New Perspectives, New Realities*, (pp. 209-224), Lynne Rienner Publishers, USA 2003.
- Schwartz, Bernard, *The Great Rights of Mankind: A History of the American Bill of Rights*, Rowman & Littlefield, USA 1992.
- Schwartz, Herman, "Economic and Social Rights", *American University Journal of International Law and Policy*, Vol: 8, No: 2-3, 1992, 551-566.
- Scully, Gerald W., "The Institutional Framework and Economic Development", *Journal of Political Economy*, Vol: 96, No: 3, 1988, 652-662.
- Scully, Gerald W., "Economic Freedom, Government Policy and the Trade-Off Between Equity and Economic Growth", *Public Choice*, Vol: 113, No: 1-2, 2002, 77-96.
- Selen, Ufuk ve Sevilay Gümüş, "Piyasa Ekonomisinde Koruyucu İktisat Politikalarının ve Ticaret Politikası Önlemlerinin Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 3, No: 2, 2011, 213-228.
- Sen, Amartya, *Development As Freedom*, Oxford University Press, New York 1999.
- , "Human Rights and Capabilities", *Journal of Human Development*, Vol: 6, No: 2, 2005, 151-166.
- Serletis, Apostolos and Martin King, "Common Stochastic Trends and Convergence of European Union Stock Markets", *The Manchester School of Economic & Social Studies*, Vol: 65, No: 1, 1977, 47-57.
- Sevüktekin, Mustafa ve Mehmet Nargeleçekenler, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı*, 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, 17. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2009.

- Shain, Barry A., *The Myth of American Individualism: The Protestant Origins of American Political Thought*, Princeton University Press, New Jersey 1994.
- Sharma, Urmila and S. K. Sharma, *Western Political Thought*, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi 2006.
- Shearmur, Jeremy, *Hayek and After: Hayekian Liberalism As a Research Programme*, Routledge Publishing, London 1996.
- Sherover, Charles M., *Time, Freedom and the Common Good: An Essay in Public Philosophy*, State University of New York Press, USA 1989.
- Shim, Jae K. and Joel G. Siegel, *Macroeconomics*, Second Edition, Barron's Educational Series, New York 2005.
- Siegen, Bernard H., "Constitutional Protection of Property and Economic Rights", *San Diego Law Review*, Vol: 29, No: 2, 1992, 161-174.
- Siggel, Eckhard, *Development Economics: A Policy Analysis Approach*, Ashgate Publishing Company, USA 2005.
- Skousen, Mark, *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, Sharpe Publishing, New York 2007.
- Silier, Yıldız, *Freedom: Political, Metaphysical, Negative and Positive*, Ashgate Publishing Company, USA 2005.
- Simhony, Avital, "Beyond Negative and Positive Freedom: T. H. Green's View of Freedom", *Political Theory*, Vol: 21, No: 1, 1993, 28-54.
- Simpson, Matthew, *Rousseau's Theory of Freedom*, Continuum International Publishing Group, London 2006.
- Skinner, Quentin, *Hobbes and Republican Liberty*, Cambridge University Press, UK 2008.
- Smith, Adam, *Milletlerin Zenginliği*, (Çev: Haldun Derin), 5. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Smith, Tara, *Moral Rights and Political Freedom*, Rowman & Littlefield Publishing, USA 1995.

- Solow, Robert M., "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 70, No: 1, 1956, 65-94.
- Spiegel, Henry W., *The Development of Economic Thought: Great Economists in Perspective*, John Wiley and Sons, New York 1964.
- Spielvogel, Jackson J., *Western Civilization: Since 1500*, Cengage Learning Publishing, Eighth Edition, USA 2011.
- Srinivasan, T. N., "Trade Orientation, Trade Liberalization and Economic Growth", Gary Saxonhouse and T. N. Srinivasan (Ed.), *Development Duality and the International Economic Regime: Essays in Honor of Gustav Ranis*, (pp. 155-196), The University of Michigan Press, USA 1999.
- Staley, Charles E., *A History of Economic Thought: From Aristotle to Arrow*, Blackwell, New York 1989.
- Stephens, Otis H. and John M. Scheb, *American Constitutional Law 2*, Fifth Edition, Cengage Learning, USA 2011.
- Steveninck, Thijs De Ruyter, Nico Van Der Windt and Maaïke Oosterbaan, "Economic Growth and Its Determinants: An Overview", M. Oosterbaan, T. R. Steveninck and N. Van Der Windt (Ed.), *The Determinants of Economic Growth*, (pp. 1-12), Kluwer Academic Publishing, USA 2000.
- Stokey, Nancy L., "R&D and Economic Growth", *Review of Economic Studies*, Vol: 62, No: 3, 1995, 469-489.
- Streeten, Paul, "A Basic-Needs Approach to Economic Development", Kenneth P. Jameson and Charles K. Wilbur (Ed.), *Directions in Economic Development*, (pp. 73-129), University of Notre Dame Press, USA 1980.
- Stroup, Michael D., "Economic Freedom, Democracy and the Quality of Life", *World Development*, Vol: 35, No: 1, 2007, 52-66.
- Sturm, Jan E. and Jakob Haan, "How Robust is the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth?", *Applied Economics*, Vol: 33, No: 7, 2001, 839-844.

- Sturm, Jan E., Erik Leertouwer and Jakob Haan, "Which Economic Freedoms Contribute to Growth? A Comment", *Kyklos*, Vol: 55, No: 3, 2002, 403-416.
- Sun, Haishun and Ashok Parikh, "Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China", *Regional Studies*, Vol: 35, No: 3, 2001, 187-196.
- Szostak, Rick, *The Causes of Economic Growth: Interdisciplinary Perspectives*, Springer, Germany 2009.
- Şentürk, Suat H., "Ekonomik Büyümenin Sağlanmasında Finansal Sistemin Rolü", *İktisat, İşletme ve Finans*, Cilt: 20, Sayı: 237, 2005, 112-127.
- Takım, Abdullah, "Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı:2, 2010, 1-16.
- Tang, Sumei, E. A. Selvanathan and S. Selvanathan, "Foreign Direct Investment, Domestic Investment and Economic Growth in China: A Time Series Analysis", *WIDER Research Paper*, No: 19, 2008, 1-15.
- Tanör, Bülent, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, 3. Baskı, BDS Yayınları, İstanbul 1994.
- Tarı, Recep, *Ekonometri*, 6. Baskı, Umuttepe Kitabevi, Kocaeli 2010.
- , *Ekonometri*, 7. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2011.
- Tarkow, I. Naamani, "The Significance of the Act of Settlement in the Evolution of English Democracy", *Political Science Quarterly*, Vol: 58, No: 4, 1943, 537-561.
- The Universal Declaration of Human Rights: Preamble, <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>, Erişim Tarihi: 06 Mart 2012
- Thirlwall, A. P., *Growth and Development: With Special Reference to Developing Economies*, Fourth Edition, The Macmillan Co., London 1989.
- Tiftik, Mustafa, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 3. Baskı, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z. F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayınları, Erzurum 2002.
- Tiryaki, Refik, *Ekonomik Özgürlükler ve Anayasa*, Yetkin Yayınları, Ankara 2008.

- Tucker, Irvin B., *Microeconomics for Today*, Fifth Edition, Thomson South-Western Publishing, USA 2007.
- Turanlı, Rona, *İktisadi Düşünce Tarihi*, 3. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 2000.
- Turner, Paul, “Testing for Cointegration Using the Johansen Approach: Are We Using the Correct Critical Values?”, *Journal of Applied Econometrics*, Vol: 24, No: 5, 2009, 825-831.
- Tutan, Mehmet U., “Kapitalist Üretim Sisteminde Üretim ile Tüketim Dengesizliğine Tarihsel ve Teorik Yaklaşımlar”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı: 3, 2010, 773-790.
- Tüleykan, Hayrettin, “Tarihsel Süreçte Ekonomide Devletin Yeri, Gelişimi ve Yeniden Yapılandırılması”, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı: 33, 2010, 86-114.
- Uğur, G. ve T. Vehbi, “Reel Kur ve Uzun Dönem Denge Seviyesi”, *Hazine Dergisi*, Sayı: 14, 2002, 105-124.
- United Nations Development Programme, *Human Development Report 1996*, Oxford University Press, USA 1996.
- Uygun, Oktay, “İnsan Hakları Kuramı”, Gökçen Alpkaya, Rona Aybay ve Gönül Balkır (Ed.), *İnsan Hakları*, (ss. 13-44), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Uysal, Doğan, *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2004.
- Uzgören, Nevin ve Ergin Uzgören, “Zaman Serilerinde Sahte Regresyon Sorunu ve Reel Kamu Harcamalarına Yönelik Bir Ekonometrik Model Uygulaması”, *Akademik Bakış*, Sayı: 5, 2005, 1-14.
- Ünsal, M. Erdal, *Makro İktisat*, 7. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2007.
- Van den Berg, Hendrik and Joshua J. Lewer, *International Trade and Economic Growth*, Sharpe Publishing, USA 2007.
- Vasak, Karel, “Historical Foundations of Human Rights and Subsequent Developments”, Karel Vasak and Philip Alston (Ed.), *The International Dimensions of Human Rights*, (pp. 11-40), Greenwood Press, USA 1982.

- Vatter, Miguel E., *Between Form and Event: Machiavelli's Theory of Political Freedom*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands 2000.
- Vega-Gordillo, Manuel and Jose L. Alvarez-Arce, "Economic Growth and Freedom: A Causality Study", *Cato Journal*, Vol: 23, No: 2, 2003, 199-215.
- Viegas, Jennifer, *The Declaration of Independence: A Primary Source Investigation into the Action of the Second Continental Congress*, Rosen Publishing, New York 2003.
- Viner, Jacob, "Power Versus Plenty As Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *World Politics*, Vol: 1, No: 1, 1948, 1-29.
- Von Westernhagen, Natalja, *Systemic Transformation, Trade and Economic Growth: Developments, Theoretical Analysis and Empirical Results*, Physica-Verlag Publishing, New York 2002.
- Vukotic, Veselin and Maja Bacovic, "Economic Freedom and Economic Growth in South East Europe", *Transition Studies Review*, Vol: 13, No: 1, 2006, 81-91.
- Walicki, Andrzej, "Russian Marxism", Gary M. Hamburg and Randall A. Poole (Ed.), *A History of Russian Philosophy 1830-1930: Faith, Reason and the Defense of Human Dignity*, (pp. 305-325), Cambridge University Press, UK 2010.
- Wang, Peijie, *Financial Econometrics*, Second Edition, Routledge, UK 2009.
- Warburton, Nigel, *Philosophy: The Basics*, Third Edition, Routledge Publishing, London 1999.
- Ware, Norman J., "The Physiocrats: A Study in Economic Rationalization", *The American Economic Review*, Vol: 21, No: 4, 1931, 607-619.
- Weede, Erich, "Economic Freedom and Development: New Calculations and Interpretations", *Cato Journal*, Vol: 26, No: 3, 2006, 511-524.
- Wempe, Ben, *T. H. Green's Theory of Positive Freedom: From Metaphysics to Political Theory*, Imprint Academic, UK 2004.
- West, E. G., "The Political Economy of Alienation: Karl Marx and Adam Smith", *Oxford Economic Papers*, Vol: 21, No: 1, 1969, 1-23.

- Wiles, Richard C., “Mercantilism and the Idea of Progress”, *Eighteenth Century Studies*, Vol: 8, No: 1, 1974, 56-74.
- Williamson, Claudia R. and Rachel L. Mathers, “Economic Freedom, Culture and Growth”, *Public Choice*, Vol: 148, No: 3-4, 2011, 313-335.
- Winters, L. Alan, *International Economics*, Fourth Edition, Routledge Publishing, London 1991.
- Wolf, Naomi, *Give Me Liberty: A Handbook for American Revolutionaries*, Simon & Schuster Publishing, New York 2008.
- Wooldridge, Jeffrey M., *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, Fourth Edition, Cengage Learning, USA 2009.
- Wu, Wenbo and Otto A. Davis, “Economic Freedom and Political Freedom”, Charles K. Rowley and Friedrich Schneider (Ed.), *The Encyclopedia of Public Choice: Part II*, (pp. 163-172), Springer Publishing, New York 2004.
- Yamak, Nebiye ve Yakup Küçükale, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl: 12, Sayı: 131, 1997, 5-14.
- Yapraklı, Sevda, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı: 5, 2007, 67-89.
- Yayla, Atilla, *Liberalizm*, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 1998.
- Yavuz, Nilgün Çil, “Durağanlığın Belirlenmesinde KPSS ve ADF Testleri: İMKB Ulusal-100 Endeksi ile Bir Uygulama”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 54, Sayı: 1, 2004, 239-247.
- Yavuz, Nilgün Ç., “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisinin Testi (1980-2003)”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, 2005, 269-284.
- Yaylalı, Muammer, *Mikroiktisat*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2004.
- Yenipazarlı, Aslı, *Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2009.

- Yereli, Ahmet B., *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de Devlet-Birey İlişkisi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2003.
- Yılmaz, Ömer, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, 2005, 77-96.
- Yılmaz, Ömer ve Vedat Kaya, “Finansal Kalkınma ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Cilt: 21, Sayı: 244, 2006, 120-131.
- , “İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Bir VAR Modeli”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Cilt: 22, Sayı: 250, 2007, 69-84.
- Yılmaz, Ömer ve Merter Akıncı, *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*, Nobel Akademi Yayınları, Ankara 2012.
- Yülek, Murat A., “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, *Hazine Dergisi*, Sayı: 6, 1997, 1-15.
- Zafirovski, Milan, *Liberal Modernity and Its Adversaries: Freedom, Liberalism and Anti-Liberalism in the 21st Century*, Brill Publishing, Netherlands 2007.
- Zhang, Wei-Bin, *Economic Growth Theory: Capital, Knowledge and Economic Structures*, Ashgate Publishing Company, USA 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Merter AKINCI
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzincan – 22.05.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı
Doktora Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	1) Seval MUTLU ÇAMOĞLU, Gönül YÜCE ve Merter AKINCI, “2008 Küresel Finansal Kriz ve Türkiye: Makro Ekonomik Göstergelerin Kümeleme Yöntemi İle Analizi”, <i>Finans Politik & Ekonomik Yorumlar</i>, Cilt: 47, Sayı: 546, 2010, 73-86. 2) Seval MUTLU ÇAMOĞLU, Merter AKINCI ve Ahmet Deniz BOZKURT, “Fındık Sektörü, Ekonomik ve Yapısal Problemleri: Ordu İli Değerlendirmesi”, <i>Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi</i>, Yıl: 3, Sayı: 6, 2011, 27-48. 3) Seval MUTLU ÇAMOĞLU ve Merter AKINCI, “Türkiye’de Sektörel Banka Kredilerinin Gelişimi: Bir Zaman Serisi Analizi”, <i>Yönetim ve Ekonomi</i>, Cilt: 19, Sayı: 1, 2012, 193-210. 4) Merter AKINCI and Ömer YILMAZ, “Validity of the Triple Deficit Hypothesis in Turkey: Bounds Test Approach”, <i>ISE Review</i>, Vol: 13, No: 50, 2012, 1-27. 5) Ş. Mustafa ERSUNGUR ve Merter AKINCI, “2011 Universiade Kış Oyunlarının Erzurum Ekonomisi Üzerindeki Etkileri: Bir Uygulama”, <i>Journal of Yaşar University</i>, Vol: 8, No: 30, 2013, 5064-5085. 6) Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Türkiye İle AB Arasındaki Kişi Başına Gelir Yakınsaması: Farklardaki Fark Analizi”, <i>Finans Politik & Ekonomik Yorumlar</i>, Cilt: 49, Sayı: 567, 2012, 15-26. 7) Merter AKINCI, Ergün AKTÜRK ve Ömer YILMAZ, “Petrol Fiyatları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OPEC ve Petrol İthalatçısı Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”, <i>Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>, Cilt: 31, Sayı: 2, 2012, 1-17.

	8) Ömer YILMAZ, Vedat KAYA ve Merter AKINCI, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980 – 2008)”, <i>Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi</i>, Cilt: 25, Sayı: 3-4, 2011, 13-30. 9) Ömer YILMAZ ve Merter AKINCI, “İktisadi Büyüme İle Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, <i>Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>, Cilt: 15, Sayı: 2, 2011, 363-377. 10) Ömer YILMAZ ve Merter AKINCI, “Türkiye’de Cari Açıkların Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi”, <i>TİSK Akademi</i>, Cilt: 7, Sayı: 14, 2012, 54-83. 11) Merter AKINCI, Hayri ABAR ve Alaattin KIZILTAN, “İhracat, İthalat, Dış Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Zaman Serisi Analizi”, <i>13th International Conference on Econometrics, Operations Research and Statistics</i>, Famagusta-Northern Cyprus 24-26 May 2012. 12) Işıl Özden ÇITIR ve Merter AKINCI, “2008 – 2009 Ekonomik Krizi Çerçevesinde Ordu/Ünye’de Fındık Sektöründe Faaliyet Gösteren KOBİ’lerin Kriz Stratejileri”, <i>Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 2. Yerel Ekonomiler Kongresi</i>, Sivas 17-19 Haziran 2010, 345-362. 13) Gönül YÜCE ve Merter AKINCI, “Ekonomik Büyüme Sürecinde İMKB-100 Endeksinin Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, <i>3. Ulusal Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksek Okulu Tebliğ Günleri</i>, Sayı: 3, No: 1, Konya 28-29 Nisan 2011, 34-49. 14) Ömer YILMAZ ve Merter AKINCI, <i>İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri</i>, 1. Basım, Nobel Akademi Yayınları, Ankara Mart 2012. 15) Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “The Validity of the International Fisher Hypothesis in Turkish Economy: Generalized Method of Moments”, <i>Doğuş University Journal</i> (Yayın Aşamasında) 16) Haktan SEVİNÇ ve Merter AKINCI, “Toplam ve Alt Kalemler Bazında AR&GE Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, <i>Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 17) Merter AKINCI, Gönül YÜCE ve Ömer YILMAZ, “The Relationship Between Central Bank Independence, Financial Freedom and Economic Growth: A Panel ARDL Bounds Testing”, <i>International Journal of Central Banking</i> (Yayın Aşamasında)

	18) Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Per Capita Income Convergence Among European Union Countries: Haldane – Hall Approach”, <i>Marmara Journal of European Studies</i>, Vol: 20, No:2, 2012, 39-62. 19) Merter AKINCI, Ergün AKTÜRK ve Ömer YILMAZ, “Petrol Fiyatları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OPEC ve Petrol İthalatçısı Ülkeleri İçin Zaman Serisi Analizi”, <i>Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 20) Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Türkiye’de Sektörel İstihdam ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi: Shift – Share (Değişim Payı) Analizi”, <i>İktisat Fakültesi Mecmuası</i> (Yayın Aşamasında) 21) Gönül YÜCE ve Merter AKINCI, “Finansal Gelişmişliğin Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye İçin Bir VAR Modeli”, <i>Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 22) Gönül YÜCE, Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “İktisadi Küreselleşme ve Finansal Özgürlükler Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi”, <i>Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 23) Merter AKINCI, Gönül YÜCE ve Ömer YILMAZ, “Sendikal Hareketler İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi”, <i>TİSK Akademi</i> (Yayın Aşamasında) 24) Merter AKINCI, Gönül YÜCE ve Ömer YILMAZ, “Sendikal Hareketlerin İki Yüzü: OECD Ülkelerinde İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Analizi”, <i>Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 25) Gönül YÜCE, Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Demand Following or Supply Leading? A Panel Data Analysis for Developed, Developing and Less Developed Countries”, <i>METU Studies in Development</i> (Yayın Aşamasında) 26) Gönül YÜCE, Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Financial Development – Economic Growth Nexus: A Panel Data Analysis Upon OECD Countries”, <i>Hitotsubashi Journal of Economics</i> (Yayın Aşamasında) 27) Gönül YÜCE, Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Finansal Kalkınma İle İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Çok Ülkeli Bir Zaman Serisi Analizi”, <i>Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi</i>, Cilt: 4, Sayı: 8, 2013, 111-144.

	28) Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Yoksullaştıran Büyüme Paradoksu: Türkiye Ekonomisi İçin Eşanlı Denklem Sistemi Çözümü”, <i>Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 29) Gönül YÜCE, Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Lale Çılgınlığı’ndan Mortgage Krizi’ne Spekülatif Balonlar”, <i>Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 30) Gönül YÜCE, Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Türkiye Ekonomisine Temel Ekonomik ve Finansal Göstergeler Bağlamında 2002 Öncesi ve Sonrası”, <i>Maliye Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 31) Gönül YÜCE, Merter AKINCI ve Ömer YILMAZ, “Stock – Watson Eşbütünleşme Analizi Yardımıyla Altın Fiyatları Mekanizması Üzerine”, <i>Ekonomik Yaklaşım</i> (Yayın Aşamasında) 32) Merter AKINCI, Gönül YÜCE ve Ömer YILMAZ, “Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Azgelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi”, <i>Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 33) Merter AKINCI, Gönül YÜCE ve Ömer YILMAZ, “Ekonomik Özgürlüklerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi”, <i>Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> (Yayın Aşamasında) 34) Merter AKINCI, Gönül YÜCE ve Ömer YILMAZ, “Ekonomik Özgürlüklerdeki Yakınsamanın Haldane – Hall Yaklaşımı İle Ölçümü”, <i>Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> (Yayın Aşamasında)
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	1) Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi (2009 – 2010) 2) Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi (2010 – Halen)
İletişim	
E-Posta Adresi	makinci86@gmail.com